

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

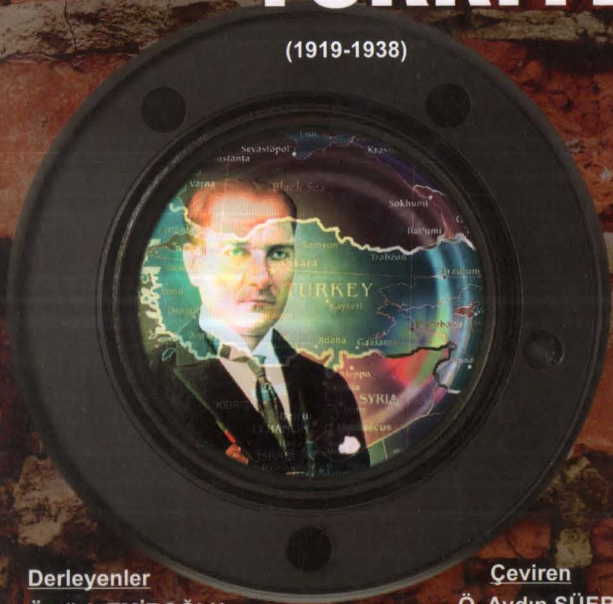
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Polonya Basınında **ATATÜRK** ve **TÜRKİYE**

(1919-1938)

Derleyenler

Öztürk EMİROĞLU
Agnieszka ZASTAWNA

Çeviren

Ö. Aydın SÜER

POLONYA BASININDA ATATÜRK VE TÜRKİYE

(1919-1938)

DERLEYENLER

ÖZTÜRK EMİROĞLU

AGNIESZKA ZASTAWNA

ÇEVİREN

Ö. AYDIN SÜER

TİYDEM – 2012
ANKARA

2012 ©Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tamamı yada bir kısmı 5846 sayılı yasa hükümlerine göre, yayıncının önceden yazılı izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi veya herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, depolanamaz, yayınlanamaz.

DERLEYENLER
Öztürk EMİROĞLU
Agnieszka ZASTAWNA

CEVİREN
Ö. Aydın SÜER

Yayın Koordinatörü
Mustafa YAŞAR

Dizgi
İbrahim YAŞAR

Yayıncı Sertifika Nu:14951

ISBN: 978-605-4510-31-3

Baskı
MATSER Matbaası Sertifika Nu: 17088

TİYDEM® YAYINCILIK
Demetgül Mah. 1.Cad 422. Sok. NO: 13/C Yenimahalle / ANKARA
TEL: (+90) 0.312. 334. 30. 75
www.tiydem.com info@tiydem.com
Daha çok kitaba ulaşmak için www.senalkitap.com

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Önsözü	11
Hazırlayanların Önsözü	13
Giriş	15

I. BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

1. Çiçerin'den Mustafa Kemal'e	19
2. Mustafa Kemal	20
3. Faşistler ve Kemalistler	23
4. Yeni Türkiye.....	26
5. Mustafa Kemal Paşa'nın Bildirisi.....	30
6. İstanbul Kemal Paşa'yı Nasıl Karşıladi	30
7. Kemal Paşa	31
8. Kemal Paşa'nın Mükemmel Kariyeri	33
9. İstanbul 10-11- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Atatürk Bugün Saat 9.05'e Öldü. Yerine Geçecek Kişi Bugün Seçilecek	34
10. Kemal Atatürk'ün Yaşamı	37
11. Atatürk'ün Türkiye ve Dünya'ya Vasiyeti	38

II. BÖLÜM

SALTANAT VE HALİFELİK

1. İslamın Yüreğine İndirilen Darbe.....	41
2- Halife'nin Türkiye'den Kovuluşu	45
3. İstanbul'da Hilafetin Sonu - Osmanogullarının Kovuluşu - Hüseyin'in Halifeligi İçin İngilizlerin Gösterdiği Çabalar	46
4. Kemal Paşa Hükümetlerinin Yönettiği Türkiye	46
5. Hilafet	47

6. Halife	50
7. Ankara Meclisi Türkiye'nin Yönetimi	52
8. Sultan'ın İstanbul'dan Kaçışı	53
9. Sultan'ın Tahttan İndirilmesi Karşısında Müslümanlar.....	54
10. Muhammed'in Kırk Kılıcı	54
11. İstanbul'da Durum	58

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'YE İLİŞKİN DEĞİŞİK HABERLER

1.Ortadoğu'da Cihad (Kutsal Savaş)	59
2. Türkiye'nin ve Koalisyon'un Koşulları.....	60
3. İstanbul'da Durum	62
4. Poincare'nin Türkiye'ye Verdiği Notadaki Gerçekler.....	63
5. Enver Paşa'nın Gizemi	64
6. Orta Doğu'da Bolşevizmin Yenilgisi	67
7. Türkiye Cumhuriyeti	70
8. Yeni Türkiye.....	72
9. Türkiye'de Devrim	75
10. Yeni Türkiye Üzerine Konuşma	77
11. Türkiye Ve Ulusal Azınlıklar	80
12. Türkiye ve Batılı Ülkeler.....	80
13. Yeni Türkiye'de.....	81
14. Türkiye'de Muhalefet.....	85
15. Bugün Türkiye'de Bayram Var: Parlamentonun Açılışının Yıldönümü	86
16. Bugünkü Türkiye.....	86
17. Dostumuz Türkiye'nin Ulusal Bayram Günü.....	87
18. Türkiye'de Suikast Düzenleyenlerin Mahkemesi.....	88
19. Türkiye'deki Museviler	90

20. Türkiye'den Mektup	92
21. Yeni Türkiye.....	93
22. Türkiye'nin İntikamı (!).....	95
23. Çağdaş Türkiye Ve Katoliklik.....	96
24. Latin Harflerle Türk Dili	97
25. Latin Alfabesi Türkiye'de	97
26. Türkiye Peygamber Hukukunu Modernize Ediyor.....	98
27. Türkiye Başbakanının Açıklaması.....	99
28. Türkiye'deki Diğer Değişimler.....	100
29. Ankara'da Önemli Görüşmeler.....	101
30. Türkiye'de Cumhurbaşkanı Seçimi	101
31. S. S. C. B., Türkiye ve Milletler Cemiyeti Çalışmaları Komisyonu	101
32. Türkiye'de Yeni Bir Parti	102
33. Türkiye ve Milletler Cemiyeti	102
34. Türkiye'de Gösteriler	103
35. Türkiye'deki Deprem Korkunç Bilançosu: 800 Ölü, 18 Yerleşim Birimi Harabe Haline Geldi, 50.000 Kişi Evsiz Barksız Kaldı.....	104
36. Türkiye Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığının 15. Yıldönümü	104
37. Türkiye'de Monarşi Olmayacak	106
38. General İsmet İnönü Türkiye Cumhurbaşkanı	106
39. Türkiye'nin Siyasette ve Bilimde Ulusalçı Yönü.....	107

IV. BÖLÜM

SAVAŞLAR VE BARIŞ ANLAŞMALARI

1. Türkiye'nin Talepleri.....	114
2. Türklerin Zaferinden Sonra	114
3. Boğazlar Ve İstanbul	117
4. Doğu Sorunu-Savaşa Ve Birliğin Dağılmasına Karşı Paris Görüşmeleri.....	121
5. Barış Görüşmelerinin Sonuçları - Türklere Trakya'nın Verilmesi Kararı.....	122

6. Boğazda Tarafsız Bölgenin İhlali	122
7. Mudanya Görüşmeleri	123
8. Doğu'daki Durum Hakkında Rahatlatıcı Haberler	123
9. Yakındoğu'da Türkiye'ye Karşı Kararlı Çıkış	124
10. Doğu Sorununda Güçlükler- Geçici Anlaşmazlıklar	124
11-İstanbul'dan Haber Yok- Londra'daki Görüşmeler	125
12.Doğu Konferansı Öncesi- Anlaşmazlıkların Ortaya Konması	125
13Yakın Doğu'da Durum	126
14. Doğu Konusunda İngiliz Raporu	126
15. Yakın Doğu- İstanbul'da Anlaşma	126
16. Doğu Konferansının Açılışı	127
17.Lozan Konferansı	128
18. Lozan Konferansı Üzerine.....	129
19. Çanakkale'nin Türklerin Kontrolünde Serbest Bırakılması	130
20. Lozan Görüşmeleri	130
21. Yine Petrol.....	131
22. Lozan Konferansından.....	131
23. Lozan Görüşmelerinde Şu Ana Kadar Elde Edilen Sonuçlar	132
24. Boğazlar Konusunda Yapılan Görüşmeler	133
25. Boğazlar Konusunda Türkiye'nin Yaklaşımı	134
26. Lozan Görüşmeleri	135
27. Barış Görüşmelerinden	135
28. Musul'daki Türk Petrolü Sorunu	136
29. Lozan'da Ulusal Azınlık Konusu	138
30. Doğu'da Barış Konusu	139
31. Doğu'da Barış Üzerine	139
32. Lozan Görüşmeleri	140

33. Lozan Görüşmeleri	141
34. Doğuda Barış Üzerine	142
35. Doğuda Barış	143
36. Lozan'da Anlaşmaya Doğru	144
37. Doğu'da Barış Görüşmelerinde	144
38. Türkiye İle Barış Anlaşması Projesi	145
39. Poincare'nin Lozan'a İlişkin Sözleri	146
40. Doğuda Barış Konusu	147
41. Doğuda Barışa Doğru	147
42. Doğu'da Barış Görüşmelerinden	148
43. Lozan Görüşmelerinden	148
44. Doğuda Barış	148
45. Lozan Görüşmeleri	149
46. Doğuda Barış	149
47. Türk Barışı	150
48. Lozan Barışı	151
49. Türkiye İle Barış Anlaşması	155
50. Milletler Cemiyeti Bahar Oturumuna Doğu Rüzgârı Yahut Türk Petrolüne Pençe Atan İngiliz Aslanı	157
51. Doğu'da Durum	158
52. Musul Tartışması	159
53. Musul Anlaşmazlığı	161
54. Montreux Konferansı'nda Türkiye'nin Yanıtı	162

V.BÖLÜM

POLONYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

1. Polonya, Fransa ve Türkiye Hakkında Söylentiler	164
2. Polonya-Türkiye Görüşmeleri	164
2. Polonya-Türkiye Görüşmeleri	165

4. Polonya-Türkiye Görüşmeleri	165
5. Polonya ve Türkiye.....	166
6. Polonya - Türkiye Anlaşmaları.....	167
7. Polonya- Türkiye Anlaşmasının Önemi	168
8. Polonya ve Türkiye.....	168
9. Polonya ve Türkiye.....	171
10. Polonezköy’de Polonyalılar.....	172
11. Polonya-Türkiye Ticaret Odası.....	176
12. Meclis Üyeleri Türkiye’de.....	177
13. Polonya’nın Türkiye İle Ticareti	181
14. Polonya Sanayisi İçin Türkiye Uygun	184
15. Büyükelçi Kowalski’nin Ölümünün Ardından	184
16. Türkiye ile Ticari İlişkiler.....	185
17. Polonya-Türkiye Ticari İlişkileri	186
18. Doğu’da Polonya Kolonisi Kurma Projelerinden Birisi	187

VI. BÖLÜM

TÜRKİYE VE DİĞER ÜLKELER

1. Yunan-Türk Savaşı	192
2. İngiliz Birlikleri Marmara’da	194
3. Sert Uyan.....	195
4. Orta Doğu’da Olaylar	197
5. Orta Doğu’da Durum.....	198
6. Rusya ve Türkiye.....	198
7. Balkanlar’da Savaş Tehdidi.....	201
8. İstanbul’da Durum.....	205
9. Poincare’nin Fransa’nın Doğu Siyasetine İlişkin Görüşleri	206
10. Balkan Devletlerinin Türkiye Karşısı İttifakı	207

11. Türkiye Temsilcisi, Rusya, Balkanlar Ve Türk-Rus İlişkileri Üzerine Gazetecilerle Görüştü ...	208
12. Lloyd George'un İki Yüzlülüğü	209
13. Müttefikler ve Doğu Sorunu	211
14. Türkiye ile Chester Arasında Anlaşma İmzalanması	213
15. İngiltere ve Doğu'da Süren Savaş	214
16. Türkiye ve Sovyetler	215
17. Rusya - Türkiye – Kafkasya	218
18. Türkiye ve Yugoslavya	220
19. Deniz Savaşı	221
20. Karadeniz Bloğu	224
21. Sovyet-Türk Anlaşması	228
22. Fransa-Türkiye Dostluk Anlaşması	228
23. Moskova'nın Ankara Üzerindeki Manevraları	229
24. Almanlar Türkiye'de Silahlanıyor	231
25. Sovyet-Türk Anlaşması Konusunda Fransa'nın Yaklaşımı	232
26. Türk-İngiliz Savaşı Tehdidi	232
27. Moskova Basını Işığında Sovyet-Türk "Dostluğu"	233
28. Fransa-Türkiye Anlaşmaları	233
29. Türkiye ve Süper Devletlerin Çıkarları	234

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

“Polonya Basınından Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi Türkiye Üzerine Seçme Yazılar” adlı çalışma, 1919-1939 yılları arasında Polonya’nın önde gelen gazeteleri “Czas” ve “Rzeczpospolita”dan seçilen haber ve yorumların derlenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu çalkantılı dönemde bazı haberlerin içeriğinde, adlarda ve tarihlerde yanlışlıklar olması, dönemin karmaşıklığından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra bazı yorumların o günün koşullarına göre yapıldığı da görülmektedir. Buna örnek olarak “Atatürk’ün padişaha karşı başlattığı savaşın yalnızca tahta geçmek ve halifelik kılıcını kuşanmak amacını taşıdığını” öne süren yorumu gösterebiliriz. Ancak, olayların gelişimiyle bu yorumlar da değişime uğramıştır. Atatürk’ün, kitapta yer aldığı üzere, 60 yaşında öldüğü de doğru değildir.

Ancak çeviri metninde değişiklik yapılması, hem çeviri kurallarına hem de kitabı hazırlayan kişilerle yapılan telif anlaşmasına aykırı olacağından, metin üzerinde değişiklik yapılması söz konusu değildir. Aslına bakılırsa, özellikle yorumların içeriğindeki yanlış ve yanlış görüşler ilginç özellikler de taşımaktadır. Kitabın bilimsel bir çalışma olmadığı, gazete derlemesi olduğu düşünülürse, bunları doğal karşılamak gerekir. Bu derlemenin, ülkemiz tarihçileri ve okurları için ilginç bir kaynak oluşturacağı inancındayım.

Saygılarımla.

Ö. Aydın Süer.

ÖNSÖZ

Polonya Basınında Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi Türkiye'si Üzerine Seçme Yazılar adıyla hazırladığımız bu çalışma; Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919'dan, II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1 Eylül 1939'a kadar geçen 20 yıllık dönemi kapsamaktadır. Yazılar, Krakov'da çıkan "Czas" (Kasım 1848) ve Varşova'da yayınlanan "Rzeczpospolita"nın (15 Haziran 1920) belirtilen yıllar arasında çıkan tüm sayıları taranarak derlenmiştir.

Polonya yeni kurulmuş bir devlet (11 Kasım 1918) olmasına rağmen I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde, yirmi bin civarında gazete ve dergi çıkmıştır. Bu kadar süreli yayın arasından "Czas" ve "Rzeczpospolita"nın seçiliş sebebi ise dönemin en önemli iki yayın organı olmalarıdır. Gazetelerden, makale, fıkra ve yorum tarzında yazılar öncelikli olmak üzere, bazı kısa ama önemli haber yazıları da alınmıştır. Türkiye hakkında bu iki yayın organının yanında; Cumhuriyet'in ilanı ve Atatürk'ün ölümü gibi önemli hadiselerin yorumları için; "Robotnik", "Kurier Warszawski", "Gazeta Warszawska", "Nasz Przegląd" gibi yayınlar da gözden geçirilmiştir. Ancak içerik olarak "Czas" ve "Rzeczpospolita" ile aynı olduklarından dolayı okuyucuyu bıktırmamak, kitabın hacmini artırmamak ve tekrara düşmemek için kitaba alınmamıştır.

Kitap, çevirenin önsözü ve derleyenlerin önsözü ile girişten sonra altı bölümden oluşmaktadır. Yazılar genel içeriklerine göre altı başlık altında sınıflandırılmıştır. Birinci bölümde Mustafa Kemal Atatürk, ikinci bölümde Saltanat ve Halifelik, üçüncü bölümde Türkiye ile ilgili değişik konular, dördüncü bölümde savaşlar ve barış görüşmeleri, beşinci bölümde Türkiye-Polonya arasındaki tarihi, siyasi ve ticari ilişkiler, altıncı bölümde Türkiye ile diğer devletlerin ilişkiler ile ilgili yazılar yer almaktadır.

Bu kitabın, gerek Türkiye gerekse başka ülkelerde başta Türk tarihi ve siyaseti olmak üzere sosyal bilimlerin pek çok alanında çalışanlara kaynaklık edeceği kaanatindeyim. Çeviriyi gerçekleştiren Prof. Dr. Aydın Süer'e şahsım ve iki ülke toplumu adına teşekkür ederim.

Doç. Dr. Öztürk Emiroğlu

GİRİŞ

XX. yüzyıl; iki defa dünya savaşının yapıldığı ve imparatorlukların sona erdiği bir çağ olarak tarihteki yerini almıştır. Bu yüzyılın özellikle ilk çeyreğinin, Türk tarihinde çok özel bir yeri vardır. I. Dünya Savaşı (1914-1918) sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması (30 Ekim 1918), Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirmesini imkânsız hale getirir. Bunun üzerine işgalci devletler Osmanlı devletinin merkesini işgal ederler. Bu işgale karşı, Mustafa Kemal (1881-1938) önderliğinde Kurtuluş Savaşı (1919-1922) başlar. Savaş devam ederken, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılır (23 Nisan 1920). Kurtuluş savaşını zaferle sonuçlandıran bu meclis, Lozan Anlaşması'dan (24 Temmuz 1923) birkaç ay sonra, yönetim biçiminin "Cumhuriyet" olduğunu ilan ederek Cumhuriyet Türkiye'si'ni (29 Ekim 1923) kurar.

Cumhuriyet'in ilanından, Atatürk'ün ölümüne (10 Kasım 1938) kadar geçen 15 yıllık süre; devletin kurucusu, ilk Cumhurbaşkanı ve yapılan her işte önder olması dolayısıyla, "Atatürk Dönemi" olarak isimlendirilir (1923-1938). Ancak Mondros Anlaşmasından sonra başlayan, Kurtuluş Savaşı sonuna kadar süren "Mütareke Dönemi"ni (1918-1922) de Atatürk dönemiyle birlikte ele almak gerekir. Çünkü Samsun'dan başlayan Anadolu hareketi ve Amasya Genelgesi'nde (22 Haziran 1919) kurulacağı belirtilen "Heyet-i Temsiliye", Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk adımı ve çekirdeğini oluşturur.

Atatürk döneminde her alanda topyekün kalkınma hareketi başlar. Yeni devlet, kurumlarını ve kurallarını Cumhuriyet rejimine göre yerleştirmeye çalışırken, bir kısım kurallarını Osmanlı devletinden devralarak, bir kısmını da Avrupa devletlerinden aldığı örneklerle oluşturur. Bu yapılanmada, eski kurallarla yeni kuralların uyumunda güçlükler söz konusudur. Ancak güçlükler, akıl ve bilimin rehberliğinde, Batılı devletlerin gelişmişlik düzeyini aşmayı hedefleyen Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda aşılmaya çalışılır. Cumhuriyetçilik, Devletçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, İnkılâpçılık, Laiklik olarak altı esasa dayanan Atatürk ilkelerinin bir kısmı, o dönemde Cumhuriyet rejimini benimseyen, Polonya gibi devletlerde de vardı. Çünkü Avrupa ve başka coğrafyalarda da Cumhuriyetçilik, Devletçilik, Halkçılık, Milliyetçilik o dönemde ulus devlet oluşturma projelerinde önemli işlevi olan ilkelerdir. Bu ilkeler doğrultusunda hızlı bir şekilde, Cumhuriyet'in ilk on yıllık diliminde siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda düzenlemeler yapılır. Devletçilik anlayışı doğrultusunda, toplumun öncelikle sosyal yönden kalkınabilmesi için, fabrikalar kurulur. Eğitim

başta olmak üzere sağlık ve bayındırlık işlerine öncelik verilir. Böylece bir yandan “muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkmak” esasına göre çağdaşlaşma hedeflenirken, diğer taraftan bu esaslarla çatışmayacak şekilde İtalya’da Mussolini ve Almanya’da Hitler, İspanya’da Franko ırkçı anlayışından çok farklı olarak sosyolojik temele dayalı Türk milliyetçiliği esasına göre yeni devletin yapılmasına çalışılır.

Yurt içinde bu çabalar devam ederken ve yapılanlarla ilgili iyi veya kötü yönde yorumlar yapıp tartışmalar sürerken, başka bir ülkenin basınında Türkiye ile ilgili neler yazılıyordu? Türkiye gibi genç bir Cumhuriyet olan Polonya’dan, Türkiye’ye nasıl bakılıyordu? Çalışmada yer alan yazılar bu ve benzeri soruların yanıtında bir ayna görevi yapacaktır.

Taranan gazetelerden “Czas” (Zaman), XIX. yüzyılın ortalarında haftalık olarak yayın hayatına başlamış, daha sonra günlük çıkmıştır. Muhafazakârların XIX ve XX. yüzyılda önemli yayın organıdır. “Czas”ın yayın politikasında; dönemin en iyi gazetecilerinden biri olarak nitlenene, aynı zamanda I. dünya Savaşı döneminde gazetenin editörü olarak görev alan, Jagiellon Üniversitesi profesörlerinden Stanislaw Estreicher önemli rolü vardır. Artık sözünü ettiğimiz Czas yayımlanmamaktadır. Ancak bu adla günümüz Polonya’sında bölgesel ölçekte pek çok küçük süreli yayın vardır.

“Rzeczpospolita” (Cumhuriyet), Polonya Cumhuriyeti kurulduktan sonra yayınlanmaya başlamıştır. O dönemde hisselerinin %60’ı piyanist ve politikacı Ignacy Paderewski’ye aittir. Gazetenin editörlüğünü dönemin güçlü kalemelerinden Stanislaw Stronski yapmaktadır. Sağ eğilimli gazetecilerin çoğu o dönemde “Rzeczpospolita”da yazmışlardır. O yıllarda Rzeczpospolita sabah, akşam günde iki defa yayınlanmıştır. Günümüzde ise günlük olarak, pazar günleri dışında, ulusal düzeyde yayını sürdürmektedir.

Her iki gazetede Türkiye’ye bakışta büyük farklılıklar yoktur. Çünkü üçüncü son büyük taksim ile 1795-1918 yılları arasında bağımsızlığını kaybetmiş ve adı haritadan silinmiş bir ülke olan Polonya’nın bu durumunu kabul etmeyen Osmanlı Devleti’nin büyük dostluğu henüz hafızalarda tazeliğini korumaktadır. O nedenle iki gazetenin de Türkiye’ye bakış açısı dostane ve yapılanları övücü tarzdadır.

Mustafa Kemal Atatürk hakkında çıkan yazılarda, Türkiye’nin modernleşmesi konusunda yaptıkları övülmektedir. Atatürk, Polonya Cumhuriyeti’nin kurucusu Jozef Pilsudski (1876-1935) ve Napolyon Bonaparte (1769-1821)¹ ile komutanlığı ve devlet adamlığı yönüyle karşılaştırılmıştır.

¹ Wojciech Dobrowski, “Mustafa Kemal”, *Rzeczpospolita*, nr. 308, 20. XI. 1922, s. 1

Atatürk'ün hastalığı döneminde ve ölümü üzerine çıkan yazıların tamamında Tükriye'de ve dünyada sarsılmaz kariyere sahip lider olarak nitelendirilir²

Kurtuluş Savaşı ve arkasından yapılan anlaşmalar döneminde Türkiye hakkında çıkan yazılarda, örnek olarak, Türkiye'de çok tartışılan Lozan anlaşmasıyla ilgili olarak "Türk barışı" nitelemesi söz konusudur. Türkiye-Polonya, üzerine çıkan yazılarda ağırlıklı olarak ticaretin gelişmesi için harcanan çabalara ağırlık verilir. Ayrıca Polonezköy üzerine oldukça fazla yazı çıkmıştır.

Polonya basınında Atatürk dönemi Türkiye'si üzerine çıkan yazıların büyük bir kısmı Paris ve Londra kaynaklıdır. Bu da, sadece Polonya basınının değil, Fransa ve İngiltere basınında yer alan yorumları da yansıtmaları bakımından önemlidir. Polonya o yıllarda Fransa ve İngiltere'ye yakınlaşma politikası gütmüştür. Yazılardan da anlaşılacağı gibi basın bu politikayı desteklemiştir. Bir başka husus ise, Türkiye- Yunanistan üzerine çıkan yazıların büyük çoğunluğunun Atina mahreçli olmasıdır. Bu da Polonya basınının Türk-Yunan savaşları ve diğer konularda Yunanistan'daki bakış açısına göre yorumlar yapılmasına yol açmıştır. Paris ve Londra'dan gelen yazıların hemen hemen hiçbirinin yazarı belli değildir. Sadece basın ajanslarının adları vardır. Türkiye üzerine makaleleri ise İrena Pannenkowa, Türkolog Prof. Tadeusz Kowalski, Wojciech Dabrowski, Karol Frycz gibi isimler yazmıştır.

Polonya basınında Kurtuluş savaşı ve Atatürk dönemi Türkiye'si üzerine yazıların; yeni devletin kuruluş çabaları ve cephe savaşlarının sürdüğü, kazanılan zaferlerden sonra anlaşmaların yapıldığı; 1920, 1921, 1922; Lozan anlaşmasının imzalandığı, Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923; Halifeliğin kaldırılarak devrimlere hız verilen 1924, 1925, 1926, 1927; Harf inkılabı 1928; Montrö anlaşması 1936 ile Atatürk'ün ölümü üzerine 1938 yıllarında yoğunlaştığı görülür.

² "Fantastyczna Kariera Kemala Paszy", *Czas*, nr. 183, 6 VII 1938, s.5

II. BÖLÜM

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

1. Çiçerin'den Mustafa Kemal'e³

4 Haziran tarihinde Çiçerin'in, Ankara'da bulunan Türk Milliyetçileri Konseyi başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği notanın metni şöyledir:

“Sovyet hükümeti, kendisiyle sürekli ilişki kurmak ve iki ülkeyi tehdit eden yabancı emperyalizme karşı yapılan ortak savaşa katılmak isteğinizi belirten mektubunuzu aldığını teyit etmekten şeref duyar. Sovyet hükümeti, Ankara'daki yeni hükümetin dış politikaya ilişkin genel ilkelerini büyük bir memnuniyetle öğrenmiş bulunmaktadır.

Bu ilkeler: 1) Türkiye'nin bağımsızlığının ilanı; 2) Türklere ait olduğu kuşku götürmeyen toprakların Türk devletine katılması; 3) Arabistan ve Suriye'nin bağımsızlığının kabulü, 4) Batum, Doğu Trakya ve tüm Türk-Arap topraklarına kendi kaderlerini tayin hakkının verilmesi yolunda Büyük Millet Meclisi'nin aldığı karar. Hükümetimiz, doğal olarak, bu son karardan, bu ülkelerde, bir dönem kendi iradeleri dışında yurtlarını terk etmeye zorlanan ve şu anda da yurtlarına dönmek durumunda bulunan kaçakların ve sığınmacıların katılacağı serbest bir referanduma gidileceğini anlamaktadır. 5) Büyük Millet Meclisi yönetimindeki yeni Türk devleti topraklarındaki tüm azınlıklara, en liberal Avrupa ülkelerinde ulusal azınlıklara tanınan hakların tanınması; 6) Boğazlar sorununun çözümünün, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin düzenleyeceği bir konferansa devredilmesi; 7) Kapitülasyonların ve yabancı devletlerce yapılan ekonomik denetimlerin kaldırılması; 8) Tüm yabancı devletlere ait etki alanlarının kaldırılması.

“Sovyet hükümeti, Büyük Millet Meclisi'nin, çalışmalarını ve askeri etkinliklerini, emperyalist yönetimlere karşı ezilen halkların kurtarılması gibi soylu bir ideale yöneltme isteğini dikkate almaktadır. Sovyet hükümeti, diplomatik görüşmelerin, Millet Meclisi'ne, bir yanda Türkiye, diğer yanda ise Ermenistan ve İran olmak üzere, halkların kendi kaderlerini tayin hakkına uygun biçimde sınırları belirleme olanağı vereceği umudunu belirtmektedir. Sovyet hükümeti, bu konuda tarafların arabuluculuk taleplerine her an hazırdır. Hem dostça ilişkilerin kurulması hem de bu dostluğun sürekliliğinin sağlanması amacıyla, Sovyet hükümeti,

³ *Rzeczpospolita*, nr. 26, 10. VII 1920, s.4

diplomatik ve konsolosluk bazında ilişkilerin hemen kurulmasını önermektedir.

Sovyet hükümeti, dünyadaki tüm ülkelere, kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesine bağlı kalarak, dostluk elini uzatmaktadır. Sovyet hükümeti, bağımsızlık ve egemenlik için halkın başlattığı kahramanca savaşımı büyük bir ilgi ile izlemekte ve Türkiye için çok güç olan şu anda, Rus ve Türk ulusunu birleştirecek dostluğun sağlam temellerinin atılmasından memnunluk duymaktadır.

“Yukarıda belirtilen hususları bilgilerinize sunarak, Büyük Millet Meclisi Başkanına, bağımsızlık için verdiğiniz savaşta, halkımız ve işçi köylü cumhuriyetimiz adına başarılar dilemekle onur duyarım..

2. Mustafa Kemal:⁴

Doğu sorununa ilişkin telgrafla alınan haberler tam bir sürpriz: Mustafa Kemal'in taleplerinin büyük devletler açısından giderek sertleştiği ve müttefik kuvvetlere ısrarla “tahrik edici” biçimde davranmayı sürdürdüğü sırada, müttefik generallerinin kararlı ve sabırsız açıklamalarına, ultimatoma kabul edilebilecek bildirilerine Ankara Hükümeti başkanından, aniden, inanılması güç bir uzlaşmacılık içeren ve son derece tavizkar yanıtlar geldiği haberi ulaşıyor.

Kuşkusuz her iki durumu da Mustafa Kemal'in siyasetinin bir belirtisi olarak görmek ve görünüşte sürpriz olan bu gelişmeyi, kendisinin “Türk Napolyon'u” olduğunu düşündüğümüzde, çok da sürpriz olarak kabul etmemek gerekir.

Sonuç olarak Mustafa Kemal henüz 39, en fazla 40 yaşında genç bir adamdır. Selanik doğumludur ve din ve inanç bakımından Türk'tür. Mustafa Kemal'in günümüze kadar olan kısa, ancak parlak kariyerini göz önüne alacak olursak, bütün olarak baktığımızda, Kemal, Jön Türklere düşman, ama aynı zamanda onların bir mirasçısıdır; Sultan'ın bilinçli bir savunucusu ama aynı zamanda onu tahttan uzaklaştırmaya çalışan kişidir; Türkiye'nin İngiltere ile birleşmesi taraftarıdır ama aynı zamanda da İngiltere'ye karşıdır; Araplardan izole olmanın Türkiye yararına olacağını gören ancak Müslüman birliğini destekleyen bir siyasetçidir; başarılarını yardımları sayesinde gerçekleştirdiği Bolşeviklerle ve onların baş müttefikleriyle seve seve silahlı çatışmaya girebilen bir generaldir.

Ancak Mustafa, öncelikle olağanüstü bir general ve iki yıldan az bir sürede, Anadolu'daki doğal afetin ve silahlı Fransız, İngiliz, İtalyan ve Alman birliklerinin yarattığı güç koşullara karşın, güçlü ve mükemmel, hatta tam donanımlı bir ordu

⁴ Wojciech Dobrowski, *Rzeczpospolita*, nr. 308, II XI 1922, s.3

oluşturmayı başaracak kadar doğuştan örgütçü bir kişidir. Onun karakterinin ana çizgileri -bunu küçük ile büyüğün kıyaslanması olarak ele alacak olursak- askeri yetenekleri ve örgütçülüğü ya da kişisel hedefleri için geçici olarak devrimden yana olması dışında, Napolyon'u anımsatmaktadır. Çünkü Kemal Paşa, bunların dışında, taşkınlık açısından onunla (Napolyon'la) belirli ortak noktalara sahiptir. Kemal, özellikle ateşli, duygusal, yaşamdan zevk almaya ve gösterişe karşı büyük eğilimi olan bir kişiliktir.

Özellikle bu eğilim, Enver Paşa'nın gözden düşüşü, Bolşeviklere sığınması ve onlara karşı Türkistan'da savaşırken ölümüne kadar geçen sürede, Mustafa Kemal'in Jön Türklerin bu çok ünlü temsilcisiyle olan ve yeni Türkiye tarihinin kulis yönünün büyük bir bölümünü oluşturan rekabette hep geride kalmasının nedenidir.

Kendisinden iki yaş büyük olan Enver Paşa, Fransız devrimini yaratan Saint Just, Robespiyer ve Carnat'la daha fazla ortak yönlere sahipti. Belki Mustafa Kemal'den daha az yetenekliydi ama daha ölçülü, insanlık sınırlarını zorlayacak kadar soğuk bir kişiydi ve neredeyse bir manastır yaşamı sürdürmüştü. Yurtsever olarak Mustafa Kemal'den daha üstündü, ancak eksik yönü, sınırsız kişisel hırsıydı ve bu hırs kendisinin Fransız devriminin yaratıcılarıyla kıyaslanmasını engelliyordu.

Aralarındaki çatışma, Türkiye'de, İstanbul "Mektebi Harbiye" askeri okulunda okumuş olan eski öğrencilerin, aynı okul ve sınıftan meslektaşlarıyla sürekli yenilenen rekabetlerinden kaynaklanıyordu. Enver Paşa, orduda subaylara ve kendisiyle birlikte 1898'de okulu bitiren meslektaşlarına siyasi konularda önderlik ediyordu. Mustafa Kemal ise 1900 yılında sınıfının başı ve ruhu idi.

Başlangıçtan itibaren, bu çok yetenekli iki gencin çatışmasında Enver Paşa'nın karakter özellikleri, daha yaşlı olması ve yaratıcılığıyla üstünlük sağlamış, Mustafa Kemal ise ancak devrimin patlak vermesinden hemen önce, tamamen geri planda kalmamak amacıyla Jön Türklerle katılmıştı. Hoşça zaman geçirerek ve çekici davranışlarıyla çevresini büyüleyerek iki Balkan Savaşı arasındaki dönemde ikinci planda kalmış, Avrupa'daki savaş ancak albay olabildiği sırada başlamıştı. Fakat Gelibolu'da ittifak kuvvetleriyle yapılan muharebeler onun ön plana çıkmasına neden olmuştu. Ustalığı ve yeteneğiyle öncelikle ittifak birliklerini durdurmuş, bu yüzden de Enver Paşa istemeden de olsa onu generalliğe atamış, ancak buna karşılık da kolordu komutanı olarak onu Kafkasya'ya, "umutsuz bir göreve" göndermişti. Ancak Mustafa Kemal burada da onun beklentilerini boşa çıkarmış, tutsak düşmediği ve ölmediği gibi, Kafkasya'da Türklerin durumunun geçici olarak düzelmesinde etkili olmuştu. Giderek artan ününden yararlanan

Mustafa Kemal, Rusya'nın düşmesinden sonra daha da yükselmeye karar verdi. Anadolu'da ve Filistin'de İngilizlere karşı harekete geçecek olan ordunun komutanlığını talep etti ve bu talep kabul edildi.

Artık 1918'in ortalarına gelinmişti ve ittifak devletlerinin savaşı kazanamayacağını anlayan Mustafa Kemal, Sultana telgraf çekerek kendisini Türkiye'nin yapacağı özel bir barış antlaşması için görevlendirmesini önerdi. Enver Paşa'nın görevden alınmasını ve Harbiye Nazırı olarak kendisinin atanmasını da talep ediyordu. Ancak Enver, onun oyununu fark ederek Sultanla görüşmesine izin vermedi ve tutuklamakla tehdit etti. Bundan dolayı, artık İstanbul'a gelmiş bulunan Mustafa Kemal, arzu ve hayal ettiğinin tam tersi bir göreve, ittifak devletleri nezdinde olağanüstü yetkili komiserliğe atandı. Bu görev ona öncelikle parlak bir maiyet, büyük bir gelir ve kullanma yetkisi veriyordu.

Ancak, 1918 yılı sonuna kadar kaldığı Viyana'da, Enver'e ve Jön Türklere karşı olan girişimlerine son vermedi. Onlar tarafından kapatılan ılımlı "Halaskar" partisini yeniden canlandırdı ve Sultan'ı Jön Türklerin tutsaklığından kurtarabilecek tek dostu rolünü oynamaya başladı; 1919'da İstanbul'a döndükten sonra ise müttefik devletlerle birleşme ve ılımlı olma konusunda öncülük yaptı. Bir yandan müttefiklerin Türkler için bir yük olarak gördüğü Arapları kurtarma planını övüyor, diğer yandan da Bolşevikler'e karşı düşmanca bir tutum içine giriyor, barış görüşmelerinde Trakya ve İstanbul'un Türklere bırakılmasına karşılık olarak, General Deniken'le birlikte onlara savaş açmaya kalkışlıyordu.*

Bu, Türkiye'ye Balkanlar'daki rolünün geri verilmesi konusundaki hayalin gerçekleştirilmesi için gerekliydi ve bu rolü oynayacak kişinin Sultan değil, kendisi olmasını daha o zaman planlıyordu. Bu düşünceyle dolu olarak Anadolu'da müttefiklerce üçte biri terhis edilmiş bulunan Türk ordusu arasına ustaca sızdı. Bu terhis edilme işlemi müttefik generallerin düşüncesiydi ve çok yavaş ilerliyordu. Lloyd George hükümeti, danışmanların uyarılarına karşın, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya, büyük bir subay grubu ile gönderilmesini kabul etti ve bir süre sonra terhis işlemlerinin yalnızca durdurulmakla kalmadığı, Küçük Asya'daki ordunun yeniden örgütlendiği haberleri ulaştı.

Kısa süre sonra Lloyd George'un emriyle İngilizler tarafından dağıtılan

* Bu paragrafta ciddi bilgi yanlışları bulunmaktadır. Mustafa Kemal, 1918 yılı sonlarına kadar Viyana'da kalmamıştır. 1918 tarihinde, Suriye Cephesi'ndeki Yıldırım Ordularına bağlı 7. Ordu komutanlığına atanmıştır. Yine İstanbul'a 1919 yılı başlarında değil, 13 Kasım 1918'de dönmüştü. Ayrıca İstanbul'a döndüğünde Halaskar Zabitan'ı yeniden kurmadığı gibi, İtilaf Devletleri ile birleşme ve ılımlı olma konusunda herhangi bir girişimde de bulunmamıştır.

İstanbul Meclisi'nin bazı üyeleri, Malta'ya sürülecek temsilciler heyetinden kaçanlar Ankara'ya gitti. Lloyd George, böylelikle bugün Türkiye'de tüm gücü elinde tutan ve İngilizler nezdinde müttefiklere meydan okuyan Ankara'daki Millet Meclisi'nin temellerini atmış oluyordu.

Bolşevikler dikkatlerini hemen Mustafa Kemal'e yönelttiler ve ona altın dışında, Deniken ve Kolçak'tan aldıkları Batı Avrupa yapısı silahları göndermeye başladılar. Ona birçok danışman da yolladılar. Bu danışmanlar Mustafa Kemal'e yardımcı oluyor ama gerçekte onu gözaltında tutuyorlardı. Ordu birliklerinin en büyük gücünü oluşturan ve küçük arabalara yerleştirilen makinalı tüfeklerin hemen hepsinin Ruslardan alındığını belirtmek yeterlidir.

Ruslar, İngiliz Ulusal Meclisi'nde de büyük rol oynamaktaydılar; bu nedenle, karakteri ve siyasi taktiği göz önüne alınırsa, Mustafa Kemal'in yakın gelecekteki davranışını kestirebilmek olanaksızdır.

Mustafa Kemal'in neyi düşlediğini kestirmek çok kolay. Kuşkusuz o da bir zamanlar Enver Paşa'nın gördüğü düşü, yani, artık güçsüz olan Osmanlı hanedanının halifesi yanında Sultan olma, hatta bir süre sonra da Muhammed'in kılıcını kuşanma düşünü görmektedir.

Fakat Mustafa Kemal, böylesi planlar kuruyor mu, kurmuyor mu; bunları gerçekleştirebilecek mi, gerçekleştiremeyecek mi? Ancak onun şu andaki davranışı, Bonapart öncesi tüm büyük devrimleri bitiren askeri bir Bonapartizm belirtisinden başka bir şey değildir. Şimdi her ne kadar bu devrimler bitmiş gibi görünüyorsa da, İtalya ve Türkiye örneklerinde olduğu gibi, Avrupa'da çağdaş devrim hareketleri henüz başlamaktadır.

3. Faşistler ve Kemalistler:⁵

Dünya halklarının savaş sonrası içinde bulunduğu olağanüstü güç durum, değişik yerlerde ve koşullarda belirli ortak özelliklere sahiptir ve farklı ulusların değişik hareketlerde bulunmalarına ve akımlara yönelmelerine, ulusal farklılıkların yanı sıra, tamamen aynı olmasa bile belirli özellikleri ya da benzer yolları aramalarına yol açmaktadır. Yöntem olarak tamamen farklı biçimde dünyayı endişelendiren ve etkisi altına alan Faşizm ve Kemalizm'i buna örnek verebiliriz.

Gerek Faşizm gerekse Kemalizm, içteki düşmanlar karşısında olduğu kadar (İtalya), dış düşmanlara karşı (Türkiye) yönetimlerin etkisizliği ve bozguna

⁵ İrena Pannenkowa, *Rzeczpospolita*, nr 313, 16 XI 1922, s.3

uğraması karşısında toplumların gösterdiği doğal tepkiden ortaya çıkmıştır. Faşizm gibi Kemalizm de “salus reipublicae lex esto” ilkeleri uyarınca, tüm bir ulusun ve devletin herkesi kapsayan birliği düşüncesi sloganıyla etkinlik göstermekte ve bunları parti, sınıf, kişi çıkarları ve eğilimleri ile karşılaştırmaktadır. Her ikisine de ulusal yurtseverlik ve coşku eşlik etmekte, salt düşünsel ve ideal özelliğe sahip bu etken, büyük ölçüde, bu hareketin örgütlenmiş fiziksel gücüne kıyasla daha başarılı olmasını sağlamaktadır.

Kemalist hareketin -yalnızca askeri oluşumun etkin olmasının kusurlarına karşın- çağdaş Türkiye’nin ruhsal, toplumsal ve moral gereksinimlerine ne denli yanıt verdiğini, Kemal Paşa’nın Bursa’da kısa bir süre önce yaptığı konuşma ortaya koymaktadır. (Le Petit Parisienne”den Vaucher’in görüşüne göre)

Silah taşımaksızın, üzerinde en küçük askeri bir işaret bulunmayan alışlagelmiş Avrupalı bir sivil kostümüyle, varlığı ve “Bağımsızlık Marşı”nın (Kemalistlerin marşı) sözleri ile coşmuş kalabalığa hitaben, halkının bugünü ve geleceğine ilişkin yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

“Entellektüel açıdan hasta olduğumuzu kabul etmemiz gerekir; bu hastalık ise entellektüel kültürün eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Durumumuz ancak okul sayısını artırdığımız ölçüde düzelebilir... Öğretmenler Türkiye’ye generallerden daha fazla yarar getireceklerdir. Diğer ülkelere, Türk ulusunun Avrupa uluslarının sahip olduğu entellektüel silaha sahip olduğunu göstermek için her açıdan ileri gitmeliyiz. Eğitim alanında da başarıya ulaşmak için her türlü yöntemi kullanmalıyız, bağımsızlığımız buna bağlıdır. İleri gidebilmemiz için, toplumsal yaşamda Türkiye mutlaka günümüze uyum sağlamalıdır. Gözlerimizi kapayarak dünyada tek olduğumuzu var saymayı sürdüremeyiz ve Avrupa ile aramızdaki aşılmasız engeli yükseltmemiz. Aksine, Avrupa uygarlığının içine girmek ve bilimi bulabileceğimiz her yerde, düşmanlarımızın içinde bile olsa, aramak zorundayız. Bilim ve gelişme konusunda Doğu ve Batı kavramı söz konusu bile edilemez. Anlaşılmaz bir fanatizm aracılığıyla, bize geçmiş yüzyılların toplumsal düzeninin propagandasını yapanlara, kadın ile erkeği ayıran engelleri kaldıramazsak, kuşkusuz kısa bir süre sonra, dış boyunduruktan daha tehlikeli bir boyunduruk altına gireceğimizi göstermek zorundayız. Her biri kendine özgü bir yaşam süren, birisi kadın diğeri ise erkek olmak üzere iki ayrı insan kategorisine ayrılmış bir millet, her zaman zayıf bir millet olacaktır. Ülkenin refahı için, bize her iki cinsin işbirliği gereklidir”

Gelişim, okullar, Avrupa kültürü hatta kadın eşitliği konusunda bir general ve Türk milliyetçilerinin önderi olan kişi bu biçimde endişe duyarken, tam bu sırada Polonyalı sosyalist “İleri” dergisi, kadın eşitliğine ve bu alanda yapılan reformlara

kızmakta, sırf partiye yarar getirmediği gerekçesiyle bu konuda geri adım atılmasına sevinebilmektedir. Dolayısıyla, hangisi daha ilericidir: Türk ulusalcılığı mı, Polonya sosyalizmi mi?

Tam bu sırada, başka bir Fransız “Le Matin” dergisi, Milano muhabirinin, İtalyan senatör, “ağır” sanayinin ve İtalya’daki en güçlü banka konsorsiyumunun temsilcisi Conti ile yaptığı, en az bunun kadar ilginç olan bir söyleşiyi ulaştırdı. Mussolini’ye ilişkin soruları yanıtlayan Conti, öncelikle onun tükenmez irade gücünden dolayı şaşkınlık duyduğunu belirtirken, programı konusunda da şunları söylüyordu:

“O, öncelikle tasarruf yapılmasına yönelmektedir. Bunun, yapabileceği tek şey olduğu da bir gerçektir. O bu enerjiyi özel telefon sanayiine, daha sonra da, devlet için gerçek bir enkaz olan demiryollarına yöneltmek durumundadır. Demiryolları her yıl İtalya’ya bir milyara mal olmaktadır. Yalnızca Mussolini’nin iradesi, korkunç ancak kaçınılmaz olan personel indirimini gerçekleştirmek ve 40.000 demiryolu işçisini işten çıkartmak için yeterince güçlü olabilir. Bu işten çıkarma işlemini, 8 saatlik günlük çalışmaya zarar vermeden gerçekleştirmenin mümkün olduğunu da belirtelim. Bu, yönetimde bazı kısıtlamalarla birlikte, yılda 750 milyon liralık tasarruf sağlayabilir” Mussolini, bizim vergi sistemimizi değiştirebilir ve bu da ağır sanayimizi ve ticaretimizi temelden etkileyebilir. Ancak 1870 yılından kalma büyük toprak işletmeleri konusunda etkisiz kalabilir.

Conti, İtalyan kapitalistlerinin faşizmi “finanse ettikleri” iddiasını da inkâr etti: Bu, iki açıdan hatalıdır. Birincisi, coşkulu ve çıkarsız düşünce açısından yeterince zengin olan bu hareket için para gerekmemiştir. Her faşist, harekete katılırken, kendi yaşamıyla birlikte kendi malvarlığından bağışlayabileceği herşeyi partiye getirmiştir. Faşizm, her hangi bir kastın ya da partinin tutsağı değildir... İkincisi, başlangıçta faşizmin sendikacı eğilimi karşısında bir huzursuzluk duyabiliriz. Çünkü tüm sendikacılardan, kızıl ya da kara, komünist ya da halkçı olsun, çok çektik. Ama bilinen bir şey var ki, o da, faşistlerin bizden talepte bulunduklarında, çok daha büyük şeyleri çok daha istekli bağışladığımızdır. Çünkü onların yalnızca kendi sınıfsal çıkarlarını değil, ulusun genel çıkarını göz önünde bulundurduklarını biliyoruz.

Senatör sözlerini, “beyler, İtalyan sanayii, yalnızca içeride düzen ve tasarruf, dışarıda ise barış ve onurlu bir politika beklediği bu genç ve yenilmez güce karşı güven duyabilir”, diye bitirdi. Görüldüğü üzere, Mussolini, aynı Kemal Paşa gibi, popülist olmayan, acı ve bilindiği kadarıyla genelin refahı için doğru olan reformlar karşısında geri adım atmıyor ve en azından geri adım atma niyeti de yok.

Bu kişilerin, günümüzdeki karmaşık ve sıklıkla da demogojiye dayalı dönemde güçlenmeleri karşısında saygı duymamak ve onları kabullenmemek olanaksızdır. Onların popülerliği, politikacılar da sıklıkla görülen güç kullanma ya da ucuz popülistikten kaynaklanmamakta, kuşku götürmez ve yaratıcı iç güçlere dayanmaktadır.

4. Yeni Türkiye:⁶

(Mustafa Kemal Paşa: karakteristiği.- Siyasal tezleri.-Panislamizmin sonu - Pantürkizm- Edebi aydınlanma yönelimi.-Sanayinin ulusallaştırılması yönelimi.- Türkiye'nin doğusunda bir etken olarak milliyetçilik).

Avrupa tarafından çoktan yapay, ancak ilgi gösterilen uzun bir can çekişmeyle ölüme mahkûm edilmiş olan Türk “hasta adam”ın aniden, kendi gücüyle, sözde ölüm yatağından fırlamasında ve umutsuz bir çabayla doktor gözetiminin utanç verici boyunduruğundan kurtulmasında, iyileşmesinde ya da en azından yaşama gücü ve iradesi olduğunu göstermesinde hangi etkenler rol oynamıştır?

Bizi şu olgular yanıtlamaktadır: Doğuş gücünü Türkiye, büyük ölçüde Mustafa Kemal Paşa'ya, onun tanınmış çalışma arkadaşları çevresine ve bu insanlar tarafından öncülük edilen Anadolu halkını ateşleyen ve bugün tüm dünyada yayılmakta olan milliyetçilik yanlısı akıma borçludur.

Mustafa Kemal'den başlayalım. İşte örneğin Pernot, Türkiye'nin tahtsız kralı ile karşılaşmasını ve konuşmasını şöyle naklediyor:

“İlk karşılaşmamızda Mustafa Kemal'de beni en fazla etkileyen şey, her ne kadar biraz yapay da olsa, alçak gönüllülük derecesindeki sadeliğiydi. Bilhassa Mussolini'nin zaferini vurgulamak için amirane davranışları, sert konuşmaları ve güçlü gizli polis sistemini gerekli gördüğü İtalya'dan geliyordum. Türkiye'nin hâkimi, Meclis salonuna kimsenin dikkatini çekmeden girdi, sıranın bir ucuna, kendisine yer vermek konusunda aceleci davranmayan meslektaşını hafifçe iterek oturdu. Diğer iki milletvekili ile birlikte oy sayma işlemi için seçildiğinde, oturum salonundan, girdiği andaki aynı sakin adımlarla ayrıldı ve oyları saymaya gitti. Çeyrek saat sonra söz istedi, kürsüye çıktı ve birdenbire ilk sözcüğüyle, ilk jestiyle birlikte önderin o cesareti, o ruhsal gücü ortaya çıktı. Hemen hiç alkış yoktu, ancak bazen hissedilen bazen de gözle görülebilen bir dikkat söz konusuydu. Doğuda

6 Irena Pannenkowa. *Rzeczpospolita*, nr. 56. 26. II 1924 s. 3

önder daima peygamberin soyundandır... Mustafa Kemal Batı'ya karşı zafer kazanan Doğu'yu yücelterek ve yenilgiyi zafere dönüştürerek bir kez daha Asya'nın uykusunu bölmüştür.

Belirli geleneklerle ve gerici kurumlarla Batı uygarlığı adına verilen savaş, fanatikler arasında ona doğal düşmanlar kazandıracak ve onu kişisel tehlikelerle yüzyüze getirecektir ve Mustafa Kemal gösterişli polis korumasından yararlanmamaktadır.

Pemot şöyle yazmaktadır: "Bu kurtarıcı, Ankara sokaklarında başında kalpağıyla serbestçe dolaşmaktadır. Çankaya'daki evini kentten ayıran yoldan geçmek durumunda kaldım: Paşa'nın kaldığı yerden iki kilometre ötede küçük bir karakola ve köşke girişte de iki nöbetçiye rastladım. Mustafa Kemal sürekli tuzağa düşürülme tehlikesi altında; bu bir gerçek. Ancak daha da açık olan şey de, onun bu tehlikeden korkmaması, şansına en titiz ve dikkatli polisten daha fazla güvenmesi. Onu Meclis'e giderken ve dönüşte üstü açık bir arabada gördüm: Kendisine eşlik eden ne bir ajan ne de ilk yardım aracı vardı; yanında ise yalnızca bir yaver oturuyordu"

Fransız gazetecinin, talebi doğrultusunda kabul edilen görüşmeyi yapması için Meclis salonundan Kemal'in çalışma odasına çağrıldığı bölüm çok ilginç. Pemot şöyle yazıyor: "Masaya dayanmış olarak ayakta duruyordu. Küçük odasının tüm mobilyasını bir kanape ve iki koltuk oluşturuyordu. Bana elini uzattı, oturmamı rica etti, sigara ikram ederek kibar bir jestle beni dinlemeye hazır olduğunu belirtti. Alışıl gelmiş giriş komplimanlarından sonra, Paşa'ya, bağımsızlığını yitirmek bir yana, yok olmak üzere olan bir halkın çabalarını Fransa'nın ne denli ilgi dolu bir sempati ile izlediğini anımsattım.

-Türkler, diye yanıtladı- ülkenizin yakınlık duygularına güvenileceklerini biliyorlar. Fransa, özgürlük savaşı konusunda dünyaya her zaman örnek olmuştur.

Pemot, konuşma sırasında, Türk hükümetinin Fransız okullarına müdahalesi, Fransız okullarının, Türkiye toprakları üzerindeki diğer yabancı okullar gibi kapatılması veya yeniden yapılandırılmaları ve sözde giderek yayılan yabancı düşmanlığı konularında genel bir açıklama istedi

Kemal, Fransız okulları konusunda, onların varlığının Türkiye'de istendiğini öncelikle belirtti, ancak "yabancı okulların Türk okullarının yoksun olduğu ayrıcalıklardan yararlanabilmesine izin verilemeyeceğini" belirterek, "sizin kurumlarınız, benzer Türk kurumlarını bağlayan yasa ve kurallara uyum gösterdiği ölçüde var olabilirler" dedi.

Bir süre sessizlik oldu. Mustafa Kemal, sıcak nedeniyle koyun tüyünden yapılma şapkasını çıkardı. Sanki başka bir insan görüyormuşum duygusuna kapıldım. Uzun ve yapılı vücudunun üzerinde kalpağın altında farkedemediğim sarı, ince saçları vardı. Bir an kendime karşımda bir Türk'ün mü yoksa Slav'ın mı bulunduğunu düşündüm. Açık mavi gözleri yumuşamıştı. Rahat bir biçimde konuşmasını sürdürdü:

- İkinci konuya, yabancı düşmanlığı konusuna gelince, yabancılara karşı her hangi bir düşmanlık beslemediğimiz gibi, onlarla yakın ilişkiler kurmak istediğimizin bilinmesi gerekir... Yabancılar bize gelsinler: Zarar vermemek, özgürlüğümüze gem vurmamak koşuluyla her zaman iyi karşılanacaklardır. Bizi diğer uluslara bağlayan bağları sıkılaştırmak, güçlendirmek arzusundayız. Uluslar farklı ama uygarlık tektir ve bir ulusun ilerleyebilmesi için bu uygarlık birliğine katılma zorunluluğu vardır. Osmanlı İmparatorluğunun düşüşü, Batı karşısında kazanılan zaferlerle gurur duyarak, Avrupa halklarıyla ilişkilerin kesilebileceği düşüncesinin ortaya çıktığı gün başlamıştır...

Biraz sonra şunları söyledi: Oluşan durumun zorlamasıyla Doğu'ya çekildik. Ancak bunun yanında, ırkımızın bir beşiği olan bu ülkede, daha çok Batılı olan bir konum seçtik. Her ne kadar vücudumuz Doğu'da ise de, ruhumuz Batı'ya yöneliktir. Bizim tüm çabalarımız, Türkiye'yi çağdaş, dolayısıyla da Batılı bir ülke yapmaya yöneliktir. Uygarlığa katılmak isteyen hangi ülke Batı'ya yönelmez ki? Bazen temkinli ya da biraz kuşkucu görünüyorsak, bunun nedeni böylesine pahalıya geri aldığımız bağımsızlığımızı yitirmekten korkmamızdır..."

İçteki düzenin ve belirli dinsel geleneklerin cesur bir biçimde yenilenmesi gibi hassas bir konuya değinildiğinde Mustafa Kemal şunları söyledi:

"Ulusun egemenliğini ilan ettik... Türk devleti az ya da çok bugün bir cumhuriyettir. Bu bizim sorunumuz: bunda kötü olan ne? Tarihimizin en talihli dönemi, egemen kişilerin halifeler olmadığı dönemdir. Öyle bir dönem geldi ki, Türk sultanı gücünü, otoritesini ve zenginliğini Halifeliliğini ilan etmek için kullandı: Bu salt rastlantısal bir olguydu. Peygamberimiz ashabına dünya halklarını İslam dinine yöneltmeyi buyurdu, bu halkları yönetmelerini değil"

Kemal, Pan-İslam devleti düşüncesinin kendisi için hiç bir zaman gerçekleştirilmeyecek bir düşünce olduğunu belirterek şunları ekledi:

Tarihe bir dönüp bakalım... Araplar Halifeliliği Bağdat'da oluşturdular, diğerleri ise Cordova'da. Ne İranlılar ve Afganlar ne de Afrika müslümanları İstanbul'daki Halife'yi tanıdı... Halife hiç bir zaman Müslümanlar ile Papa'nın Katolikler ile olan ilişkisine benzer hâkim bir ilişki içinde olamadı... Bizim son

reformlarımızı eleştirenler, Pan-İslamizm gibi soyut ve gerçek dışı kavramların etkisi altındalar. Türklerin, Halifelîği elde tutmanın maliyetini yalnız başlarına karşılamak durumunda olduklarını da eklemeliyim. Genel bir Halifelik sloganı atan kişiler, bunun için şimdiye kadar hiç bir katkıda bulunmamışlardır. Neyi istiyorlar ki? Türklerin bu kurumun tüm yükünü çekerek aynı zamanda Halife'nin tüm egemenliğini kabul etmesini mi? Bu oldukça fazla bir talep”.

Kemal'in çalışma arkadaşları da benzer bir dil kullanıyorlar. Akşam Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Necmettin Sadak Bey: şunları söyledi: “Pan-İslamizm artık günümüzde eskimiş bir olgu... Müslüman ülkelerden bağımsız ve güçlü olanlar Türkiye'yi ciddiye almıyorlar. Bakışlarını Ankara'ya yönelten ve yardım isteyenler ise boyunduruk altında ve mutsuz olan halklar; bağımsızlıklarını sağladıkları gün, büyük olasılıkla Türk kardeşlerini düşünmekten vazgeçecekler”.

Başka birisi ise şunları söylüyor:” Büyük savaş sırasında neler mi gördük? Hristiyanlar gibi, Muhammed yanlıları da kendi aralarında en acımasız biçimde savaştılar. Hani Halife inanan herkesi Muhammed'in bayrağı altında toplanmayı buyuran kutsal bir savaş ilan etmişti! Ya Lozan'da ne gördük? Hindu Müslümanlar, görüşmelerin sonuçsuz kalması için entrikalar çevirerek avuç dolusu para saçtılar. İngiltere ile Türkiye arasında uzayıp gidecek bir savaş onlara, kendi huzurları için değerli bir garanti gibi görünüyordu”

Ankara'nın ileri gelenlerinden Ahmet Agayev, bu sancılı deneyimlerin sonucunu, kısa ve açık bir formülle ortaya koydu: Yalnızca Müslümandık, şimdi Türküz” Eski kozmopolit Pan-İslamizm ve Pan-Osmanlı akımları yerlerini yeni, milliyetçi “Pan-Türkizm” akımına bırakmıştır. Bu akım, Türkiye'deki Türkler ile Güney Rusya Tatarları ve Orta Asya Türkleri ile siyasi, ekonomik ve belki de askeri bağların güçlenmesi üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda içte de Türkiye'nin geleneklerini ve yaşamını uygarlaştırma ve bir ulus oluşturma için ateşli bir çalışmayı kapsamaktadır. Türk dilinin yabancı, özellikle de Arapça ve Fasça sözcüklerden arındırılmasına yönelik etkin bir linguistik (dilbilim) çalışması gerçekleştirilmektedir. Diğer yandan, okullarda Arapça, Farsça ve bunun yanı sıra zorunlu olarak Fransızca öğretilmektedir. Yunan ve Latin biliminin okullarda okutulması ise olanaksız. Maarif Vekili Sefa Bey, “Ancak, Atina ve Roma demokrasilerinin büyük örneklerinin gençlik tarafından okunabilmesi amacıyla, Yunan ve Latin edebiyatı başyapıtlarının çevirileri için özel bir devlet enstitüsü kurulmuştur”, dedi. Bugüne kadar Musevi, Rum ve Ermeni gibi ulusal azınlıkların elinde bulunan ekonominin millileştirilmesi için kararlı bir eğilim mevcuttur.

Pernot şöyle diyor: “Görünüşte yalnızca bilimsel ve sanatsal olan bu propagandanın, Türk gençliğine kendi ırksal karakterinin bilincine varma

konusunda ne denli yardımcı olduğunu, pratik, daha doğrusu gerçekçi bir milliyetçilik yolunu nasıl döşediğini Ankara’da daha iyi anladım. Acaba aynı yöntemi Alman, İtalyan ve Polonya yurtseverleri neden geçen yüzyıl boyunca uygulamadılar ?”

Türk milliyetçiliği, görüldüğü üzere, İtalyan milliyetçiliği gibi, ülkenin yeniden doğuşu için bir güç oluşturmuş ve bu sayede özellikle düşünsel taban, uyanıklık, gerçekçilik ve iç güzelliği gibi tanımlayabileceğimiz ek özellikleri de ortaya çıkmıştır.

5. Mustafa Kemal Paşa’nın Bildirisi:⁷

BİALOGROD.- Millet Meclisi’nde bu ayın onbeşinde yapılacak olan seçim münasebetiyle, Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanı, ulusa verdiği mesajda, Halk Partisi saflarından olan adayları desteklediği belirtti. Kemal Paşa, bu vesileyle, ülkenin refahı için dört yıldır sürdürdüğü savaşın sonuçlarından iç rahatlığı duyduğunu da ekledi.

Bildiri, Ankara hükümetinin askeri ve siyasal başarılarından ve maliye, demiryolları, ulusal ekonomi gibi alanlarda yapılan reformlardan da söz etmekte, ilerideki başarılı çalışmalara olanak vermek için, Halk Partisi adaylarına oy verme çağrısıyla sona ermektedir.

Ankara’dan alınan bilgilere göre, Türk kabinesinin tüm üyeleri Halk Partisi adaydır.

6. İstanbul Kemal Paşa’yı Nasıl Karşıladi:⁸

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kemal Paşa, uzun yıllar sonra ilk kez Türk devletinin eski başkentini ziyaret etti.*

Kemal Paşa, son kez 1919’da Türkiye’nin en büyük kentinden ayrılmış, Türk ordusuna zafer kazandırdığı Yunan cephesine gitmişti. Ancak cepheden İstanbul’a dönmemiş, genç cumhuriyetin yeniden kurulması ve moderleştirilmesi için büyük çaba sarf ettiği kent olan Ankara’yı ikametgâh olarak seçmiştir.

Kemal Paşa’nın İstanbul’da bulunuşu, şerefine yapılan bir dizi törenle

⁷ *Rzeczpospolita*, nr 246, 6. X. 1927, s.2.

⁸ *Rzeczpospolita*, nr 280, 17. X. 1927, s.23.

* *Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişi olarak Anadolu’ya geçmek için 16 Mayıs 1919’da ayrıldığı İstanbul’a uzun yıllar gitmemiştir.*

kutlanmış, İstanbul halkı onu, gerçek bir ulusal kahramana yakışır biçimde, alkış tufanı ile karşılamıştır.

Kemal Paşa'nın yaptığı hizmetler gerçekten çok büyüktür ve düşmanları bile onun Türkiye'yi tam bir yok oluştan kurtarabilecek tek kişi olduğunu kabul etmektedir. Kemal Paşa muhtemelen bu ayın on beşine kadar İstanbul'da kalacak, buradan da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış törenine katılmak üzere Ankara'ya dönecektir.

"Büyük Millet Meclisi"nin üçüncü yıl ilk oturumunun, devlet başkanının konuşma yapması beklendiği için, çok ilgi çekeceği sanılmaktadır. Türk gazetecilerin bildirdiğine göre, Kemal Paşa bu konuşmasında, Türk ulusal kurtuluş savaşının başlangıcı olan 19 Mayıs 1919'dan günümüze dek yaptığı tüm etkinlikleri ayrıntılı biçimde sunacaktır. Kemal Paşa konuşmasında, Türk-Yunan savaşı ve Lozan Konferansı'nın bazı aşamalarına da dikkat çekecektir.

Cumhurbaşkanının konuşması, Türkiye tarihinin son on yılının tüm bir özeti olması açısından, siyasi çevrelerde büyük bir ilgiyle beklenmektedir.

7. Kemal Paşa: ⁹

Günümüz Avrupası'ndaki önemli kişilere ayrılan bir dizi incelemenin yer aldığı "Revue des Deux Mondes" de çağdaş Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal'e de yer verilmiştir. Yazı, Gazi'nin portre tanımlamasıyla başlamaktadır: "Enerjik, kararlı bir yüz, kıvrımlı kaşlar, dağınık bir saç, uzun bir boy, damarlı eller, derin kırışıklıkların yer aldığı yanaklar. Kemal Paşa, hareketlerinin kişiliğinden kaynaklanan büyüleyiciliğiyle, insanlar üzerinde dünyanın çehresini değiştirmeyi başaran ve olayların akışına yön verebilen büyük önderlerin etkisini bırakmaktadır. Ateşli bir yurtsever, iliklerine kadar milliyetçidir ve IV. Henry ve Sulli'den beri birçok devlet adamının dile getirdiği, uluslar arasındaki uzlaşmaya inanan bir kişidir. Şans yıldızına ve yüklendiği misyona sınırsız bir biçimde inanır; aynı zamanda her türlü girişim cesaretine ve yok edilemez bir yaşam gücüne sahiptir; son derece gururludur ancak başarılarından dolayı başı dönmez ve insanları aşağılamaz. Yıkılmaz bir iradeye ve eşi olmayan askeri ve yönetsel dehaya sahip bir kişidir- işte, tarihinin en şaşırtıcı döneminde ulusuna yaşama isteği veren insanın genel çizgilerle karakteri. Tüm Türkiye'nin bir tür simgesidir ve

⁹ Czas, nr 233, 19. X. 1930. s. 4.

onun etkisi öylesine güçlüdür ki, diğerlerinin körü körüne gideceği yolu yalnızca kendisi çizer”

Fransız biyografi yazarı, Mustafa Kemal’in özyaşam öyküsünü şöyle anlatmaktadır. Selanik’te, Makedonya’da doğdu; ailesi Arnavut ya da Bulgar-Sırp kökenlidir; daha ilk gençlik yıllarından itibaren siyasete ve devrime yakınlık duymuştur. Babası hazine yönetiminde görevliydi ve odun ticareti ile de uğraşıyordu. Okuma ve yazmayı annesi öğretti. Annesi, yaşamı boyunca onun üzerinde en büyük etkiye sahip kişidir. Okulda, arkadaşlarının da takdir ettiği bağımsız ruhu ve dikkati ile diğerlerinden ayrılıyordu. Kendisi ile yapılan tartışmalarda daima üstün gelen taraf olurdu: Öğretmenlerinden birisi ona Kemal adını vermiş ve şöyle demişti: “büyük bir iradesi ve bağımsızlık ideali olan bir gençsin; bu nedenle sana, bundan böyle, büyük şair Namık Kemal’in anısına Kemal adını vereceğim” O günden itibaren genç adam bu adı taşıdı. Manastır’da askeri okula yazıldıktan sonra, İstanbul’daki akademiye nakledildi. Okulu, genel karargâh yüzbaşısı rütbesiyle ve haklı olarak, son derece yetenekli ancak devrimci görüşlere sahip bir subay olduğu not edilerek bitirdi. Kendisinden kurtulmak için Suriye’ye gönderildi ancak Selanik’e nakledilmeyi başardı ve burada Sultan Abdülhamit rejimine karşı harekete geçti.

“İttihat ve Terakki”nin kurucularındandı, ancak devrim patlak verdiğinde Jön Türk partisinden ayrıldı ve orduya döndü. Jön Türkler, onun çevresini etkilemesinden çekinerek, kendisinden kurtulmak amacıyla görevle yurt dışına göndermeye karar verdiler. 1910 da Paris’te askeri ataşe olarak bulundu. * Daha sonra Trablus’ta İtalyanlarla savaştı ve savaşın bitiminden sonra Sofya’da askeri ataşe olarak görev yaptı.

1914 ağustosunda Enver Paşa tarafından hazırlanan Türkiye’nin savaşa katılması projesine sert bir biçimde karşı çıktı ve İstanbul’a döndü. Savaş ilanından sonra Çanakkale’de komutanlık görevi üstlendi. Sıradan bir albay olarak tüm emirlere karşı çıktı ve emirlerin üzerinde bir konum alarak öylesine ustaca bir strateji kullandı ve öylesine büyük bir saygınlık kazandı ki, harekâta istediği gibi davrandı. Enver Paşa korkarak onu Kafkas cephesine gönderdi ancak Süveyş Kanalı’ndaki Türk savunması dağıldığı için geri çağırıldı ve morali bozuk askerlerin geri çekilişinin bir kaçışa ve yenilgiye dönüşmesini engellemeyi başardı.

Asıl büyük rolü ise ancak savaştan sonra oynamıştır. 1919’da Doğu vilayetlerine, orada bulunan kuvvetleri silahsızlandırma görevi ile gönderildi.

* 1910 yılında Paris’te askeri ateşe olarak bulunmadı. Oraya belli bir süre tatbikatlara katılmak için gitti.

Ancak Erzurum'a giderken, yolda, müttefiklerin Yunanlılara İzmir'i işgal izni verdikleri haberi ulaştı. Erzurum'dan başlayarak Türk ulusal hareketini örgütlemeye başladı. Ordudan ayrıldı ve Ankara'da kendisinin yönettiği yeni bir hükümet kurdu. Elinde hemen hiç araç gereç olmadan büyük bir savaş başlattı. Yunanlıların Eskişehir'deki ilk yenilgileri ve İzmir'in 1922'de "Gazi"nin ordusu tarafından geri alınmasıyla bu savaştan nasıl zaferle ayrıldığı herkesçe bilinmektedir. Şimdi gençlik hayalini, yani sultanı devirmeyi ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmayı gerçekleştirmiştir.

Acaba Batı'nın yöntemleri ve ruhuyla dolan çağdaş Türkiye, cesur bir doğaçlama etkisi yapmıyor mu? Yaşamını sürdürebilir mi? Mustafa, onu saygınlığı ve enerjisiyle beslediği sürece varlığını sürdürme şansı var. Daha sonra ne olur, bilinmez.

8. Kemal Paşa'nın Mükemmel Kariyeri:¹⁰

Kemal Paşa'nın ünü Dünya Savaşı sırasında, Çanakkale'yi savunan kişi olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonraki kargaşa yıllarında hitabet gücü ve askeri yetenekleri sayesinde yeni Türkiye'nin önderi oldu. Laik bir cumhuriyet yaratarak ve dini sınıfının üstünlüğüne son vererek 24 Mart 1924'da saltanatı kaldırdı. O günden sonra da ulusu için birbiri ardına reformlar yaptı ve eski geleneklerden hemen hiç birisi kalmadı.

İlk olarak fes giyilmesini yasakladı. Örnek olmaları için yakın çevresindekilere şapka giydirdi. Tüm ülkeyi dolaşırken başında panama şapka vardı. Halk kitleleri şaşkınlıktan donup kaldılar: Türkler için "şapka" nefret edilen yabancıların ve Hristiyanların simgesiydi. Şapkayı kabullenmeyenlere karşı güç kullandı ve polis, fes giyenleri tutuklama emri aldı.

Gazi, daha sonra Avrupalı hukukçuları davet ederek, ticaret yasası olarak Almanya'yı, ceza yasası olarak İtalya'yı ve medeni yasa olarak İsviçre'yi örnek alan yeni yasalar hazırlattı. Çok eşliliği ve haremi yasakladı. Daha önce halkın içinde hiç bir zaman peçesiz ve çarşafsız dolaşamayan kadınlar, şu anda erkeklerle birlikte tiyatrolara gidiyorlar, hatta kadınların ve erkeklerin birlikte bulundukları partilerde tenis oynuyorlar. Yeni anayasa, iki milyon kadının seçimlerde oy kullanmasına hatta milletvekili olmasına olanak vermektedir. 8 Şubat 1935'de on

¹⁰ Czas, nr 183, 6 VII 1938, s. 5.

sekiz bayan milletvekili, meslektaşlarının alkışları arasında yemin etti. Bunlardan 10'u öğretmen, 4'ü hukukçu, 1'i hekim ve diğer 2'si tarımla uğraşmaktadır. Tüm bunlar, kadınların yüzyıllar boyu adeta bitki gibi varlıklarını sürdürdükleri bir ulusun içinde olmaktadır.

Kemal Paşa hükümetin başına geçtiğinde insanların yüzde 90'ı okuma yazma bilmiyordu. Şimdi pek çok kişi okuma yazma öğreniyor ve pek çok yerde okul var. Tüm büyük kentler iyi kliniklere sahip, anneler için sağlık, hijyen ve eğitim konusunda konferanslar veriliyor ve film gösterileri gerçekleştiriliyor. Ankara bakımsız bir kentti; kışın bir bataklığa, yazın ise toz toprak içindeki yoksul evler yığınına dönüşüyordu. Kemal başkenti yeniden kurlmaları için mühendisler ve profesörler getirtti.

Beş yıllık plan Türkiye'ye özellikle dokuma fabrikaları, pamuk ve ipek, deri, araba lastiği ve mobilya mamulleri kazandırdı. Sovyetlerden alınan borcun dışında, Gazi, planlarını yıllık gelirle finanse etmektedir. Ordu, donanma ve havacılık modernize edilmiş durumdadır. Amerikan firması Curtiss-Wright, mühimmat fabrikası kurmuş ve uzman göndermiştir.

9. İstanbul 10-11- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Atatürk Bugün Saat 9.05'e Öldü. Yerine Geçecek Kişi Bugün Seçilecek:¹¹

ANKARA, 10.11- Türkiye anayasasına göre, Millet Meclisi Başkanı A. Renda geçici olarak, otomatikman, devletin yeni başkanının seçimine kadar cumhurbaşkanı görevini üstlenecektir.

Millet Meclisi hemen toplantıya çağırıldı ve yarın Türkiye devletinin yeni başkan seçiminin yapılması bekleniyor. Millet Meclisi sabah saat 11.00 de toplanacak.

Kemal Atatürk'ün yerine geçecek kişi olarak, eski başbakan ve geçen yılın eylül ayında başbakanlıktan ayrıldıktan sonra toplumsal yaşamdan uzak duran İsmet İnönü'nün adı geçiyor. İsmet İnönü 58 yaşında. Kendisi son on üç yıldır Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşlarındandır.

Aynı zamanda Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Fethi Okyar'ın da adı geçmektedir. Ancak siyasi çevrelerde, bu kişilerin aday olmayı kabul etmeyecekleri öne sürülüyor.

¹¹ Czas, nr 309, 10 XI 1938, s. 2.

Türkiye cumhurbaşkanı Atatürk 60 (doğrusu 57 olacak) yaşında öldü. Kendisi, Türkiye, tarihinin en karışık döneminden en iyi döneme geçmesinde büyük rol oynamıştır. Daha askeri okul öğrencisiyken, ülkesinin siyasal yaşamına, Abdülhamit yönetiminin despot hükümetlerinin devrilmesini amaçlayan gizli örgütler aracılığıyla katılmıştır.

1904 yılında teğmen rütbesi aldı, ancak aynı gün tutuklandı ve Şam'a sürüldü; orada polis gözetimine karşı "Vatan" adlı örgütü kurdu. Şam'dan Yafa'ya gönderildi, oradan da Selanik'e kaçtı ve sürekli gizli devrim örgütlerinde çalıştı. Yeniden tutuklandıysa da kaçmayı başardı ve bir süre Türk yönetiminin unutkanlığından ve güçsüzlüğünden yararlanarak, kendisini sakın bir ortamda yasadışı siyasi çalışmalara verdi. 1907'de dostlarının yardımıyla Selanik'e döndü hemen devrim etkinliklerine başladı.

1911'de Trablus'a tayin edildi ve İtalyanlara karşı savaşa katıldı ve binbaşı rütbesi aldı. Birinci Balkan Savaşı'nın sona ermesiyle Türkiye'ye dönmek istedi, ancak 1913 Temmuz'unda, İkinci Balkan Savaşı sırasında, Gelibolu Yarımadası'nda yeni kurulan ordunun karargâh komutanı oldu.

Mustafa Kemal Türkiye'nin İtilaf devletleri safında savaşa girmesine taraftar değildi. 1915'de İngiliz saldırılarına karşı Çanakkale'nin savunucusu olarak yeniden sahneye çıktı; Kafkasya'ya gönderildi ve Ruslara karşı kazandığı başarılar sayesinde paşa rütbesi aldı. Savaşın sonuna kadar Mustafa Kemal büyük bir rol oynayamaz ve olayların akışını büyük ölçüde etkileyemez. Onun Türkiye'nin kurucusu rolü ancak anlaşma (Mondros Ateşkes Anlaşması) imzalandıktan sonra başlar.

1919'da Yunan ordusunun İzmir'e çıkması tüm Türkiye'de büyük bir tepki yarattı. Kemal Paşa'ya, anlaşma koşullarının yerine getirilmesi için Kuzey-Doğu Anadolu'da Türk ordusunun silahsızlandırılması ve terhis edilmesi görevi verildi. Tümöyle teslimiyeti kabul etmiş olan merkezi yönetimin pasif bir elemanı konumunda bulunmasına karşın, kısa sürede, silahsızlandırması gereken ordudan bir direniş merkezi oluşturmayı ve Türkiye'nin yeniden doğuşunu gerçekleştirmeyi başardı. Sultan'ın hükümeti bunu çok geç fark etti ve Kemal Paşa'yı İstanbul'a getirmek için boşuna çaba harcadı. Kemal de istifa ettiğini açıklayarak Temmuz ayında Erzurum'a gitti ve ilerideki direnişi örgütlemek ve Türkiye'nin yeniden doğuşunu sağlamak amacıyla düzenlediği ve tüm yurtseverleri çağırdığı bir kongre gerçekleştirdi. Bir sonraki kongre 1919'da Sivas'ta yapıldı. Her iki kongre de Kemal Paşa'nın ulusal kurtuluşa kadar savaş öneren programını kabul etti. Kemal Paşa, kongre tarafından oluşturulan ve yeni ulusal hükümet rolü oynayan komitenin başkanı oldu.

İstanbul hükümeti Kemal Paşa'yı yasa dışı ilan etti ve Türkiye'nin başkenti ile Anadolu arasındaki tüm ilişkiler kesildi. Müttefik devletlerin ve Sultan'ın Mustafa Kemal'in etkinliklerine son vermek için gösterdiği tüm çabalar yalnızca direnişi artırmak ve ona yandaş kazandırmaktan başka bir işe yaramadı. Kısa sürede güçlü bir hareketin başına geçti ve yandaşları "Kemalistler" adını aldı. 1920 Nisanında Mustafa Kemal, eski meclisin İstanbul'dan kaçmayı başaran milliyetçi üyelerini Ankara'da topladı ve oy birliği ile Millet Meclisi'nin başkanı seçildi.

1921'de Türk-Yunan savaşının en ağır dönemini yaşanırken, Mustafa Kemal sınırsız yetkiyle Türk ordusuna komutan olarak atandı. Yunan ordusuna karşı yapılan, ülkenin içlerine doğru da yayılan harekât, Sakarya zaferiyle sonuçlandı. Kemal Paşa, kolay zaferlerle sarhoş olan Yunan ordusuna aniden saldırdı, denize doğru kovalayarak kesin bir yenilgiye uğrattı. Bu zaferden sonra mareşal rütbesini ve "Gazi" ünvanını aldı. Yunan ordusunun yok edilmesi ve Lozan'da yapılan anlaşma, Türkiye'nin ve Kemal Paşa'nın yaşamında yeni bir dönemin başlangıcıdır.

Halifelik kaldırıldı, Cumhuriyet ilan edildi ve ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa oldu. Tüm çabalarını Türkiye'deki iç reformlara yöneltti. Kendince ülkenin gelişimini engelleyen her şeye karşı amansız bir savaş başlattı. Etkinliği görülmemiş derecede geniş kapsamlıydı. Türkiye ona, yalnızca İsviçre yasalarının örnek alındığı yeni yasayı değil, kıyafeti, Latin alfabesinin kullanımını, ekonomik yaşamın canlanmasını, sanayinin gelişimi çok şey borçludur. Kemal Paşa yaşamının başlarında devrimci-radikal eğilimlerin etkisi altındaydı.

Türkiye'nin rakipsiz başkanı olduktan sonra, ülkenin yaşamını bir süre Batı örneklerine dayandırmaya çalıştı. Onun düşüncesi, arkadaşı Fethi Bey'in başkanı olduğu liberal bir parti oluşturmaktı. Ancak kısa süre sonra Türkiye'de Batı örneğine dayanan bir sistemi yürütmenin olanaksızlığını ve bunun, uzun bir süre Türkiye'nin gelişimini engelleyen unsurların güçlenmesine neden olduğunu farketti. Fethi Bey'in partisi dağıldı. Kemal Paşa hem sağ hem de sol muhalefetle mücadele etmek zorundaydı. 1926'da eski İttihat ve Terakki tarafından örgütlenen suikastin açığa çıkarılmasından sonra, Kemal Paşa bu olayda eski dava arkadaşları ve dostlarına çok acımasız davrandı.

1927'de yeniden cumhurbaşkanı seçildi. 1931 ve 1935'te de bu durum değişmedi. 1934 yılında Türk vatandaşlarının soyadı almaları yasası uyarınca, Kemal Paşa, Atatürk soyadını aldı.

10. Kemal Atatürk'ün Yaşamı:¹²

Kemal Paşa daha yaşadığı yıllarda efsanevi bir kişilik kazanmıştır ve Millet Meclisi ve halk tarafından kendisine gösterilen saygı ve takılan adlar, çağdaş Türkiye'nin yaşamında nasıl bir rol oynadığının kanıtıdır. Kemal-mükemmelliyet, Gazi-galip, Atatürk ise yurdun babası, anlamına gelmektedir. Kemal takma adını daha Selanik'te, yoksul bir gümrük memurunun oğlu iken almış, askeri okula girmek için evden kaçmıştır. Kısa sürede özellikle başta matematik olmak üzere yetenekleriyle ön plana çıkmıştır. Daha sonra Türkiye cumhurbaşkanı olacak kişiyle, Mustafa adını taşıyan matematik öğretmenini ona mükemmellik anlamına gelen ve onun büyük yeteneklerini vurgulayan Kemal adını vermiştir.

Genç bir subay olarak Kemal, siyasi yaşama etkin bir biçimde katılmış, bu nedenle de birkaç kez tutuklanmış ve sürgüne gönderilmiştir. 1911'de Trablus'a atanmış, orada İtalyanlara karşı savaşarak binbaşı rütbesi almıştır. Birinci Balkan Savaşı'nın sona ermesiyle Türkiye'ye dönmek istemiş, ancak 1913 Temmuzunda, İkinci Balkan Savaşı sırasında Gelibolu Yarımadası'nda yeni kurulan ordunun karargâh komutanı olmuştur.

Mustafa Kemal Türkiye'nin İtilaf Devletleri safında savaşa girmesine taraftar değildi. Bu nedenle savaşın sonuna kadar büyük bir rol oynamaz ve olayların akışını büyük ölçüde etkilemez. Onun Türkiye'nin kurucusu rolü ancak anlaşma imzalandıktan sonra başlar.

1919'da Yunan ordusunun İzmir'e çıkması tüm Türkiye'de tepki yaratır. Kemal Paşa'ya, anlaşma koşullarını yerine getirilmesi için Kuzey-Doğu Anadolu'da Türk ordusunun silahsızlandırılması ve terhis edilmesi görevi verilir. Tümüyle teslimiyeti kabul etmiş bulunan merkezi yönetimlerin pasif bir elemanı iken, kısa sürede, silahsızlandırılması gereken ordudan bir direniş merkezi oluşturmayı ve Türkiye'nin yeniden doğuşunu gerçekleştirmeyi başarır. Sultan'ın hükümeti bunu çok geç fark eder ve Kemal Paşa'yı İstanbul'a getirmek için boşuna çaba gösterir. İstifa ettiğini açıklayarak temmuz ayında Erzurum'a gider ve ilerideki direnişi örgütlemek ve Türkiye'nin yeniden doğuşunu sağlamak amacıyla düzenlediği ve tüm yurtseverleri çağırdığı bir kongre gerçekleştirir. Bir sonraki kongre 1919'da Sivas'ta yapılmış ve her iki kongre de Kemal Paşa'nın ulusal kurtuluşa kadar savaş öneren programını kabul etmiştir. Kemal Paşa, kongre tarafından oluşturulan ve yeni ulusal hükümet rolü oynayan komitenin başkanı olmuştur.

¹² Czas, nr 310, 11.XI. 1938, s. 9.

İstanbul hükümetinin Kemal Paşa'yı yasadışı ilan etmesiyle Türkiye'nin başkenti ile Anadolu arasındaki tüm ilişkiler kesilir. Müttefik devletlerin ve Sultan'ın Mustafa Kemal'in etkinliklerine son vermek için gösterdiği tüm çabalar yalnızca direnişi artırmak ve ona yandaş kazandırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Kısa sürede güçlü bir hareketin başına geçer ve yandaşları "Kemalistler" adını alır.

1921'de Türkiye, Yunan-Türk savaşının en ağır dönemini yaşarken Mustafa Kemal sınırsız yetkiyle Türk ordusunun komutanlığına atanır. Yunan ordusuna karşı yapılan ve ülkenin içlerine doğru da yayılan harekât Sakarya zaferiyle sonuçlanmış ve bu zaferden sonra mareşal rütbesini ve "Gazi" adını almıştır....

11. Atatürk'ün Türkiye ve Dünyaya Vasiyeti: ¹³

Bir süre önce ölen yeni Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün ölümünden önce yazdığı bir makaleyi aşağıda yayımlıyoruz.

Düşünürlerin insan yaşamının amacına ilişkin neler düşündüklerini öğrenebilmek için pek çok kitap okudum. Bazılarının yazarları karamsardı. Şöyle diyorlardı "Biz bir hiçiz ve hiç olacağız. Bu nedenle bu fani yaşamda sevinmek ve mutlu olmak için her hangi bir neden yok." Sonra şu sonuca varan yazarların kitaplarını okudum: "Mademki yaşamımız bir hiçlikle sona erecek, o halde en azından yaşadığımız sürece neşeli ve mutlu olalım" Kişisel olarak son görüşe, şu varsayımların dikkate alınması koşuluyla öncelik tanıyorum:

Kendisinin, kişi olarak tüm insanlığa simge olduğunu düşünen kişi mutsuzdur. Çünkü bu kişinin, birey olarak bir gün öleceği ve yok olacağı çok açıktır. İnsan yaşamında mutluluğun ilk koşulu kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmasıdır. Sağduyulu bir kişinin başka türlü düşünebileceğini ve davranabileceğini sanmıyorum. Tam bir sevinç ve mutluluğa, ancak gelecek kuşakların varlığı, onuru ve mutluluğu için çalışarak erişilebilir.

Böyle davranırken en azından: "Gelecek kuşaklar gerçekten herşeyi benim istediğim gibi kabul edip yapacaklar mı?" dememek gerekir. En mutlu kişinin, yaptığı hizmetlerin gelecekte anımsanıp anımsanmayacağı ve hatta genel anlamda daha sonra bilinip bilinmeyeceği konusuna aldırmaayan kişi olduğunu daima belirtmişimdir.

Her insan, sevdiği bir işe veya sevdiği bir çalışmaya kendisini isteyerek verir.

¹³ Czas, nr 343, 14 XII 1938, s.5.

Bazıları zevk alarak bahçelerini ekerler ve çiçeklerin büyümesi gözlerini okşar. Bazıları ise insanları eğitmeyi yeğlerler. Bahçesindeki çiçekleri seven bir kişi onlardan bir teşekkür bekler mi? Bu ilkeden hareketle, insanları eğitmeyi kendisine amaç edinen kişi de bence böyle davranmalıdır.

Yalnızca böyle düşünen ve davranan, her hangi bir teşekkür almak için çaba göstermeyen, ancak yalnızca bu çabayı göstermek için çalışan kimse, ülkesi, ulusu ve onun geleceği için yararlı bir şey ortaya koyabilir. Ama ülkesinin ve halkının mutluluğundan çok kendi mutluluğunu düşünen kimseler ikinci sınıf kişilerdir. Ülkelerinin en büyük değerini oluşturdıklarını sanan ve tüm ülkenin ve halkın sağduyusunu temsil ettiklerine inanan kişiler, uluslarının mutluluk düzeyini yükseltemezler.

Yalnızca kendisini ve çevresini düşünmeden, gelecek için çalışan kişi, ulusunun gelecekteki mutluluğunun ve gelişiminin geniş bir temelini atabilir. Çünkü yaşamın ve gelişimin, insanın yok olup gittiği anda ortadan kalkacağı kanısı yanlıştır.

Bu kısıtlamasız ve istisnasız her insan ve ulus için geçerlidir. Şu anda dünyadaki tüm ulusların aralarında bir ilişki kurmaları ya da en azından aralarında ilişki kurma çabası içinde olmaları, sanki dünyadaki tek ulus yalnızca kendi uluslarının varlığını ve mutluluğunu düşünmelerinden dolayı yetersiz kalmaktadır. Tüm ulusların ve halkların sağlıklı gelişimine ve barışın korunmasına dikkat yöneltmek gerekir. Çünkü sonuçta bir ulusun çıkarı, diğer ulusların mutlu olmasındadır. Ulusal bilincin, başka bir ulusun tehdidi ile ortaya çıktığı tamamen yanlış bir düşüncedir. Tek bir ulus, özgür uluslar arasında barış, uyum ve anlayış olmadığı takdirde barışı sağlayamaz. Bu nedenle sevgili ulusuma yukarıda belirttiğim gibi düşünmesini salık veririm.

Ulusların önderleri olan kişiler, doğal olarak, öncelikle uluslarının yaşamı, refahı, gücü ve etkisi konusunda kaygılanırlar. Ama hiç olmazsa, göz ucuyla da olsa, diğer ulusların refahını da kollamak zorundadırlar. Dünyada olup biten her olayda, sürekli, böylesi bir görüşün doğru olduğu kanısına varıyoruz. Çünkü bizim için görünüşte çok sıradan görünen bir olayın bizim için büyük öneme sahip olup olmayacağını bilemeyiz.

Türkiye ve dostları güçlüdür. Bundan dolayı, her hangi bir taraftan gelebilecek bir kötülükten korkmamız için bir neden yoktur. Bu nedenle de dünyayı sakın bir biçimde gözlemleyebiliriz. Buna karşın, asla, “dünyanın şu ya da bu köşesinde ortaya çıkan güçlükler bizi ne ilgilendirir?” diyemeyiz. Aksine, güç bir durum ortaya çıktığında, bu olaya, sanki doğrudan bizimle ilgiliymişçesine

dikkat yöneltmeliyiz. Bu kuralı, olayın geçtiği yerin bize ne denli uzak olduğuna bakınadan uygulamalıyız. Bir yönetim ve ulus, ancak bu biçimde kendisinden aptalca memnun olma duygusundan ve kısır bir bencillikten kurtulabilir. Bizim ulusumuzu ilgilendiren her şey, doğal olarak, önceliklidir; bizim ulusal çıkarlarımız da dünyadaki her sorundan daha önce gelir. Ancak dünyayla ve onun sorunlarıyla bir bütün olarak ilgilenmeliyiz.

Burada küçük bir örnek vermek isterim: Ben askerim. Dünya savaşı sırasında orduya komuta ettim. Türk ordusu, bilindiği gibi, bir kaç orduya bölünmüştü ve her birisinin kendi komutanı vardı. Yalnızca kendi ordumu düşünmedim; diğer komutanların da neler yaptıklarını dikkatle izledim. Bir gün, uzakta bulunan Erzurum cephesindeki ordu harekâtını ilgilendiren bir konu üzerinde çalışırken bir yaverim bana şunu sordu:

- Sizi hiç ilgilendirmeyen bir konu üzerinde niçin çalışıyorsunuz?

Ona şu yanıtı verdim: Bizim diğer orduların nerede ve ne durumda bulunduklarını bilmeden, ordumu nasıl etkin biçimde yönetebilirim?“

Hükümetleri ve halkları yöneten kişiler, bunu sürekli düşünmek durumundadırlar.

III. BÖLÜM

SALTANAT VE HALİFELİK

1. İslamın Yüreğine İndirilen Darbe:¹⁴

Bu olay Salhat'ta Kırım hanlarının başkenti Bahçesaray'da, çağdaş, yeni Kırım'da oldu. Küçük bir grup, orada harabe haline gelmemiş tek caminin önünde, Kırım'da bir kaç aydır bulunmalarına karşın, sesini hiç duymadıkları müezzinin, Halife için dua çağrısını bekliyordu.

İki Tatar rehberden birisi: İşte bizim hoca! dedi.

Biraz ileride, profili Aziz Franciszka'yı anımsatan çilekeş görünümlü, bronz renkte, tüm boynunu ortada bırakan papaz elbisesi giymiş bir kişi görüldü. Bedeninin ancak yarısının görünebildiği uzun otların arasında yürürken, Dore'nin "Tahıl Tarlaları Arasındaki İsa" tablosunu anımsatıyordu. Yavaşça, düşünceli bir halde, otların tepelerini okşayarak ve dua eder gibi durarak yürüyordu. Caminin önünde bekleyen "inançsızları" görünce ne şaşırdı ne de rahatsız oldu, yalnızca "Benimkilerden kimse yok, hiç kimse!" düşüncesi sanki onu biraz hüzünlendirmişti. Çünkü iki Tatar rehber bile itişerek kenara çekilmişti.

Oturdu.

Belki siz o taşın üzerinden kalkıp başka bir yere oturmak lütfunda bulunursunuz. Orada kutsal bir yazıt var. Bu uygun bir davranış değil.

Bilahare entelektüel bir biçimde, birçok konuda bilgi sahibi olduğunu göstererek konuşmaya başladı. Dinin önemini yitirmesinden yakınıyor, Polonya hakkında çok yakınlık göstererek konuşuyordu... Sonunda saatine bakarak kalktı.

- Benim müezzin nedense gecikiyor, dedi ve gözlerini utanç duyarak yere indirdi.

Acı gerçeği kavramıştık; bu, "kendisinin yalnız olduğu" anlamına geliyordu.

"Size veda etmem gerekiyor. Halife için tek başıma dua edecek olsam bile, gitmem gerek."

Kapıyı ancak kendisinin geçeceği kadar açarak camiye girdi ve kapıyı

¹⁴ Wojciech Dobrowski. *Rzeczpospolita*, no. 65. 6. 3. 1924, s.1

kapadı. Anlaşılan içerideki yoksulluğu ve köhneliği görmemizi istemiyordu. Ancak bu durum, Müslüman ruhunun açık kapıdan kaçıp gitmesinden korkuyormuş izlenimi yaratıyordu.

Hala yaşayabildiğine ve Bolşevikler ona dua etmesi için izin verdiklerine göre, bu Salhat mollası şimdi kim için dua edecekti? 407 yıl sonra Ankara'daki Meclis ve Mustafa Kemal, Osmanlı hanedanından bir çok kişinin bulunduğu halifelğe son verdiği ve son Halife Abdülmecid artık Dolmabahçe'deki ikametgahını terkederek Mısır'a gittiğine göre, gözlerini ve düşüncelerini kime yöneltecekti?

Yukarıda belirttiğimiz gibi, toplam 1292 yıl süren halifelikten ve 407 yıl Türk halifelerin İslam üzerindeki hâkimiyetinden sonra, bu acıklı bir sondu. Çünkü (Hz.) Muhammed'in ölümünden ve "Peygamberin Varisleri" olan dört halifenin ardından, 661'den 749'a kadar Ommuad sülalesinden on dört halifenin yer aldığı dönemden sonra, Abbasiler soyundan 37 halife, Cengiz Han'ın Bağdat'a saldırarak hanedanın son halifesini ve ikametgahını yok ettiği 1258'e kadar bu makamda bulunmuştur.. Halife hâkimiyeti ve ünvanı daha sonra, Mısır'a sığınan ikinci derecedeki Abbasilerden birisine geçmiş, bunların sonuncusu ise, 1517'de Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethi ile Halife ünvanını Osmanlı sultanına bırakmıştır. O andan itibaren, 407 yıl boyunca, Türk devleti Müslüman dünyası üzerinde halifelik kılıcına sahip olmayı ve hâkimiyetini sürdürmüş, onların savunucusu ve önderi olmuştur. Ama şimdi kim buna önem veriyor ki? 1922 Ocak ayında Paris "L'Echo National" gazetesinde yer alan, Clemenceau tarafından yayımlanan yoruma göre, Mustafa Kemal, Selanik'te Musevi bir ailede doğan, mütevazı bir kökene sahip olan, gençken "İslam dinini kabul eden" bir kişi. Bu yeni "Türk", Türk olmayan bir kariyer anlayışına sahiptir. Türkiye'de giderek etkisi artan Almanlara karşı mesafeli kalmış, onlar da kendisine, yüzeysel de olsa, Berlin'de askeri eğitim vermişler. Mustafa Kemal'i desteklemişler ve her fırsatta ön plana çıkarmışlardır: 1908 Jöntürk ayaklanmasında, Bulgarlara karşı Çatalca savunmasında, Enver Paşa'nın isteklerine karşı, Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'a sürülmesinde, Avrupa ile savaş sırasında Çanakkale'de hep ön plandadır. Savaştan sonra ise onu, kendisine Sovyet desteği sağlayan Bolşevik ajan Katz-Kadiş ile tanıştırdılar.

Bu destekle Mustafa Kemal Küçük Asya'daki "Besiff" adı verilen küçük bir çetenin başında bulunmuştur. Akıl gücünü kullanarak büyük bir ordu oluşturmuştur. Hatta Bolşeviklerle ilişki kurmadan, bu çete, bolşevik yöntemleriyle ve yöneticisinin şaşırtıcı biçimde eski Rusya "kurtarıcılarını" anımsatan kişiliğiyle çalışmıştır. Rusya'daki bu çaba dinin yok edilişine kadar sürmüştü. Ama oradakiler Hristiyanlıkta birleşiyorlardı; Mustafa Kemal ise ikincil, o kadar yaygın olmayan,

ancak dünyanın en aktif dini olan İslamı kabul etmişti.

Ancak bu durum, onun isteği ve iradesiyle, “Millet Meclisi”nin halifeliği kaldırarak İslam’ın yüreğine darbe indirdiği şu günlerde sona eriyor. Bugün ortaya çıkan durum, bu çalışmanın son aşamasıdır. Bu olay, Zaduska’da 1922’de, özellikle 1 Kasım’da “Ankara Meclisi”nin sultanın ve Halife VI. Mehmet’in tahttan indirilmesi kararını aldığı gün başlamıştır. Sultan, bu kararın kendisine “yeşil kurdela” şeklinde sunulmasını beklemiyordu, ancak 10 Kasım günü son selamlık töreninde hazır bulunduktan bir hafta sonra, gizlice sarayı terkederek İngiliz “Malaya” zırhlısıyla Malta’ya gitti.

İki gün sonra, 19 Kasım 1922’de “Millet Meclisi”nin Saltanatı kaldıran ancak, Sultan ailesinin en yaşlı üyesinin ruhsal başkanlığı olarak Halifelik makamına dokunmayan kararı uyarınca; Osmanlı yasalarına göre tahtın yasal varisi Sultan Abdül-Aziz’in oğlu Prens Abdül Mecid, Sultan değil halife ilan edildi. 24 Kasım’da Sultan Süleyman camisinde hâkimiyetin işareti olarak kendisine (Hz.) Muhammed’in kaftanı giydirildi, ancak Peygamberin kılıcı verilmedi.

Zat-ı Şahaneleri (bu ünvan “han” ünvanı olmadan kendisinde bırakıldı) Abdülmecid, Türk bolşeviklere dokunmamaya, yani birçok işe, bu arada dini konulara bile karışmamaya çaba göstererek durumu “yönetiyordu” Zaten Halife, din konusunda oy sahibi değildi, yalnızca onların savunucusu ve dünyevi öğreticisi konumundaydı.

Bu durum Mustafa Kemal ve yandaşlarını rahatsız ediyordu. Dolayısıyla 16 ay boyunca Abdül Mecid dünyaya varlığını yalnızca gazete söyleşileri aracılığıyla hissettirebiliyordu ve bu söyleşilerinde halifelik yönetimine getirilen kısıtlamaların kendi inançlarına ve zamanın ruhuna uygun düştüğünü vurguluyordu. Ancak kendisinin, görevine son verilmesini gerektirecek bir hata yapması beklenmeksizin, her hangi bir neden gösterilmeden görevinden uzaklaştırıldı.

Şimdi Müslüman dünyada anarşi ortamı doğmuştur ve belki de bir süre sonra bir fanatik ortaya çıkacak, arkasında savaştı güçleri toplayacak ve onu durdurabilecek, kendisini karşısında sorumlu hissedebileceği bir (Hz.) Muhammed hâkimiyeti olmayacak. Şimdilik bu konuda, Hindu Müslümanların gözünde, mutlaka ortaya çıkacak olası bir sahte halifenin, şimdiye kadar olduğu gibi bir izleyici değil, inanç savunucusu olarak ortaya çıkabilecek olan İngiltere artık bu risk altındadır.

Çünkü sonuç olarak şu anda ikisi de makamından uzaklaştırılmış iki halife var; bunlardan birincisi, tamamiyle İngilizlerin elinde olan VI. Mehmet, ikincisi ise Mısır’a giden kişi. Ortaya her an kendince yasal dayanaklar bulan beş halife

çıkabilir. Zaten Arabistan kralı Hedrassu Huseyin, ilk İslam geleneğini arkasına alıyor. Mısır kralı Fuat ise kendisini Osmanlı olarak kabul etmiyor; Afganistan’da yönetimi elinde bulunduran kişi, şu anda dünyadaki en büyük Müslüman ülkenin başı olarak kendisini Halifelîğe layık görüyor.

Ancak Mustafa Kemal’in ve Türk bolşeviklerin en tehlikeli rakibi ve bu konuda hak sahibi kişi, Türkiye’deki Müslüman kitlelerin yüreğinde yaşayan halifedir; kim olduğu bilinmeyen ve ele geçirilemeyen bir kişi olması nedeniyle bu tehlike daha da büyümektedir.

Millet Meclisi tarafından bolşevikçe bir yöntemle yapılan toplantıda kabul edilen bu “reformun” protestosuz kabul edildiğini sananlar yanılıyor. VI. Mehmet’in tahttan uzaklaştırılması ve halifelikle sultanlığın birbirinden ayrılması kararına, özellikle Doğu kökenli 70 kadar milletvekili sert bir muhalefetle karşı çıkmıştır. Ancak Mustafa Kemal’in kişiliğini ortaya koymak zorunda kalarak tehditkâr bir tavır alması sonucu yasa geçebilmiştir.

Müslüman yüreklerdeki bilinmeyen halifeyi, Türk bolşevikler, minarelerden müezzinlerin ezan okumasını ve halife için dua etmeyi yasaklayarak kovmak istiyorlar. Ancak bu tehlikeli bir girişim, çünkü böylesine harici yasaklamalar, akla, kitlelere getirilen ve daha önce Hristiyan ülkelerde görülen dinsel yasaklamaları getirmektedir. Dine karşı olan yönetim o zamanlar inancı keyfi olarak izlemiş, örneğin çan çalmayı yasaklayarak devrime yol açmıştı. Türk Müslümanlar da halifelîğin kaldırılmasıyla “İslamın yüreğine indirilen darbeyi” görmezden gelebilirler, ancak yeni yönetimi müezzinleri susturdıkları için bağışlamaları kolay olmayacaktır.

Bir anı daha: Kırım’da, Bahçesaray’da akşam vakti aynı guruptan bir kaç kişi bir kahvehanenin balkonunda oturuyorduk. Ortalığa sessizlik hâkimdi. Yukarılardan gelen tuhaf bir ses aniden ağlarcasına titreyerek yayıldı. Bu, bir müezzinin yakındaki bir minarede okuduğu ezan sesiydi. Krakow’daki Heynal gibiydi, ancak insan sesinden oluşuyordu; daha uzun, müzikal hızlanma ve yavaşlamalardan yoksun, tekdüze ve acıklıydı. Müezzin ezanı okurken farklı yönler dönüşüyor, bu nedenle de ses yükselip alçalıyordu. Ses çok acıklıydı ve sonunda kanadı kırık bir kuş gibi alçaldı ve kesildi.

TARTIŞMALI OTURUM (Özel). LONDRA. 5. 3.

Millet Meclisi'nin hilafetin kaldırılması ve Halife'nin uzaklaştırılması konusunda kararlar aldığı oturumların çok tartışmalı geçtiği, Ankara'dan bildiriliyor. Milletvekillerinden pek çoğu, Halife'nin yurt dışında bulunmasının Türkiye için büyük bir tehlike oluşturacağını öne sürerek, ülkeden uzaklaştırılmasına karşı sert protestoda bulundular.

İsmet Paşa, halifeliğin kaldırılmasına ilişkin kararın uygulanması amacıyla hükümetin gerekli düzenlemeleri yaptığını bildirdi. Bir süre sonra, Müslümanların Türk milletiyle halifelik için değil, Türkiye'nin gücü için dostluk bağları içinde bulunduklarını, Türkiye'nin geleceğinin Türklerin elinde olduğunu da ekledi.

Aynı biçimde Kemal Paşa da Türklerle evlenen, hanedan soyundan Türk kadınların ülkede kalabilmeleri için yasada gerekli düzenlemelerin yapılmasını istedi. Ancak bu küçük düzenlemeler bile Millet Meclisi tarafından reddedildi. Vatana ihanet konusundaki yasaya, hilafetin geri getirilmesi hakkında konuşmaya bile ağır cezalar getiren özel bir madde eklendi.

SÜRGÜN

Millet Meclisi'nin Halife'yi ülkeden uzaklaştırma kararı Abdülmecid'e dün sgece saat 2.00'da bildirildi. Halife'ye makamında bulunma çağrısı yapılarak, karar kendisine okundu ve daha sonra da bir saat içinde ailesiyle birlikte İstanbul'u terk etmesi istendi. Bir saatin sonunda saraya kalabalık bir polis birliği geldi. Polisin gözetimi altında Halife Abdül Mecid oğlu, kızı, dört eşi ve görevli bir kaç kişiyle Türk-Yunan sınırının bulunduğu Çatalca'ya trenle hareket etti ve oradan Mısır'a gidecek.

HİNDİSTAN'DAKİ İZLENİMLER.

"Daily Telegraph", hilafetin kaldırılması ve halifenin sürgüne gönderilmesinin Hindu Müslümanlar arasında büyük bir tepki yarattığını bildiriyor. Hindu Müslümanlar, Ankara'daki hükümetle bu konuyu görüşmek üzere özel bir heyeti Ankara'ya göndermeye hazırlanıyorlar.

¹⁵ K -ski. *Rzeczpospolita*, nr. 65. 6. 3. 1924, s. 1.

3. İstanbul'da Hilafetin Sonu - Osmanlı Hanedanının Uzaklaştırılması Hüseyin'in Halifeliği İçin İngilizlerin Gösterdiği Çabalar:¹⁶

(Özel). LONDRA, 4 Mart, - İstanbul'dan bildiriliyor: Osmanlı hanedanından son halife Abdülmecid'in sarayı Dolmabahçe boşaltıldı. Tüm yaverler ve saray erkânı Dolmabahçe'yi terk etti. Hanedanın tüm üyeleri, Ankara'daki Millet Meclisi'nin hilafetin kaldırılması ve hanedanın Türkiye'den sürülmesi yolunda aldığı karara ilişkin olarak, ülkeyi kendi istekleriyle terk etmenin gerekli olduğunu kabul ettiler. Sürgün yerine, Mısır'a hareket on gün içinde gerçekleşecek. Bugün İsviçre'ye hareket eden Halife Abdül Mecid dışında, 33 prens ve 35 prenses ülkeden ayrılıyor. Sultan'ın ve prenslerin sarayları Ulusal Müzeler Müdürlüğü'ne devrediliyor.

Bu arada ağırlık merkezi Hicaz'a kayıyor. Eski halife adayı Hicaz kralı Hüseyin bu makama oturmaya hazırlanıyor. Türk hükümeti, bunun bir bakıma kral Hüseyin'i halife olarak kabul etmek anlamına geleceği düşünülerek, hacı adaylarına şimdilik Mekke'ye gitmemeleri çağrısında bulundu.

İngiliz hükümet çevrelerinde, İngiltere'nin etkisiyle halifeliğin kral Hüseyin'e verilmesi için girişimlerde bulunduğu söyleniyor. Ankara'daki Millet Meclisi'nin hilafetin kaldırılması konusundaki kararını sert bir biçimde eleştiren ve bunun İngiltere ile olan ilişkileri etkileyeceğinden endişe duyduklarını belirten İngiliz gazeteleri, İngiliz hükümetinin bu tür davranışının tüm Müslüman dünyada büyük bir memnunluk uyandıracığı görüşündeler.

4. Kemal Paşa Hükümetlerinin Yönettiği Türkiye:¹⁷

HÜKÜMET PROGRAMI - HİLAFAFETİN KALDIRILMASI - SULTAN'IN TAHTTAN İNDİRİLMESİ

(Tel. wl.) - LONDRA, 3 Mart.- "Times" İstanbul'dan Kemal Paşa'nın Millet Meclisi'nin açılışında hükümet programını şu noktalarda ele aldığı bildiriliyor: 1) Halk, koşulsuz olarak her tür saldırıya karşı ateşli bir biçimde savunacağı Cumhuriyet yönetimini istemektedir. 2) Eğitimin ve bilimin tek sisteme bağlı olması gecikmeden gerçekleştirilmelidir. 3) Mahkemeler her türlü yıkıcı etkilere karşı koruma altına alınmalıdır. 4) Ordu siyasetten ayrılmalıdır. 5) Devletin din işleri de aynı biçimde siyasetten ayrı tutulmalıdır.

¹⁶ K. -ski., *Rzeczpospolita*, nr. 64, 5. 3. 1924, s. 1.

¹⁷ *Rzeczpospolita*, nr. 22, 22. 1. 1924, s. 3.

Ankara'dan ayrıca, çoğunluk partisinin gündem oluşturarak 10 maddeyi kabul ettiği ve bunların 50 milletvekili tarafından imzalandığı da bildiriliyor. Bu gündemde, hilafetin kaldırılması ve halifenin Türkiye'den uzaklaştırılması söz konusu ediliyor. Sultan ailesinin kadın ya da erkek tüm bireylerinin Türkiye'de kalma ve Türk vatandaşı olma hakları ellerinden alınıyor. Bu kişiler on gün içinde ülkeyi terk etmek ve bunun karşılığında tazminat almamak durumundalar. Eski yönetimi elinde bulunduran ailelere ait olan ve şu anda ulusa devredilen binalar satılmak durumunda ve kişisel malları ulusa kalacak. Bu gündem, Millet Meclisi tarafından yasa olarak kabul edilmek ve hemen yaşama geçirilmek durumunda. Millet Meclisi'nin bu gündemi çok ani bir karar olarak değerlendirmesi beklenebilir.

Bu arada polis, halifenin ikametgâhını gözetim altında bulunduruyor ve aynı zamanda Sultan'ın ailesini Mısır'a götürecek gemi hazırlanıyor.

5. Hilafet:¹⁸

Çin Cumhuriyeti topraklarında ve yönetiminde bulunmayan Çin hanının yanı sıra, dünyada geçerliliği olmayan bir ünvana sahip bir hükümdar daha var. Bu kişi, Müslümanların halifesi ve imamı, bu yılın 1 Kasım'ında Millet Meclisi'nin devlet ve din işlerini ayırma kararıyla tahttan uzaklaştırılan son Türk sultanı ve Halifesi VI. Mehmet Vahidettin'in varisi Abdülmecid'dir.

Bugünkü halife, padişahın hiç bir siyasi gücüne sahip değildir ve sünni Müslümanların yalnızca en üst düzeydeki soylu kişisidir. Ancak Çin devleti, hanlık yönetiminin siyasal gücünden yoksun olarak yönetilebilirse de, Müslüman dünyasının dünyevi güçten yoksun bir halifenin varlığını kolayca kabul etmeyeceği ortadadır. Müslüman dünyasının geleneklerine göre, bu güce sahip olmayan halife, halife olarak kabul edilemez.

Çünkü halifelik, Medine'li inananların düşüncesine göre, toplumun eğitilmesi ve Müslüman devletin dokunulmazlığı için mutlak olan, o dönemdeki dünyevi hâkimiyetin bir bütünüdür. X. yüzyılda yaşamış Arap bilgini Abdül-Hassani- Ali-İbn-Mohamet halifelik hâkimiyetinin ilkelerini şöyle belirlemektedir:

“Her şeye kadir olan Allah, Peygamberin varisi ve inancın savunucusu olarak insanlara bir önder gönderdi. Aynı zamanda bu öndere, devlet yasalarının inancın kutsal buyruklarına dayandırılması ve inananların farklı düşüncelerinin, buyruklara

¹⁸ L. R., *Rzeczpospolita*, nr 22, 22 I 1924, s. 3.

itaat açısından bir bütün oluşturması amacıyla gözetim hâkimiyeti de vermiştir. Bu nedenle halifelik, dinin belli başlı yasalarının, devlet meselelerini düzene koyan ve genel çıkarları denetim altında tutan yönetimin dayandırıldığı bir temeldir... İnancı savunması ve dünyayı yönetmesi için Peygamberin müridi olan kişiye yönetim verilir.

Halife, akıllı, iyi yürekliliği, sarsılmaz inancı, Kuran bilgisi, cesareti ve bilgeliği ile ön plana çıkmış erkekler arasından seçilmek zorundadır. Halifenin hâkimiyetini yalnızca kutsal kitap Kuran ve dinsel buyruklar sınırlar ve tüm Müslümanlar ona itaat etmekle yükümlüdür.

Halife, yönetimi ve memurları atar, vergileri belirler; en yüksek yargı merciidir ve kutsal savaş (cihad) ilan edebilir. Kuran'la çelişmediği sürece, her türlü reformu yapma hakkı vardır. Müslümanların devlet içi ve özel yaşamlarının kutsal kitabı ihlal etmesine hiç bir biçimde izin vermez. Halife ayrıca hâkimiyetini, tüm Dar-el-Islam yani ilk dört halifenin sahip olduğu topraklara ve üç kutsal Müslüman kenti olan Mekke, Kudüs ve İstanbul'a yaymak zorundadır. Dolayısıyla, görüldüğü gibi, halifenin dünyevi ve ruhsal hâkimiyeti kavramı birbirleriyle sıkı bir biçimde bağlantılıdır ve siyasal güçten yoksun bir halife, Müslüman ülkede Kuran'ın ve Müslümanların emperyalist geleneğinin kendisine tevdi ettiği bu rolü oynayamadığı zaman Peygamberin varisi olmaktan çıkar.

Ancak Türk halife-sultan'ın hâkimiyetinin kaldırılması beklenmedik bir olay sayılmamalı. Halifelik tarihi bu acı sona yavaş yavaş yaklaşmış, Türk sultanların halife olarak hâkimiyetleri, aslında yalnızca bir gasp sayılmalıdır ve Osmanlıların askeri gücünün bir yansımasından ibarettir.

Halifeliğin ilk döneminde, (Hz.) Muhammed'in ölümünden sonra Ebu-Bekir daha sonra da onun üç varisi Ömer, Osman ve Ali halifeliği devralmışlardır. Bu kişiler yaşamlarının mütevazılığı, inançlarının ateşliliği ile (Hz.) Muhammed'in öğretisinin ilkelerini Dar-el İslam'ı oluşturan; Suriye, Mısır, Filistin, Mezopotamya, Ermenistan ve Kuzey Afrika'ya kılıçlarıyla yaymışlardır.

(Hz.) Ali'nin ölümünden sonra kargaşa ve düzensizlik dönemi başlamıştır. Halifelik miras yoluyla önce Emevi, daha sonra da Abbasi sülalesine geçmiştir. Hilafetin merkezi önce Şam, daha sonra Bağdat olmuştur. Bağdat halifeliğinden daha sonra Cordova halifeliği ortaya çıkmıştır.

Yönetim çabaları ve savaşlarında, büyük bir Müslüman devletin kurucuları olan Arapların sıradışı güçleri üstün gelmiş ve aynı dönemde Küçük Asya topraklarında yeni bir güç, Arap topraklarına uzak Asya bozkırlarından gelen ve İslam dinini kabul eden savaşçı ve ateşli Türk boyları ortaya çıkmıştır. Hiç

deneyimi olmayan halife El-Kaim, halifelik hâkimiyetini Türk sultanı Tuğrul Bey'e devretmiştir. Bu olay, sonuçta, halifeliğin tüm hak ve ayrıcalıklarının Sultan Selim tarafından ele geçirilmesine yol açmıştır.

Osmanlıların hizmetine giren Müslüman bilginler, sultanın halife olarak hâkimiyetini yasallaştırmak için boşuna çaba göstermişlerdir. Müslüman dünya uzun süre direnmiş, ancak büyük bir askeri güce sahip olan sultanlarına, (Hz.) Muhammed'in müritleri fazla direnemiştir. Türk yöneticiler İslamın gereğini yerine getirmişler, peygamberlerin inancını, Avrupa ve Afrika'da yeni topraklar ele geçirerek, Atlantik kıyılarına ve Viyana'ya kadar uzanarak yaymışlardır. Ancak, doğal olarak, Türklerin de enerjisi tükendi. Osmanlıların gücü azalmaya başladı. Abdülhamit, İslamcılık bayrağı altında Türk gücünün yeniden doğuşu için çalışan son halifedir. Türkiye'deki darbeler, devleti, ulusalcılık idealinin dinsel ideale üstün geldiği tamamen farklı bir yola sokmuştur.

Bunun sonucu olarak, (Hz.) Muhammed'in dininin yurdu olan Arabistan'da Türkiye'nin siyasetine karşı hoşnutsuzluk baş göstermeye başlamıştır. Savaş döneminde müttefikler bu unsurlardan yararlanmışlar, Arabistan'da, Cidde'de yeni bir halifelik kurmuşlar ve Arap önder Hüseyin'i kral ilan etmişlerdir.

Kemalist hükümet, sultanı dünyevi hâkimiyetinden yoksun bırakarak. Türkleri de, bir zamanlar bu ulusu hâkim kılan ve ortak inanç sahipleri arasında etkili hale getiren bir silahtan yoksun bırakmıştır. Görüldüğü üzere, Türk devleti pan-islamist bir iddia içinde değildir; devlet olarak halifeliğin verdiği güçten yoksun kalmasına, sınırlı rol oynamasına ve eski gücünden yoksun olmasına aldırmamaktadır.

Müslümanların sultan-halifesinin etkileri imparatorluğun sınırlarını aşmıştı. Asya'daki İngiliz kolonilerinde Müslümanların sayısının 66 milyon olduğunu belirtmek yeterlidir. Rusya sınırları dâhilinde milyonlarca Müslüman yaşamaktadır. Şu andaki halife, bu milyonlarca inanç sahibine geleneği öğretebilecek konumda değil.

Türk toplumunun dini benimsemiş kesimi, Türkiye'yi Müslüman dünyada yönetici konumundan yoksun bırakan Cumhuriyetçi Kemalistlerin düşüncelerine kuşkusuz karşı çıkmaktadır. Bu durumda, Türkiye'de kargaşa ve olayların çıkması büyük bir olasılıktır. Büyük Britanya, Kemalistlerle dostluk kurmuş ve İngilizler açısından bu akıllıca ve anlaşılabilir bir şeydir. Çünkü şimdiye kadar sahip olduğu merkezden yoksun bırakarak Pan-islamizmin gelişimini zayıflatmaktadır. Dinin önceliğinden kurtulmuş olan Türk milliyetçiliği ise, İngiltere'nin Asya'daki kolonilerinde ne bir tehdit ne de tehlike oluşturabilir.

Araplar, Türklerin etkisinden kurtulmuş hilafetlerinin hâkimiyetini oluşturmada İngiltere'nin kendilerine yardım edeceğini düşünerek aldaniyorlar. Çünkü bu varsayım hiç gerçekçi değil. Özellikle bugün, Türkiye'de Abdülmecid, Arabistan'da Hüseyin olmak üzere iki sözde halifenin varlığına karşın, yasal Halifenin tahtı ve ünvanı boştur ve artık askeri olmasa bile moral açıdan Müslüman dünyanın gücünü tek elde birleştiren bu hâkimiyet, ne İngiltere'nin ne de diğer müttefiklerin işine gelmektedir.

Müslüman düşüncenin yalnızca anlatımcısı olarak da olsa, Halife, İslam dünyasının doğusuna hâkim olan Batı için dağınık bir güç oluşturabilirdi. Çünkü yalnızca hilafet düşüncesi bile yabancı güçlerin işine gelmeyen unsurların birleşmesi demektir. Zira halife, Peygamberin tüm inananlarını siyasi bir bütünlüğe yönlentmekle kalmamakta, aynı zamanda da İslam inancını fetihler aracılığıyla yaymaktan da vazgeçmemektedir.

Hilafet kavgası şu anda Araplar tarafından yeniden başlatılmıştır ve Hristiyan Avrupa için Asya siyaseti açısından büyük önemi olan bir sorundur. Bundan doğacak her sonuç, öncelikle, Doğu'da Müslümanlarla en fazla ilgilenen Büyük Britanya ve Rusya'nın çıkarlarını etkileyecektir.

6. Halife:¹⁹

10 Kasım günü İstanbul sokaklarından, Yıldız köşkünden Hamidiye camisine kederli bir kortej yürüyordu. İki atın koşulduğu arabada asık yüzlü yaşlı bir adam, arkasında ise üç yaver ve üç sekreter gidiyordu. Kapının önünde yalnızca bir kaç silahsız asker, meydanlıkta 100 kadar suskun kişi, caminin içinde ise dua eden 50 kadar memur, asker ve halktan kişi bulunuyordu.

Cuma günleri yapılan dinsel devlet töreni, ya da başka bir deyişle, tahttan indirilen VI. Sultan Mehmet'in ve halife unvanına sahip Türk sultanlarının, yani tüm Müslüman dünyasının son selamlığı idi. Çünkü bir sonraki selamlık 17 Kasımdan hemen önce VI. Mehmet (Vahidettin) sarayı gizlice terk ederek hazır bekleyen ve hemen Malta'ya hareket eden İngiliz destroyeri "Malaya" ya bindi.

Dünya tarihinde pek çok kez görüldüğü gibi, insanlık tarihinde önemli bir rol oynamış ve kuşkusuz daha da oynayacak olan Müslüman dünyasının bu tarihsel anı da böylesi sakin bir gidişle gerçekleşti. Çünkü VI. Mehmet'in sultan olarak tahttan indirilmesi ve hatta halife ünvanından yoksun bırakılarak bu ünvanın hanedanın en

¹⁹ Wojciech Dobrowski, *Rzeczpospolita*, nr 335, 8, XII 1922, s. 1.

yaşlı kişisi ve Osmanlı yasalarına göre tahtın varisi olan Abdülmecid'e verilmesi, gerçekte İslam tarihinin değil, tüm Müslümanların başı olan halifelik makamının ikinci döneminin sona ermesiydi.

Halifenin tüm Müslüman dünyasının dünyevi hâkimi olduğu birinci dönem, 571'de doğan ve 632'de ölen (Hz.) Peygamber zamanında başlar. Yaşadığı dönemde yalnızca Arabistan onun yarattığı inancı kabul etmiş ama 120 yıl sonra büyük Müslüman devletinin sınırları, İspanya ve Kuzey Afrika'dan İran'ın kuzeyine kadar yayılmıştır. XIII. yüzyılın ortalarında Türkler bu devletten ayrılarak yüzyıl içinde yaptıkları fetihleri genişleterek, XVIII. yüzyılın sonlarında devlet sınırları içine, Macaristan ve Moldavya ya da bugünkü Romanya'yı, tüm Balkanları, Kırım'ı ve Güney Rusya'yı, Anadolu'yu, Mezopotamya'yı, Arabistan'ı, Mısır'ı ve Kuzey Afrika'yı da kattılar.

Ancak Türklerle aynı zamanda, Asya'da başka bir güç ortaya çıktı. Bunların devletlerinin gücü her ne kadar Türklere göre daha çabuk bölündüyse ya da başka devletlerin hâkimiyetine girdiyse de, İslama inananların sayısını, diğer dinlere ve uluslara kendi yıkıcı ve asimile edici güçlerine kıyasla daha hoşgörölü davranan Türklerden daha fazla artırdılar. Bu güç, Cengiz Han ve genel adıyla Moğollar'dı; İran'ı, Afganistan'ı ele geçirmiş, Hindistan'da büyük bir imparatorluk kurmuş, Batı Asya'yı ezip geçmiş, bugünkü Rusya'ya baş eğdirerek Polonya ve Macaristan'a kadar gitmişlerdi.

Bu iki yönlü Türk ve Moğol yayılması, hilafetin ikinci döneminin sonuna doğru dünya nüfusunun 300 milyon kadar bir bölümünün Müslümanlığı kabul etmesine yol açtı. 1517'de başlayan, bu yılın 17 Kasım'ında sona eren bu dönemde, Türk sultanı hem devletin başı hem de diğer devletlerdeki tüm Müslümanların dinsel başkanıydı. Bu görevi yaparken, önceleri pratik, son dönemlerde ise kuramsal olarak onları korumak için kılıcını kullanmayı bir yükümlülük sayıyor ve tüm Müslüman dünya üzerinde hâkimiyet iddiasında bulunuyordu.

Bugün ise Kemalistler üçüncü dönemi başlattılar; onlar Türk devletinin kendi yoluna, her türlü yaptırım ve dünyevi hâkimiyetten yoksun bırakılan ve (Hz.) Muhammed yandaşları üzerinde yalnızca dinsel hâkimiyeti olan halifenin ise kendi yoluna gideceğini düşünüyorlar.

Bu durumu yalnızca biçimsel bir değişim olarak yorumlamak ve her şeyin eskisi gibi gideceğini var saymak olası değildir. Çünkü Papa'nın bile dünyevi hâkimiyetinden yoksun bırakılması, Katolik dininin devlet işleriyle ve hatta toplumsal yapıyla hiç bir bağlantısı olmayan bir dogmalar sistemi olmasına karşın,

büyük siyasal sonuçlara yol açabilir. Devlet ve toplum yapısını oluşturan Müslüman dininin başkanının dünyevi hâkimiyetten, özellikle yabancı bir güç tarafından yoksun bırakılması nelere yol açmaz ki?

Ayrıca VI. Mehmed, halife olarak, Müslüman dini kurallarına aykırı biçimde, fetvasız ve bildirgesiz, en yüksek ruhaninin yani Şeyh-ül İslam'ın katılımı olmaksızın görevden alınmıştır. Onun gerçek varisi, kendisinden sonra gelen ve ölümü halinde tahtı devralacak kişidir. Ancak o ünvanı miras yoluyla ya da ruhsal bozukluk sonucu değil, dünyevi bir seçim zoruyla, devrimci siyasal bir Meclis kararının zorlamasıyla halife olmuştur. Üstelik bu meclis, diğer Müslüman dünyadaki devletlerden farklı olmasa da, “Osmanlı İmparatorluğu” adını reddetmiş, “Türk Devleti” adını almıştır. Yeni halifeye Müslümanlar tarafından genel bir biçimde seçilme hakkı vermemiştir; bunu yalnızca, özellikle Ankara'daki Millet Meclisi'nde yer alan, ya da gelecekteki Türk parlamentosu veya sovyetinde yer alacak bazı Türk Müslümanların yararını düşünerek benimsemiştir.

Türk olmayan Müslümanlar şimdilik bu değişimi, VI. Mehmet'in kişiliğine olan antipatilerinden dolayı sakin bir biçimde hatta menuniyetle kabul edebilirler; ancak onların yeni halifenin aslında gerçek bir halife olmadığını anlamalarına yol açabilecek bir an gelebilir. Bir anda birçok halife ortaya çıkabilir; Avrupa İslamı oluşturmak için sorumlu bir kişi yaratamayacağı için, bu makamı hâkim konumda bulunan Müslüman devletlerinden birisi üzerine alabilir. Belki de tüm Müslümanları avucuna alacak yeni bir “Deli Molla” ya da “Mehdi” ortaya çıkarak İslam'ı Cihad'a sürükleyebilir ve figüran konumundaki halife buna karşı çıkabilecek gücü kendisinde bulamayabilir.

Dolayısıyla Yunan zaferiyle güçlenmiş olan Türkiye, Avrupa'ya, özellikle laik bir cumhuriyet olarak, iki farklı, ancak ikisi de dikkate alınmayan güç, hem bolşevikliğe yakın hem de hilafet dizgininden yoksun İslam fanatizmi olarak dönebilir.

7. Ankara Meclisi Türkiye'nin Yönetimi:²⁰

SULTAN'IN TAHTTAN İNDİRİLMESİ

(Özel)- PARİS, 3 Kasım.- Millet Meclisi'nin Halife hâkimiyetini kaldırma yolunda aldığı kararın ayrıntıları henüz bugün ulaştı. Osmanlı devleti'nin varlığı, 1 Kasım günü akşam saat 20.00'de Millet Meclisi'nde alkışlar arasında sona erdi. Büyük Millet Meclisi, Sultan'ın tahttan indirilmesiyle aynı anda Halife'nin varisini

20 P. K., *Rzeczpospolita*, nr 301, 4 XII 1922, s. 1.

ilan etti.

Böylelikle Ulusal Hükümet ile İstanbul arasındaki tartışmalar ortadan kalktı. Sultan ve bakanları, Kemal Paşa ve Millet Meclisi tarafından İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin yandaşları olarak kabul edildi. İstanbul'un Lozan'da yapılacak konferansa Ankara hükümetinin arzusu hilafına çağrılması ve buna karşı Ankara'nın protestosu, nihai kopuşun doğrudan nedenini oluşturdu.

Millet Meclisi'nin Manifestosu, 16 Mart itibariyle Ulusal Hükümet'in Millet Meclisi'nin yönetimine girdiğini açıklıyor. 16 Mart 1920'ye kadar yapılan tüm anlaşmalar geçersiz kalmaktadır. Sultan tahttan indirilmektedir. Halifelik gerçekte Osmanlı hanedanının elinde bulunmakta ancak Meclis, Halifelik makamında uygun bir varis görmek istemektedir.

Paris'te bulunun Türk temsilci bugün Fransız Hükümeti yetkililerine, 16 Mart tarihinden itibaren İstanbul hükümetinin yaptığı tüm anlaşma, açıklama ve görüşmelerin geçersiz olduğunu bildirdi.

8. Sultan'ın İstanbul'dan Kaçışı:²¹

(Özel) LONDRA, 18 Kasım.- Reuter bürosu, Sultan'ın İstanbul'dan kaçışına ilişkin şu ayrıntıları vermektedir. Çarşamba akşamı Sultan, General Harrington'a durumu tehlikeli gördüğünü ve korunma istediğini, sarayını ancak Cuma günü terk edebileceğini bildirdi. Cuma sabahı erken saatlerde sarayın yan kapısına bir araba geldi. Arabada General Harrington'un yaveri bulunmaktaydı. Nöbet değişimi sırasında Sultan, oğlu ve hükümetin altı üyesiyle birlikte arabaya bindi ve İngiliz donanmasının bulunduğu limana gitti. Kaçış, hiç bir engelle karşılaşmadan ve kimse fark etmeden gerçekleştirildi.

Limanda Sultan'ı General Harrington karşıladı. Sultan, daha sonra İngiliz zırhlısının güvertesine çıktı ve burada kendisini İngiltere kralı adına İngiltere komiser vekili selamladı. Sultan, İngiltere himayesi altında kendisini tamamen güvende hissettiğini söyleyerek, tahttan ayrılmak gibi bir niyeti olmadığını, İngiltere himayesinden ise yalnızca tehlike karşısında yararlandığını açıkça belirtti. Sultan, ileride nerede kalabileceğini belirleyeceği Malta'ya hareket etti.

²¹ K-ski., *Rzeczpospolita*, nr. 319, 18 XI 1922, s. 2.

9. Sultan'ın Tahttan İndirilmesi Karşısında Müslümanlar:²²

(özel) LONDRA, 10 Kasım.- İngiliz kamuoyu, Ankara Hükümeti'nin Halife'ye karşı çıkışını büyük bir ilgi ile izlemekte, aynı zamanda da diğer Müslüman ülkelerin buna karşı alacağı tutum gibi önemli bir sorunla ilgilenmektedir.

"Times" muhabiri, İslam dünyasının ruh halini bilenlerin, durumu şu şekilde değerlendirdiklerini belirtiyor: Mısır, Ankara'daki Millet Meclisi'nin tutumunu desteklemektedir. Kafkas Cumhuriyeti ve Türkistan, Moskova'dan korktukları için Ankara'ya karşı çıkacak cesareti açıkça gösteremiyorlar. Buna karşın, Arabistan ve başta Hindistan olmak üzere diğer Müslüman ülkeler de Ankara'ya karşı görüş belirtiyor.

Konuya aynı biçimde yaklaşan ve "Daily Telegraph" muhabiri, Kalküta'dan, kısa bir süre önce neredeyse tapılan Mustafa Kemal'in şimdi Hindu Müslüman çevrelerde maceracı bir kişi olarak kabul edildiğini bildiriyor. Bu çevreler, Ankara hükümetinin Moskova'nın etkisi altına girdiği inancındalar ve Sovyet siyasi sisteminin İslam geleneğinin tam karşısı olduğunu belirtiyorlar. Eğer Kemal Paşa ileride bolşevik bir siyaset izleyecek olursa, (Hz.) Muhammed yanlısı ulus ve devletlerde, büyük bir olasılıkla, İslam için çok tehlikeli bir kaos ortaya çıkacaktır.

10. Muhammed'in Kırık Kılıcı:²³

İngiltere üzerinde bir talih kuşu dolaşıyor.- İngiltere çok şanslı! Özellikle bizde herkesin uzağı görmeyi engelleyen pembe, siyah ve yeşil gözlük taktıkları bir sırada, Doğu'da ileriye dönük, kısa sürede kargaşa, güçlük ve sorunlar vaad etse de, son derece tarihsel ve yakın gelecekte İngiltere için çok şanslı bir olay meydana geldi. Her ne kadar tüm bunlar İngiltere'nin düşmanları ve İngiltere'ye karşı düşmanca niyetleri olanlar tarafından düşünülp hazırlandıysa da, bunda becerikli bir İngilizin eli olduğundan kuşku duymamak lazım.

Kemalist "Millet Meclisi" Ankara'da, bizde "ölüler bayramı" olan 1 Kasımda, Türk devletinde de bundan böyle kutsal bayram olmasına karar verdi. Çünkü o gün bu mecliste şimdiki sultanın, Türkiye'nin anayasal hâkimi VI. Mehmet'in, dört yıllık bir yönetimden sonra tahttan indirilmesi kararı kabul edildi. VI. Mehmet, 1909 yılında Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra başa geçen V. Mehmet'in tahtına geçmişti. Bu kararla, Türk devleti hükümetinin tüm üst

²² K-ski, *Rzeczpospolita*", nr 308, 11 XI 1922, s. 1.

²³ Wojciech Dobrowski, *Rzeczpospolita*, nr 305, 8 XI 1922, s. 3.

yönetiminin Millet Meclisine geçtiği, bunun da Türkiye'nin bir cumhuriyet olduğu anlamına geldiği, yeni Halife'nin seçileceği, ancak bu kişinin yalnızca İslamın üst yöneticisi, bir tür Papa olacağı, Türk devletinin yönetici olmayacağı belirtildi. Kısacası, "Kral-Papa" Peygamberin ölümünden sonra, Müslümanların yaşadığı bir yerde, dinsel ve dünyevi yönetim birbirinden ayrıldı ya da başka bir deyişle, Batılı devletlerin sultan konusunda bir yıl önce yapmaya çalıştıkları için Müslüman dünyada genel bir hoşnutsuzluk yaratan şey, gerçekleşmiş oldu. Şu sıralarda bu dünyanın en önde gelen temsilcileri, dünyada büyük ölçüde yaygınlık kazanan dinin havasını değiştiriyor ve 400 yıldır Osmanlı hükümdarlarının elinde bulunan "Muhammed'in kılıcı"nı kırıyorlar.

Bunun, Müslüman dünyada şimdiye kadar görülmemiş bir tarihsel olay olduğunu ve artık buna olup bitmiş gözüyle bakmak gerektiğini yineleyelim. Karar, gerçekte Ankara'da alındı; ancak Sultan VI. Mehmet. İstanbul'da bulunuyor ve en azından görünüş olarak hala yönetimde, selamlık törenini ifa ediyor, Bakanlar kurulu toplantılarını yönetiyor ancak hâkimiyetinin bitmek üzere olduğu konusunda her halde kendisini aldatmıyor. Çünkü salı sabahı gelen telgraflar, özellikle söz konusu Bakanlar Kurulu'nun son Ankara hükümetinin yasallaştığı andan itibaren reel olarak dağılma kararı alıp teslim olduğunu ve Kemalistlerin artık İstanbul'a ulaştıklarını ve müttefiklerden burayı boşaltmalarını talep ettiklerini bildiriyor. Tüm bunlar, müttefiklerin, Ankara hükümeti ile Orta Doğu konularında düzenlemeler amacıyla Lozan'da yaptıkları konferanstan bir gün önce, bu konferansa İstanbul hükümetinin de davet edilme niyetinin anlaşılmasıyla ortaya çıktı.

Ankara'dan gelen haberlere göre, bunlara karşı protestolar da oldu. Karara Rıza Nur Bey karşı çıktı,* Fethi Bey, Ali Fuat Paşa ve Kazım Karabekir Paşa da onu destekledi; fakat özellikle Doğu bölgelerinden 70 kadar milletvekili karara öylesine sert bir biçimde karşı çıktılar ki, sonunda ancak Mustafa Kemal'in kişisel müdahalesi tahttan indirmeye karşı olan öfkeyi dindirebildi. Sonuçta iki paragraflık tüzük kararı kabul edildi, burada ilkeler anımsatılıyor ve bunun geleceğe yönelik bir karar olduğu, "başka hiç bir hükümet biçiminin" desteklenemeyeceği, aynı zamanda, halkın "İstanbul'daki gibi kişisel türde hiç bir yönetimi tanımayacağı" belirtiliyordu.

Bu kararın alınmasına olanak veren şey, Ankara'daki Millet Meclisi'nin, yasama ve yürütme gücünü elinde bulunduran, aynı zamanda bu meclis tarafından seçilmiş başbakanın, olayların seyri sonucu aynı zamanda Cumhurbaşkanı olarak

*Bu bilginin doğruluğu son derece şüphelidir. Çünkü Saltanatın kaldırılması ile ilgili önergeyi verenlerin başında Dr. Rıza Nur bulunmaktaydı.

yönettiği kamarasız bir oluşum olmasıdır. Böyle bir mecliste beklenmedik şeyler çok olur. Ancak tahttan indirme ve Halife'yi dünyevi hâkimiyetten yoksun bırakma kararı bir sürpriz değildir. Çünkü Kemalistlerin 1920 yılında kabul edilen anayasası, gerçekte yalnızca 9 paragraftan oluşmaktadır. İlk iki paragraf Millet Meclisi'nce kabul edilen “egemenlik ulusundur” kararını içermektedir ve geriye yalnızca bu kararların nihai biçimde sonuçlandırılması kalmıştır.

İstanbul geleneğinden öylesine bir kopuş söz konusudur ki, Kemalistler başkenti, çok uzak olan Ankara'ya olmasa bile, Konya ya da Bursa'ya nakletmek, İstanbul'u ise, herhalde artık adı belirlenmiş bir vali tarafından yönetilecek bir vilayet yapmak niyetindeler.

Kemalistlerin eğilimi çoktandır farkedilmekteydi, ancak bu son kararda yalnızca bolşeviklerin onların üzerindeki etkisi değil, kendilerinin ruhen bolşevikleşmeleri de ortaya çıkmıştır. Bu, tarihsel bir kurumu, gelecekte ne gibi etkileri olacağını hiç düşünmeden yok etme isteğidir. Bunun yaratıcısı ve destekçileri olan Rıza Bey'in Moskova'da sovyet yönetimi nezdinde Kemalistlerin temsilciliğini yapması, Fuad Paşa'nın daha önce bu görevde bulunması ve nihayet bolşeviklerle yakın ilişkide bulunan Karabekir Paşa'nın doğu ordusunun komutanı olması, Kemalistlerin ilham kaynağını açıkça ortaya koymaktadır. Sultan'ın hâkimiyetini ve Halife'nin gücünü bolşevikçe ele geçiren Kemal Paşa, bu yönetimin alt organlarında kendisine müttefik aramıştır. Ve bin yıldır Müslümanlar için kutsal olan bir kuruma, ancak kendisine “dans eden dervişler”in başkanının desteğini garantiledikten sonra karşı çıkmıştır. Bu kişi, tahta çıkma sırasında (Hz.) Muhammed'in kılıcını sultana takma ve böylelikle ona Halife'nin ruhsal gücünü vermenin görüntüsel aktini yapma ayrıcalığına sahiptir. Bu dış etkenli bolşevikçe kararın yanı sıra, Kemal Paşa hükümeti, Müttefikler'e karşı da Bolşevikçe bir meydan okuma tavrı içindedir. Örneğin, Paris'teki temsilcisi Feridun Bey aracılığıyla Poincaré'e, 16 Mart 1920'den sonra İstanbul hükümeti tarafından yapılan hiç bir anlaşmayı, dolayısıyla da “Sevr Anlaşmasını” tanımadıklarını bildiren bir mektup göndermiştir. Ayrıca dolaylı olarak, kendi kontrolü dışında, Karadeniz'e açılan boğazların tarafsızlığını kabul etmeyeceğini belirtmekte, İstanbul'un geri verilmesini, “kapitülasyonların” yani Türkiye'de yaşayan müttefik kökenli kişilere siyasi, mali ve yargı konularında özel haklar tanıyan kararların geçersiz olmasını talep etmektedir.

Polonya'nın kaderinin, her zaman Doğu sorunundaki gelişmelere sıkı sıkıya bağlı olduğu ve gelecekte de olacağı yolunda tanınmış Fransız tarihçisi Albert Sorel'in her ne kadar kanıtlanmasa da, Doğu'daki olayların bizim açımızdan ne denli önemli olduğu artık ortadadır.

Buna karşın İngiltere, en azından gelecekte, bu olaylardan mutlaka karlı çıkacaktır. Yakın zamanda Orta Doğu'daki ilişkilerin değişmesinden kayba uğrasa bile, bu kaybını diğer müttefikleriyle paylaşacak ve ikinci planda kalmayacaktır. Buna karşın kendisi için yaşamsal önemi olan iki konuda, Boğazlar ve Hindistan konusunda üzerine bir risk almayacağı tartışma götürmez bir olgudur.

Boğazlar konusunda, tanınmış roman yazarı ve aynı zamanda da tanınmış bir denizci olan Cladue Ferrere, bunların serbest olmalarının değil, ancak tarafsızlıklarının söz konusu edilebileceğini belirtmiştir. Tarafsızlık ise, ona göre, boğazlar üzerinde ya o bölgede tahkimata ya da en güçlü donanmaya sahip olan devletin, yani İngiltere'nin hâkimiyet kurması anlamına gelmektedir ve Kemalistlerin taleplerinin yerine getirilmesi durumunda bu durum gerçekleşecektir

Hindistan konusuna gelince: Ankara hükümetinin tahttan indirme kararı, İngiltere için, gerçekte tam bir güvenlik ya da ayrılıkçı ajitasyonun yok olması, hatta Hindistan'daki 65 milyon Müslümanın bu ajitasyondan kopması anlamına gelmemektedir. Ancak bu Müslümanlarla aralarındaki en büyük gerginliğin, yani Halife'nin hâkimiyetinin İngilizler tarafından yok edilmesi olgusunun ortadan kalkması demektir. Çünkü burada hâkimiyetten yoksun bırakma işlemini "Muhammed'in kılıcını kıran" Müslümanlar yapmakta, böylelikle, belki de artık Halife'nin savunmasını üstlenecek olan İngilizlere karşı olan nefret ortadan kalkacaktır. Bu kadarı da fazla olsa gerek.

Gelecekte daha da fazlası olabilir ve Halife hâkimiyetini geri almayı deneyebilir ya da bu tarihsel ünvana sahip olan diğer Müslüman ileri gelenlerinden birisi bu ünvanı ele geçirmeye çalışabilir. Bugün İngiliz gazeteleri bu ünvanın Arabistan kralından çok, İngiltere'ye bağlılığı kuşku götürmez olan Afganistan Emiri'ne verilmesinin daha iyi olacağı gibi sözler ediyorlar. Bir kesim Müslümanın diğerlerine karşı böylesi davranışı İngiltere'nin çıkarına uygun olacaktır. Her halukarda Ankara'nın aldığı bu kararlar, yalnızca Asya'da sayıları 166 milyonu bulan Müslüman dünyasında kargaşanın yanı sıra bugün artık kırılmış olan Peygamberin kılıcının tarih boyunca ortaya koyduğu gücün ve direnişin yok olması durumu ortaya çıkacaktır.

11. İstanbul'da Durum:²⁴

FRANSIZLARIN UYARISI

(Özel) - PARİS, 7 Kasım.- Gazeteler, İsmet Paşa'nın İstanbul'a geldiğini ve derhal müttefik devletlerin komiserleri ile oluşan durum konusunda görüşme yaptığını bildiriyor. Paris'te, İsmet Paşa'nın gelişinin, özellikle Kemalistlerin, güç kullanmak gibi bir niyetleri olmadığı açıklamasını yapmasıyla, gergin durumun ortadan kalkmasına yol açacağı beklentisi var.

Fransız basını, Kemalistlerin çıkaracağı yeni güçlüklerin doğal olarak Lozan'daki konferansı geciktireceğini belirtiyorlar. Aynı zamanda Türk hükümetini farklı tavır almaya karşı uyararak, böylesi bir durumda Türkiye'nin elde ettiği tüm avantajları yitireceğini belirtiyor. Türkiye bugün de müttefik devletler ittifakının varlığına güvenen Fransa'nın sempatisini uyandırıyor. Ancak İstanbul'da Türklerin Müttefiklere karşı girişeceği askeri bir harekâta Fransa İngiltere ile birlikte hareket edecektir.Z. P.

YENİ HALİFE HAKKINDA

(Özel).- PARİS, 7 Kasım.- İstanbul'dan, Ankara Hükümeti Din Komisyonu'nun, halife olarak büyük olasılıkla Abdülhamid'in oğlunu seçeceği bildiriliyor.

SULTAN İNGİLİZ KORUMASI ALTINDA

LONDRA, 7. 11. (PAT). İstanbul'dan gelen haberlere göre, Sultan, İngiliz yüksek komiserini davet etmiş, Sultan ve komiser arasında yapılan görüşmeler sonucunda, İngiliz askerleri sultanın sarayını koruma altına almıştır. İstanbul Valisi, Ankara Hükümeti'nin emriyle Babiâli'ye girişin sıkı biçimde kapatılmasını emretti.

TÜRK SULTANIN AÇIKLAMASI

VİYANA, 7.11. PAT. "Neue Freie Presse" şu haberi geçiriyor: İstanbul'dan gelen haberlere göre, Sultan Türk halkına bir açıklama yaptı: Açıklamada, tahttan feragat ettiği yolundaki söylentileri reddetti ve sadrazam ve bakanlara yönetimi sürdürmeleri için emir vererek kabinenin istifasını kabul ettiğini bildirdi.

²⁴ *Rzeczpospolita*, nr 305. 8 XI 1922, s. 1.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'YE İLİŞKİN DEĞİŞİK HABERLER

1. Ortadoğu'da Cihad (Kutsal Savaş)²⁵

(Özel) -PARİS, 1 Temmuz. İstanbul'dan Kemal Paşa'nın Anadolu halkına çağrıda bulunduğu bildiriliyor. Çağrıda, Batı'yı, İslam'ı yok etme arzusu beslemekle suçluyor ve yabancı devletlerin hükümetleri ve orduları tarafından İstanbul'un kuşatılmasını protesto ediyor. Çağrısında, İngiliz alçakların Babil'i ayaklar altına aldığı belirtiyor. Kemal Paşa daha sonra, komünist ordunun yardımını aldığı suçlamasını da protesto ediyor. Ankara hükümetinin, özgür bir yönetime yakışacak biçimde, bağımsızlığını korumakta kararlı olduğunu vurguluyor. Savaş, İstanbul'un ele geçirilmesine kadar sürecek. Müttefik devletlerin Londra'da yaptığı konferansa katılan Kemalistler heyeti, İngiltere ile görüşmedi. Bugünkü savaş, aynı zamanda, yabancı boyunduruğu altına girmiş olan Hindistan'ın ve diğer Müslüman ulusların kurtuluşunu hedefleyen bir cihaddır. P. K.

ZAFERE KADAR

(Özel)- LONDRA, 1 Temmuz.- Yunan Dış İşleri Bakanı Gunaris, İzmir'de yaptığı açıklamada, Yunanistan'ın Türk boyunduruğu altındaki Hristiyan halkın kurtuluşu için savaştan vazgeçmeyeceğini ve zafer kazanılincaya kadar savaşı sürdüreceğini açıkladı. Yunanistan, Sevr anlaşmasına dayanarak elde ettiği topraklardan vazgeçmeyi hiç bir zaman kabul etmeyecek. K-ski.

AVAM KAMARASINDA

(Özel) - LONDRA, 1 Temmuz.- Lloyd George Avam Kamarası'nda, İngiliz hükümetinin, Müttefik devletlerin Türkiye ile karşılıklı silah bırakılması konusunda yaptığı öneri konusunda Yunan hükümetinden henüz kesin bir yanıt almadığını bildirdi. İngiltere başbakanı, diğer müttefik devletlerle önceki anlaşmalar konusunda her hangi bir düzenleme yapılmayacağını açıkladı.

Daha sonra hükümet sekreteri Harmsworth, İngiltere hükümetinin İstanbul'dan bir telgraf aldığını, bundan da Kemalistlerin Çiçerin'in Ankara'ya gelişini beklediklerinin anlaşıldığını açıkladı. Ancak İngiltere bu haber konusunda

²⁵ Rzeczpospolita, nr 178, 2 VII 1921, s. 1.

henüz bir teyit almadı. İngiliz hükümeti, daha sonra, Ankara'nın Bulgaristan'la anlaşma yapmak niyetinde olduğu haberini aldı. K-ski.

2-Türkiye'nin ve Koalisyon'un Koşulları:²⁶

TÜRKLERİN BARIŞ KOŞULLARI, Ankara, 17 Eylül. (PAT.) Wolff Bürosu bildiriyor: Güvenilir kaynaklar, Türkiye Millet Meclisi'nin, aşağıdaki koşullarla, Yunanlılarla görüşme yapmaya hazır olduğunu bildiriyor:

1) Düşman tarafından işgal edilen tüm toprakların boşaltılması ve tüm askeri malzeme ve yiyeceğin koşulsuz teslimi.

2) Türkiye'nin Küçük Asya'daki ve Trakya'daki sınırsız hâkimiyetinin tanınması ve bu topraklar üzerinde hak iddia etmekten vazgeçilmesi.

3) Türk halkının askeri harekâtlar sonucunda uğradığı zararların tümüyle karşılanması.

4) İşgal sırasında acımasız davranan tüm şahısların teslim edilmesi.

Londra, 17 Eylül. (AW) Türklerin zaferi tüm Müslüman dünyada büyük bir sevinç uyandırdı. Mısır'da, İskenderiye'de büyük gösteriler yapıldı. Sonu gelmeyen yürüyüşlerde Türklerin zaferi kutlanırken, büyük ve yarısı kırık bir haç taşındı.

KOALİSYON VE TÜRKİYE

Londra 17 Eylül. (PAT.) Reuter Atina bürosu bildiriyor: Yunanlı gazeteciler Kemal Paşa'nın İngiliz amiralinin davetini reddettiğini bildiriyor. Buna karşılık amiral, Kemal'e, kentte huzursuzluklar sürdüğü takdirde İzmir'in Türk mahallelerini bombalayacağı tehdidi içeren bir nota gönderdi.

Londra 17 Eylül. (PAT) Kabine, yapılacak koalisyon toplantısında sorunun sürekli bir çözüme kavuşacağı umuduyla, boğazların bağımsızlığının sağlanması ilkeleri konusunda Fransa ve İtalya ile tam bir anlaşmaya vardı. Müttefikler, saldırı tehdidi altındaki tarafsız bölgeye gözlemci göndermeye hazır. Donanma komutanları, Türklere boğazları geçme izni vermeme emri aldı. Kabine konseyi, Doğu sorununun genel olarak düzenlenmesi için kısa zamanda bir konferans toplanmasına karar verdi. Bu konferansa, müttefikler dışında, Türk ve Yunan temsilcileri ile Sırbistan ve Romanya temsilcileri de katılabilecek, zira Doğu

²⁶ Czas, nr 211, 18 IX 1922, s.1.

Sorununun çözümlenmesi bu devletler için büyük önem taşımaktadır.

Viyana 17 Eylöl. (PAT) Neue Fr. Presse, Londra'dan cuma günkü Bakanlar Kurulu toplantısına ilişkin olarak, Kurul'un şu kararları aldığını bildiriyor: 1) Müttefik devletler, Mustafa Kemal Paşa'ya, tarafsız kıyı bölgesini ihlal etmemesi konusunda nota verecektir. 2) Müttefik orduları karada ve denizde, Mustafa Kemal Paşa'nın tarafsız kıyı şeridini ve boğazları ihlal etmeye kalkışması durumunda karşılaşılabacak her türlü olasılık için güçlendirilecektir. 3) Müttefik donanmaları, gemilerin Asya kıyısında durdurulması, böylelikle de Türk ordusunun Avrupa'ya gönderilmesinin önlenmesi yolunda talimat alacaklardır. 4) Kurul, Doğu sorununun çözümlenmesi amacıyla ilgili ülkeleri konferansa çağırmanın yanı sıra, yukarıda belirtilen kararların Mustafa Kemal Paşa hükümetine bildirilmesi kararı almıştır.

Londra 17 Eylöl. (AW) Londra'ya yeni dönen İngiliz generali Towsend, İstanbul'a yaklaşmakta olan Kemal Paşa ile karşılaşmadan kaçınmak için, müttefik askerlerinin derhal İstanbul'u boşaltmaları gerektiğini, zira Kemal'in bu adımı atarak tüm Müslüman ülkelerin katılacağı bir cihad açacağını, bunun da ne İngiltere'nin ne de Fransa'nın çıkarlarına uygun olacağını açıkladı. Kemal Paşa, Çanakkale boğazına serbest geçişi, müttefik işgal komisyonunun yeni vali atamasını kabule hazır.

KOMŞU DEVLETLERİN KONUMU

Berlin, 17 Eylöl. (PAT) Abendblatt, Paris'ten, kente endişe verici haberler geldiğini, özellikle de Yugoslavya ve Romanya'nın ordularını teyakkuz durumuna geçirdiklerini bildiriyor. Paris'te, Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan arasında hanedanlar arası akrabalık bağları mevcut olduğuna ve bu nedenle Yunanistan'ın, Trakya'ya saldırı halinde olayın dışında kalmayacağına işaret ediyorlar.

Sofya, 17 Eylöl. (PAT.) Bulgaristan Telgraf Ajansı, Yunan kaynaklarından yayılan, Bulgaristan ordusunun Trakya cephesinde yoğunlaştığı yolundaki söylentileri yalanlıyor. Bulgaristan hiç bir zaman saldırıya geçmek niyetinde değildir. Askeri gücü yalnızca 11 000 avcı piyadesinden ibarettir ve bu da ancak ülke içinde düzeni sağlamak ve sınırları korumak için yeterlidir. Bulgaristan Telgraf Ajansı, Trakya'da Yunan askerleri ve komitacı çeteler arasında çatışmalar olduğu söylentilerinin de asılsız olduğunu belirtiyor.

Belgrad, 17 Eylöl. (PAT.) Yunanistan büyük elçisi, dışişleri bakanlığına gelerek, Yugoslav tarafının Yunanistan'ı, özellikle Trakya sorunu için yapılacak konferansta desteklemesini istedi.

Bükreş, 17 Eylül. (PAT.) Diplomatik çevreler, Romanya'nın, kendileri için büyük önem taşıyan Orta Doğu'daki olayların gelişimini izleyerek, bekleme konusuna kaldığını belirtiyor. Romanya, boğazlar sorununun çözümü konusunda, katılımı olmadan hiç bir kararın alınmamasını talep ederek, diğer devletlerle iş birliği yapacak.

İZMİR'İN YAKILMASI

Londra, 17 Eylül. (PAT.) İzmir'deki İngiliz başkonsolosu, ticaret bölgesinin uzağında bulunan Belçika, Norveç ve Danimarka konsolosluğu dışında, buradaki tüm konsoloslukların yakıldığını bildiriyor.

Londra 17 Eylül. (PAT.) İzmir Reuter Bürosu yazarı Malta'dan bildiriyor: İngiliz hastane gemisi ile İzmir'den ayrılmak zorunda kaldım. Oradan ayrıldığım sırada, kentte yağma ve cinayetler sürüyordu. Ceset yığınları kent sokaklarında duruyordu. Kent yakınındaki iki büyük köy alevler içindeydi. İngilizler kentten tüm karakollarını ve kuruluşlarını geri çekiyorlar. İngilizlere ait bir kaç bina Türk subayları tarafından yakıldı. Ayrıldığım sırada binlerce Yunanlı mülteci, susuz ve yiyeceksiz bir durumda limanda toplanmıştı. İngilizlerin kentteki saygınlığı çok azaldı.

3. İstanbul'da Durum:²⁷

SIKIYÖNETİM TEHLİKESİ

Tel. wl.- PARİS, 9 Kasım.- Müttefik devletler generallerinin, durumun daha da kötüleşmesi halinde İstanbul'da derhal sıkıyönetim ilan edilmesine karar verdiği bildiriliyor. Generaller, sıkıyönetim kararını, bu niyetlerine ilişkin haberlerin nasıl bir etki yaratabileceğini görebilmek ve çok kötü sonuçlar verecek adımlar atmamak isteği ile şu anda için almamışlardır.

Gazete haberlerine göre, Fransız komiseri General Pellet, kendisi ile İstanbul'daki İngiliz komiseri General Harrington arasında, huzursuzluğa karşı önlem için yapılacak düzenlemeler konusunda tam bir anlaşma olduğunu açıkladı.P. K.

ANKARA TEMSİLCİSİNİN TAVİZİ

(Özel).- PARİS, 9 Kasım. İstanbul'dan alınan haberlere göre, müttefik devletler komiserleri, Ankara'nın İstanbul'daki komiseri Rafet Paşa'ya, müttefik

²⁷ *Rzeczpospolita*, nr 307, 10. XI 1922. S. 1

devletler hükümetlerinin Ankara'nın taleplerini kabul etmelerinin mümkün olmadığını, bu taleplerin Mudanya'da yapılan anlaşma kararlarını büyük ölçüde ihlal ettiğini bildirdiler. Ayrıca bu konuda hiç bir görüşme yapılmayacak.

Rafet Paşa, bunları Ankara'ya bildireceğini açıkladı ve müttefik kuvvetleri tehlikeye düşürebilecek bu kararlardan geri adım atılacağı sözünü vererek, müttefik devletler generallerinin bu geri adımları iyi niyet kabul edeceklerini de belirtti.

Rafet Paşa'nın bu garantisi ortalığı belirli ölçüde yatıştırdı. Şu anda önemli olan, Ankara hükümeti'nin Rafet Paşa'nın görüşünü paylaşıp paylaşmayacağı ya da taleplerin yerine getirilmesini isteyip istemeyeceği. P. K

FRANSA VE İNGİLTERE

(Özel)- PARİS, 9 Kasım. – Poincare, İngiltere hükümetine, Fransa'nın, Büyük Britanya'nın Türklerin tasarılarını geri çevirme amacı güden tüm taleplerini kabul ettiğini bildirdi. Fransız hükümetinin bu tutumunu, buradaki gazeteler, Kemal Paşa'nın Fransız vatandaşlarına karşı aldığı tavrın bir sonucu olarak görüyorlar.

Bununla ilgili olarak, "Petit Paresienne" gazetesi muhabiri Kemal Paşa'nın ağırlıklı olarak Fransızların elinde bulunan Bursa'daki ipek sanayisine karşı düşmanca bir tutum aldığını ve birçok fabrikanın işletmeyi durdurduğunu bildiriyor. Ayrıca Mustafa Kemal, Türk kökenli olduklarını belge ile kanıtlayamayan kişilerin mallarının Mudanya'ya sokulmasını yasaklayan bir emir verdi.

5. Poincare'nin Türkiye'ye Verdiği Notadaki Gerçekler:²⁸

PARİS, 1.2. -PAT.- Havasa Ajansı, Poincare'nin Mustafa Kemal'e gönderdiği telgraf içeriğinin, Paris "Journal" gazetesinin ortaya attıklarıyla hiç bir ilgisi olmadığını kesin bir dille belirtiyor. Poincare'nin verdiği nota, şu anda, görüşmeler sona ermek üzereyken, barış anlaşmasının imzalanmasında ortaya çıkacak her türlü ertelemenin barışa zarar vereceğine dikkat çekmektedir. Notanın belirttiği üzere, müttefikler, Türkiye'ye toprak bağımsızlığı, siyasi bağımsızlık ve iyi bir mali durum sağlayacak adil barış koşulları sunabilmek için ellerinden gelen her şeyi yaptıklarını vurguluyor. Buna karşılık olarak, Türkiye, kendisine sunulan barış koşullarını, küçük tavizler vermek gerekse bile, rahatça kabul edebilir. Böyle davranarak, Türkiye, kendi çıkarına olduğu kadar genel barışa da katkıda

²⁸ "Rzeczpospolita", nr 308, 11 XI 1922, s. 2.

bulunacaktır.

Poincare'nin notası, sunulan barış anlaşmasının bir türlü sonuçlanmadığı konusunu belirtmek amacını taşımadığı gibi, Fransa'nın yeni tavizler eğilimi içinde olduğu konusundan da hiç söz etmiyor. Poincare'nin telgrafı, aksine, Mustafa Kemal Paşa'yı barış anlaşması imzalamayı kabul etmeye ikna amacı taşıyor.

6. Enver Paşa'nın Gizemi:²⁹

Dünya Savaşı, kendi tarihi içinde, askeri hizmetleri, örgütlenme ya da toplumsal alandaki etkinlikleri ile değil, spesifik karakter özelliklerine sahip olduğu için çevresinden tamamen farklı bir kaç kişiliğe sahiptir. Savaş, bu karakter özellikleriyle, elverişli durumlarda (savaş ise en buna en elverişli ortamdır) Pizzaro, Beniowski ve diğerlerinin torunları olabilecek eşi görülmedik maceracı kişilik örnekleri yaratır.

Avrupa'daki savaşın koşulları, kuşkusuz, bu tür sıradışı karakterlerin ortaya çıkmasına pek fazla olanak tanımamıştır. Ancak Avrupa'daki fırtınanın egzotik ülkelere de uzanan rüzgârları, birçok kişiye coşkulu karakterini gösterme ve ileride biyografi yazarlarına konu olacak denli yükselme olanağı vermiştir. Bu tür maceracılara örnek olarak, bolşevikler tarafından trajik bir biçimde öldürülen General Ungen Sternberg'i gösterebiliriz. Kendisi Baltıklı bir baron ve söylendiğine göre, Hintli Piratların torunu, Kozak hetmanı, budist, mistik, acımasız bir kişiydi ve Uzak Doğu'daki savaşlarda bolşeviklere çok zarar vermişti; özellikle de Urga'nın Çinli sakinlerini tümüyle kılıçtan geçirmesiyle ünlüydü. Tanrı'nın lütfu sonucu, gezgin ve ilkesiz bir siyasi kişi olan eski Jön Türk Enver Paşa da bu tür kişilerdendir. Fırtınalı ve tamamen sıradışı yaşamın cilveleri sonucu, eski bolşevik dostlarına karşı İslam ve Türkistan'ın bağımsızlığı uğruna başlattığı savaşta öldü (göreceğimiz üzere belki de ölmedi) Kim bilir belki de Hint İmparatorluğu uğruna öldü...

Dünya savaşının bu önde gelen maceracı kişiliğinin özelliklerine burada yer vermek niyetinde değilim. Bunun için yerim çok az. Bu "kahramanın" yaşamındaki tüm başından geçenleri ve ani değişimleri vermeye çalışmak, en azından 600 sayfalık bir macera romanı yazmak demektir. Burada söz konusu olan, son derece önemli bir konuyu, özellikle Enver Paşa'nın hala yaşayıp yaşamadığı konusunu ortaya koymaktır.

²⁹ W. S-ki., *Rzeczpospolita*, nr 212 5 VIII 1923, s.3.

Yankıları günümüze kadar Avrupa gazetelerinin sütunlarında her zaman “kesin”, her zaman genellikle anlaşılmaz ve her zaman çelişkili bölük pörçük telgraflar ve haberler biçiminde yansıyan bu dramatik gizemin olaylar zinciri nasıl oluşmuştur? Enver Paşa yaşıyor mu, yoksa bir önder, bir ajitatör, darbeci, hain ve ayaklanmacı olarak kariyeri sona mı erdi?

Olaylar, kısaca şu biçimde gelişmiştir. Bolşevikler 1922 Martında, Ankara’daki Türk hükümeti tarafından devrimci entrikaları yüzünden sürülen Enver Paşa’ya kucak açtıklarında, Basmacıların artan saldırılarına karşı yapılan savaşta Sovyet kuvvetlerine komuta etmesi için Buhara’ya gönderdiler.

Basmacılar, başlangıçta, hayvan hırsızlığı, zavallı insanları soyma gibi, yaptıkları salt “ekonomik” nedenlere dayanan sıradan haydutlardı. Ancak daha sonra bu grup siyasi bir karakter kazanmaya ve Buhara’da Sovyet yönetimini öylesine tehdit etmeye başladı ki, buna bir son vermek gereği duyuldu. Burada, 1920 ağustosunda bolşeviklerin gerçekleştirdikleri devrimin o dönemdeki Buhara emirini başkenti terketmek ve ülkenin ulaşılamayan dağlık bölgelerine sığınmak zorunda bıraktığını da belirtmek gerek.

Bu nedenle Enver Paşa, Buhara’ya, Moskova adına, bir Müslüman ve dolayısıyla da yerli ahaliye yakın, Basmacı tehlikesinin üstesinden başkalarından daha kolay gelebilecek bir kişi olarak gitti. Ancak Bolşeviklerin rüyalarında bile görseler inanamayacakları bir şey oldu. Ülkenin bu ulaşılmaz doğu bölgesine “avlanmaya” giden Enver Paşa aniden ortadan kayboldu ve bir süre sonra da onun halkı bolşeviklere karşı savaş çağrısı yapan bildirileri yayılmaya başladı.

Bu ağır, aynı zamanda da çok tehlikeli bir ihanetti çünkü Enver Paşa’nın Müslüman halk üzerindeki etkisi öylesine güçlüydü ki, başkaldıran askerlerin başına geçtiği takdirde, hareketin nefret edilen Sovyet yönetimine karşı tam bir ayaklanmaya dönüşmesi beklenebilirdi.

Bolşevikler, her zaman olduğu gibi, durumu çabucak değerlendirdiler ve her türlü önlemi aldılar. Rusya’nın Avrupa kesiminden oldukça zayıf “Türk cephesi”ni (Türkistan cephesi) desteklemek için asker gönderildi ve genel bir ayaklanmanın patlak vermesini olanaksız hale getirmek amacıyla geniş bir ajitaston etkinliği gerçekleştirildi. Sovyet silahlı kuvvetleri başkomutanı Kamieniev, olayları yakından denetlemek için bizzat Taşkent’e geldi. Enver Paşa ayaklanması, başından itibaren Moskova’da son derece tehlikeli görülüyor ve Sovyetler için Orta Asya’da ortaya çıkan önemli ve güç bir durum olarak kabul ediliyordu.

Bu arada Enver’in hareketi de giderek güçleniyordu. Önce Buhara’nın doğusundan başlayan ayaklanma dalgası, hoşnut olmayan insanlarda ve

Türkistan'ın güney-doğu sınırında Poltorocka bölgesinde (Eski Aşkabad) de baş gösterdi. Marghielan ve Kokand, Basmacılar tarafından işgal edildi ve buralarda bulunan Sovyet görevliler öldürüldü. Buhara'daki ayaklanmanın yankıları, ülke hâkimi Cüneyd Han'ın bolşevikler tarafından tahttan indirildiği komşu bölge Hive'de de belirmeye başladı ve bu ateşin tüm Türkistan'a yayılma tehlikesi baş gösterdi.

Bu arada Enver Paşa, ayaklanmanın ani gelişimini görerek kararlı adımlar atmakta tereddüt etmiyor ve aynı zamanda tüm Türkistan'ın bağımsızlığını ve ülkenin emiri olduğunu kutlama törenleriyle ilan ediyordu. Uzun zamandır Sovyet yönetimine karşı savaş başlatan Şir Muhammed Bey ve İbrahim Bey de ona katıldılar ve böylece gücü önemli ölçüde arttı. Ancak şansı bir süre sonra döndü. Sovyet güçlerinin kötü silahlanmış ayaklanmacılara karşı olan üstünlüğü ya da ayaklanmacıların “kurtardıkları” halkı soymaya kalkmaları sonucu halkın ayaklanmacılara karşı çıkmasıyla yenilgiye uğramaya başladılar. 1922 Temmuzunda ortalarında bolşevikler artık Türkistan'da duruma hâkimdiler ve panik halinde Afganistan'a sığınan Enver ordusunun kalıntılarını kovalıyorlardı.

İşte burada Enver Paşa'nın gizemi başlıyor. Sovyet bildirileri geri çekilme sırasında öldürüldüğünü haber veriyorlardı. Hindistan ve Afganistan'daki İngiliz kaynakları ise onun küçük bir birlikle tam Buhara-Afganistan sınırında bulunan Darvaz dağına saklandığını bildiriyor ve hakkındaki bilgiler bu noktada sona eriyordu. Buna karşın Berlin “Lokal Anzeiger”, Berlin'e Enver Paşa'dan gelen, yaşadığını ve güvende olduğunu bildiren bir mektup ulaştığını yazıyordu. Mektup, o sıralarda sürekli olarak Berlin'de yaşayan eşine gelmişti. Moskova'da yayımlanan “Pravda” gazetesi, bu yalanlamaya karşı çıkarak, 11 Ekim 1922 de ölümün “canlı tanığı” olan bir kişi tarafından verilen tam bir tanım yayımladı. Bu kişi, gerçekten ve tam olarak 4 ağustos 1922'de, Buhara'daki Baldujan köyünden 12 verst uzaklıkta Sovyet birliklerinin Enver Paşa ve yardımcısı Daulet Min Bey'in de aralarında bulunduğu Basmacı birliğini kuşattığına dair yemin ediyordu. Birlik yenilgiye uğramış ve savaş alanında İngiliz üniforması taşıyan ve beş makineli tüfek kurşunuyla vurulmuş bir ceset bulunmuştu. Cesedin üzerinde Enver Paşa'nın eşinden aldığı bir mektup, İngiliz gazeteleri paketi, şifreli haberleşmeler v.s. bulunmuştu. “Canlı tanık” bunlara dayanarak, Enver Paşa'nın artık yaşamadığını kesin bir biçimde belirtiyordu.

Ancak söylenti ve efsanelerin başka yerlere kıyasla daha kolay korunduğu Doğu'da, Enver'in öldüğüne inanılmıyordu. Bugüne kadar da inanmıyorlar. Cahil Müslüman kitleler, Enver Paşa'nın, uygun bir zaman bulduğunda bolşeviklere karşı İslam uğruna savaşı sürdürmek için bir yerlerde saklandığı inancını hala koruyor.

Ancak bunun doğrulanması görüldüğü kadar hayali bir olay değil. Bu kadar uygun gizlenecek yer olan ve aynı zamanda insanın kendi gölgesinden bile sakınmak durumunda olduğu ülkelerde, insanların bir süre gözünden kaçmak çok olasıdır. Kim bilir, sonuçta belki Enver Paşa'nın yeniden savaşımaya başladığını ve Sovyetlere karşı zaferler kazandığını işitebiliriz. Hatta onun kuzey Hindistan'da bir yerlerde gizlendiği söylentileri bile var. Onun yerine ayaklanmanın resmi önderi olacak bir kişi de yok.

Enver Paşa'nın yeniden ortaya çıkışı büyük önem taşıyabilir ve bolşevikler bunu iyi biliyorlar. Onun Doğu'da etkili bir kişi olduğunu çok iyi anladıkları için onu kendilerinin safında kullanmaya çalıştılar. Ancak Enver'in panislamizmi Marks'ın kuramıyla hiç bir biçimde bağdaşmaz. "Türk Marks'ı" olarak bilinen, "Türk bolşevizmi, Türk ırkının refahı, hâkimiyeti ve çıkarları için bir araç olmalıdır" diye açıkça belirten tanınmış sosyalist Kara Ali Bey'in söylediklerini dikkate alacak olursak, Enver Paşa'yı geçici olarak Moskova'nın kucağına iten nedenleri anlamak mümkün olabilir. Ancak orada fazla kalmamış, Moskovalı bolşeviklerin komünizm görüntüsü altında, eski çarlık dönemindeki alışlagelmiş emperyalist siyaseti göttüklerini açıkça görmüştü. Bu nedenle Bolşevikler, Enver Paşa'nın gerçekten ölüp ölmediği konusunda endişe içindeler.

7. Orta Doğu'da Bolşevizmin Yenilgisi:³⁰

Bolşevizmin Orta Doğu'daki tarihi iki döneme ayrılır. Birincisi 1918'den 1921'in ortasına kadar olan dönem, ikincisi ise 1921'de Kafkasya'nın Kızıl Ordu tarafından ele geçirildiği günden günümüze kadar olan dönemdir.

Bolşevikler orada bulundukları ilk yıllarda eski Rus İmparatorluğu'nun sınır halklarına bol keseden parlak kardeşlik ve özgürlük sloganları attılar. O dönemdeki çok sayıdaki bolşevik bildirisi, niyetlerin içtenliğini ve bunları gerçekleştirme arzusunu vurgular görünümdeydi. Bu arada Sovyetler, tüm halkların devlet bağımsızlıklarını tanımayı ve hatta Rusya'dan ayrılma konusunda kendi kaderlerini belirleme haklarını ilan ediyorlardı. Bu arada Hive ve Buhara hanlıklarının tam bağımsızlıkları da tanındı. Bolşevik Rusya, Türkiye ve İran v.b. ülkelere çarlık yönetimi tarafından kabul ettirilen her türlü taviz ve ayrıcalıkları da reddediyordu. Ayrıca bolşevikler, İngiliz hâkimiyetine karşı yaptıkları bağımsızlık savaşında Afgan emirliklerine de önemli ölçüde yardımda bulunuyorlar. Mustafa Kemal Paşa'ya silah ve para yardımı yapıyorlar ve Kızıl Ordu onların bağımsızlığı adına

³⁰ V. C. D., *Rzeczpospolita*, nr 237, 30 VIII 1923, s. 3.

İngilizlerle savaşıyordu. Moskova, Ankara, Afganistan ve İran'la bir dizi dostluk anlaşması imzalamıştı. Bu bolşevik propagandası geçici bir süre, bolşevik sloganlarıyla gözleri kamaşan ve tam bir güven duygusu içinde bolşevik siyaseti destekleyen Müslüman uluslararası büyük başarı kazandı. Bu durum, Sovyet ordularının Orta Asya'ya ve Müslüman Kafkasya'ya neden böylesine kolayca hâkim olduğunu da açıklamaktadır.

Bolşeviklerin Doğu siyasetinin sonuçlarının bu dönemde beklenmedik derecede başarılı olduğunu kabul etmemiz gerekir; Onların diplomatik ve askeri zaferlerini geniş bir biçimde ilan etmelerinden dolayı, bu dönem, daha sonraki çok daha az başarılı döneme kıyasla, Avrupa'da iyi biliniyordu. İkinci dönem sırasında, Bolşeviklerin Doğu'daki etkinlikleri ve orada yaşayanlara neler yapıldığı konusunda Batı çok az bilgilenebiliyordu. Moskova susuyor, Berlin de sessizliğini koruyor, çok az şey haber konusu ediliyordu. Müslüman Doğu ile aradaki tek güvenilir kaynak ve bağlantı olan Türkiye, savaş durumunda olmasından dolayı bu konunun üstesinden gelemiyordu. Bolşevikler daha sonra her ne kadar Hindistan, Türkiye, İran v. b. ülkelerde propaganda için büyük paralar döktülerse de, Sovdepya ile şu anda sınırı olan Müslüman uluslara eski çarlık yönetimi ilkelerini yüz kez daha güçlü ve en kötü biçimde uyguluyorlar. Yerel halk arasında komünizmin sözcülüğünü yarı cahil gençler ve eski çarlık yönetiminin küçük memurları yapıyor. Bir Müslüman'ın yaşa ve deneyime ne denli önem verdiğini ve kendilerini yabancılara teslim eden kişilere karşı nasıl bir nefret beslediğini bilen birisi, bu tür kişiler tarafından ortaya atılan düşüncelere katılanlara karşı beslenen sınırsız horgörüğü anlayabilir. Sonuçta Orta Asya ve Kafkasya'da, Enver Paşa, Nuri Paşa gibi, kısa bir süre önce bolşeviklerle işbirliğine girişen, hatta Rus karşı devrimcilerle yapılan savaşta onlara yardımcı olan Türk komutanlarca yönetilen bir dizi kanlı ayaklanma patlak verdi.

İlk anlaşmazlık, 1920'de Bakü'de bolşeviklerce düzenlenen Doğu Halkları Kongresi nedeniyle ortaya çıktı. Bolşevikler, bazı ulusların sorunlarını dile getirmelerine izin vermediler. Hatta Enver Paşa, (kongre için Moskova'dan gelmişti) bile kişisel olarak konuşamadı. Konuşması, inanmış komünistlerden birisi tarafından, kuşkusuz bir ön sansürden geçirilmiş olarak okundu. Müslüman temsilciler Bakü'yü, konuşma haklarının ihlal edilmesinden dolayı kırılgan ve bolşeviklerle işbirliğinin olanaksızlığını kavramış bir biçimde terkettiler. Şu anda ise, Sovyet Rusya'daki Müslümanlar arasında, Doğu'da komünizmin misyonuna inanan bir kişinin bile kalmadığını cesaretle söyleyebiliriz. Müslüman Komitenin fraksiyonu gülünç derecede az üyeye sahip ve üstelik de etkileri Moskova ötesine ulaşamayacak kişilerden oluşuyor. Bolşevik komiserlerin ve Kızıl Ordu

mensuplarının zorbalıkları, Sartlara, Kırgızlara, Türkmenlere, Tatarlara ve Kafkas Dağlık bölgesindeki halklara başlangıçtaki böylesine çekici olan sloganların değerini yeterince açıklamış bulunuyor. Şu anda bolşevikler bile etkilerinin azaldığını ve azgın denizin dalgaları gibi Çin sınırına ve Karadeniz kıyılarına yayılan ciddi silahlı eylemleri gizleyemiyorlar.(Son olarak Acarya ve Batum eyaletinde ayaklanma oldu)

Sovyetlerin bağımsız Müslüman ülkelere karşı olan tutumu da büyük değişime uğradı. Bugüne kadar Afganistan'da suskun duran Buhara emiri aniden demec verdi. Bolşeviklerin Orta Asya'da yaptıkları zorbalıklara ilişkin demeci, Afgan hükümetinin bilgisi dâhilinde olmak üzere, İngiliz ajansları tarafından tüm dünyaya duyuruldu. Bunun şu andaki sonucu, Afgan sınırı yönünde başlayan Türkistan'daki ayaklanmadır. İran hükümeti bir kaç ay önce Rusya ile ticaret anlaşması yapmayı reddetti. Bolşevikleri Lord Curzon'un taleplerine boyun eğmeye zorlayan nedenlerden birisi de, İran ve Afganistan'daki temsilcilerinin, bu ülkelerde ileriye dönük etkinliklerinin bir amaç taşımayacağının bilincine varılarak geri çağırılmasıdır.

Türk-Bolşevik ilişkilerindeki başarılı gelişmeler de çok kuşku götürür. Bir kaç yıl önce Sovyetler Ankara'ya, alışkanlıkları üzere, kalabalık bir heyet göndermişlerdi. Türkler bolşevik heyeti üyelerine tam bir hareket özgürlüğü tanımışlardı ve bunun sonuçları bolşevikler açısından hiç beklenmedik biçimde ortaya çıktı. Bir süre yakın ilişki içinde bulunduktan sonra, yerel toplum onların uzaklaştırılmasını talep etti. Heyet, (30 kişi kadar) önce Trabzon'a, oradan da motorlu tekne ile Batum'a gönderildi. Ancak, kaderin bir cilvesi olsa gerek, şanssız diplomatlarla dolu olan tekne battı.

Komünizmin Müslümanlık davasına hizmet ettiğini de kabul etmek gerek. Özgürlük ve mücadele sloganları en ücra köşelere ulaştı, en uyuşuk insanları bile uyandırdı. Bolşevik propagandası Afganistan emirinin İngiliz himayesine karşı silahlı mücadele vermesine yol açtı ve şu anda Afganistan hükümeti Avrupa'da, daha önce yoksun olduğu diplomatik temsilciliklere sahip (Wali-han heyeti). İranlılar da devletlerinin bağımsızlığını savunmak için harekete geçtiler ve İran şu anda yabancı asker işgalinden kurtulmuş durumda. Ancak en önemlisi, 1921'de imzalanan Afganistan-İran, Afganistan-Türkiye ve İran-Türkiye arasında anlaşmalar. Bu anlaşmalar, imzası bulunan devletlerin karşılıklı olarak bağımsızlıklarını kabul etmelerini ve savaş halinde birbirlerine silah yardımı yapmalarını ön görüyor ve aynı zamanda Türkiye'nin dinsel açıdan önderliği kabul ediliyor. Afganistan-Türkiye anlaşmasının ikinci maddesi bunların dışında, anlaşma yapan tarafları doğrudan ilgilendirmeyen konuları ele alıyor. Bilhassa o

güne kadar Doğu'da mevcut tüm Müslüman devletlerin bağımsızlığını (özellikle Hive hanlığı ve Buhara emirliğinin adı geçiyor) o güne kadar yabancı boyunduruğu altında bulunan Müslüman ulusların devletleri konusunda kendi kaderlerini tayin hakkını benimsiyor. Avrupa ülkelerinin son olarak Türkiye'nin bağımsızlığını tanımalarından sonra daha iki yıl önce yalnızca birbirlerinin değil, tüm İslamın savunmasını görev edinen Türk, Afgan ve İran hükümetlerinin, ülkelerindeki en yakın komşularının, kan bağı olan Kafkas ve Türkistan halklarının kurtarılmalarını talep eden kamuoyuna karşı direnebileceklerini ve orada süren savaşa seyirci kalabileceklerini sanmıyoruz.

Bolşevikler, Doğu'da rüzgar ektiler fırtına biçiyorlar. Avrupa'nın işgalci eğilimlerine son veren kılıç, öncelikle komünist Rusya'nın emperyalizmine yönelmiş durumda.

8. Türkiye Cumhuriyeti:³¹

Ankara'daki Millet Meclisi bu yılın ekim ayında Türkiye devleti anayasası tüzüğünü kabul etti. Yeni anayasa Türkiye'ye cumhuriyet düzenini getiriyor. Bu, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden kısa bir süre sonra, 1919'da Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu'da başlatılan ulusal hareketin mantıklı bir sonucudur. İlk Türk ulusal kongresi 1919 yılında Erzurum'da toplandı. Ertesi yıl İstanbul Meclisi'nin eski üyelerinden oluşan ve çeşitli nedenlerle Ankara'ya gelemeyen kişilerin (örneğin İstanbul'un işgal edildiği gün olan 16 Mart 1920'de Meclis'in önde gelen üyeler İngilizler tarafından tutuklanmıştı) yerine seçilen milletvekilleriyle tamamlanan bir parlamento toplandı.

İlk Ankara Millet Meclisi, Türkiye'deki yönetim biçiminin değişimi konusunda toplandı ve bunu ilke olarak 1 Kasım 1922 günlü yasa uyarınca çözümlendi. Söz konusu yasa, yalnızca şunları kapsayan iki maddeden oluşmaktadır:

MADDE 1.- 16 Mart gününden itibaren, devlet yönetimi sürekli biçimde Millet Meclisi'ne devredilmiştir. Başka hiç bir hükümet biçimi kabul edilemez ve Türk ulusu İstanbul yönetimine benzer her türlü kişisel yönetime itaat etmeyi kabul etmeyecektir.

MADDE 2.- Hilafet Osmanlı hanedanına bırakılacak, ancak Meclis, ahlak ve davranış açısından bu göreve uygun bir şehzadeyi Halife olarak seçme yetkisini elinde bulunduracaktır. Türk hükümeti hilafetin baş savunucusu olacaktır.

³¹ W.- G. D., *Rzeczpospolita*, nr 321, 4XI 1923, s. 3

1 Kasım aynı zamanda ulusal bayram ilan edildi.

Türkiye için hükümetin cumhuriyet biçimi alması kararından çok, uygun biçimde oluşturulmuş anayasal tüzüğü eksikliği vardı. Şu anda bu boşluk dolduruldu ve milliyetçi Arkara hareketi böylece birinci ve devrimci dönemi, yani dış güçlere karşı verilen toprak bütünlüğü ve Türk devletinin varlığı için savaşı içeren asıl dönemini kapatmış oldu.

Şu anda Türk ulusunun karşısında barışa ilişkin sorunlar, devlet sınırı dâhilindeki topraklarda yeniden yapılanma ve bakım çalışmaları, kültürel ve ekonomik karakterdeki konular gibi yeni düzene ilişkin sorunlar durmaktadır. Bize Anadolu'dan ulaşan haberlerden anladığımıza göre, Millet Meclisi bu konuya uzun süredir zaman ayırmakta ve dikkat yöneltmektedir.

Türk hükümeti, Türk ulusunun tüm geleceğinin, refahının ve şu andaki en büyük gücünün tarıma bağlı olduğunu haklı olarak düşünerek, köy ekonomisi gereksinimleriyle öncelikle ilgilenmektedir. Çünkü Türkiye hemen hiç bir ağır sanayi fabrikasına sahip olmayıp salt tarım ülkesidir. Türk hükümeti, yurt tarımının gelişimine ve iyileştirilmesine özel bir önem vermektedir. Lozan Konferansı'ndaki gözlemci gazeteciler, İsmet Paşa'nın ve çevresinin İsviçre'de yaptıkları çok sayıdaki gezide, en çok Birliğin tarım kurumlarıyla ve konularıyla ilgilendiklerini hayretle gözlemlediler. Ankara'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer yerleşim birimlerinde, köy tarım okullarının düzenlenmesi, canlı hayvan, demirbaş tarım aletleri ve tarım ürünlerinin tespiti için etkin bir çalışma yapılmaktadır.

Türk hükümeti için en az bunun kadar önemli diğer bir sorun da eğitimin yaygınlaştırılmasıdır. Bu amaçla Ankara'da bir üniversite açılmış, taşrada ise değişik tip ve düzeyde okul zinciri oluşturulmuştur. Ülkenin yeniden imarı ve bayındırlık çalışmaları konusuna gelince; bu yönde de her türlü çaba gösterilmektedir. Özellikle Amerikan sermayesine ve uzmanlarına başvurulmuş, bu kişiler Ankara'yı yeni bir başkent olarak inşa etmenin dışında, yeni limanların ve demiryollarının yapımına da başlamışlardır.

Nihayet sanayi ve ticaretin gelişmesi ve bunlara ulusal bir nitelik kazandırılması amacıyla bir dizi yasa hazırlanmış ve düzenlemeler getirilmiştir. Burada, ticaret, kredi ve sanayinin Türkiye'de günümüze kadar yabancıların elinde olduğunu, ayrıca bu kuruluşlardaki hemen tüm çalışanların Türk kökenli olmadıklarını, bürolardaki haberleşme ve muhasebelerin yabancı dillerde yapıldığını da belirtmek gerek. Bugün, yeni tüzükler sayesinde, bu durumda köklü değişiklikler olmuştur.

Yeni cumhuriyette yaşamın akışı, çağdaş Türklerin Lozan'da diplomatik

görüşmelerde masa başında kazanılan zaferlerle yetinmediklerini, gelecekte de, ülkelerinin siyasi ve ekonomik bağımsızlık hakkı için yapılan güç savaş sonucunda kurdukları devletin yaşamında, istikrar ve güçlenmeyi sağlamak için, enerjik ve amaca yönelik bir çalışma yürüteceklerini ortaya koyuyor.

9. Yeni Türkiye:³²

İstanbul'un Yıkılışı-Yeni başkent.-12 yıllık savaş ve barış.-Galiplerin Lozan'dan zaferle dönüşü.- Lozan Anlaşması'nın Önemi:

Tarihsel değişimlerin gerçekleştiği bir devirde yaşıyoruz. Bunların en köklü ve önemlisi, kısa süre önce Avrupa'da ilk kez dostluk anlaşması yaptığımız Türkiye'de meydana gelmiştir. Ayrıca şu soru bizi ilgilendirmelidir: Bu yeni Türkiye nasıl bir ülke? Bu devlet, yıkılan sultanlığın yıkıntıları üzerinde yükselen demokratik bir cumhuriyet mi? Avrupa uluslarını örnek alan ve benzer biçimde kurumlaşan yeni bir Asya ulusu mu? Nasıl duygulara sahipler ve yakın gelecek için ne planları var? Türkiye'nin Kemal Paşa'sı kimdir ve ne yapmak istiyor? Bu ve buna benzer sorulara ilişkin dikkate değer yanıtları, tanınmış bir gazeteci olan, oradaki sorunları ve insanları tanımak amacıyla Türkiye'de bir kaç ay çalışma yapan ve şu sıralarda "Revue des Deux Mondes"'de, La nouvelle Turquie adlı bir dizi yazı yazan Mauryse Pernot'un yazılarında buluyoruz. Bu uzun ve çok ayrıntılı çalışmadan hareketle, en ilginç sorulara açıklama getirmeye çalışalım.

Yazar öncelikle İstanbul'un düşüşünü ve popülaritesini yitirişini ortaya koyuyor.

"Tüm büyük fatihlerin, büyük politikacıların dünyanın başkenti saydıkları kent, en yasal sahipleri tarafından terkedilmiş ve önemsiz kabul edilmiştir! On altı yüzyıllık övgü dolu tarih, Anadolu'ların duygularına, üç yıllık esarete kıyasla daha az yansımıştır: Müttefiklerin işgali, İstanbul'u bin yıllık geçmişinden daha fazla yıpratmıştır"

Memurlar, askerler, zanaatkarlar, işçilerin bir bölümü ve özellikle de büyük bir tüccar kitlesi, bugün artık yıldızı sönmeye yüz tutan Doğu'nun eski başkentini kısmen batıya, Yunanistan'a ve ötesine, kısmen de daha doğuya, Anadolu'ya kaçarak terk etmektedirler.

Bu olayda trajik bir tarih dersi de vardır: 1453 yılında mağrur fatihler olarak yeni başkentleri İstanbul'u ele geçiren ve oradan Avrupa'ya yayılan Türkler, 500

³² Irena Pannenkowa, *Rzeczpospolita*, nr 51, 21 II 1924, s.3.

yıla yakın bir süre sonra bu kenti, ağırlık merkezi ana yurda dönüşle birlikte Anadolu'ya taşınan devletin ana bölümüne bağlı herhangi bir Avrupa boğaz kenti (köprübaşı) rolü vererek terk ediyorlar. Bu olay çok karateristiktir; beşyüz yıl önce bir fatih ve aynı zamanda kendi hayallerinde yarattıkları Avrupa'nın gelecekteki efendileri oldukları inancıyla İstanbul'a akın eden Türkler, bugün o Avrupa'nın askeri ve siyasi boyunduruğundan güçlülük ve yeni kurtulmuş olarak Asya'ya geri dönüyorlar. Aynı zamanda da Avrupa uygarlığının takipçisi ve öğrencisi konumunda bulunuyorlar.

Burada ilginç olan, İstanbul kentinin, askeri açıdan kurtuluşa, en iyimser yaklaşımla, pasif bir biçimde karşı koyması kadar, uygarlaşma, siyasi ve toplumsal reform çalışmalarına da orada toplanmış olan tutucuların eleştirileri ve muhalefeti aracılığıyla karşı koymasıdır. İstanbul basını öncelikle hilafetin kaldırılmasını, cumhuriyetin kurulmasını ve demokratik siyasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesini isteksizce kabullenmiştir.

Ankara'daki "Yeni Gün" yöneticisi Nadi Bey bunlara şu tonda yanıt vermektedir:

- Sözler, Pernot tarafından yayımlanan makaleden alınmıştır- "İstanbul'da Millet Meclisi kararlarının eleştirildiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Halkın içinde ancak küçük bir azınlık oluşturan bu kişilerin, Ankara'nın kararları üzerine görüş belirtme hakları yoktur. Ülkenin boyunduruk altından kurtarılması için seller gibi kan akarken onlar ne yaptılar ki? Saray ve çevresi, yüzyıllar boyu halkın kanını emen kişiler işlerimize karışmasınlar. İstanbul, bugün her zamankinden fazla kapama durumunda olduğu ağzını açma cesaretini kendisinde bulmamalıdır..." Bugün, 12 yıl aralıklı savaştan sonra Türkiye'ye kendisi için umulmadık derecede yararlı ve onurlu bir barış olan Lozan Antlaşması'nı sağlamakla övünmeyi hak eden Ankara, İstanbul ile bu tarzda konuşmaktadır.

Tam bir Doğu fanatizmiyle hemen hiç kesilmeyen savaşların yükü altında bunca yıl ezilen bu ülke için barışın ne anlama geldiği, Lozan görüşmelerini yürüten İsmet Paşa için hazırlanan parlak karşılamalardan anlaşılmaktadır.

Pernot şöyle yazıyor "Lozan fatihi, şerefine büyük kutlamaların düzenlendiği İstanbul'da konakladı. Ankaradaki karşılama ise daha yalın, ancak coşkuluymdu. Özellikle asker ve köylülerin oluşturduğu kalabalık istasyonu hatta peronu doldurmuştu. İstasyonda duran trenlerin üzeri kalabalıktan görünmüyordu. Tüm ileri gelenler oradaydı: Mustafa Kemal, eşi, bakanlar, milletvekilleri, sevinçli ancak sakın bir kitle oluşturmuyordu. Milli marş gibi ağır ve törensel şarkılar söyleniyordu. Ancak tren, coşkulu kalabalığın arasından yavaş, adeta ürkek ve

temkinli bir biçimde istasyona girdiğinde bu büyük haykırışı boğdu. Son vagondan gülerek herkesle el sıkışan ufak tefek bir adam indi. Onun elini sıkımayı başaramayanlar en azından omzuna ya da yüzüne dokunuyorlardı. Kadınlar kâh ağlayarak kâh gülerek, Türkiye'nin isteğini Avrupa'ya kabul ettiren bu kişiyi görebilmeleri için çocuklarını yukarı kaldırıyorlardı. Ankara garnizonu, istasyondan Millet Meclisi'ni kadar savaş kıyafetleriyle ikili bir saf oluşturmuştu. İsmet Paşa ve Mustafa Kemal kalabalık tarafından coşkulu bir biçimde selamlanarak ve alkışlanarak güneşin yaktığı caddelerden yavaşça yürüyorlardı”

Tüm bunlara karşın, tartışmalar sırasında suçlama ve iddialar da yok değildi. L'appetit vient en mangeant: çok şey elde edilseydi, daha fazla elde edilemediği yakınması olurdu. Dolayısıyla sık sık İsmet Paşa'nın Antakya ve İskenderun çevresini Türkiye'ye katmadığı, buraların haksız bir biçimde Suriye'ye verildiği yolunda acı ve sert suçlamalarda bulunuldu. On İki Ada ve Batı Trakya konusunda iddialar ortaya atıldı, ekonomik koşullar eleştirildi.

Bunlara Dış İşleri Komisyonu başkanı Yusuf Kemal'in verdiği yanıt ana hatlarıyla şöyledi:

“Türkiye ilk kez dünyanın büyük devletleri tarafından, kendilerine eş düzeyde bir devlet olarak kabul edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bugünkü Türkiye'nin on katı büyük olduğu dönemde bile, Türk ulusu böyle bir başarı elde edememiştir. Doğu sorunu nedir? Bu, Avrupa'nın Osmanlılara karşı yaptığı savunma savaşıydı. Bir yandan ordumuz yok edilmiş, diğer yandan da bizi zincire vurabilmek için ülkemizin ekonomik ve siyasal yaşamına müdahale edilmiştir. Kendi yurdumuzda bile daha aşağı ve bağımlı varlıklar olarak kabul ediliyorduk. Bu zincirler şimdi kırılmıştır. Özgürüz !”

Eleştirenleri göz önüne almazsak, diğer tüm konuşmacılar bunun büyük bir zafer olduğunu, temel sorunun, kapitülasyonların kaldırılması ve Türkiye'nin dünyanın tüm ulusları tarafından özgür, bağımsız ve egemen bir ülke olarak tanınması olduğunu vurguladılar.

Lozan Anlaşması 23 Ağustos 1923 tarihinde, 227 oydan 213'ünün onayıyla kabul edildi. Nihayet bağımsız, egemen ve huzura kavuşmuş olan yeni Türkiye iç örgütlenmeyi şimdi nasıl gerçekleştirecek?

Pernot'un bu sorusuna, özellikle Türkiye'nin yeni insanları, yön belirleyerek, düzenlemeler ve planlar gerçekleştirerek ayrıntılı yanıt verecektir.

10. Türkiye’de Devrim:³³

Son günlerde uluslararası politikadaki güncel olay, Türkiye’deki yeni devrim, yani hilafetin kaldırılması ve Osmanlıların ülkeden sürülmesidir. Bu son sansasyonel olayla kıyaslandığında, İngiltere ve Fransa başbakanları arasındaki saygı dolu mektup teatisi de, Belçika bunalımı ve hatta Henderson’un konuşması da arka planda kalmaktadır.

Türkiye sorunu, sürekli olarak Balkan yarımadası sorunu ile bağlantılıdır. Bu sorun Avrupayı çok fazla ilgilendirmese bile, doğrudan doğruya Almanya’yı ve özellikle de Rusya’yı ilgilendirmesi açısından Polonya’da çok dikkatle izlenmelidir.

İstanbul halifelığının kaldırılmasının ve 70 Osmanlının Türkiye’den sürülmesinin ülke dâhilindeki önemi nedir? Burada söz konusu olan, Türkiye Cumhuriyeti’nin kesin bir biçimde laikleşmesi ve böylelikle Müslüman gelenekle bağların tümenden kopartılmasıdır. Türk devleti tarihsel olarak, bu Müslüman geleneği her ne kadar düşüşten kurtaramadıysa da, bir ara en üst düzeye yükseltmiştir.

Pernot’un “Revue des Deux Mondes”deki ilginç bilgilerine bir kez daha göz atmak, Anadolu reformistlerinin eğilimlerini anlamak için en iyi yol olsa gerek. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından başlatılan milliyetçi hareket, öncelikle, monarşi ve din karşıtı bir özellik taşımaktadır. Fransız gazetecinin Kemal’in en yakın çalışma arkadaşlarından olan Ahmet Agayev’le bu konu üzerine yaptığı görüşmeden alıntılar yapalım. Şimdi Türkiye’de Ahmet Ağaoğlu olarak tanınan Ahmet Agayev, Kafkasya’da doğdu, Petersburg’da madencilik yüksek okulunu bitirerek mühendislik diploması aldı, daha sonra Renan ve Darmester’in en başarılı öğrencilerinden birisi olarak Paris’te öğrenim gördü. Sami dilleri ve edebiyatlarını çok iyi öğrendi. İşte Renan’ın, hem dünya vatandaşı hem de etkin bir Türk olma özelliğini kişiliğinde birleştiren bu öğrencisi, şimdi katı bir rasyonalist ve din karşıtıdır.

Pernot’la yaptığı konuşmada şunları belirtmektedir: “Yaşadığımız şu günler, Türk ulusu için bir uygarlığın, yani dinsel uygarlığın sona ermesi, ikinci bir uygarlığın yani milliyetçiliğin ve batılılaşmanın başlangıcıdır. Bizim dinimiz mi? Bu bizim ırkımızın bir ürünü değil, ithal bir olgudur. Türkiye’deki yeni rejim dinci değil, milliyetçi olacaktır. Bu değişimde İngiltere ya da Fransa’yı endişeye düşürecek bir şey yoktur ve bunun tam aksi söz konusudur. Yalnızca Rusya burada

Irena Pannenkova, *Rzeczpospolita*, nr 65, 6 III 1924, s. 3.

kendisini rahatsız edebilecek unsurlar bulabilir. Dışarıda, çıkarımız olduğu takdirde Panislamizmden yararlanmayacağımızı söylemek istemiyorum, ancak dinsel bağ bundan böyle bizim için çok az anlam taşıyor ve onun yerini ulusal bağ alacaktır.”

Pernot daha sonra din işleri başkanlığına, yapılacak dinsel reformlar konusunda sorular yöneltti (şu anda kaldırıldı). Bakan yardımcısı Abdül-Aziz-Mecdi Efendi kendisine yazılı olarak yöneltilen sorulara yine yazılı olarak, çok genel ve pek bir şey anlatmayan bir yanıt verdi. Bu nedenle konuşmanın resmi bölümü sona erdikten sonra ilgi ile ve biraz da hoşnut bir biçimde sordu:

- Lütfen bana şimdi açıkla mısınız, siz Paris'ten Ankara'ya “Şeriat” ve “Evkaf” örgütlenmesinde ne gibi değişiklikler yapıldığını öğrenmek için mi geldiniz; Fransa'da bu konuyla ilgilenen insanlar var mı?

Yanıt, Fransız kamuoyunun yalnızca Fransa'nın değil, diğer ülkelerin de dinsel sorunlarıyla ilgilendiği biçimindeydi.

- Acaba Fransa'da hala dine inanan insanlar var mı? (Bunu, bakan yardımcısı ve din işleri reformcusu yöneltiyor)

- Buna emin olabilirsiniz. Bizde Katolikler, Protestanlar ve diğerleri, aile geleneği yoluyla ya da kişisel olarak inançlarına ve dinsel ibadetlerine sıkı sıkıya bağlıdır ve ülkede büyük çoğunluğu oluşturmaktadırlar.

- Sizin okullarınızda, Fransa'da din öğretiliyor mu?

- Tabii ki. Hemen her düzeyde, ilk, orta ve yüksek birçok okulda, din, din tarihi ve bilimi öğretilir.

Hatta Fransa'da Teoloji üzerine, Katolik ve Protestan dini üzerine eğitim veren fakülteler var.

Abdülaziz çok şaşırılmış görünüyordu ve bir süre düşündükten sonra sordu:

Yeni Fransız yazarlar İsa'ya ya da Kutsal Ruh'a ilişkin kitaplar yazıyorlar mı? Yani, Kutsal Ruh'a ve İsa'ya inanan yazarları kastediyorum. Böyle eserler varsa, onları tanımak isterdim.

Böyle bir söylem karşısında Pernot, Paris'ten Abdül-Aziz'e en yeni ve en iyilerinden bir kaç dinsel eser seçerek gönderdi. Bu, Türkiye'deki dinsel reforma ilişkin görüşmenin tek somut sonucu oldu.

Hükümet temsilcileri siyasi reformlar ve özellikle de hanedan konusunda çok daha serbest konuşuyorlardı:

Ahmet Agayev bu konuda: “Asya'dan gelen gerçek Türkler, başkanlarına

karşı daima yabancı kaldıkları gibi, başkanları da onlara yabancısıdır. Siz Anadolu ve Ermenistan'da seyahat ettiniz; binaların yaşını ve tarzını fark ettiniz mi? ...Bursa ve çevresinde ve hatta geri kalan bölgelerde Osmanlılar döneminde yapılmış tek bir yol, anıt ya da çeşmeye rastlayamazsınız. Ahalinin rahatlığı ya da gereksinimlerin karşılanması için yapılan her şey Selçuklulara dönemine uzanmaktadır. Osmanlılar yalnızca Avrupa ve Asya'nın Avrupa'ya en yakın olan küçük bir bölümüyle ilgilenmişlerdir”

Hanedana karşı olan tutumun nedenlerinden birisi de şöyle:

“Bu hanedan nasıl devam edecek? Çünkü kadınlar yabancısıdır ve Türk ırkından hiç bir kadın haremde sultan olamamıştır... Uzun vezirler zincirinde Türklerin oranı yalnızca % 5'tir. Türk unsuru en fazla Osmanlılar tarafından ezilmiştir. Onlar ne Türklerin refahını ve gelişmesini ne de kültürünü düşünmüşlerdir. Türklere yalnızca para ve kan talep etmek için başvurulmuştur. Ağır vergiler, ağır askerlik görevi ve karşılığında hiç bir şey... İşte Asya Türklerinin İstanbul sultanıyla olan ilişkileri esas budur. Onlar gidiyor diye şimdi yakınmanın gereği ne ?” Bu sözler, son günlerin en önemli olayına karakteristik bir ışık tutuyor.

Türk milliyetçiliği, açık bir biçimde monarşi ve din karşıtı oluşuyla, sloganlarının etkisi bugün Türkiye'de kuşkusuz gecikmiş bir biçimde ortaya çıkan Büyük Devrim dönemindeki ateşli Fransız milliyetçiliğini anımsatıyor. Ulusun talep ettiği genel bir gelenekçilik karşıtlığı, hareketin en tehlikeli unsurlarından birisini oluşturuyor ve fanatik yönelimlere sahip oluşları ve tarihsel dinsel geleneğe bağlılıkları ile tanınan geniş halk kitlelerini yola getirmeye yönelik bir özellik taşıyor.

IV. Yeni Türkiye Üzerine Konuşma:³⁴

Berlin, Mart (“Czas” muhabirinden) Mühendis Nuzra Bey İngiltere'ye giderken Berlin'e uğradı. Her ne kadar seyahatinin siyasal olmadığını vurgulamaya çalıştıysa da, kendisini gazeteciler ve siyasetçilerle doğrudan siyaset üzerine konuşurken görmek mümkündü. Bu sayede bu zeki, biraz da abartılı etkin siyasetçiden Türkiye'deki bugünkü durum hakkında kolayca bilgi alabildim. Nuzra Bey İstanbul'dan bir kaç gün önce ayrılmıştı. Cumhuriyet Türkiye'si'ndeki mevcut rejimden ve Kemal Paşa'dan ateşli bir biçimde söz ediyordu.

- Tüm Avrupalılar bir kaç gündür beni hep aynı soru ile karşılıyorlar: Niçin? Niçin halifeyi uzaklaştırdık? Türkiye'yi tanımayan kişilerin bile bunu nasıl

³⁴ M. R., *Czas*, nr 77, 3 IV 1924, s. 1-2.

anlayamadıklarına şaşırıyorum. Halife, Türkiye'nin şimdiki yaşamında varlığı ya da yokluğu önem taşıyacak bir rol oynamıyordu ki.

- Dinsel anlamda mı?

- Garibaldi'nin dinci olup olmadığını bilmiyorum ama ne onun ne de Wictor Emanuel'in aklına, Papa'yı Roma'da dünyevi hâkim olarak bırakmak gelmezdi. Roma işgal edilmeseydi İtalyanlar birleşme ya da din arasında bir seçim yapmak zorunda kalabilirlerdi.

- Ama halife itaat ediyordu.

Ancak bu mevki salt biçimsel olarak kalmak zorundaydı, çünkü dinsel yaşamın kuralları cumhuriyetimize karşı bir hareketi sürekli zorlayabilirdi. Sorunun tek güç tarafı, son halifenin yetenekli ve uzlaşabilen bir kişi olmasıydı ve cumhuriyet onun anlayabileceği bir kavram değildi. Onu şöyle böyle anlayabiliyordu.

Avrupa'da halife, genellikle Müslüman dünyasının birlik simgesi olarak kabul edilmez mi?

Ancak bu birlik, müttefik devlet temsilcilerinin İstanbul'da Muhammed dinini kabul eden Hindu askerler tarafından korunmasını engellemedi. Çanakkale Boğazı'nın her iki yanındaki siperlerde çok sayıda Müslüman yatıyor. İslam birliği bugün yalnızca bir mit, yeniden doğan Türk ulusu ona yeni bir can verebilir. İslam, yalnızca Türk devleti güçlü iken ve kahraman Türk askerlerinin halife hâkimiyetine değer kazandırdığı bir sırada güçlüydü. Ama bu dönemi kim sona erdirdi? Cesur ulusun uyuşuk halifeleri. Son yüzyılda halifelik ne hale geldi? Devletin çöküşünün ve yabancı istilasının ana nedeni oldu. Türk ulusu, kaderini kendi elinde tutmak istiyor ve İstanbul'da halife ikamet ettiği süre içinde karar verme özgürlüğüne asla sahip değil. Bizim ulusumuzda her esinti dinsel bir fırtınaya yol açabilir ve kökü kurutulmadan cumhuriyet kurumlarına karşı yönelebilir. Ayrıca gizlemeye de gerek yok: Cumhuriyetimiz özgürlük yanlısıdır ve dini kurumlara gerekli hakları verir ama gerekli gördüğünde de onları kapatabilir.

- Millet Meclisi'nin kararlarına öncelikle Lozan görüşmelerinin seyrinin etki ettiği söylentileri doğru mu?

Bunu bilmiyorum. Ancak bizim görüşme yaptıklarımız devletlerden bazılarının, Türk hukunun dinsel temele sahip olduğunu ortaya atarak, kapitülasyon sorununu bizim için alçaltıcı bir durum yaratacak biçimde gündem hazırladıklarını duydum. Temsilcimiz İsmet Paşa o zaman, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu hukuku çok eskimiş saydığını ve şimdi yaptığımız gibi, onu kaldırmak istediğini söylemişti.

- Yeni Türkiye bu geniş reformlardan ne gibi sonuçlar bekliyor?

- Bu sonuçlar yalnızca en uygun olanlardır. Uluslararasıda bize yakışan yeri almak istiyoruz. Bilim ve sanayi merkezlerinden binlerce kilometre uzaklıktaki Japonların başarılarına şaşıyoruz; biz de aynısını yapabiliriz. Dinsel kurallar ve kavramlar binlerce yıl önce ortaya atılmış, Türklerin güncel yaşamını yöneterek ticaret ve sanayide enerjisini ve girişimciliğini yok etmiştir. Savunmasız ve her açıdan geriydik. Millet meclisi tüm kuşakların ihmali telafi etmek zorundadır. Türkiye bugün çağdaş temellere dayalı yeni bir hukuka sahiptir. Artık müezzinlerin ve haremelerin ülkesi olmayacağız. Binlerce yıllık kurallara göre öğrenim görülen okullar kapatıldı. Okullarımız çağdaş öğretim programına sahip laik okullara dönüşüyor. Bu sayede, Türkleri çağdaş yaşamdan ayıran ve sanayisini geliştirebilmesini ve ülke zenginliklerinden yararlanmasını engelleyen yapay duvar yıkılacaktır. Yüzyıllar önce öylesine mükemmel olan kültürümüz soldu ve şimdi yeni ulusal ruh onu canlandıracaktır.

- Bu çalışmalarda Kemal Paşa nasıl bir rol oynayacak?

- Bu soruyu duyduğum için mutluyum. Mustafa Kemal Paşa büyük bir insan, çünkü yalnızca bizim askeri gücümüzü yenilemekle kalmadı; başkalarının hayal bile edemediği şeyleri bile gerçekleştiriyor. Ancak Avrupa onu sınırsız yetkileri olan ve yalnızca emreden bir diktatör gibi görüyor. Mustafa Kemal bir eğitimci. Türk saatinin göstergelerini gerekli yere getirdi. Bunları Türk olan, yalnızca Türk olan hepimizin adına gerçekleştirdi.

- Türkiye'nin başkenti sürekli Ankara mı olacak?

- Kuşkusuz. Cumhuriyetimizi, her an başkentin kapısı önünde belirebilecek olan top ateşi altında yönetmeyi düşünmüyoruz. İstanbul'da ticaretimizi, depolarımızı ve sanayi kuruluşlarımızı bırakıyoruz. Cumhuriyetin başkenti, devletin içlerinde bir yerde bulunmalıdır ve Ankara kuşkusuz büyük bir kente dönüşecek. İstanbul bizim New-York'umuz, Ankara ise Washington'umuz olacak.

- Polonya-Türk ilişkileri hakkında neler düşünüyorsunuz?

- Polonya'ya karşı ilgimiz büyük. Ancak çok şey bilmediğimizi söyleyebilim. Türkiye'nin tüm yolları Polonya ticareti için açıktır. Türk ihracatının Polonya'ya kadar uzanacağını umuyoruz.

12. Türkiye ve Ulusal Azınlıklar:³⁵

Viyana, 11 Nisan. (PAT). Neue Freie Presse Roma'dan bildiriyor: İstanbul'dan alınan haberlere göre, şu anda Türkiye Millet Meclisi'nin üzerinde çalıştığı ulusal azınlıkların ikameti konusundaki yasa, belirli azınlıklara Türkiye devletinin belirli bölgelerinde ikamet yasağı getiriyor. Bu, yabancıların belirli bölgelerde Türk nüfusa karşı üstün durumda olmalarını önlemek amacı taşıyor. Örneğin Ermeniler, Türkiye'nin doğusunda; Araplar, Suriye ve Mezopotamya sınırında; Gürcüler ise Rusya sınırında yerleşemeyecekler; Rumlar ise yalnızca İstanbul'da ikamet edebilecekler. Türkiye'deki hiç bir kentte yabancıların oranı yüzde 10'dan fazla olamayacak. Bu yasa sonucunda belirli vilayetler arasında azınlık değişimi yapılacak. Resmi çevrelerde, bu yasa nedeniyle 200 000'den fazla insanın yer değiştirmek zorunda kalacağı düşünülüyor. Zorunlu göç nedeniyle taşınmaz mallarını bir ilde bırakmak zorunda kalanlar, yerleşecekleri yerde eşdeğer bir taşınmaza sahip olabilecekler.

13. Türkiye ve Batılı Ülkeler:³⁶

Roma, 4 Mayıs. ("Czas" muhabirinden) Lozan anlaşması Türkiye'nin tüm sorunlarını kesin olarak çözümleyemedi. Ortaya çıkan son gelişmelerin sonucunda, Türkiye'nin Batı sınırları çözüme kavuşmuş, Yunanlılar Anadolu'dan sürülmüş ve Doğu Trakya Türkiye'ye verilmiş durumdadır. Türkiye böylelikle bu yöndeki programını gerçekleştirmiş olup, bu durumdan memnun görünüyor ve en azından şimdilik yeni taleplerde bulunarak yeni pazarlıklar yapmıyor.

Doğu, güney ve öncelikle de Mezopotamya ve Suriye ile olan sınırlarda durum değişik. Türkiye, büyük devletlerle yapacağı ve hiç bir başarı umudu olmayan yeni bir savaş tehdidi altında kalarak, İngiltere'nin Dicle ve Fırat, Fransa'nın ise Suriye üzerindeki hâkimiyetini tanıdı. Ancak bunları kabullenmediği ve gelecekte buraların hiç olmazsa bir bölümünü ele geçirmeye, hâkimiyeti altına almasa bile, yitirdiği bu eyaletlerde etkili olmaya çalışacağı kuşku götürmez bir gerçek. İngiltere ve Fransa'nın orada sürekli olarak savaştıkları güçlükler bunun en iyi kanıtı. Bu bölgelerde ortaya çıkacak ayaklanma ve huzursuzlukların kaynağının Ankara olacağından kimsenin kuşkusu yok.

Musul çevresinde İngiliz karşıtı ayaklanma girişimi giderek güçleniyor. Orada bulunan ve Türkiye'ye dönmüş olan Türk hükümeti temsilcileri, Irak'taki

³⁵ Czas, nr85, 12 IV 1924, s.3

³⁶ St. St., Czas, nr 108, 14 V 1924, s.1.

Türk halkı, yalnız bırakılsa ve Ankara hükümetinin yardımından yoksun kalsa bile bu savaşı aralıksız sürdüreceğini bildiriyorlar. Anlaşılan bu durumdan korkmuyorlar.

Suriye'deki Fransız karşıtı ayaklanmanın Türk hükümetinin yalnızca desteğini almakla kalmadığı, Türk yönetimi tarafından örgütlenerek yönetildiğine ilişkin belirgin kanıtlar mevcut. Adana'daki Türk kolordu komutanlığının ayaklanmaya önderlik ettiği, sınır ardından operasyonları yönettiği ileri sürülüyor. Özellikle oradaki Fransız kuvvetlerini General Weygand'ın yönettiği göz önüne alınırsa, daha büyük başarıların kazanılacağını var saymak oldukça güç. Ancak Fransız askerlerinin orada güç savaşlar vermek zorunda kalacağı da bir gerçek. Bu durumla ilgili olarak Türk-Fransız ilişkilerinde belirli bir gerginlik göze çarpıyor. Bu yöndeki belirtilerin en önemlisi, Türk Milli Savunma Bakanı Kazım Paşa'nın Romen-Fransız şirketlerine ait uçakların deneme uçuşlarını yasaklayan emri ile tüm Fransız personelin Türk topraklarını terk etmeleri yolundaki emirdir.

İtalya'ya gelince: bugün için Türkiye ile toprak sorunları yok. Müttefiklerin 1919-1920 yıllarında güttüğü, Türkiye'nin paylaşılmasında İtalya'yı devre dışı bırakmaya yönelik politikası özellikle bugün, Türkiye ile çok iyi ekonomik ilişkiler kurmasına olanak vermesi açısından İtalya'nın lehine işliyor. Özellikle son aylarda bu ilişkiler çok yararlı bir aşamaya gelmiş durumda. İtalyan sanayii giderek Anadolu'ya daha fazla hakim oluyor ve oradan Kafkas cumhuriyetlerine ve gelecekte de Güney Rusya ve Ukrayna'ya geçmek için yollar bulabiliyor. Bu, Karadeniz'deki trafiği giderek daha fazla eline geçiren İtalyan gemi şirketlerini de kapsıyor. İtalya, Suriye'de çok önem kazanan bir sürüm pazarı bulabiliyor ve oraya hakim olan Fransa'dan sonra ikinci yeri almış durumda. Çünkü Fransızların aksine, bu ülkedeki İtalyan sanayisinin yayılışı siyasal bir karakter taşıyor. Ayrıca Fransız yönetimi ile halk arasındaki çatışma, İtalya'nın ekonomik etkinliği açısından elverişli bir ortam yaratıyor.

14. Yeni Türkiye'de:³⁷

İstanbul, Eylül. Boğaz'daki eski başkentte bir hafta yaşamak, kentin ve ülkenin “özel bir an” yaşadığını ve çok çabuk, dolayısıyla biraz da riksli bir tempo ile baş döndürücü “reformlar” geçirdiğini anlamak için yeterli. İstanbul'a ilişkin eski kitapları anımsamak da, yalnızca Lamartine'in doksan yıl önce yazılan

³⁷ Karol Frycz, *Rzeczpospolita*, nr 258, 20 IX 1924, s. 4-5.

“Voyage en Orient”inin değil, çok daha yakın dönemde yazılan ve Loti’nin çok renkli ve dünkü Farrere’nin sıradışı yapıtlarının artık geri dönmeyecek bir geçmişe ait olduklarına kanaat getirmek için yeterli.

Kentin yalnızca binaları ve konumu kaldı, ruhu uçup gitti, “tarz” yok oldu. Yalnızca sultanlık yönetiminin kaldırılmasıyla saray seramonilerinin renkli ihtişamının yok olması, şık üniformaların ve sultan selamlığı görkeminin ortadan kalkması, başına buyruk yabancıların kaybolup gitmesi ve onlara yönetilmeleri için gem vurulması nedeniyle değil. Yok olan statüko atmosferi, özellikle Ankara’nın her gün geşişim, bağımsızlık ve egemenlik sloganlarıyla dolu bir rüzgar estirmesi ile değişime uğradı. Belki de bir yabancıyı en fazla sarsan şey, kendine özgü bir biçimde algılanan ekonomik özgürlük sloganları. “Türkiye için Türkiye”, “Türkler için Türkiye”, “Trkz, Türk kalacağız” sloganları her yerde işitilip okunabiliyor. Sanki şimdiye kadar farklı mıydı?

Türklerin yunanlılara karşı kazandıkları zaferin yıldönümü nedeniyle, Sakarya’da sıradışı parlak kutlamalar yapıldı. Cumhurbaşkanı Gazi, çevresinde çok sayıdaki erkn ile birlikte zafer kazanılan yere gitti. Uçaklar uçtu, meçhul asker anıldı, savaş alanında koyunlar kesildi. Ülkenin dört bir yanından gelen çok sayıdaki heyete cumhurbaşkanı çoktandır beklenen, her gün yorumlanan ve parlak bir zaferle sonuçlanan beş günlük savaşın aşamalarını ayrıntılarıyla anlatan konuşmasını yaptı. Ana hatlarda trenlerin çalışması durduruldu. Ankara bir an için İstanbul’dan koptu. Kutlama anını daha parlak anlatmak çok g.

Cumhurbaşkanının ateşli konuşmasından daha da dikkate değer olan, Mustafa Kemal’in kısa bir süre önce yaptığı, ağdaş Türk kuşağının yaşam biçimini ve kafa yapısını, en kısa zamanda ülkenin değişen unvanına, demokratik eşişliğe ve geşişime uyum sağlamaya davet eden konuşmasıydı.

Pratikte, güncel yaşamın mtevacı aynasında, ilerici sloganların nasıl kabullenildiğini görmeye çalışalım. Türkler bir doğu ulusu olarak hep saygılılar. Tüm doğu bilimciler bu önemli özelliği tereddütsüz kabul ediyorlar. Uzak Doğu’nun insanlarıyla uzun süre yaşayaan ve orada “Asya’nın tek” olduğu sonucunu vurgulayan sözleri dinleyen bir kişi olarak, ruhsal saflığımdan dolayı, bunları ciddiye aldım ve Çin’de ve Japonya’da olduğu gibi, Türklerin de dar grşllkten çabucak sıyrılabilirceklerini düşündüm. İşte bu Türkler, uzun süre ve oldukça yakın biçimde daha geniş tabiatlı slavlarla ilişki içinde olduklarından dolayı, doğululara özgü kişisel lllklerini tümüyle korumak amacıyla, kh onları bazan sevmişler bazan da kavga etmişlerdir. Kalabalık içinde ya da kuyrukta, kavgasız ve itiğip kakışmadan geçmek imknsızdır.

Bir parkta gişeye gidiyorum, benden öncekinin biletini almasını bekliyorum ve boş gişeye yaklaşıyorum. Aniden ceket giymiş fesli bir adam - Türkler en sıcak havada bile siyah elbise giyerek boyun düğmelerini iliklemeyi ve en sert yaka içinde boğulmayı şaşırtıcı derecede seviyorlar. Beni teklifsizce itiyor ve zorbalıkla, adeta “biraz da biz oturalım “ sloganında olduğu gibi, yerimi alıyor. İçgüdüsel olarak onu itiyorum ve yerimi, bozulmuş fiziksel dengemi, henüz kaçmayan keyfimi korumaya çalışıyorum. Ceketli adam öfke içinde bağırmaya başlıyor:

-Bu da ne demek, gişeye gelmemi kim, hangi hakla engelleyebilir! Burası Türkiye! Türkiye’deyiz! Ben Türküm!

- Galiba beyefendi Türkiye’de gişe önündeki kuyruk sorununu çözmüş, diye yumuşakça soruyorum.

Yanıt tamı tamına şöyle:

- Türk’ün herkese yerini verdiği zamanlar geçti artık. Şimdi burası Türkiye ve ben profesörüm!

Demek öyle? ...Mızrak çuvala sığmaz. Herhalde Gazi, “günlük yaşamın yeni devlet sistemine uygulanmasını” emrederken bu saygıdeğer profesörleri kastetmemişti. Belki diğer kişileri de.

Tophane’deki Polonya sergisinin civarını temizlemeyi üstlenen kuruluş, bir yükümlülük belgesi imzalamıştı. Buna göre belirlenen sürede çöpler ve atıklar kaldırılmazsa ceza olarak günlük bir para ödenecekti. Kuruluş ne çevreyi temizledi ne de para ödedi.

Açıklama şöyleydi: Ben Türkçe imzaladım. Anlaşmada Fransızca yazan bir şeyi yerine getirmekle yükümlü değilim. Burası Türkiye, kimse benden yabancı dil bilmemi talep edemez. Buna benzer şeyler. Bunların hiç bir anlamı da yok.

Bugün, yirmi yıldır başkentin en işlek yerinde bir mobilya mağazasını başarıyla işleten tanınmış ve zengin bir Rum tüccara rastladım. Sıcaklık dayanılmazdı ve fesinin altından tombul yüzüne doğru su gibi ter akıyordu.

- Siz de mi bu kadar anti patik bir şapka taşıyorsunuz, diye düşüncesizce şaşkınlığımı belirttim ve böylece de farkına varmadan sürekli kanayan bir yaraya parmak basmış oldum.

Ah bu lanet olası fes, benim mutsuzluk nedenim ve işkencem. Onun yüzünden saçım dökülüyor, sıcakta pişiyorum ve benim İtalyan olan nişanım benden ayrıldı, çünkü ahududu kafalı bir kocası olsun istemedi; ama ne yaparsın, “iş iştir”, daha iki hafta daha bu şekilsiz şeyi taşımak zorundayım. Onbeş gün

içinde dükkânı satıyorum, işlerimi tasfiye ediyorum ve fesi atacağım”, diye öfkeyle bağırırdı. “Bunu ilk anda yapamadım son güne kadar da yapamayacağım. Fes olmadan mal sahipleri ile hiç bir iş yapamazdım, onların hukuksal vesayetine baş vuramazdım, müşterilerimi kaybederdim. Türklerin gözünde Türk uyruklu olmazdım”.

Bu kadar çok kel Rumun neden İstanbul’a gittiğini şimdi anlıyordum. Ancak Gazi’nin, geleneklerin gelişime uydurulmasına ilişkin konuşmasının hangi bölümünün kel Rumları kapsadığını bilmiyorum.

Almanların tavsiyesi ve katılımıyla bir ara sahipsiz köpekler ıssız bir adaya götürülmüş ve orada açlıktan birbirlerini yemişlerdi; sonra yeniden ürediler ve yeniden, sıkı ve aç bir halde sokaklarda dolaşmaya başladılar. Bu köpekler belirli semtleri dayanışarak ellerinde tutuyorlar. Mesela Pera’nın köpekleri aralarında iyi anlaşıyorlar ve Galata’nın köpeklerini aralarına almıyorlar. Her iki semtin köpeği de İstanbul’un diğer köpeklerine tahammül edemiyor.

Aynı mahalle dayanışmasını ve büyük kını “hamallar” da gösteriyor. Bunlar, güçlü yük ve tren yaratıkları; yarı vahşi, yarı çıplak, yarı insan bronz rengi yaratıklar. Bu liman hamalları, sergi alanında çalışıyor, inanılmaz ağırlıkları tüy gibi kaldırıyorlar ve arada sırada gürültülü kavgalarıyla boşluk dolduruyorlar.

Sergide çalışan işçiler, Galatalı hamallarla işbirliği yapıyorlar Meydanı dolduran cephaneyi almak için, askeri yöneticilerin emri ile İstanbul’dan meslektaşları geldi. Bir kaç dakika içinde cephanenin teslimine ve alınmasına ilişkin öyle bir görüş ayrılığı ortaya çıktı ki, yüz kadar insan, dişlerini gıcırdatarak ve kanlı gözlerini devire devire yere atılmış olan demir çubukları, paslı mermileri ve taşları kaparak tam birbirine girecekken, yaşlı imam camiden ağır ağır geldi ve kel kafasını kaşıyarak tavsiyede bulundu:

-Sakin olun ve çekilin!

İşte, “günlük yaşamın yeni döneme ve gelişmeye uyarlaması” olmadan da, birbirlerini yemeye hazırlanan bu insan kurtları, sakın koyunlar gibi geri çekildiler. Yüz yaşlarındaki yaşlı adam ise dişleri arasından homurdanarak, - gerçekten de dişleri vardı- camideki nişin girintisine yatmak için geri döndü. Jön Türkler bile, çok eski, adeta kana işlemiş olan moral gücünün, kitlelerin günlük yaşamını düzenlemekte, Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın canlandırdığı iyi bir irade ve yurt sevgisinden yüz kat daha etkili olduğunu belirtiyorlar.

Türk halkının hukuk karşısında ayrıcalıklı olma kuramının propagandasını yapan belirgin sloganlar, ki bu ayrıcalıklar hep vardı, İstanbul’daki yabancılarda

kolaylıkla fark edilebilen bir huzursuzluk yaratmış olsa gerek. Yüzyıllar boyu herkesin bildiği Türk hoşgörüsüyle belirgin biçimde çelişen bir durumla karşı karşıya gelmiş bulunuyorlar. Herriot'un, Fransız senatosunda, Lozan Anlaşması'nın onaylanması sırasındaki tartışmalarda söylediği sözü, Türk basını öyle heyecanlı biçimde yorumluyor ki, ister istemez insanın aklına "masaya yumrukla vur, makas ses verir" sözü geliyor.

Fransız bakan, "hepimizin şaştığı Türk yurtseverliğinin yabancı düşmanlığına dönüşmesine gerek yok", demişti. Bu haklı korkunun dışında, sahte bilimselcilik olarak rahatlıkla adlandırılacak diğer bir tür şövenizmin belirtileri giderek artmaya başlıyor.

Bir süre önce Ankara'da yapılan öğretmen birlikleri delegelerinin konferansı sırasında, Maarif Vekili Vasıf Bey, yaptığı konuşmada, Türkiye'nin büyüklüğünün ve gücünün, "halkın" eski Arap kültürünün etkilerinden kurtulmasından kaynaklandığını belirtti.

Artık bu gerçekten çızmeyi aşmak. Türklerin Boğaz'da altı yüz yıllık hâkimiyetlerinde gerçekleştirdikleri devasa anıtlara şöyle bir göz atmak, önde gelen düşünürlerin şöyle bir değerlendirilmesi, Arap kültürü etkisinin Türkiye için ne denli verimli ve değerli olduğunu yeterince göstermektedir.

Çağdaş pedagogların hiç bir kongresi, bu kadar yüzyıl sonra, bu kültürün değerini düşüremez.

15. Türkiye'de Muhalefet:³⁸

Türkiye'de mevcut başkan ve ulusal kahraman Kemal Paşa tarafından böylesine çabuk ve sert bir biçimde gerçekleştirilen iç düzen değişimi, bir zamanlar Rusya'da Büyük Petro'nun gerçekleştirdiği köklü reformları anımsatıyor. Gerçekten bugünkü Türkiye, o zamanki Rusya'ya kıyasla reformlara daha hazır; ancak burada da reformlar öylesine radikal ve dine dayalı günlük yaşam geleneklerinin derinlerine öylesine karşıt durumda ki, birdenbire kökleşemeyebilir ve hatta uzun yıllar boyunca yüzeysel kalabilir. Yine ilk zafer sarhoşluğunun ardından, Türk milliyetçileri burada örgütlenmeye başlıyor ve kendi taleplerinin karşılanması için etkin bir biçimde harekete geçmeye hazırlanıyor. Bunlar, körü körüne formüllere ve törenlere bağlı aşırı tutucu kesimler değil, devlet başkanından daha az yurtsever olmayan, ancak Türkiye'nin doğuşunu biraz farklı algılayan devlet adamlarıdır. Onlara göre, her ulusun kendisi için temel olan dinin, yerine

³⁸ R. R., *Czas*, nr 291, 21 XII 1924, s. 3.

ona hiç bir biçimde eş bir şey konmadan yıkılması, bozulma hatta ulusallığı yitirme etkisi yapmak durumundadır. Ayrıca hilafetin kaldırılması konusunda da birçok kuşku vardı. Başkent Ankara'ya taşınması da onlara göre çok iyi bir düşünce değil. Küçük ve dağlık kasaba, sağlıklı iklim açısından da bazı sorunlar yaratmaktadır (Ankara'da sürekli sıtma görülmektedir). Ancak, serbestçe ve yukarıdan bir baskı olmadan devletin örgütlenmesine ilişkin en hayati konuları düşünebilmek için yeni meclisin çağrısını talep etmeye hazırlanıyorlar. Meclis, önceki gün, kuruluşunu yetersiz bir çoğunlukla kabul etti. Türk anayasası, yasamadaki değişiklikler için oyların en az üçte ikisini gerekli görmektedir. Bundan dolayı onu itina ile hazırlamak, yeni seçimleri yapmak gerekmektedir. Ancak o zaman Türkiye'deki yeni düzen sürekli olma özelliği kazanacak ve geçici olmaktan kurtulacaktır.

16. Bugün Türkiye'de Bayram Var: Parlamentonun Açılışının Yıldönümü:³⁹

Bugün tüm Türkiye, şimdiki güçlü Türk devletinin, yıkıntılar üzerine kurulmuş olan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının beşinci yıldönümünü törenlerle kutluyor. Bu meclis sayesinde, savaş öncesinin "hasta adam"ı ateşten ve iç karışıklardan geçerek ve Yunanlılara karşı zafer kazanarak, çabuk bir tempoda konsolidasyona yönelmeye ve bağımsız bir konum kazanmaya başladı. Bizimle dostluk ilişkileri içinde olan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişim çizgisi, milliyetçiliğin yaratıcı güçlerinin göstergesi olması açısından çok öğreticidir ve dolayısıyla yeni Türk devletinin oluşum aşamalarını kısaca ele almaya değer.

17. Bugünkü Türkiye:⁴⁰

TÜRK DIŞİŞLERİ BAKANI İLE SÖYLEŞİ

Tel. wl.- VİYANA.- Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Bey, "Neue Freie Presse" muhabiriyle bir söyleşi yaptı. Bakan konuşmasında, Türkiye'nin Musul konusundaki kararlı tutumunu koruyacağını ve Lozan anlaşmasının tanıdığı tüm yasal haklarla da savunmayı sürdüreceğini vurguladı.

Bakan, Türkiye'nin ekonomik durumunun çok iyi olduğunu, dövizin stabilize

³⁹ *Rzeczpospolita*, nr 266, 28 IX 1925, s. 1.

⁴⁰ "Rzeczpospolita", nr 266, 28 IX 1925, s. 1.

edildiğini, siyasetin de konsolide olduğunu, çünkü Halk partisi ve “Muhalefet partisi” olmak üzere yalnızca iki parti bulunduğunu belirtti. Kemal Paşa halkın güvenini çok büyük ölçüde kazanmış bulunuyor.

Muhabirin, Türkiye’de monarşik hareket sorununun nasıl görüldüğü yolundaki soruya, bakan, hanedan propagandasının yalnızca Londra gazetelerinde canlı tutulduğu yanıtını verdi. İngiltere, hanedanın geri dönmesi için büyük çaba sarfediyor. Tüm bu hareketin dışında, Türkler günlük yaşam düzenine geçmiş bulunuyorlar. Hanedan lafını duymak isteyen tek bir Türk bile yok.

Bakan, yitirilen topraklar için üzülmiyoruz, çünkü tek vücut bir devlettir. Emperyalizm düşüncesine karşı savaşıyoruz, dedi. Ayrıca Bakan, konuşmasının sonunda, Türkiye’deki bolşevik propagandasının hiç bir başarı şansı bulunmadığını ve devlet için bir tehlike oluşturmadığını söyledi.

18. Dostumuz Türkiye’nin Ulusal Bayram Günü:⁴¹

“RZECZPOSPOLITA”NIN, ELÇİ DR. İBRAHİM TALİ İLE SÖYLEŞİSİ

Büyük Ankara Cumhuriyeti’nin temsilcisi Dr. İbrahim Tali, Türk elçiliğinin zevkli döşenmiş salonunda “Rzeczpospolita” muhabirini kabul etti. Yer gösterme konusunda kibar bir jest, hafif ve hoş kokulu sigaralar, karşılıklı kısa bir gözlem...

Dr. Tali, Doğulu erkek türünün tartışmasız güzel bir örneği. Genç değil, yılların etkisiyle yüzünde doğulu insanlara özgü o hüznü çekicilik var. Gülümseyişinin canlılığını, gözlüğünün camları ardından düşünceli bakan kara gözlerinin sıkıntılı ifadesi karartıyor. Tali Bey ile yapılan görüşme, hareketlerindeki ve konuşmasındaki sıradışı düzgünlüğün, yalnızca diplomat mesleğinin değil, öncelikle yaşlı, iyi ve şövalye bir kişiliğin özelliği olduğu izlenimi veriyor. Zayıf ve zarif bedeniyle koltuğa gömülü, gözkapaklarını yarı açık tutarak Türkiye’nin iç durumunun bir görünümünü çizmeye başladı. Onun sözlerinin ışığında, yeni cumhuriyetin gelişim yoğunluğu, belirgin bir özellik kazanıyor.

- Anadolu’da savaş alanlarında, yeniden kurulacak Türk devleti düşüncesi oluştu. 1922 Kasımının birinci gününü ikinci gününe bağlayan gece sultanlık yönetimi devrildi ve bir yıl kadar sonra 29 Ekim 1923’de Büyük Millet Meclisi “Cumhuriyet” rejiminin kuruluşunu ilan etti. Kemal Paşa cumhurbaşkanı oldu. Cumhuriyetin ilan edildiği gün büyük ulusal bayram olarak kabul edildi. O zamandan beri Türkiye çabuk bir tempoyla çağdaş devlet kavramı istemlerine

⁴¹ K., *Rzeczpospolita*, nr 297, 29 X 1925, s. 3.

konsolide olmaya ve uyum sağlamaya başlıyor. Siyasal devrimin yerini toplumsal devrim alıyor...

- Şu ana kadar da sürüyor mu, diye sözünü kesiyoruz.

- Kısmen.

- Devletimiz Avrupahlaşma yolunda ilerliyor ve laik bir biçim kazanıyor. Halifenin 1924 yılında görevden alınması, belirli bir kesim insanın çağdaş fanatizmine kesin bir darbe oldu. Türk hükümeti şimdi, gericilerin merkezi olan tekkeleri kapatıyor ve dervişlik kurumunu ortadan kaldırıyor.

Tali Bey sözlerini şöyle sürdürüyor:

Günlük yaşam konusunda da aynı gelişmeleri görüyoruz. Kökleşmiş geleneklerin savunduğu çok eşlilik alışkanlığını değiştirmek ve Türk kadınının durumunu iyileştirmek yeterli.

Ekonomik alanda devletin gelişimi olağanüstü ölçüde. Hükümetin ekonomik siyasete istikrar kazandırması, Türkiye'nin sanayi ve ticaret yaşamında büyük canlanmaya neden oldu. Tarım, savaş öncesi üretim düzeyine ulaştı. Hükümet demiryollarına büyük yatırım yapıyor ve sanayii itina ile koruyor.

Dr. Tali Bey ülkesinin ekonomik durumundan söz ederken Polonya-Türkiye ticari ilişkilerine değinmeseydi, geleneksel bir Polonya dostu sayılamazdı. Bu ilişkiye nelerin katkısı olabileceğine ilişkin sorumuza kısa ve açık bir yanıt verdi:

Ulaşım ve gümrük konusundaki tüm borçların düzenlenmesi. Genel bir ticaret anlaşması ve dostluk anlaşması yaptık, şimdi ise gümrük tarifesi pozisyonlarının hesaplanmasını içeren ayrıntılı bir ticaret anlaşması söz konusu olabilir.

Elçi, ekonomik ilişkilerimizin geleceği konusunda çok iyimser düşünüyor.- Derin, iki taraflı bir yakınlık ve çıkarların ortaklığı burada en iyi garantidir, diyor.

Elçiye başarı ve yurdunun gelişimi konusunda dileklerimizi sunduk.

19. Türkiye’de Suikast Düzenleyenlerin Mahkemesi:⁴²

Ankara’da yeni sonuçlanan suikastçilerin mahkemesine ilişkin olarak, “Kurjer Warszawski”, Wassan-Girej Dzabagi imzalı yazısında ilgi çeken ayrıntılara yer veriyor.

⁴² Czas, nr. 200, 2 IX 1926, s. 4.

Mahkemenin ortaya çıkışı şöyle: Kemal Paşa'ya karşı suikasta katılanların İzmir'de yapılan mahkemesi, girilen eylemde Türk tertipçilerin oynadığı rolü ortaya koydu. Eğer mahkemenin başında asıl ve tek suçlanan kişiler, daha geçen yıl kurulan Kars ve Ardahan kahramanı Kazım Karabekir Paşa, dünya savaşı kahramanı, eski "Hamidiye zırhlısı komutanı, Saltanat döneminin eski Bahriye Nazırı ve eski milliyetçi hükümetler döneminin kabine başkanı Rauf Bey ve kabinesinde eski Hariciye Vekili olan Bekir Sami Bey, İstanbul fatihi Refet Paşa, Ankara Büyük Millet Meclisi eski başkan yardımcısı Ali Fuat Paşa, İsmail Canbolat Bey, Rüşti Paşa ve çağdaş Türkiye'nin önde gelen kişileri tarafından kurulan genç gelişim partisi (gelişimciler) yandaşları olduysa da, mahkeme süreci sırasında özellikle Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin, suikast girişimine dolaylı ya da dolaysız katılmadığı ortaya çıktı. Buna karşın, başarısız suikast girişiminin yöneticilerinin ve esin kaynağının Enver Paşa, Talat Bey, Cemal Paşa, Cavid Bey v.b. kişilerin eski arkadaşları olduğu anlaşıldı. Bunlar arasında en önemli rolü Kara Kemal, Abdülkadir, Şükrü Bey, Canbolat bey gibi katılımcılar oynamıştı. Bu koşullar içinde mahkemenin birinci aşamasından sonra yeni dava süreci başladı. İstiklal Mahkemesi, İzmir Suikastine katılanların saptanmasından sonra İzmir'den Ankara'ya nakledildi ve orada hiç geciktirilmeden birincisinden daha önemli olan ikinci süreç başladı. Ankara mahkemesi, Türk basını tarafından "Suikastçilerin büyük mahkemesi" olarak tanımlandı. Gerçekten de bu mahkeme, sorgulanan ve suçlananların sayısı kadar, son yılların Türkiye tarihinde önemli rol oynamış kişilerin katılımı nedeniyle, büyük bir siyasi mahkemenin tüm özelliklerini taşıyor. Çünkü bu mahkemede, Türkiye'de bulunmayan Rauf Bey ve Adnan Bey, Kara Kemal Bey, yaşamına intihar ederek son veren Abdülkadir Bey,* Türk polisinin boşuna aradığı Cavid Bey, eski hükümetlerin hazine bakanı Hüseyin Cavid Bey, Türkiye'nin en büyük köşe yazarı, Eski "Tanin" gazetesi baş redaktörü ve yayımcısı Halil Paşa, Enver Paşa'nın amcası olan, Enver Paşa ve Cemil Paşa ile bolşevikler arasında ilişki kurmak için Moskova'ya giden, Dr. Nazım Bey ve adlarını sıralayamayacağımız birçoklarının adı geçiyor.

Türk basını, mahkeme sürecine ilişkin ayrıntılı haberler veriyor ve birçok makalede "İttihat ve Terakki"nin gerek savaş öncesi ve sırasında gerekse savaş sonrası gösterdiği etkinliklerden, bu kuruluşu sert biçimde eleştirmekten de geri kalmıyor. Parti öncelikle, yanlış siyaset yüzünden, bir zamanlar sınırları Bosna-Hersek'den Hint Okyanusu'na uzanan Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasına neden olmakla suçlanıyor. "Milliyetçiler, unjonistlerin yitirdikleri anahtarı ellerine aldıklarında, gerek Türkiye'nin en iyi kentleri gerekse başkent düşman işgali

* Bu süreçte intihar eden Abdülkadir Bey değil, Kara Kemal'dir.

altındaydı. Unjonistler daha sonra siyasetlerinin ağır yenilgisinin yanı sıra, ülkede yönetimi yeniden ele geçirmek için cumhuriyete ve devrimci hükümete karşı entrika çevirmekle de suçlanıyor. Bunun için, eski “Merkez-i Umumiye-i Mason Locası”, “Grand Orient” biçiminde gizlice yeniden canlandırılmaya çalışılmış ve ülkedeki her hoşnutsuzluk ve kızgınlıktan kendi çıkarları doğrultusunda yararlanma yoluna gitmişlerdir. Hükümetin etkinliklerini her fırsatta eleştirmeyi, basını, yasama kuruluşlarını ve diğer kişileri rüşvet ve şantaj aracılığıyla ele geçirmeyi amaç edinmişlerdir.

Basın, “İttihat ve Terakki”nin yaptığı gizli etkinliklere örnek olarak Şeyh Sait İsyanını, fesin yasaklanması nedeniyle Trabzon, Rize ve Erzurum’da meydana gelen karışıklıkları, Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya karşı düzenlenen birçok başarısız suikasti göstermektedir. Suikast girişimcilerinin mahkemesi, bugüne kadar genelde gizli kalmış olan birçok olayı ve bu kişilerin siyasetlerinin gizemini ortaya koyan pek çok olguyu gün ışığına çıkarmaktadır

Ankara ve İzmir’deki mahkemelerin açıkça ortaya koyduğu gibi, Türkiye’de devrim henüz sona ermemiştir. Çünkü milliyetçi hükümet, eski yönetimi geri getirmeye çalışan farklı muhalif güçlerin çok sayıdaki girişimiyle savaşmak için sert önlemler almaktan kaçınmaktadır. Gerek Mustafa Kemal Paşa gerekse İsmet Paşa hükümeti, çok sayıdaki hilafet ve saltanat yandaşının Cumhuriyeti tehdit eden girişimleriyle çok iyi başa çıkabilmekte ve yalnızca güçlü bir yönetimin ülkede düzeni ve disiplini sağlamayı başarabileceğini görmektedirler. Hükümet yetkilileri, milliyetçilerin her konuda kararlı olduğunu, olayların gelişimi karşısında, gerektiğinde, tüm “güçlerini” ortaya koymaktan çekinmeyeceklerini açık bir biçimde belirtiyorlar.

20. Türkiye’deki Museviler:⁴³

1492’de İspanya’dan kovulduktan sonra, Musevilerin büyük bölümü, Osmanlı İmparatorluğu’na, İstanbul’a, Selanik’e, İzmir’e ve diğer Türk kentlerine yerleştirildi. Onların kaderi, diğer Avrupa ülkelerine yerleşenlere kıyasla burada çok daha iyi idi ve yüzyıllar boyu gerek ileriye görmeleri ve gerekse Türklere özgü belirli karakter özellikleri sayesinde çok önemli bir konum kazandılar. Burada, devlet tarafından; Rum Fener Patriği ve Ermeni Patriği ile eşdeğer ayrıcalıklardan yararlanan bir haham bulunan azınlık statüsüne kavuştular. Kendi dilleri olan İspanyol jargonunu rahatlıkla kullanabiliyor, ibadetlerini yerine getiriyor ve dinsel-

43 D. I., *Czas*, nr 237, 15 x 1926, s. 4.

geleneksel eski törenlerini uygulayabiliyorlardı. Kısa sürede sanayi ve ticaret alanında önemli yerlere sahip olarak ve maddi açıdan zenginleşerek borsa ve bankacılık sahasında gerçek bir güç haline geldiler. Ermeni ve Rumların sürülmesinden sonra ise Türkiye'nin ekonomik yapısında gerçek efendi konumuna çıktılar.

Ancak yerel halkla barış içinde sürdürülen ortak yaşam ve Boğaz'daki Musevilerin durumu, Kemal Paşa'nın güçlü ve acımasız yumruğuyla "Türkiye Türklerindir, Türkler yaşamaktadır ve Türkler tarafından yönetilmektedir" sloganını kullandığı son bağımsızlık savaşından beri köklü bir değişime uğradı. "Türkizm" in doğuşuyla, kendi dilini konuşan (İspanyolca), kısmen Batılı-Latin kültürüne, Siyonist taleplere ve en önemlisi de özellikle sıradışı enerjisiyle ekonomik alanda etkinliğe sahip olan Musevilikle sürtüşmeye başladı. Anlaşmazlık çıktı; bir yandan Türk hükümeti, Musevilerden Türk devlet ideolojisiyle tam olarak kaynaşmasını talep ederken, diğer yandan da Musevi kitle, yüzyılların oluşturduğu, kanlarına işlemiş olan, kendilerini eğiten ve yüzyıllar boyunca oluşturulan alışkanlıklarından kurtulamadı (Büyük olasılıkla kurtulmak istemedi).

Musevilere karşı antipati oluştu. İstanbul basını, Musevileri, Türk ulusal ideallerine ve devletin temel sorunlarına yabancı kalmakla suçluyordu. "Vakîl" gazetesi ise "Museviler etkinliklerini yalnızca ekonomik alanla sınırlandırdıkları takdirde, Türklerin kendilerini yabancı saymak zorunda kalacaklarını" açıklıyordu... Kısa süre sonra konuyu derinleştiren bir olay oldu. Bu yılın Mart ayında Madrid'te Kristof Kolomb şerefine yapılan kutlamalar sırasında, İstanbullu bazı Musevi çevrelerin İspanya'ya, eski anayurtlarına bağlılıklarını bildiren bir kutlama mesajı gönderdikleri söylentisi çıktı. Bu durum Türkler arasında büyük hoşnutsuzluğa yol açtı. Musevilerin, bu düzmece mektubu, Ankara'ya gönderilen bir grupla protesto etmesine karşın, Ankara parlamentosu'nun iki üyesi, Besim Atalay Bey ve Mehmed Vasfî Bey, "Musevilere ölüm" sloganı atıldılar ve borsanın ulusallaştırılması ile kararlı bir Musevi karşıtı siyaset güdülmesini talep ettiler. Maliye Bakanı İsmet Paşa bunu protesto etti ancak genç Türk milliyetçiliğinin etkisi göz önüne alınınca, bu durumun artık eskisi gibi olamayacağı da anlaşıldı. Sonuçları açısından ultimatom olduğu kuşku götürmeyen bu olaylar karşısında benzeri görülmemiş bir şey oldu: Musevi azınlık taviz verdi. İlk olarak Musevi okulları eğitim programlarında değişiklikler yapıldı ve kısmen Fransızca, temel olarak da İspanyolca olan eğitim dili Türkçe oldu. Bu reform, Ankara hükümetinin baskısıyla, yavaş yavaş ancak enerjik ve kararlı bir biçimde gerçekleştirildi.

İkinci reform Baş Haham ile ilgiliydi ve reform yapıldığı andan itibaren ruhani ve dünyevi işler kesin olarak birbirinden ayrıldı. Eski ayrıcalıklı haklar, bu

açından kısmen değiştirildi, kısmen de kaldırıldı ve Haham'ın tüm etkinliği yalnızca törensel konularla sınırlanmış oldu. Baş Haham, Rum Patriği ve Baş müftü gibi özel ayrıcalıklardan mahrum edildi ve alışlagelmiş Doğu kostümü giymekle yükümlü kılındı.

Türk Museviler, Lozan Anlaşması'nın kendilerine garanti verdiği "azınlık" haklarından vazgeçtiler ve böylelikle, "Türkiye Cumhuriyeti'nde tüm yurttaşları eşittir ve Türk Musevileri konusu Türkiye'nin iç sorunudur" kuralını kabul etmiş oldular.

Türk Musevilerini gerçek anlamda Türk vatandaşı yapan tüm bu değişiklikler, on üç Musevi ileri gelen tarafından hazırlandı ve bazı değişiklikler yapılarak Türk hükümetince kabul edildi.

21. Türkiye'den Mektup:⁴⁴

(Özel muhabir) İstanbul, Haziran. Türkiye giderek bir tekeller ülkesi haline geliyor. Devlet, sanayi ve ticaretin ana kollarının sahibi konumunda ve devlet tekellerinden bazılarını yabancı şirketlere satıyor.

Afiş ve reklamlara tekel konu ve yerel yönetimlere devredildi;- her afiş ve duyuru vergi işareti taşımak durumunda ve dolayısıyla eskiden çok yaygın olan kent sokaklarında reklam dağıtma eylemi Türkiye'de tamamen ortadan kalktı, duyuruların sayısı ise en aza indi. Yalnızca tütün ticareti değil, tuz ve balık da tekel altına alındı. Tekel kuruluşları hiç bir rekabet görmeden, mallarına istedikleri fiyatı koyabiliyorlar. Ancak otuz yıllık barut ve mermi tekeli bir Fransız firmasına satılarak durum biraz değişti. Fakat bu tür bir tekel siyaseti devlete yarar sağlayacak mı, bunu zaman gösterecek.

Maarif Vekili, Avrupalılar için eğitim veren okullarda Türk dili derslerinin sayısını artırdı. Türkçe pratik ve güzel konuşma dersleri konu ve böylelikle öğrencilerin Türk dilini daha düzgün telaffuz etmeleri ve günlük konuşmada yararlanmaları sağlanacak.

İstanbul'un dünyanın en değişik dillerinin konuşulduğu bir kent olması kaçınılmaz: caddelerde her dilden konuşmalar duyulabiliyor, bazı dükkanların adları ise 8 dilde belirtiliyor. Burada altı Türkçe, beş Fransızca, üç Rumca, üç Ermenice, bir Rusça, bir Almanca ve bir de İspanyolca-Musevice gazete çıkıyor. Ayrıca birçok haftalık ve aylık dergi farklı dillerde yayımlanıyor.

⁴⁴ W *Rzeczpospolita*, nr 165, 18 VI 1927, s. 3.

Devrim başlangıcından, ya da diğer bir deyişle, üç yıldan beri Türkiye her alanda atılım içinde. En önemli ilerici gazete, Türkçe ve Fransızca yayımlanan “Akşam”. Gerçekten Avrupai bir biçimde yayımlanan bu gazetede, başyazıları tanınmış Türk bilgini ve toplum adamı Necmettin Sadak yazıyor.

Eski sultanın ikamet ettiği ünlü Yıldız sarayı, şimdi Monte-Karlo tarzı düzenlenmiş olan yerel bir gazino. Kuruluşundan bu yana üç ay içinde bu gazinonun kumar oyunlarından net kazancı 4.000.000 Türk lirası; birçok zengin Türk burada tüm varlığını yitirdi ve Türk kadınları da kumar oyunlarına özel bir tutkuyla kendilerini öylesine kaptırdı ki, Türk hükümeti sonunda gazinodaki oyun salonlarına Türk vatandaşların girmesini yasakladı. Sonuçta Türk hükümeti bu gelir getiren “tekeli”, yalnızca yabancı oyuncular için elinde tutuyor.

Türkiye’de günümüze kadar radyo istasyonu yoktu. Şu anda İstanbul ve Ankara’da iki radyo istasyonu kuruluyor. İstanbul’da yeni kurulan radyo istasyonu, Türkiye’nin en iyi müzisyenlerinden bir orkestra oluşturdu.

22. Yeni Türkiye:⁴⁵

Avrupa’nın yurt düşüncesi, son zamanlara kadar Doğu için tamamen yabancı bir olguydu. Türklerin “vatan” sözcüğüyle tanımladıkları bu kavram Arapça kökenlidir ve ilk anlamıyla “yaşanılan yer” demektir. Bu sözcük şimdiki anlamını ancak bağımsızlık savaşından ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanından sonra kazanmıştır.

Osmanlı Devleti, İstanbul’un fethinden sonra kozmopolit bir oluşum olarak karşımıza çıkar. Hiç bir zaman ulusal bir devlet olamamış, ulusal bir tip oluşturamamış, Türk, Rum, Ermeni, Musevi, Slav, Arap, Kürt, Keldani, Dürzi, Tatar v.b. 72 kadar ulustan meydana gelen Osmanlı, İstanbul’dan yönetilen bir halklar topluluğu olarak kalmıştır.

Bu halklar yüzyıllar boyu birlikte yaşamış ve Türkler, Türk olmayan bu halkları, kendi ortak çatıları altında gelenekleri, dilleri ve dinsel inançlarıyla yaşayan halklar olarak bırakmış, asimile etmeyi istememiştir. Bu yapı, İslamı her kabul eden kişinin Halife’nin uyuğu olarak kabul edilmesi ve sonuçta son derece şaşırtıcı, daha önce benzeri olmayan bir ırklar karmaşası ortaya çıkmıştır. Tüm ülkelerden maceracı ve saltanat sahibi kişiler sultan sarayına sızmış ve Babıâli’nin yalnızca Arnavut, Suriyeli ya da Ermeni değil, Slav ve Rum asıllı “Türkleşmiş” ve İslamlaşmış sadrazamları da olmuştur. Osmanlı sülalesinden gelen Sultanlar ise,

⁴⁵ Czar, nr 158, 15 VII 1927, s.3.

annelerinin ve eşlerinin genellikle haremdeki yabancı cariyelerden seçilmesi sonucu, yavaş yavaş ırksal özelliklerini yitirmiş ve birçoğu Türk kökenli olmayan komutan ve soylulara güven beslemiştir.

1908 devrimi, “ulusu” bu kaostan kurtarmayı ilk kez denemiştir. Bu devrim, kökenine, dinine ve geleneklerine bakmaksızın, kendilerini Osmanlı kabul eden kişilerden oluşan bir “Osmanlı” yaratmayı amaçlıyordu. Ancak kısa süre sonra bunun bir ütopya olduğu, çünkü diğer halkların ulusalcı duygularını uyandırdığı anlaşıldı ve sonuçta “Türkçülük” düşüncesi de ortaya çıktı.

O andan itibaren de Türkiye kavramının, Türklerin yaşadığı, Türkler tarafından yönetilen bir ülke olduğu inancı yayıldı ve son savaşlar bu düşüncenin ön plana çıkmasına yol açtı. Rumlar ve Ermeniler, Anadolu ve Trakya'dan ayrıldılar; Hristiyan azınlıkların hemen hepsi ise İstanbul'da toplandı.

Türk hükümeti göç olayını da, verimli Türkiye topraklarının bugünkü nüfusun iki katını besleyebileceğini ve Türkiye'nin savaş sırasında ve sonrasında çok insan yitirdiğini gözönüne alarak dikkatle izliyor ve destekliyor. Zira Türkiye, göç eden bir milyon Ruma karşılık ancak dört yüz bin Türk'ü geri getirebildi. Bunun dışında, yeni Türkiye, Bulgaristan, Trakya, Dobruca, Makedonya, Kıbrıs, Rodos, Kafkasya, İran, Irak ve Suriye'de kalan yüzbinlerce Türk'le yakından ilgileniyor. Ankara hükümetinin amaçları arasında, tüm Türk soyunu tek vücut ve güçlü bir bütün haline getirebilmek amacıyla, yurtlarından ayrı düşen bu çocuklarını göç yardımıyla geri getirmek de bulunuyor. Türkiye'de, aynı zamanda, yaşamdan, özellikle de dil konusunda, yabancı unsurları silmeye yönelik güçlü bir eğilim hâkim. Türk dili, XIX. yüzyılın sonunda Arapça ve Farsça ifadelerle dolu gerçek bir karışım haline gelmişti. En iyi yazarların eserlerindeki yabancı ifadelerin çokluğu, bunların yalnızca elit bir kesim tarafından anlaşılabilmesine neden olmuştur. Bu yüzden, şu anda genç Türk yazarlar kuşağı, babalarının dilinin yenilenmesi ve derinleştirilebilmesi, dolayısıyla da çağdaş kavramların net bir anlatım aracı olabilmesi için büyük çaba sarf ediyor. Yabancı unsurların kötüye kullanılmasına karşı acımasız bir savaş başlatıldı ve eski Türk dilinde ve zengin halk diyalektlerinde, ırkın ruhuna ve dehasına uygun düşen materyallerin araştırılmasına başlandı.

Türklerin bu çabaları, Türk diline devlette, yani eğitimde, ticaretle, sanayi ve genel olarak muhasebe defterlerinde, bankalarda üst düzeyde bir yer sağlamayı amaçlamaktadır. Hatta yemek münöleri bile Türkçe basılmak zorunda; kent sokaklarında gezgin tüccarlar mallarını yalnızca Türkçe bağırarak satabilirler. Ülke dâhilinde yazışmak isteyenler yazışma adresini Türkçe yazmak zorundadırlar ve üzerine başka dilde adres yazılan mektuplar çöp kutusuna atılır.

Bugün tüm Türkiye ulusal seferberlik halindedir. Eski Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi, farklı idealleri olan çok uluslu bir karışım olmak değil, etnik olmasa bile, siyasi, coğrafî, ekonomik, entelektüel ve moral açıdan birliğe dayalı bir ulus olmak istemektedir.

23. Türkiye'nin İntikamı (!):⁴⁶

Farrer ve Loti tarafından masalsi bir çekicilik kazanan Türkiye üzerine bir roman yazmak için büyük bir şair ve büyük bir sanatçı olmak gerekir; ancak ne Bayan Wanda Melcer-Rutkowska'nın ne de Bay Janusz Makarczyk'ın böyle bir iddiaları olamaz.

Nasıl olduysa, kitap piyasasında hemen hemen aynı zamanda iki Lehçe roman yayımlandı; birisi yukarıda adı geçen bayan yazarın “Roz” yayınevi tarafından yayımlanan “Ankaralı Nişanlı”, diğeri de yine yukarıda adı geçen bay yazarın “Biblioteka Polska” basım enstitüsü tarafından basılan “Özgür Harem” adlı yapıtları. Her iki kitap da okunduktan sonra tek bir kanı oluşuyor. Her iki yazar da Türkiye’de bulunmuşlarlar, büyük kentlerin ana caddelerinde profesyonel gezgin olarak dolaşmışlar ancak onlar hakkında en ufak bir fikir sahibi olamamışlar. Onların psikolojisini- ölmek üzere olan ve yok olmaya mahkûm bir devletin psikolojisini- anlamak için en ufak çaba sarfetmemişler. Sarayların ve camilerin ince işlenmiş mimarilerinin büyüü onlara bir şey anlatmamış, mezarlığın sessiz yadsıması tatlı bir hüznle içlerini doldurmamış. Birbirlerine bakarak, kendi görünümlerinden, turistik giysilerinden hoşnut, ülkelerine dönüşlerinde Türkiye üzerine roman yazacaklarının heyecanıyla dolu, küçük sokakları gezmişler. Ancak Türk- Doğu ruh halinin bilinen hoşgörüsüzlüğü, hiç bir biçimde roman kategorisine giremeyecek sanatsal bir yaklaşıma sahip bu kitaplar yayımlandığında, onlardan acı bir intikam almış bulunuyor.

Çünkü “Ankaralı Nişanlı” öz olarak hiç anlaşılmıyor. Yaklaşımın zorakiliği ve yapaylığı, gerçek dışı konunun oluşturulmasında her hangi bir mantıksal ana fikir olmayışı, kahramanın kendisine ve üçüncü kişilere karşı yaklaşımındaki paradoksalılık, yazarın isteyerek, her hangi bir zorlama olmadan kendisini kaptırdığı hicvedici bir kargaşa oluşturuyor. Kitapta, renksiz bir uydurmacılıkla, beceriksizce örülmüş ve kâbuslarda görülen bir kuklayı anımsatmayan tek tip ya da kişilik yok.

46 Jan Sokolicz Wroczyński, *Rzeczpospolita*, nr 342, 7 XII 1927, s. 4.

Bir kaç yıl önce A.B.D.den gönderdiği bir kaç yazıyla da olsa, kendisini mükemmel ve anı yakalayan bir muhabir olarak tanıtan P. Makarczyk, başka tür yazılarla değil, Türkiye üzerine yazdığı aynı karakterdeki yazılarıyla ön plana çıkabildi.

“Özgür Harem”’in bir romandan beklenen koşullara sahip olması bir yana, romanla hiç bir ilgisi yok. Bir tür sansasyonel-erotik filmler kesiti izlenimi yaratan bağımsız olaylar yumağı; mantıksal bir sanattan ve yapısal bir bütünlükten yoksun, bir planı ve çizgisi yok. Etkisiz bir sonuç, ucuz cinsten bir erotizmle, sık sık da patolojik bir şehvetle yoğrulmuş durumda. Bu ne sanat, ne edebiyat; yalnızca belirgin bir tür spekülasyon.

Savaş sonrası Polonya sanatını, Türkiye’nin uğradığı toplumsal ve siyasal iflasın sorunları ve trajedisiyle yakınlaştırma girişimi çok kötü biçimde sonuçlanmış. Eğer yazarlardan birisi bu şanssız ülkeye gidecek olursa, yazmadıklarının günahını ödemesi gerektiği duygusunu yaşamalıdır.

Türkiye’yi teselli etmek için bir şey eklemek gerekir. Kılık kıyafet devrimine, camilerin devletleştirilmesine, Batılı saç modellerine ve dans kulüplerine tahammül edilebildiğine göre, bu iki romana da tahammül etsin. Çünkü en azından kimse bu kitapları Ömerlerin ve Süleymanların diline çevirme cesaretini gösteremiycek. Jan Sokolicz Wroczynski

24. Çağdaş Türkiye Ve Katoliklik:⁴⁷

Haber kaynağı Dış İşleri (Britanya Dış İşleri Bakanlığı) olan ve güvenilirliğiyle tanınan Londra “Daily Telegraph”ın diplomatik konular muhabiri, Vatikan’ın, Roma’da gerçekleşen Ermeni Piskoposları toplantısında alınan karar uyarınca, Ermeni- Katolik Patrikliğinin İstanbul’dan Beyrut’a taşınmasına karar verdiğini bildiriyor. Bu haber bir kaç haftadır tekrarlanmaktaydı. Bilindiği gibi, Beyrut, Fransız yönetimi altında bulunan Manda bölgesi Lübnan’ın başkentidir.

Bu değişim, söz konusu muhabirin belirttiğine göre, “çağdaş Türkiye’nin gerek Katolikliğe gerekse diğer tüm Hristiyan inançlarına karşı gösterdiği hoşgörüsüz tutum nedeniyle kaçınılmaz olmuştur”

⁴⁷ Rzeczpospolita” nr, 206, 18 VII 1928, s. 2.

25. Latin Harflerle Türk Dili:⁴⁸

Istanbul'dan ulaşan haberlere göre, Latin alfabesinin Türk diline uygulanması üzerinde çalışan komisyonun çalışmaları, son zamanlarda büyük aşama gösterdi. Milli Eğitim Bakanlığı, komisyondan, İslam'ın ortaya koyduğu hiç bir güçlüğü dikkate almamaları, konuyu yalnızca bilimsel açıdan yorumlamaları talebinde bulundu. Arap alfabesinin korunması ya da reform yapılması taraftarlarının son iki yıldır gösterdikleri çaba sonuçsuz kaldı. Buna karşın hemen tüm Türk aydınlar Latin alfabesinin kabul edilmesini istiyor. Komisyon seslerin seçimi, telaffuzun ve yazım kurallarının belirlenmesi için proje araştırma çalışmalarına başladı. Türk dilinde seslerin zenginliği, otuzdan fazla harf gerektiriyor. Yeni alfabe yirmi yıllık bir dönem içinde benimsenecek. Yeni yetişen kuşağın küçük çocukları artık Arap harflerini öğrenmeyecek; buna karşın daha büyük çocuklar her iki alfabeyi de öğrenmek zorunda kalacak.

26. Latin Alfabesi Türkiye'de:⁴⁹

Geçtiğimiz günlerde Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul'da, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın konuşma yapacağı büyük bir açık hava mitingi düzenledi. Kemal Paşa konuşmasında, öncelikle Türkiye'de Latin alfabesi kullanılması konusunu ele aldı. Latin alfabesinin kabulüne gerekçe olarak, yeni alfabenin Türklere kendi güzel dillerinde daha kolay anlatım olanağı sağlayabilmesini gösterdi. Mitingde cumhurbaşkanının bir arkadaşı tarafından okunan, Latin alfabesiyle yazılmış mektupta, Mustafa Kemal dostlarının yanında birkaç dakika geçirme olanağı bulduğu için mutluluğunu belirtiyor. Bir süre sonra ise Doğu müziğinin Batı müziğiyle bir kıyaslamasını yapıyor. Mustafa Kemal şöyle diyor: "Eskiden doğu müziğini coşkuyla dinlerdim, ancak bu müzik, her geçen gün Türkiye'de giderek kök salan halk ruhunun derin duygularını karşılayacak durumda değil. Avrupa müziği, Doğu müziği karşısında büyük bir üstünlüğe sahiptir".

Mustafa Kemal, konuşmasını sürdürerek, yaşanan anın laf üretmek değil etkinlik yapmak gerektirdiğini belirtti ve yurttaşlarından zaman geçirmeden yeni Türk harflerini öğrenmeye çalışmalarını istedi. (Burada önemli olan, Mustafa Kemal'in yeni alfabeyi, Latin alfabesine dayanmasına karşın, Latin alfabesi değil, Türk alfabesi olarak adlandırmasıdır).

⁴⁸ *Rzeczpospolita*, nr, 206, 18 VI 1928 s. 2.

⁴⁹ *Rzeczpospolita*, nr, 238, 18 VIII 1928, s. 2.

Kemal Paşa'nın konuşması orada hazır bulunanlar üzerinde büyük bir etki yaptı ve herkes bunun tüm Türk toplumunda büyük yankı yapacağını düşünüyor. Mustafa Kemal Paşa, attığı her adımda halka örnek olmaya çalışıyor. Kendisi de artık yalnızca Latin alfabesiyle yazıyor ve hala eski harflerle basılan gazeteleri ilke olarak okumuyor.

27. Türkiye Peygamber Hukukunu Modernize Ediyor:⁵⁰

Türk hükümeti, İslam'ı "modernize etmekle" görevli bir komisyon kurdu. Komisyon tarafından önerilenlere ilişkin ilginç ayrıntılar elimize geçiyor. Türkiye'nin demokratik evrimi tüm toplumsal kurumlarda gerçekleştirildiğinden dolayı, din de kendisini bu evrime adapte etmek durumunda. Din, kendi çıkarı açısından toplumsal yaşamdaki etkisini yitirmemek için, gelişim yoluna girmek, ilkel dış biçimsellikleri ve köhnemiş gelenekleri yok etmek zorunda. Tamamen yeni ve önceden bilinmeyen bir kurama dayanan rapor, dinsel pratiklerde, yakın gelecekte bilimsel ilkelerin yardımıyla belirlenecek olan bir reform talep ediyor.

Ancak, ayrıntılardaki belirli değişikliklerin dışında, yalnızca dogmalara ve inanca dayanan ve yüzyıllardır değişmeyen pratiklerle korunan dinin, bilimsel olarak yeniden nasıl yapılandırılacağını iyice kavramak güç. Daha sonra komisyon dinsel alışkanlıkların hiç bir ilkesiyle ters düşmeyen, camilerde çok yararlı olacak bir düzenleme talep etmektedir. Böylelikle inançlı kişiler buralarda bir araya gelecek, insanlarda camileri ziyaret etme arzusu uyanacak ve peygambere inananlar için dua etmek şimdiye kadar olduğu gibi güç gelmeyecek. Muhammed dinine inananlar, gerçekte tamamen ayrıntı olan önerilen değişimi, yani herkes için camilere ayakkabı ile girişin serbest olmasını, kutsallığa hakaret kabul edeceklerdir.

Komisyon ayrıca, dua anında oluşan ruh halini yoğunlaştıracak müzik çalınmasını da önermektedir.

Din adanları tarafından okunan hutbeler belirsiz, Kuran surelerinin yorumu anlaşılmaz olmamalı, Kuran'ın buyruklarının anlam ve içeriğini herkesin anlayabileceği biçimde açıklamalıdır. Komisyon böylelikle edebiyat, din felsefesi ve vaaz sanatı binasının ilk temellerini atmak istemektedir.

Komisyon tarafından önerilen reformlar işte bu konuları içermektedir; komisyon, broşürler ve bu amaç için özel yayımlanan haftalık bir dergi aracılığıyla, kitleleri bunların gerekliliğine ve İslam dininin temel ilkelerinde hiç bir değişikliğin söz konusu olmadığına inandırmak istemektedir.

⁵⁰ *Rzeczpospolita*, nr. 225, 5 VIII 1928 s. 15.

Komisyon, bunun dışında, hükümet tarafından başlatılan toplumsal eğitime paralel olarak, ahlaksal eğitimde ve vicdani uyanışta gelişimi amaçlamaktadır. Önerilen reformlar sayesinde, Müslüman ulusların kurucusu ve yol göstericisi Muhammed'in önemi artacaktı. Özellikle Avrupa'nın dikkatini çeken, siyaset ve toplum alanında başlatılan reformların tamamlanması için hazırlanan dinsel reform projesi bundan ibaret. Bir kaç yıl önce diğer ulusların öğrencisi olan Türkiye, Afganistan ile yapılan anlaşma gereği, siyasi ve entelektüel bir eğitici rolü üstleniyor. Bu rolü müttefikine göndereceği özel misyon oynamak zorundadır. Önerilen reformlar kabul edilirse, Türkiye Muhammed'e inananların vicdanlarının eğitici ve yöneticisi olacaktır.

Komisyon raporunun açıklanması Türkiye'de çok az etki uyandırdı. Resmi olmayan bir kaç itiraz, bir kaç açıklama ve tamamlayıcı bilgi, ortaya atılan bazı yorumları susturmaya yetti. Ancak resmi olarak hiç bir şey onaylanmadı ancak bir itiraz da gelmedi. Yalnızca düşünce ortaya atılmış oldu. Bu düşünce, Muhammed düşünce sisteminde yavaş yavaş filizlenecek ve belki de bir süre sonra Türk evriminin bugünkü reformistleri tarafından öngörülenler gerçekleşecek ve tüm Müslüman ulusların yaşamında birçok açıdan önemli devrimler yapacak sonuçlar doğuracaktır.

28. Türkiye Başbakanının Açıklaması:⁵¹

Türk kabinesi başkanı İsmet Paşa, kendi seçim bölgesi olan Malatya'da yaptığı konuşmada, iç siyasetten söz ederek, devlet hukukunun tüm ülkede, tüm yurttaşlar için istisnasız uygulandığını açıkladı; bu arada, hükümetin özel düzenlemelere başvurmayı gereksiz gördüğünü de belirtti.

İsmet Paşa dış siyaset konusunda, Türk hükümetinin siyasetinin tamamen barışçı olduğunu ancak Türkiye'nin her türlü olası saldırı girişimine karşı bağımsızlığını güvence altına almak istediğini söyledi. Afganistan ve İran'la yapılan anlaşmalar, Türkiye'nin ekonomik alandaki samimi işbirliği arzusunu göstermektedir.

İtalya ile imzalanan saldırmazlık ve arbitraj (tahkim) anlaşması, gerçek barış yanlıları ve iki ülke için olumlu sonuçlar verecek. Bulgaristan'la başlatılan görüşmeler arbitraj, tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşmalarının hazırlanması amacını taşıyor. Yunanistan'la ilişkiler çerçevesinde çözümlenemeyecek sorun yok; mevcut anlaşmazlıklar, Venizelos'un da belirttiği gibi, özel hukuk sorunlarıyla ilgili. Rusya

⁵¹ *Rzeczpospolita*, nr 269, 18 IX 1928, s. 3.

ile ilişkiler, içtenlikle ve dostça sürdürülüyor.

İsmet Paşa, Kelloga paktına değinerek, bu paktın, büyük bir istekle katılan Türk hükümetinin görüşlerine uygun olduğunu açıkladı.

29. Türkiye'deki Diğer Değişimler:⁵²

Türkiye her geçen gün eski özelliğini yitiriyor. Türk hükümeti, günümüze kadar kullanılan “paşa” unvanının “general” olarak değiştirilmesi için yasa tasarısı üzerinde çalışıyor. Bu sözcüğü anlamak için Türkçe bilmek gerekmiyor.

“Bey” ünvanı, gelecekte, aydın sınıfa dâhil Türkler için, “Efendi” hitabı ise okuryazar olmayanlar dışındaki “sıradan” insanlar için kullanılacak; okuryazar olmayanlar “ağa” hitabıyla yetinmek durumunda.

Bazı Türkler, “ağa”, “efendi”, “bey” hitaplarının uzun ömürlü olmayacağı, yerini “mösyö” ye bırakacağı kanısında.

Türk gazeteleri 1 Ocak tarihinden itibaren Latin alfabesiyle çıkmaya başladı. Hükümet, makine ve harfler için gümrük muafiyeti uygulayarak onlara yardımcı oluyor. Bununla birlikte, okuyucu sayısının önemli ölçüde azalacağı düşünülüyor. Bugün artık İstanbul'da Arapça bir tabela bulmak çok güç.

Ancak devlet kesesinden zenginleşme konusundaki eski alışkanlık sürüyor. Türk gazeteleri İstanbul'dan ilginç bir haber veriyorlar. Bu habere göre, sultan zamanından kalma paraların yeni cumhuriyet paralarıyla değiştirilmesi ve hesapların kapatılması sırasında büyük yolsuzluklar ortaya çıktı. Hükümete 15-20 milyon Türk lirası kazandıracağı hesaplanan işlemler sonunda bir milyon Türk lirası açık verildi.

Yolsuzluk iki biçimde olabilir: ya eski para daha geçerli iken, eski, yıpranmış ve örselenmiş paraları değiştiren “Kamu borçları” memurları onları yok etmek yerine yeniden tedavüle sokmuş, ya da eski paraların yeni cumhuriyet paralarıyla genel değişimi sırasında aynı yöntemle “etkinlik” göstermişlerdir.

Yönetim olabildiğince gelir sağlanması için emir verdi.

⁵² *Rzeczpospolita*, nr 269, 18 IX 1928, s. 3.

30. Ankara’da Önemli Görüşmeler:⁵³

İstanbul’dan Londra “Times” gazetesine, Mustafa Kemal Paşa’nın pazartesi günü Fransız elçisi Hr. De Chumbrun’u kabul ettiği haberi ulaştı. Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanı, diplomatik misyon şeflerini, güven mektuplarını sunmaları ve veda ziyaretleri dışında çok nadir olarak kabul ediyor. Bu nedenle, Fransa temsilcisine yapılan davet, buradaki siyasi ve diplomatik çevrelerde çok önemli bir olay olarak kabul ediliyor.

Büyük elçinin ziyaretine ilişkin genel haberin dışında hiç bir ayrıntıya yer verilmiyor; ancak genel olarak Fransa ve Türkiye arasındaki tartışmalı konuların çözümünden, öncelikle de Suriye sınırına ilişkin mevcut görüş ayrılığından söz ediliyor.

Hr. De Chambrun’un, Fransa Cumhurbaşkanı Doumergue’nin Mustafa Kemal’e yazdığı özel bir mektubu ilettiği, mektupta Fransa hükümetinin Türkiye ile dostça anlaşmaya varmak istediği belirtiliyor. Ancak “Times” muhabirine göre, bu açıklama ciddi itirazlarla kabul edilmiş olmalı.

31. Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Seçimi:⁵⁴

Ankara, 5 Mayıs. (PAT) Dördüncü Millet Meclisi Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı. Gazi Kemal Paşa 289 Meclis üyesinin oybirliği ile yeniden Cumhurbaşkanı seçildi. Formalite açısından İsmet Paşa istifa etti. Kuşkusuz kendisi, yapısında çok az değişiklik yapacağı yeni hükümeti kurma görevini üstlenecek.

Ankara, 5 Mayıs. (PAT) İsmet Paşa değişiklik yapmadan yeni hükümeti kurdu.

32. S. S. C. B., Türkiye ve Milletler Cemiyeti Çalışmaları Komisyonu:⁵⁵

Cenova, 5 Mayıs. (PAT) Genel sekreterlik, Sovyet ve Türk hükümetleri ile genel sekreterlik arasında, bu iki devletin Avrupa çalışmaları komisyonunun Mayıs oturumuna katılımı konusunda karşılıklı verilen notaların içeriğini yayımlıyor. Yanıtta Türk hükümeti, nazik bir biçimde, çalışma komisyonuna işbirliği için çağrılan tüm devletlere eşitlik ilkesi uygulanması gerekliliği konusundaki çekincesini belirtiyor. Yazının devamında heyet göndermeye hazır olduğunu

⁵³ *Rzeczpospolita*, nr 135, 18 V 1929, s. 2.

⁵⁴ *Czas*, nr 103, 6. V 1931, s. 3.

⁵⁵ *Czas*, nr 103, 6 V 1931. s. 3.

vurgulanarak tarih belirlenmesi isteniyor. Sovyet hükümetinin yanıtı, çalışma komitesinin ocak oturumunda S.S.C.B., İzlanda ve Türkiye'nin davet edilmesi konusundaki (bu hükümete göre) gerçek dışı kararına ilişkin geniş yorumlarda bulunuyor. Sovyet hükümeti sonuçta, Cenova'ya komite çalışmaları sırasında heyet göndermeye hazır olduğunu ifade ederek, bir kez daha tarih belirlenmesini istiyor.

Genel sekreter, Sovyet ve Türk hükümetlerine karşılık olarak, aynı içerikte kısa yanıtlar gönderdi. Yanıtlarda, ekonomik sorunların ne zaman görüşüleceğini tam olarak belirleyemediklerini, ancak 15 Mayıs öğleden sonra ya da 16 Mayıs sabahı, sabah oturumunda gerçekleşeceğini tahmin ettiklerini ifade ederek, söz konusu heyetlerin, 15 Mayısta Cenova' da bulunmalarını istemektedir.

33. Türkiye'de Yeni Bir Parti:⁵⁶

Viyana, 16 Ağustos. (PAT) "Neue Freie Press" İstanbul'dan bildiriyor: Muhalefet partisinin, Türkiye'nin eski Paris Büyükelçisi Fethi Bey tarafından, Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi ve onayı dahilinde kurulması, Türkiye'de siyasi bir sansasyon yarattı. Yeni parti, "Serbest Cumhuriyet Partisi" (Serbest Fırka) adını alacak. Programı ise şöyle: Genel seçim hakkı, basın ve toplantı özgürlüğü, tekellerin kaldırılması, vergilerin indirilmesi, devlet borçlarının düzenlenmesi, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi, -Türk siyasi çevrelerine göre- barışa daha fazla yönelme, Türkiye'nin Paris ve Londra ile daha fazla yakınlaşması, buna karşın Moskova ve Roma ile ilişkilerin azaltılması. İran'la olan ilişkilerde her halde Fethi Bey İsmet Paşa'ya kıyasla çok daha temkinli davranacak ve Türkiye sınırlarının güvenliği konularının barışçıl çözümüne yönelecek. "Neue Freie Presse", Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa arasındaki ilişkilerin soğuklaştığını belirtiyor. Fethi Bey parlamentoya adaylığını açıkladı. Halk Partisi'nin mevcut üyelerinin bir bölümü, büyük olasılıkla Serbest Cumhuriyet Partisi'ne katılacak.

34. Türkiye ve Milletler Cemiyeti:⁵⁷

Viyana, 25 Ağustos. (PAT) Ankara gazetelerinin haberlerine göre, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılımı amacıyla hazırlıklar yapılmaktadır. Türk dışişleri bakanının Eylül sonununda gerçekleşmesi gereken Moskova seyahati, dışişleri bakanının gezisinin resmi amacının geçen yıl Karahan'ın Ankara'ya yaptığı ziyarete karşılık olmasına karşın, bu kararla ilgili. Gerçekten de

⁵⁶ Czas, nr 187, 10 VII 1930, s. 3

⁵⁷ Czas, nr 194, 26 VIII 1930, s. 3

Türk hükümetinin Sovyet hükümetini ikna etmesi söz konusu. Türkiye devlet olarak Milletler Cemiyeti'ne girmeyi arzu ediyor. İngiltere ve Almanya, Türkiye'yi bu adımı atmaya yöneltten devletlerarasında bulunuyor.

35. Türkiye'de Gösteriler:⁵⁸

Mustafa Kemal tarafından yapılan reformların hızlı temposunun, Türk toplumunun belirli bir kesiminde protestolara yol açtığını söylemek olası. Tepkiler şimdiye kadar yalnızca ileri adımlar atan modernizme karşı, eski sistemin yandaşları tarafından eski okullarda (medreselerde) yapılan gizli tartışmalarda ortaya çıkıyor. Ancak bu konuşmalar, sonuçta, başlarında imamların ve erken emekli edilen ya da işten atılan eski memurların bulunduğu eylemlere dönüştü. Bu dalgalanmaların boyutlarının ne olduğunu, Türkiye ile güçleşen ilişkiler nedeniyle değerlendirmek güç. Ancak eski İzmir vilayetinde ayaklanmanın başlaması, hoşnut olmayan kitleleri de harekete geçirdi. Menemen'de silahlanmış ayaklanmacılar jandarma karakollarını bastılar ve bu arada her iki taraftan da birkaç kişi yaşamını yitirdi ve çok sayıda yaralı hastanelere sevk edildi.

Aşağıda bu olaylara ışık tutacak diğer telgrafları da veriyoruz.

Ankara, 29 Aralık. (PAT) Bazı gazeteler tarafından yayınlanan ve Menemen'deki gerici unsurların büyük eylemine ilişkin endişe uyandıran haberlere ilişkin olarak, içişleri sekreter yardımcısı, söz konusu olayları yerel olaylar olarak değerlendirmek gerektiğini belirtti. Olaylarda 35 kişi tutuklandı.

İstanbul, 29 Aralık. (PAT) Mustafa Kemal'in başkanlığındaki olağanüstü toplantı Menemen'deki olaylarla ilgiliydi ve sekiz saat sürdü. İlk elde edilen haberlere göre, olayın, yöneticileri İstanbul'da tutuklanmış bulunan Nakşibendî tarikatı mensupları tarafından örgütlendiği sonucu çıkıyor. Uzun zamandır hazırlanan ve devletin tüm topraklarına yayılması amaçlanan Menemen'deki olaylar büyük bir hareketin yalnızca başlangıcıydı. Ceza gerektiren olaylara askeri ve sivil yerel üst düzey yöneticilerin karıştığı da bildirildi. İçişleri bakanı olay yerinde özellikle jandarma komutanı, polis şefi ve savcığı kapsayan bir soruşturma yürütüyor. Eski Menemen savcısının gizli faaliyetlere yardımcı olmasından kuşkulaniyor.

İstanbul, 29 Aralık. (PAT) Türk hükümeti, parlamentoya gericilerin hareketlerine karşı olağanüstü düzenlemeler tasarısı sunuyor. Kent dolaylarında yeni tutuklanmalar yapıldığına ilişkin haberler ulaşıyor. İçişleri bakanlığı

⁵⁸ Cezas. nr 298, 30 XII, 1930, s. 1.

tarafından yürütülen soruşturma sonrasında, İzmir ve Manisa valilerinin görevlerinden alınmalarına karar verildi.

36. Türkiye'deki Deprem Korkunç Bilançosu: 800 Ölü, 18 Yerleşim Birimi Harabe Haline Geldi, 50.000 Kişi Evsiz Barksız Kaldı:⁵⁹

LONDRA, 21. 4. (PAT) Son iki günde Türkiye'de meydana gelen depremin trajik ayrıntıları yavaş yavaş elimize ulaşıyor. Deprem ana merkezi Asya Türkiye'sindeki Anadolu ve ilk sarsıntılar burada salı günü kendisini hissettirdi ve o zamandan beri aralıksız yineleniyor. Bu deprem, Türkiye tarihinde şimdiye dek yaşanan en büyük deprem. Ülkenin bu bölümü tamamen boşaltıldı. Depreme, halk arasında sürekli panik yaratan, kulakları sağır edici yer yarınmalarının eşlik ettiği bildiriliyor. 50. 000 kadar insan yersiz yurtsuz kalmış durumda. Ailelerin deprem sırasında ortaya çıkan dağ yarıklarında birdenbire kaybolduğu, kurtulanların ise, zaman zaman aralarından sıcak su fışkıran, geniş çatlaklarla çevrili ovalara kaçtığı belirtiliyor.

En fazla hasar, ülkenin başkenti Ankara'nın 100 mil uzağında bulunan Kırşehir, Yozgat ve Çorum'da meydana geldi. Son haberlere göre, ölen ve kaybolanların sayısı 800 olarak bildiriliyor. Ancak ölü sayısının ve maddi hasarın çok daha fazla olmasından korkuluyor. Özel kurtarma birlikleri örgütlenmiş durumda.

37. Türkiye Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığının 15. Yıldönümü:⁶⁰

29 Ekim 1923'de bağımsız Türkiye cumhuriyeti ilan edildi. İlk cumhurbaşkanı olarak ulusal kahraman Mustafa Kemal seçildi. Yeni cumhuriyetin anayasası 20 Nisan 1924 günü yürürlüğe girdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasından itibaren her alanda atılım yapıldı. Türkiye her geçen gün giderek Avrupalı bir ülkeye dönüşüyor.

Geleneksel yaşam biçiminde tam bir değişim yapıldı. Türk kent ve köylerinin caddelerinde kapanmış kişiler görünmüyor. Fesin yerini avrupalı şapkalar aldı, saç, giyim ve taranma biçimi hem kadınlarda hem de erkeklerde değişme uğradı. Rengarenk doğu kıyafetleri yalnızca anılarda kaldı.

Avrupalılaşma yolunda atılan en büyük adım,1928'de Latin alfabesinin

⁵⁹ "Czas", nr 109, 22 IV 1938, s. 3.

⁶⁰ M. M., *Czas*, nr 297, 29 X 1938, s.8.

kabulü oldu. Eğitim sorununa ağırlık verildi. Yaygın eğitimin zorunlu hale getirilmesi ile bu alanda tam bir reform yapıldı. (1923-1924 yıllarında okula giden çocuk sayısı 341.941 iken, 1937-1938’de bu sayı 750.613’e ulaştı). Buna karşın din eğitimi veren okullar kapatıldı ve yerlerini ortak programa sahip özel okullar ve devlet okulları aldı. Reform öncesi okula yalnızca erkek çocuklar giderken, bugün kız çocuklar onlarla tamamen eşit haklara sahip. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de meslek okulları yoktu; 1937’de bunların sayısı çok arttı ve bu okullarda 15.000 genç eğitim görüyor.

Türkiye’deki tek üniversite İstanbul’da bulunuyordu; son dönemlerde büyük kentlerde değişik akademik okullar kuruldu ve bu okullarda 6.755 öğrenci okuyor. İstanbul Üniversitesi’nde 1933’te köklü bir reform yapıldı. Öncelikle “Darülfünun” olan eski adı Avrupai biçimde “üniversite” olarak değiştirildi. Siyasal Bilgiler, Güzel Sanatlar Akademisi, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi gibi.

Türk kültürünün yükseltilmesi amacıyla, okullar dışında Halkevleri kuruldu. Bunlar kültür hareketini geniş halk kitlelerine yayan merkezlerdi. Halkevleri, çok genel anlamda, bir tür İsveç halk üniversiteleri biçimindedir. Cumhuriyet Halk Partisi’ne ait olan Halkevleri’nde genç ve yaşlı Türkler öğrenim görüyorlar, eğleniyorlar ve dinleniyorlar.

Eğitimdeki büyük atılımlar Türkiye Cumhuriyeti’nin kültür hazinelerini de ortaya çıkarıyor. Çağdaş Türkiye’nin Avrupalılaşması birçok yönde gerçekleşiyor. Türklerin son başarılarından biri de, kendi havacılık kurumlarını oluşturmalarıdır. İlk Türk uçağı 1936’da yapıldı. Şimdi Türkiye’de yurt içi değişik hatlarda hizmet veren onlarca yolcu uçağı var. Ulaşımındaki büyük gelişim kuşkusuz devletin kültür düzeyini de yükseltecektir. Son bir yıl zarfında 2. 817 km. demiryolu ve binlerce km. şose yol inşa edilmiştir.

Yukarıda saydıklarımız, Türkiye’nin her geçen gün egzotik olma özelliğini yitirdiğini, buna karşın Doğu’da Avrupa kültürünün güçlü bir kalesi olduğunu gösteriyor.

Türkiye Cumhuriyeti’nde bayramı olan bugün, bu yıl iki kat görkemli kutlanıyor. Çünkü cumhurbaşkanı Atatürk sağlığına kavuştu; ancak Kemal Atatürk’ün yalnızca cumhurbaşkanı olmadığını, devletin gerçek kurucusu olduğunu bilmek gerek. Bu nedenle, halkın onun sağlığına kavuşmasını, ulusal bayram kadar görkemli kutlamasında şaşılabacak bir şey yok.

38. Türkiye’de Monarşi Olmayacak:⁶¹

1 Eylül tarihli Paris “Matin” Ankara’dan sansasyonel bir haber geçti. Bu habere göre, kısa bir süre önce Arnavutluk’ta krallığın ilan edilmesi Türkiye’de öylesine güçlü bir yankı yaptı ki, Ankara’da Mustafa Kemal’in Türkiye’nin kralı olması tasarıları gündeme geldi. Fransız gazetesi, Türkiye’de monarşi yandaşlarının etkisinin her geçen gün arttığını ve Kemal Paşa’nın her gün “sadık tebaları”ndan, Türkiye’nin tacını giymesi yolunda pek çok mektup aldığını bildiriyor: Paris gazetesi muhabiri, daha sonra, Mustafa Kemal’in Türk halkının arzusunu kabul etmesi ve Türkiye’de monarşik düzen kurulması olasılığının gözardı edilemeyeceğini belirtiyor.

Türk gazetesi “Vakit”, Fransız yazarın görüşlerine karşı tavır alarak, bu tür haberleri yaymanın, Türk halkının ve cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın onurunu kıran bir davranış olduğunu belirtiyor. Türk ulusu, ülkesinde cumhuriyet sistemini oluşturarak, ulusal kültürünü gerçek bir gelişme götürmeyi istediğini tüm dünyaya göstermiştir. Mustafa Kemal ise işgal ettiği mevkiyi her an bırakmaya hazır olduğunu ve yüksek cumhurbaşkanlığı makamını başka bir siyasetçiye teslim edebileceğini birçok kez açıklamıştır. Türk anayasasının, “Türkiye bir cumhuriyettir” temel ilkesi değiştirilemez.

“Vakit”, daha sonra Arnavutluk’ta monarşi ilanına ilişkin haberin Türk kamuoyunda tamamen farklı bir etki yaptığını, bu durumda, “her ulus gelişmeye yönelmelidir, geriliğe değil”, görüşünü belirtmekte gecikmediğini yazmaktadır. Türkiye, tüm ulusun iradesiyle terkettiği eski kurumlara hiç bir zaman dönmeyecektir. Hiç kimse, gerçek demokrasi ve halk egemenliğine giden yola girmiş bulunan Türk ulusunun şimdiki gelişimini durduramayacaktır.

Kemal Paşa, krallık tahtı için cumhurbaşkanı mevkiini feda edecek kadar kendini düşürmeyecektir.

39. General İsmet İnönü Türkiye Cumhurbaşkanı:⁶²

ANKARA. (PAT). İsmet İnönü oy birliğiyle Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanı seçildi. Yeni cumhurbaşkanı, Kemal Atatürk gibi, asker çevresinden geliyor. İsmet İnönü, kendisine birçok önemli görev veren cumhurbaşkanı Kemal Atatürk’ün en yakın çalışma arkadaşıydı. İsmet İnönü, Türkiye’nin yeni sınırlarını çizen 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Anlaşması

⁶¹ *Rzeczpospolita*, nr 265, 14 IX 1938, s. 3.

⁶² *Czas*, nr 311, 12 XI 1938, s. 1.

görüşmelerinde Türk heyetine başkanlık yapmıştı.

“ANKARA” YERİNE “ATATÜRK”

Alınan haberlere göre, Türkiye’nin başkenti Ankara, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu onuruna “Atatürk” adını alacak.

Ulus meydanında okul ve akademi öğrencileri büyük bir gösteri düzenlediler ve Atatürk tarafından belirlenen cumhuriyet ilkelerini korumak için tüm çabayı göstereceklerine yemin ettiler.

Bakanlar Kurulu, merhum cumhurbaşkanının görkemli bir törenle gömülmesi için ayrıntılı bir program üzerinde çalışıyor. Atatürk’ün naşı İstanbul’da üç gün süre ile son bir kez vedalaşma için halka açık tutulacak ve daha sonra Ankara’ya nakledilecek. Defin, on gün içinde gerçekleşecek. Naşın gömüleceği yer henüz belirlenmedi.

40. Türkiye’nin Siyasette ve Bilimde Ulusalçı Yönü:⁶³

Türk halkının, kurucusunu kısa bir süre önce ebedi istirahatgahına gömdüğü çağdaş Türkiye Cumhuriyeti, yaşamını eski Osmanlı sultanlığından tamamen farklı temellere dayandırmaktadır. Eski düzen, askeri garnizonlar ve yönetim sistemi tarafından itaat altına alınan çok farklı ulusların yaşadığı geniş toprakların ele geçirilmesiyle sonuçlanan bir fetih politikasının ürünüydü. Türkiye Cumhuriyeti ise, yitirilen bir savaşın ve başlangıçtan itibaren bilinçli olarak etnografik Türk topraklarıyla sınırlandırma siyasetini ortaya çıkardığı bir ülkedir. Eski sultanlık Türkiye’inde birleştirici unsur, halkın büyük çoğunluğu tarafından benimsenen ve devletin bünyesine nüfuz eden İslam dini ile aralıksız olarak devlet yaşamında başından beri bulunan ve Müslüman dininin ve geleneğinin dayanağı sayılan Osmanlı hanedanı idi. Yeni cumhuriyet özellikle, her türlü emperyalist girişimi reddeden, buna karşın temel unsurların tam bir gelişimine yönelik olan ulusal devlet anlayışına dayanıyor. Eski sultanlık, öncelikle çıkar ve ideolojisiyle hanedana bağlı olan yönetici ve ordu kesimine dayanırken, yeni cumhuriyet, devlet düşüncesini çok geniş halk kitleleriyle, öncelikle de en kalabalık kesim olan pamuk çiftçisi kesimiyle bağlamaya çaba gösteriyor.

Türk pamuk yetiştiriciliği tarımı cumhuriyetin kuruluşundan önce tümüyle başıboş bırakılmıştı. Geçmiş yüzyıllardan beri süregelen gelenekleriyle siyasal ve kültürel yaşamdan uzak yaşıyor, devlet yönetimi temsilcileriyle ilişki kurmaktan

⁶³ Tadeusz Kowalski, Prof. U. J., *Czas*, no. 353, 24 XII 1938, s. 6-10

kaçınıyorlardı. Yönetim ise köylerle, yalnızca askeri birlikleri güçlendireceği sırada gençleri askere alacağı, ya da zekât veya diğer vergilerin artırıldığı sırada ilgileniyordu. Köyler bir tür öğretmen sayılan hocaların güçlendirmeye çalıştıkları bir sistem içinde yaşıyorlardı. Bunlar, okumuş kesimle okuryazar olmayan köylü kesim arasında bir tür birleştirici rol oynayan, ancak entelektüel açıdan yetersiz kişilerdi. Her tür emrin yerine getirilmesini ve iç huzuru sağlıyorlardı. Bu sistemin tek kötü yanı, köylerin giderek yoksullaşması ve bu yüzden daha az vergi kaynağı oluşturmamasıydı.

Bu koşullarda yüzyıllar boyu sürdürülen yaşam, Türk köylüsünün kafa yapısını ve kişiliğini etkilemiştir. Türk köylüsü, son derece sabırlı, çalışkan, azla yetinen, dayanıklı, yavaş bile olsa çalışmada oldukça verimli, tutucu ve geleneklerine bağlı, sakin ve sağduyuludur. Ancak bunların yanı sıra, mizah duygusundan da yoksun olmayıp biraz da teklifsizdir. Kendine özgü bir zekâsı hatta hayal gücü vardır. Yabancılarla karşı konukseverliğin ve komşu yardımlaşmasının ön plana çıktığı güçlü bir toplum anlayışına sahiptir. Özellikle yabancı yaşamına saygı ve yükümlülüklerini yerine getirmek söz konusu olduğunda üstün nitelikleri belirginleşir. Bu karakter özelliklerini Türk köylüsü günümüze dek korumuştur.

Devlet görevlilerinin köye ve köylüye yaklaşımı günümüz cumhuriyet döneminde kesin bir değişime uğramıştır. Bugün yönetici kesim önemli ölçüde yerel ahali içinden oluşuyor ve bu durum, Türk ulusunu ön planda tutan devlet oluşturma arzusuyla bağlantılıdır. Bu olgu, Türkiye'deki tek parti olan ve yönetimde bulunan Cumhuriyet Halk Partisi adında da yansıtılmaktadır. Yönetim programının ana hedeflerinden biri de Türk halkını, bu halkın ileride ülke yönetimini elde tutabilmesi için, maddi ve kültürel açıdan yüksek bir düzeye getirmektir.

Hükümetin etkinliği özellikle ekonomi, sağlık ve kültür alanında kendisini göstermektedir. Köylerin ekonomik kalkınmasını sağlamak amacıyla, zirai ürünlerin ekimi ve toplanması için Ziraat Bankası'nın yardımıyla kredi verilme işi örgütlenmiştir. Ankara'da bir Tarım Enstitüsü kurulmuş ve bu kuruluş iklim ve toprak koşullarına iyi uyaranabilen kültürlerin oluşumunu bilimsel yöntemlerle sağlamaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. Aynı zamanda deney çiftlikleri, orta ve ilk tarım okulları, ev hayvanı yetiştirme örnek çiftlikleri v.b. kurulmuştur. Bu çabalar sonucunda, işlenmemiş toprak azalmış, tarım ürünlerinin nitelik ve niceliği artmıştır.

Sağlık koşullarının iyileştirilmesi üzerindeki çalışmalar bunlara paralel olarak gelişmektedir. Küçük Asya'nın önemli bir bölümü, üstelik en verimli bölgeler

sıtma hastalığına yakalanmıştır. Diğer bölgelerde ise, trahoma, frengi, tuberkülozun yaygın olması dışında, yetersiz bakım nedeniyle çocuk ölümleri kol gezmektedir. Bu durum son yıllarda köylerde ücretsiz doktor bakımı, Kinin ve diğer ilaçların dağıtımı ve bilinçlendirme çalışmaları ile büyük bir değişime uğramıştır.

En parlak sonuçlar eğitim alanında elde edilmiştir. Kısa bir süre öncesine kadar Türkiye’de okuma yazma bilmeyenlerin sayısı çok fazlaydı. Hükümetin köy halkına parasız eğitim verme çabaları iyi sonuçlar vermektedir. Tüm devlet topraklarındaki büyük köylerde, aydınlık ve temiz kulübeciklerde okullar kuruluyor ve çocuklar 1929 yılından beri Latin alfabesiyle, ya da Türkiye’deki adıyla yeni Türk harfleriyle okuma yazma öğreniyorlar. Bu okulların gerektiği biçimde kullanılmasındaki en büyük engel, yerleşim birimlerine ortalama 30 km. veya daha fazla uzaklıkta bulunmasıdır. Taşra kentlerinde ortaokulların yanı sıra, özel yeteneklere sahip köylü çocuklarının parasız olarak yararlandıkları yatılı pansiyonlar bulunmaktadır. Çok zengin köylüler, çocuklarının okuma ve bakım maliyetini nakitten ziyade tarım ürünleri vererek karşılayabilmektedirler. Birçok bölgede köy halkı için sanat okulları açılmıştır. Dolayısıyla, Türkiye’de devlet eğitiminden yararlanabilen yeni bir köy kuşağı yetişmektedir. Bu gençler okullardan köylerine, temel bilgiler dışında, toplumsal konularda belirli bir görüş, yurdun gelişimi ve çağdaşlaşması için çalışma coşkusu da taşımaktadırlar.

Tüm Türkiye, köy kesiminde devlet etkinliklerini destekleyen kurumlar olan Halkevleri ağıyla örülmüştür. Hemen her kent ve kasabada bulunan bu evler, yeni ideolojiyi yaymayı, köy halkının kültür düzeyini yükseltmeyi, halk bilincini, sanatını ve yaşam biçimini etkilemeyi görev saymaktadır. Çünkü yalnızca siyasi değil, kültürel temelde de köy halkına ilgi artmıştır. Bu, geçmiş yüzyılların köy ile okumuş kesim arasında oluşturduğu uçurumu ortadan kaldırmak amacıyla yapılmaktadır. Bir dönem İslam kültürüne teslim olan Türkler, özellikle edebiyat ve sanat alanında yabancı örnekleri kolaylıkla kabullenmişlerdir. En yüksek tabakayı oluşturan saray çevresi, özellikle İran ve Arap sanatının mirasçısı olmuştur. Böylelikle, anayurt özünden kopuk, hemen hemen tümüyle yabancı unsurlardan oluşan elit bir kültür gelişmiştir. Daha kötüsü, bu kültürün kendisini ifade etmeye çalıştığı getirdiği dil, halk için tamamen anlaşılması güç olan pek çok yabancı sözcük ve deyiş içermekteydi. Ulusu birleştirmek ve her kesimin birbirini anlayabilmesine olanak sağlamak yerine, bu dil, elit kesimle halk arasındaki uçurumu büyütmekteydi. Eğitimli kişiler, gerçekte Arap, Fars ve Türk dilinin karmaşasından oluşan “ince (kibar) Türkçe”yle karşılaştırdıkları halk dilini “kaba” kabul ederek açıkça aşağılıyorlardı. Hatta başlangıçtan beri halkın adı olan “Türk” sözcüğü, kaba, eğitimsiz ve haydut sözcükleriyle eşanlamlı aşgılanıp hor

görülüyordu.

XIX. yüzyılda ulusalcılığın uyanışıyla birlikte, Avrupa'dan gelen akımların etkisiyle, kültürün yabancı örneklerin esaretinden kurtarılması ve ana kültüre yakınlaştırılması çalışmalarına başlandı. Kültürün, öncelikle yabancı unsurlardan temizlenmesi için; ilk önce dil basitleştirilmesi ve halkın anlayacağı hale getirilmesi sloganıyla reformlara girildi. Aydın kişiler tarafından coşkuyla yürütülen bu çalışmalar, eski devletin son dönemlerinde belirgin sonuçlar elde etmişti; ancak cumhuriyet, bu konuyu hükümetin etkinlik programına almak ve geniş bir tabana oturtmak zorunda kaldı.

İslamın yüzyıllar boyunca ulusal kültür bağının kopmasında ve Türklerin Fars-Arap kültürünün kucağına atılmasında suçlu olduğu var sayılarak buna karşı savaş açılmasına, etkilerinden kurtulunmasına, mevcut kültürle geçmişin yok olup gitmiş kültürünü birleştiren yüzlerce yıllık köprülerin atılmasına karar verildi. Ancak bu kültürü yeniden yapılandırmak gerekiyordu. Bunu gerçekleştirmek amacıyla, İslamın kabulünden önceki dönemlere, Türklerin ilk Şamanizm dönemlerine ulaşılması hedeflendi. Ancak bu alandaki ürünler çok fazla değildi. Geniş alanda, ancak Avrupalı arkeologlarca gün ışığına çıkartılan çok az bilgi toplanabilmiştir ve kültürün günümüze uygun hale getirilebilmesi amacıyla yeniden yapılandırılması için çok yetersiz bir temel oluşturabilmektedir. Dolayısıyla başka bir yönde ilerlemek gerekir.

Türk ulusunun yüzyıllardır farklı akımların uzağında kalarak eski kültürün temellerini koruyabildiğini anımsamak gerekir. Gerçekte konu o kadar da basit değildir; Türk köylüsünün bugünkü ulusal kültürünün eski inanışlarından kaynaklandığını öne süren görüş ciddi itirazlara yol açmalıydı ve uluslararasıdaki yakınlığın kaynağını ortaya çıkarmak umuduyla etnografik çalışmalara büyük bir coşkuyla eğilindi.

Bu noktada, Avrupalı etnografik araştırma yöntemlerini bilen Türk bilimi devreye girdi; bir yandan Avrupa'daki önemli eserler, özellikle de Sibirya, Türkistan ve Moğolistan'da bulunan Türk boylarına ilişkin Rusça kitaplar Türkçe'ye çevrilirken, diğer yandan Türkiye'deki etnografik kaynaklar incelenmeye başlanmıştır. Özellikle folklor ve sözlü halk edebiyatı bilgilerinin toplanması sevilen bir uğraş haline gelmiştir.

Bu alandaki çalışmalara, öncelikle halka kolay ulaşabilen yaygın eğitim öğretmenleri dâhil edilmiştir. Çalışma saatleri dışında, öğretmenler öyküleri, şarkıları, atasözlerini, bilmeceleri, inançları, alışkanlıkları, törenleri v.b. kaydetmekte ve bunları en yakın halkevine ya da Ankara'daki merkeze

göndermektedirler. İlgün materyalleri halkevleri periyodik dergilerinde yayımlamakta ya da bunlar geniş ölçekli çeşitli folklor eserleri çalışma kapsamına girmektedir. Böylelikle, son on yıl süresince, Türk ulusunun ruhsal kültürünü çok yönlü biçimde aydınlatan çok sayıda etnografik materyal yayımlanmıştır. Teknik kültür alanındaki bilgilerin toplanması çok daha güç olmaktadır; bu alan, araştırmacıların çok iyi hazırlanmasını, ilüstrasyon, resim ve fotoğraf çalışmasını gerektirmektedir. Bu da hem araştırmacıların hem de yayımcıların zayıf yönünü oluşturmaktadır. 1929'dan beri İstanbul'da, özellikle Türk folkloruna yer veren "Halk Bilgisi Haberleri" dergisi düzenli olarak çıkmaktadır. Türk kompozitörlerin geleceğin Türk müziğinin oluşumunda temel alacakları halk müziği eserlerinin toplanması özel bir ilgi alanıdır.

Aynı biçimde, Türkçe sözcüklerin toplanması çalışmaları da düzenlenmiştir. Bunun amacı, son dil reformu için sürekli bir temel oluşturabilmek ve dili yabancı unsurlardan temizlemektir. Taşradaki aydın kesimin, doktorların, memurların, öğretmenlerin ortak çalışmaları sonucu elde edilen sonuçlar çok önemlidir. Eski eserlerden olduğu kadar çağdaş diyalektlerden elde edilen sözcükler Ankara'da çeyrek milyon karta geçirilmiş ve bunlara dayanarak, bilimsel karakterde, değerli bir Türk dili sözlüğü yayımlanmıştır. Aynı zamanda, pratik amaçlı olarak, günümüze kadar kullanılan yabancı terimlerin yerini alabilecek iyi bir Türkçe terimler sözlüğü basılmıştır.

Siyasal sloganların etkisiyle gerçekleştirilen bilimsel etnografya ve dil araştırmalarının düzeyine ilişkin olarak çok şey söylenebilir. Ortaya çıkartılan ve bilimsel olarak ulaşılan materyaller, kuşkusuz büyük öneme sahiptir. Ancak bunlarda yapılan çalışmanın aceleye getirilmesinin, özellikle de araştırmacıların bilimsel hazırlık açısından yetersiz olmasının izleri de görülmektedir. Sistematiğe ve monografik çalışmalar da oldukça zayıftır. Buna karşın yapılan çalışma toplumsal açıdan başarılı sonuçlar vermiştir. Türk ulusunun aydın kesimi, halkla yakınlaşmış, halkın sanatsal yeteneklerini, yaşam ve düşünce biçimlerini yakından tanımış, ileride oluşturulacak öz kültüre ilişkin pek çok belge toplanmıştır. Halkı aşağı görmeye ve kendini beğenmeye yönelik eski yaklaşımın izi bile kalmamıştır. Diğer yandan, yerel aydınların, özellikle de memur kesiminin dile ve halk sanatına gösterdiği ilgi, halkta kendi değerini bilme duygusu yaratmıştır.

Bu son görüş, bizi temel öneme sahip bir konuya, devlet görevlilerinin ve toplumda etkin kişilerin köylerde yaptığı çalışmaların ulaştığı sonuçların değerlendirilmesine götürmektedir. Kuşkusuz, her yerde ve her zaman olduğu gibi, yaşam gerçekleri akı ve kararı ortaya koymakta, bu da olguları daha doğru değerlendirmemizi sağlamaktadır

Ekonomik alandaki etkinliklere gelince; bunun olumlu sonuçlarına daha önce işaret edilmişti. Ancak bu noktada, köylere eskisinden daha fazla bir vergi yükü binmesi bu olumlu havayı bir ölçüde bozmaktadır. Büyük yatırım çalışmaları, demir yolu şebekesinin geliştirilmesi, ülkenin sanayileşmesi, silahlanma büyük para gerektiriyor. Bunun da vergilere olan yansımaları, zaten yoksul olan Türk köyünde çok fazla hissediliyor. Sağlık düzenlemeleri ve okullaşma alanındaki çalışmalar koşkusuz son derece olumlu sonuçlar vermiştir. Ancak hiçbir şeyden memnun olmayan bir kimse en fazla programın gerçekleştirilmesindeki oldukça yavaş tempodan yakınabilir.

Dolayısıyla geriye yalnızca köylerde ruhsal kültür alanında yapılan reformların değerlendirilmesi kalıyor. Burada da yine karşımıza köylerin Batı tarzı modernizasyonu ile özelliklerini koruma isteğinin uyuşmamasından ve bu yönde belirli bir programın olmamasından kaynaklanan güçlükler ortaya çıkıyor. Avrupalılaşmak ya da aynı biçimde kalmak konusundaki görüşler tereddüt yaratıyor. Bunun sonucunda da bir zamanlar Türk geleneksel kültürünün korunması için gösterilen biraz da gereksiz çabaların yıkılma tehlikesi doğuyor. Örneğin Avrupalılık ve gelişim adına fesle yapılan savaşta, yerel giysiler neredeyse kesin bir biçimde ortadan kalkmış, bunların yerini Avrupa kökenli ucuz, pratik kalite olarak kötü olmayan giysiler almıştır. Şu anda ülkenin hızla sanayileşmesi sonucunda Türk fabrikalarının malları bunların yerini almaktadır. Köy zanaatının dayanıklı ve güzel ürünleri de yerlerini kötü ve çirkin kitlesel imalata bırakmaktadır.

Köylerin modernizasyonu, günümüze kadar uzanan geleneğe, yerel koşullara ve estetik gereksinimlere uygun düşmeyen biçimde, oldukça mekanik biçimde gerçekleşmektedir. Örneğin köylerde inşa edilen okul binaları, kuşkusuz daha önceleri inşa edilen, her türlü konfordan yoksun, dar, kötü aydınlanan, yetersiz havalandırma olanaklarına sahip köy binalarından çok daha iyidir. Ancak bunlar da çok biçimsiz, köy yapı sistemiyle hiç uyuşmayan, yakın çevreyle ve doğal çevreyle ters düşen bir görünümündedir. Örnek alınacak yapı olarak, tüm yerel özellikleri yok etmekte, estetik duyguyu köreltmekte, böylelikle de yerel mimariyi son derece olumsuz etkilemektedirler.

İşte ruhsal kültür alanında böylesine çabuk ve biraz da düşünülmeden yapılan eğitim atılımı, birçok yerde yönün belirlenememesine neden olmuştur. Eski dini liderlere olan güvenin yok edilmesi biraz safça ancak çok derin inanç içeren belirli yerel kültürlerin sistematik biçimde küçük düşürülmesi, eski inanç ve törenlerin biraz acele olarak kaldırılması, yüzeysel materyalizmin yolunu açmış, daha da kötüsü eski ve yeni köy kuşakları arasında gereksiz bir sürtüşmeye neden olmuştur.

Şu anda, devrim karakteri taşıyan her harekette olduğu gibi, gereksiz telaşın ve aşırıya kaçılmasının kaçınılmaz sonucu olarak, dolaylı bir rahatsızlık söz konusudur. Ancak bu temel ilkelerin değerini azaltmamaktadır. Halka ve köye dönüş, kuşkusuz sağduyulu bir biçimde kabullenilmiş sağlıklı bir akımdır ve yeniden doğan Türkiye'ye sağlam bir yaşam temeli oluşturacaktır.

IV. BÖLÜM

SAVAŞLAR VE BARIŞ ANLAŞMALARI

1. Türkiye'nin Talepleri:⁶⁴

SOFYA, 13.9.-PAT.- İstanbul'daki Mebusan Meclisi'nin eski başkanı Ahnet Rıza, Sofya'da gazetecilere bir demec verdi. Demecinde, milliyetçi hükümetin, barış koşullarını ortaya koyduğunda Türklerin zafer kazanacağını bildiğini açıkladı. Bu koşulların temeli ulusallık ilkeleridir. Türkiye'de yaşayan Hristiyan azınlığı Barış Anlaşması'nın kararları bağlamaktadır. Boğazların tarafsızlığı ilkesinin uygulanmasında da her hangi bir güçlkle karşılaşmayacaktır. Buna karşın Türkiye, Uluslararası Kontrol Komisyonu'nun İstanbul'da değil Gelibolu'da bulunmasını istemektedir. Asıl konu ise başkent in güvenliğinin sağlanmasıdır. Türkiye bu amaçla, Edime'ye ve Meriç nehrine sınır olarak sahip olmak durumundadır. Batı Trakya tamamen özerk bir devlet olursa güvenlik tam olarak sağlanacaktır. Ahnet Rıza, Sforza'nın Trakya'nın her iki tarafından oluşacak özerk bir devlet kurulması projesinden söz ettiğini anımsattı. Bu İtalyan tezi kabul edilir ve Kilikya'nın güvenliği garanti edilirse, bu savaşı uzatabilecek düşüncesizce bir davranış olacaktır.

2. Türklerin Zaferinden Sonra:⁶⁵

Londra, 13 Eylül. (PAT) Times, İstanbul'dan bildiriyor: Kazanılan zafer nedeniyle Türkler tarafından düzenlenen kutlamalar sırasında, kentin değişik kesimlerinde yabancılara ait binalarda camlar kırıldı. Bu arada Romen elçiliğinin, Yunan askeri görevlilerinin bulunduğu binanın, Fransız posta idaresinin ve Fransız subay gazinosunun camları da kırıldı. Yunan uyruklu bir kişi öldü. Bu olaylar sonucunda, General Harrington, Türk polis şeflerine gösterilere derhal son verilmesi gerektiğini bildirdi. Müttefik Kuvvetler Başkomutanlığı'nın kararıyla, İstanbul'un Asya yakasında bulunan tarafsız bölgeye ve Çanakkale'ye, Kemalist kuvvetleri uyarmak amacıyla, Fransız, İtalyan ve İngiliz bayrakları çekildi.

Londra, 13 Eylül. (PAT). Daily News, müttefik dayanışmasını göstermek amacıyla, Fransız ve İtalyan askerlerinin müttefik generallerin emri üzerine,

⁶⁴ *Rzeczpospolita*, nr 251, 13 IX 1922, s. 2.

⁶⁵ "Czas", nr 207, 14 IX 1922, s. 1.

Çanakkale'nin Asya kıyısında ve İzmit adasında bulunan İngiliz askerlerine katıldığını İstanbul'dan bildiriyor. İngiliz savaş gemileri Çanakkale'de görüldü. İstanbul'daki ulusalcı gösteriler her geçen gün şiddetleniyor ve giderek saltanat yönetimine karşı bir nitelik kazanmaya başlıyor.

Paris, 13 Eylül. (PAT.) Matin'in Belgrad'dan bildirdiğine göre, İngiliz büyükelçisi, Yunan-Türk anlaşmazlığında, Balkanlar'da statükonun korunması amacıyla, Yugoslavya ve Romanya'nın girişimde bulunmaları için Yugoslav hükümetine öneride bulundu.

İstanbul,13 Eylül. (PAT.) Kent halkı Türklerin kazandığı zafer nedeniyle gösteri yürüşü düzenledi. Gösterici grubu, Yunan lokalini ve Avrupalılara ait birçok dükkânı tahrip etti. Kısa sürede huzur sağlandı ve olayları tahrik eden bolşevik unsurların olası girişimlerine karşı önlemler alındı. Müttefik işgal kuvvetleri başkomutanlığı bir bildiri yayınlayarak, Türklerin sevincinin haklı bir temele dayandığını, ancak göstericilerin talana hemen son vermeleri gerektiğini bildirdi.

Londra, 13 Eylül. (AW) Daily News İstanbul'dan telefonla, koalisyondaki dayanışmayı göstermek amacıyla, müttefik komutanlarının emriyle, Fransız ve İtalyan askerlerinin İzmit yarımadası ve Çanakkale'nin Asya kıyılarında bulunan İngiliz birliklerine katıldığını bildirdi. İngiliz savaş gemileri Çanakkale boğazında görüldü. Kemal Paşa müttefik generallerin ortak gösterisinden haberdar ve bu nedenle müttefik devletlerin bildirisine hemen karşı çıktı. Bursa, Yunanlıların elinde bulunuyor. Fransız birlikleri, Hristiyanların korunması için Bursa'ya gitti.

İstanbul, 13 Eylül. (AW) Kazanılan zaferin etkisi altında, Türk tahrikçiler Pera semtinde İngilizlere taş ve sopa ile saldırdı. Çatışmada bir kaç kişi yaşamını yitirdi. İngiliz ve Fransızlara ait dükkânların vitrinleri tamamen tahrip edildi. Polis olaylar karşısında yetersiz kaldı.

İzmir, 13 Eylül. Türk yönetimi kentte düzenin sağlanması amacıyla önlemler aldı. Nurettin Paşa, İzmir valiliğine atandı.

Londra, 13 Eylül. (PAT.) Daily Express İstanbul'dan: Türklerin, Boğazlar bölgesinde bulunan Karamürsel ve Balıkesir'i elde ettiklerini bildiriyor. Türk basını, Çanakkale işgal altında kaldığı sürece savaş istiyor ve Türkiye'nin süngü zoruyla müttefikleri barışa zorlayacağını belirtiyor.

Londra, 13 Eylül. (PAT.) Daily Mail Atina'dan bildiriyor: Kemalistlerin savaşı Balkanlara yaymak istediğini yazıyor. Sultanın, tahtın varisi Abdülmecid için tahtından feragat etmesi, İstanbul ile Ankara arasında kesin olarak anlaşma ve

birleşmenin gerçekleşmesi anlamına gelebilir.

Londra, 13 Eylül. (PAT.) Daily Telegraph, İzmir'den. Yunan ordusunun tam bir bozgun içinde bulunduğunu bildiriyor. Orduyu yeniden örgütleyebilmek askeri açıdan olanaksız. Yunan askerlerinin büyük bölümü savaş alanından kaçmış durumda. Yalnızca ikinci Yunan tümeni direniş gösterdiyse de durumu düzeltemedi.

İstanbul, 13 Eylül. (AW) Gazetelerin bildirdiğine göre, Türk ordusunun İzmir'e girişinden sonra şiddetli sokak çatışmaları meydana geldi. Yabancılar saldırıldı ve dükkânlar yağmalandı. İngiliz bahriyeliler ve Türk süvariler düzeni sağlamayı başardı.

Paris, 13 Eylül. (PAT.) Hawasa ajansının İzmir'den bildirdiğine göre, Türkler tarafından kuşatıldıktan sonra kent çevresi, sığınacak bir yeri ve yiyeceği olmayan mültecilerle dolu. Bu nedenle komşu illerden İzmir'e derhal yiyecek gönderilmesi için düzenlemeler yapılması gerekti. Ayrıca Türk komutan, sağlık personeli ve tedavi gereçleri gönderilmesi için çaba gösteriyor. Kentte koleradan başka tifüs vakaları da görülüyor. Yunan işgal kuvvetleri, kenti işgal ettiği sırada birçok anıt ve binayı yıktı.

Londra, 13 Eylül. (PAT.) Hawasa ajansı bildiriyor: İngiliz hükümeti, İzmir'in geri alınmasından sonra, ilk tasarlandığı biçimde bir konferans düzenlenmesinin yararsız olacağını Fransız hükümetine bildirdi. Şu anda asıl sorun, Avrupa'nın Türkiye'ye olan yaklaşımına, Sevr Anlaşması'nda yapılacak yenilikler de dahil olmak üzere, genel bir düzenleme getirmektir. İngiliz hükümetine gör, konferans Venedik'te düzenlenmeli, ancak ön görüşmeler yapılmalı. İngiltere özellikle boğazlar konusuyla ilgileniyor ve Gelibolu'nun uluslararası askeri kontrol altında bulundurulmasını özellikle istiyor.

İstanbul, 13 Eylül. (PAT) Müttefikler, Ankara hükümeti temsilcilerine, Kemalistlerin Çanakkale ve İstanbul kıyılarını kuşatmak konusunda ikna olduklarını bildirdiler.

Londra, 13 Eylül. (PAT.) Sunday Times'ın Paris muhabiri, güvenilir kaynaklardan edindiği bilgilere göre, barış koşulları söz konusu olduğunda Fransa'nın, Türkiye'nin Trakya'ya ilişkin taleplerini destekleyeceğini ancak boğazların tarafsızlığı konusunda ısrar edeceğini bildiriyor. Bu konuda ne Fransa ne de İngiltere en ufak bir taviz veriyor.

Londra, 13 Eylül. (PAT.) Ankara hükümetinin Paris temsilcisi Ferid Bey, Daily Express muhabiri ile yaptığı görüşmede şunları söyledi: Barış için tek umut,

İngiltere hükümetinin Edirne'nin müttefikler tarafından Türklere geri verilmesini kabul etmesindedir. İngiliz hükümeti bunu kabul ettiği takdirde konferans gerçekleşebilir ve Türkiye, Boğazların uluslararası bir sorun olduğunu kabul edebilir. Ancak İngiltere hükümeti Türklerin Edirne ve İstanbul bölgesi konusundaki taleplerini kabul etmediği takdirde, Türkler, İngiltere'nin Doğu'daki hâkimiyetini engellemek için ellerinden geleni yapacaklardır. İngiltere'nin tek umudu Türkiye ile dost olabilmektir. Türkiye anlaşmak için elini uzatmıştır ve bu anlaşmayı kabul etmek İngiltere'nin sorunudur.

3. Boğazlar Ve İstanbul: ⁶⁶

Londra, 20 Eylül. (AW) İngiliz hükümeti dün Kemal Paşa'dan kendisinin İngiltere'yi düşmanı olarak görmediğini bildiren bir telgraf aldı. Kemal Paşa aynı zamanda, barış konusunda görüşmelere hazır olduğunu da bildiriyor. Buna karşın, Kemal Paşa'nın komuta merkezinden, beş tümenlik Kemalist gücün İzmit istikametinde ilerlemeyi sürdürdüğü haberi geldi.

Berlin, 20 Eylül. (PAT.) Londra'dan bildiriliyor: Mustafa Kemal'in şu anda Berlin'de bulunan Çiçerin'e verdiği, Türkiye'nin, Rusya'nın Doğu sorunu ile ilgili görüşmelere katılmasını talep eden Moskova anlaşmasına uyacağını bildiren notası Londra'da büyük sansasyon yarattı. Bu notanın yarattığı etki, Sovyet hükümetinin savaş hazırlığı yaptığına ilişkin bir kaç yerden ulaşan haberler nedeniyle daha da güçlenmektedir.

Paris, 20 Eylül. Petit Parisien, Bükreş ve Belgrad kabinelerinin, İngiliz kabinesinin Boğazların savunmasına katılmaları yolundaki davetine, Bükreş ve Belgrad yönetimlerinin yararı belli olmayan bir girişime katılmak niyetinde olmadığını belirten bir yanıt verdiklerini bildiriyor.

Viyana, 20 Eylül. (PAT.) Neue fr. Presse Berlin'den bildiriyor: Buradaki gazeteler, Kemal'in baş karargâhından Londra'ya gönderilen telgrafta, dört ya da beş Kemalist tümenin İzmit yönünde hücumla geçtiğinin vurgulandığını Londra kaynaklı haber olarak bildiriyorlar.

Paris, 20 Eylül. (PAT.) Petit Parisien, Ankara'nın, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın notasını yanıtladığını bildiriyor. Yanıt ılımlı ancak kararlı bir tonda yazılmış ve şu noktaları vurguluyor: Bizi saygılı olmaya davet ettiğiniz bölge, bizim kabul etmediğimiz bir belgeyle, yani Sevr Anlaşması'yla belirlenmiştir. Şu anda bulunduğunuz ve üç yıldır işgal ettiğiniz yerlerdeki mevcudiyetinizi, kesin bir

67 Czas", nr 213, 20 IX 1922, s. 1-2. 66

barış için görüşmelerde ortak hareket etme talebinizi kabul ettiğimiz gibi, şimdilik kabul ediyoruz. Buna karşı hiç bir harekâta bulunmayacağız, yani İstanbul, Gelibolu ya da Doğu Trakya'daki Çatalca yönünde ilerleyeceğimizden korkmanıza gerek yok. Ancak şu anda elinizde bulunmayan ve Yunan askerlerinin şu ana kadar bulundukları noktaları savunmamızı engelleyemezsiniz.

İstanbul, 20 Eylül. (PAT.) Türk çevreleri, İstanbul ve Trakya sorununun Türkler ve müttefikler arasında çözülmesi gerektiğini öne sürüyorlar. Kemal'in ordusu tarafsız bölgeyi ihlal etmek niyetinde değil, ancak Ankara hükümeti, askıda bulunan sorunların Türkiye ve müttefikler arasında acilen çözülmesini istiyor. Türkiye ulusal azınlıklara istenen garantiyi verecek; boğazların silahsızlandırılmasını ve Milletler Cemiyeti' nin kontrolü altında serbest geçişi kabul edecek. Ancak Gelibolu'nun askeri işgalini kabul etmediği gibi, Edirne'nin kendilerine verilmesini de talep ediyor. Türk çevreler, İngiltere hükümetinin çabalarını anlayamıyor. Milliyetçilerin büyük çoğunluğu, her türlü sonunun Türkiye ile müttefikler arasında çözülmesine taraftar, ancak Trakya'nın Yunanlılar tarafından öncelikle boşaltılmasını kaçınılmaz görüyor.

Londra, 20 Eylül. (PAT) İngiliz kabinesi dün akşamki oturumunda, saldırı durumunda Boğazların korunması amacıyla, kara, hava ve denizde askeri güvenlik önlemleri alınması konusunda kararlar aldı. Yarı resmi bildiri, İngiltere'nin gerektiği takdirde Boğazların savunmasını kendilerinin sağlayabileceklerine inandığını ve müttefiklerden bağımsız olarak bazı askeri harekâtlarda bulunabileceğini belirttiğini vurguluyor. Reuter Bürosu, İngiltere hükümetinin savaşa başlamak niyetinde olmadığını, yalnızca Sevr Anlaşması'ndan doğan yükümlülükleri yerine getirmekte zorlanan müttefik askerlerine destek olmak istediğini belirtiyor. Kemal Paşa, Boğazlardaki tarafsız bölgeyi ihlal ettiği takdirde geri adım atmak ya da savaşmak zorunda kalacağı konusunda önceden uyarıldı.

Londra, 20 Eylül. (PAT.) Lloyd George, Avustralya ve Yeni Zelanda başbakanlarına şu telgrafı çekti: Boğazların ve Gelibolu yarımadasının tarafsızlığının savunulması amacıyla asker göndermeniz konusundaki sorularıma verdiğiniz acil yanıtları büyük bir memnuniyetle aldım. Britanya İmparatorluğu, çocukları tarafından gerçekleştirilen savaş ve zafer sonuçlarının Orta Doğu'da yok olup gitmesine izin vermeyecektir.

Paris, 20 Eylül. (AW) Londra gazetelerinin bildirdiğine göre, kabine Konseyi, Mısır garnizonunun bir bölümünün İstanbul'a gönderilmesi için hazırlık yapılması emrini verdi.

Paris, 20 Eylül. (PAT.) Fransız hükümeti, Reuter Bürosu tarafından cumartesi

günü yayınlanan bildiri hakkında hiç bir doğrulama almadı. Poincare, Lord Harrington'ı kabul ediyor. İngiltere büyükelçisi müttefik devletlerin askeri işbirliğini talep eden tasarıyı kendisine sunarsa, söz konusu programa ilişkin olarak Fransa'nın onayını büyük olasılıkla alamayacak. Aslında Poincare dün Londra'ya Fransa hükümetinin Doğu sorununa bir bütün olarak bakışını açıkça ortaya koyan bir bildiri yolladı. Bildiride, Fransa'nın boğazların tarafsız bölgesinin korunmasını kabul ettiği vurgulanıyor ve Yüksek Fransız Komiseri'nin, Kemal Paşa'yı müttefiklerin ortak kararı konusunda bilgilendirme amacıyla meslektaşlarının yaptığı girişimlere katıldığı anımsatılıyor. Paris, atılan bu adımların yeterli olduğu, zira askeri müdahalenin anlaşmazlığı büyütebileceği görüşünde. Fransa, silah gücüne dayanan çözümler konusunda asla bir sorumluluk almayacak, çünkü son taburunu da Çanakkale'den çekmiş durumda. Askeri birlik sevkıyatı konusunda da geleceğe yönelik olarak kendisini bağlamamaktadır. Zira en uygun sonuçlara olmasa bile, birçok şeye, diplomatik görüşmeler yoluyla ulaşılabileceğini inanmaktadır.

İtalyanlar da Fransızların görüşlerine benzer ifadeler kullanmaktadırlar.

Londra'ya giden Yugoslavya Dışişleri Bakanı Nincic, Yugoslavya'nın Bulgaristan gibi, öncelikle Neuilly anlaşmasıyla ilgilendiğini, Sevr anlaşmasına ilişkin kaygıları ise büyük devletlere bıraktığını belirtti.

Bükreş'ten ve diğer devletlerden de benzer sesler duyuluyor. Uğradıkları yenilgiden sonra Yunanlılara Boğazların savunması için çağrıda bulunmak, göz ardı edilmemesi gereken bir nokta gibi görünüyor. Bu koşullarda, İngiltere'nin askeri müdahale konusundaki talebinin sonuçlanabilmesi az bir olasılık. Fransa, asla İngiltere ile birlikte hareket etmeyecek ve kan dökülmesinden kaçınmak için gelecekte yalnız başına girişimlerde bulunacak. Önceki gün gece geç saatlerde Poincare'i ziyaret eden İngiliz generali Townsed, Fransa'nın Türklere yönelik siyasetini tümüyle onayladığını açıkladı.

Paris, 20 Eylül. (PAT.) Petit Parisien, müttefiklerin tarafsız bölgenin ihlali konusunda verdikleri ortak notaya Ankara'nın verdiği yanıtın Paris'e ulaştığını bildirdi. Ankara hükümeti, verdiği yanıtta, Kemalistlerin İstanbul, Boğazlar ve Doğu Trakya'ya karşı her hangi bir harekâta bulunmak niyetinde olmadığını kesin olarak belirtiyor. Ancak müttefiklerin, Türklerin hala savaştıkları Yunanlılar tarafından işgal edilmiş noktaların ele geçirilmesini engelleyecek biçimde, Kemalistlerin düşmanlarının yanında yer alamayacakları vurgulanıyor.

Londra, 20 Eylül. (PAT). İstanbul gazetelerinden alına haberlere göre, bu kentte yayımlanan "Akşam" gazetesi, makalesinde, Kemalistlerin şu anda tarafsız

bölgeyi ihlal etmeyeceklerini, ancak müttefiklerin kendilerine istedikleri huzuru vermeleri gerektiğini, aksi takdirde müttefiklerle savaşılacağını yazıyor.

Viyana, 20 Eylül. (PAT.) Neue Freie Presse, Paris'ten bildiriyor: İngiliz askeri çevrelerinde büyük bir hareketlilik var. Çanakkale'deki İngiliz askerleri için iae, büyük olasılıkla General Allenby komutasında bulunan Mısır'ı işgal eden kolordudan sağlanacak. Bu kolordu, dört süvari alayı, yedi piyade taburu ve güçlü bir topçu birliğinden oluşuyor.

Roma, 20 Eylül. (PAT) Bakanlar Kurulu, Yunan-Türk anlaşmazlığı ve Doğu sorunu konusunda Schanzer tarafından önerilen siyaseti tümüyle onayladığını belirtti. İtalya'nın diplomatik tutumu, müttefiklerin Boğazların serbest bırakılma garantisi konusundaki etkinlikleriyle aynı paralelde ve Yunan-Türk anlaşmazlığı sınırlarını aşan konulara çözüm bulunmasının gerekliliğine, yapılması gereken konferansın en kısa zamanda gerçekleştirilmesi inancına dayanıyor.

Londra, 20 Eylül. (PAT.) Reuter Bürosu, Romen hükümetinin, uygulayacağı siyaset konusunda henüz kesin bir açıklama yapmadığını bildiriyor. Ancak, Romanya'nın İstanbul ve Boğazlar konusunda İngiltere hükümetinin yaklaşımını tümüyle kabul edeceği düşünülüyor. Müttefiklerle tek bağlantısının Marmara Denizi ve Çanakkale yoluyla gerçekleşmesi nedeniyle, Romanya, Boğazların serbest bırakılması konusunda yakından ilgileniyor.

Paris, 20 Eylül. (PAT.) Echo de Paris, Yugoslavya dışişleri bakanı Nincic'in, Fransız hükümetini, Belgrad hükümetinin Trakya'nın, Edirne de dâhil Türkiye'ye verilmesine karşı olmadığı konusunda bilgilendirdiğini yazıyor.

Londra, 20 Eylül. (PAT.) Sunday Express, New York'dan, Amerikan hükümet çevrelerinin Doğu'daki olayları büyük bir dikkatle izlediğini bildiriyor. Birleşik devletler, Kemal Paşa'nın Avrupa'ya olan yaklaşımını büyük bir tehlike sayıyor. Amerika'nın Hughes'in dönüşünden hemen sonra Doğu konusunda girişimlerde bulunacağı tahmin ediliyor.

Berlin, 20 Eylül. (PAT.) Havasa Ajansı, Ankara'dan, hükümetin bakanlar kurulu başkanı Rauf Bey'in, Türklerin zaferi münasebetiyle yapılan kutlamalar sırasında yaptığı konuşmada şunları söylediğini bildiriyor: “ Bugün İzmir'in geri alınmasını kutluyoruz, ancak, haklı olduğumuz konular dışında hiç bir şeyi talep etmediğimizin altını çizmek gerekir. Bize ait olan hiçbirşeyden vaz geçmeyeceğiz ve saldırılar karşısında geri adım atmayacağız”.

Londra, 20 Eylül. (PAT.) Daily Express dış politika yorumcusu bildiriyor: Mustafa Kemal Paşa dâhil, hiç kimse yeni bir savaş istemiyor, ancak İngiliz

hükümeti Boğazların serbest bırakılması konusunda çok ilgileniyor ve bu, Cebelitarık sorununda olduğu gibi, değişmez bir ilke olsa gerek. Daily News şöyle yazıyor: Barış ya da savaş olacağı konusu Kemal Paşa'ya, özellikle de savaş sürdürüp sürdürmeyeceğine ya da konferansı kabul edip etmeyeceğine bağlı. Güvenilir kaynaklar, İngiltere hükümetinin tek başına harekete geçmeye hazır olduğunu belirtiyor ve planlanan konferansın Türkiye belirli vaatlerde bulunmadıkça gerçekleşmeyeceğini vurguluyor.

İngiliz gazeteleri, hükümetin Yakın Doğu sorunundaki tutumuna genelde olumsuz yaklaşıyor. Tanınmış radikal milletvekili Kenworth, "Daily News" gazetesinde şöyle yazıyor: "Avrupa'daki durum 1914 yılındaki kadar tehlikeli ve şu andaki yanlış siyasetimizi düzeltmediğimiz takdirde topyekün bir savaşa yol açabilir. İngiliz planına göre Yunanistan'a karşı çıkması gereken Romanya ve Yugoslavya da savaşa hazırlanıyor. Türklerin zayıf olduğumuz Irak, İran ve Suriye'de bize saldırılarını beklersek, Rusya Romanya'dan Besarabya'yı geri isteyebilir, Romanya'nın müttefiki Polonya ise aktif yardımda bulunabilir. Sonucu tahmin etmek çok kolay. Türkiye'nin henüz kendisini toparlayamadığını, ulusal azınlıklar konusunda olduğu gibi, Filistin, Suriye ve Irak konusunda garanti istemeye hazır olmadığını anımsayarak, Fransa ile ele ele yürümeliyiz

Daily News, İngiltere'nin ortaya koyduğu etik durumun da saygın olmadığını ekliyor."Yunanlılar, aldatıldıklarını düşünüyorlar, Müslümanlar ise İngiltere'yi İslam düşmanı olarak görüyorlar". Diğer ultra-radikal gazetelerde Türklere, Trakya'daki düzenlemeler de dâhil olmak üzere, ulusal tavizler verilmesi düşüncesi oluşuyor; bu nedenle Fransa ile ortak cephe kurulması kaçınılmaz.

İngiliz kamuoyu, öncelikle Kemal'in zaferinin tüm Müslüman dünyada, özellikle de Hindistan'da yaptığı büyük etkiden huzursuz. Bu ülkedeki Müslüman Yasama Meclisi delegeleri ve milletvekilleri, Kalküta'dan Kemal yardımcısına ve Lloyd Georg'a Türkleri destekleyen kararlı telgraflar çekmiş bulunuyor.

4. Doğu Sorunu-Savaşa Ve Birliğin Dağılmasına Karşı Paris Görüşmeleri: ⁶⁷

(Özel).- PARİS 7 Ekim. Poincare, Lord Curzon ve Galli'nin gece yaptıkları görüşmeler sabah 03.30'da sona erdi ve sabah saat 9.00'da yeniden başladı. Çok fazla görüşme yapılması nedeniyle toplantıya ilişkin dışarıya da çok sayıda haber sızmış bulunuyor. Poincare, Lord Curzon'a şu sözcüklerle hitap etmek durumunda kaldı:

⁶⁷P. K., *Rzeczpospolita*, nr. 274, 8 X 1922, s. 1

- Na kadar süreceği belli olmayan yeni bir savaşın patlak vermesi olası mı? İttifakın sona erdirilmesinin düşünülmesi olanak dâhilinde bir şey mi? Bu yalnızca 23 Eylül tarihli anlaşma konusunda uzlaşabilmek olanak dâhilinde olmadığı için mi?

Lord Curzon'un Poincare'nın görüşünü paylaştığı ve onun, Lloyd George'un desteklediği ayrılıkçı siyaset güden kliklere dâhil olmadığını düşündüğü konusunda garanti veriliyor.

Öğleden önce 11.00 sularında görüşmelere ara verildi. Toplantının akışı hakkında bilgi vermek üzere Lord Curzon Londra'ya, Galli ise Roma'ya telefon etti. Bu ara sırasında Fransız Bakanlar Kurulu önce Dışişleri bakanlığında, daha sonra da Elisee Sarayında, Millerand başkanlığında toplandı. Bakanlar Kurulu, İstanbul'a yapılması düşünülen tüm önerileri oy birliğiyle kabul etti.

5. Barış Görüşmelerinin Sonuçları - Türklere Trakya'nın Verilmesi Kararı:⁶⁸

(Özel).- PARİS, 7 Ekim. Pioncare'nin Lord Curzon ve Galli ile yaptığı görüşmeler öğleden sonra 14.00'de başladı. Toplantıda şu anlaşmaya varıldı:

Yunanistan'a derhal Doğu Trakya'yı boşaltma çağrısı yapılacak. Venizelos'un aynı şeyi dün Poincare'ye önermesi nedeniyle bunu güçlük çıkartmadan yapacağı umut ediliyor. Ancak yalnızca Yunan ordusu değil, Yunan halkı da bölgeyi boşaltacak. Böylelikle de azınlıkların korunması sorunu ortadan kalkacak ve boşaltma operasyonu hemen gerçekleştirilecek. Bu arada müttefikler Trakya'yı işgal edecek ve orada kontroller yapacak. Boşaltmayı izleyen otuz gün içinde Türk yönetimi ve polisi devreye girecek. Bu operasyon yalnızca bir ay sürecek ve ardından Trakya Türklere teslim edilecek.

İngiltere hükümetinin raporu alır almaz danışmalarda bulunacağı ve bu anlaşmayı kabul edeceği kanısı yaygın. P. K.

6. Boğazda Tarafsız Bölgenin İhlali:⁶⁹

(Özel)- LONDRA, 9 Ekim.- "Daily Telegraph" İstanbul'dan, Türklerin İzmit yakınlarında tarafsız bölgeye girdiğini bildiriyor. İngiliz torpidosu, Boğaz'dan 45 km. uzaklıkta, Karadeniz kıyısında bulunan Şile'de karaya deniz piyade birliği çıkartmış bulunuyor. Birlik komutanı, Kemalistlere, yapılan anlaşmayı ihlal

⁶⁸ "Rzeczpospolita", nr 274, 8 X 1922, s. 1.

⁶⁹ K-ski., Rzeczpospolita, nr. 275, 9 X 1922, s. 1

ettiklerini bildirdi. Kemalistlerin komutanı ise, geri çekileceklerini ancak askerlerinin çok yorgun olduğunu belirterek geceyi Şile’de geçirmek için izin istedi.

İstanbul’dan ulaşan haberlere göre, Türkler, Boğaz’ın Asya kıyısında, Beykoz’dan bir kaç kilometre uzaklıkta bulunan Umur Yeri’ni geri aldılar. İngiliz başkomutanlığının bildirisi, müttefik kuvvetler generallerinin tarafsız bölgenin yeniden ihlalini protesto ettiklerini ve İsmet Paşa’nın bu olay nedeniyle ciddi bir çatışma olmaması konusunda dileklerini sunduğunu belirtiyor.

7. Mudanya Görüşmeleri:⁷⁰

MÜTTEFİKLERİN ÖNERİLERİ

(Özel).- PARİS, 10 Ekim.- Paris’e bugün ulaşan haberlere göre, Müttefik Devletler generalleri, İsmet Paşa’ya, Trakya’da bulunması gereken Türk jandarma erlerinin sayısı konusunda anlaşma yapılmasını önerdiler. Tasarı, bunun dışında, Küçük Asya’da bulunan ve Türk askerlerinin barıştan önce girmesi yasaklanan tarafsız bölge sınırlarının yenilenmesi konusunu da içeriyor. İsmet Paşa yanıt vermeyi geciktirdi ve daha sonra da bu önerileri hükümetine iletmesi gerektiğini bildirdi. İstanbul’da yanıtın hemen gelmesi bekleniyor. Mudanya’daki görüşmeler bugün saat 17.00’de yapılacaktır.

KEMAL PAŞA MUDANYA’DA

Tel. wl.- PARİS, 10 Ekim.- “Petit Parisien” Kemal Paşa’nın dün Mudanya’ya geldiğini bildiriyor. Kendisi görüşmelere katılması için davet edildi. “Petit Parisien” görüşmelerin çabuk bitmesini istiyor ve Kemal Paşa’nın görüşmelerin seyrini olumlu etkileyeceği görüşünde. Mudanya’daki görüşmelerin hemen sonuçlanması kaçınılmaz, zira İstanbul halkı çok sinirli ve Boğazlar konusundaki her söylentiye panik yaratarak tepki gösteriyor. Örneğin, Boğazların gemi seyrine kapatıldığı haberi büyük bir korkuya yol açtı. Neyse ki bu emir bir saat sonra geri alındı.

8. Doğu’daki Durum Hakkında Rahatlatıcı Haberler:⁷¹

Tel. wl.-PARİS, 10 Ekim.- Gazeteler, Mudanya’da generaller arasında görüş ayrılığı bulunduğu konusunda dün sabah baskılarında yer alan haberlerin doğru olmadığını bildiriyor. Yalnızca General Harrington’un, Trakya’da bulunması gereken Türk askeri polislerinin sayısı konusunda hazırlanan önergeyi almaması

⁷⁰ P. K., *Rzeczpospolita*, nr 277, 11 X 1922, s. 1.

⁷¹ P. K., *Rzeczpospolita*, nr 276, 11 X 1922, s. 2.

söz konusu. Aynı zamanda boğazların her iki yakasında bulunan sınır çizgisi de tam olarak bilinmiyor. Harrington şu anda gerekli önergeye sahip; Fransa ve İtalya temsilcileri de, İsmet Paşa ile görüşmelerin yeniden başlayacağı konusunda bilgilendirildi. Tam bir anlaşmaya çok kısa sürede varılabileceği umut ediliyor. Bazı gazeteler bunun bugün gerçekleşebileceği umudunu taşıyor.

Türk askerlerinin tarafsız bölgeyi yeniden ihlaline ilişkin İngiliz kaynaklı son haberler oldukça rahatlatıcı. Buradaki üç birliğin emir üzerine İzmit kentinden ayrılması söz konusu. İki komutan tarafsız bölgede bulunduklarını öğrendikten sonra askerlerini derhal geri çekti. Üçüncü birliğe ilişkin şu ana kadar ayrıntılı bir haber yok. Ancak onların da geri çekileceği konusunda duyumlar var. Ufuk, nihayet en azından Doğu’ da açılmaya başladı.

9. Yakındoğu’da Türkiye’ye Karşı Kararlı Çıkış:72

İSTANBUL, 9.11 (PAT.) Müttefik Devletler Yüksek Komiserleri, Ankara Hükümeti temsilcilerine nota verdiler. Notada, yeni Türk hükümeti tarafından yapılan ve süper devletlerce Mudanya ve Mondros anlaşmalarının kararlarını ihlal anlamına gelen İstanbul’a ilişkin düzenlemelerden geri adım atılmadığı takdirde, Türklerin düzenlemelerine karşı harekete geçebilecek geniş yetkiler alma talebiyle hükümetlere başvurulacağı belirtiliyor.

10. Doğu Sorununda Güçlükler- Geçici Anlaşmazlıklar:⁷³

(Özel).- PARİS, 11 Kasım.- Doğu konferansı sorunu İngiltere’nin tutumu yüzünden çıkmaza girdi. Bu sabah Londra’dan alınan haberlere göre, Lord Curzon müttefik devletler arasında tam bir anlaşmaya varılmadıkça Lozan’a gitmek istemiyor. Diğer yandan Fransa hükümeti, Lozan konferansı’nın özellikle bu konu ile ilgilenmek zorunda olduğu görüşünde.

“Temp” bugün Türkiye’ye doğrudan görüşme vaadinde bulunulduğunu ve Türklerin özellikle bu güvencelere dayanarak saldırıya son verdiğini, şimdi geri adım atıldığı takdirde bunun Türkiye’de kötü bir etki yaratacağını ve ileride ne sonuç vereceği belli olmayan güçlükler yol açabileceğini yazıyor.

“Temp”, bu olaya ilişkin olarak, Fransız hükümetinin görüşüne yer veriyor. Poincare’nin son anda Lozan’daki konferansı 13 Kasım’da toplamaya karar verdiği

⁷² *Rzeczpospolita*, nr 306, 9 XI 1922, s. 2.

⁷³ “*Rzeczpospolita*”, nr 309, 12 XI 1922, s.1.

öğrenildi. Ancak o gün sadece konferansın açılışı yapılacak ve çalışmalar ancak bu ayın yirmisinde başlayacak.P.K.

11. İstanbul'dan Haber Yok- Londra'daki Görüşmeler:⁷⁴

(Özel)- LONDRA, 11 Kasım.- İstanbul ile doğrudan bağlantı kurulamaması nedeniyle bu kentten her hangi bir haber almamıyor ve bu durum diplomatik çevrelerde büyük endişe yaratıyor.

Örneğin “Daily Telegraph”, çünkü kabine toplantısına, durum hakkında görüşlerini belirtmek üzere askeri uzmanların davet edildiğini bildiriyor.

“Times”, başyazısında, Lozan Konferansı'nın başarıyla sonuçlanabilmesi için şimdiye kadar elde edilen verilerin yetersiz olduğunu, Fransa'nın sonunda İngiltere'nin tutumunu kabul etmesinin kaçınılmaz koşul olduğunu vurguluyor.

12. Doğu Konferansı Öncesi- Anlaşmazlıkların Ortaya Konması:⁷⁵

PARİS, 13.11.-PAT.-Havas.- Londra'dan, Poincare'nin Curzon ile görüşmeye kabul etmemesi ve General Pelle'ye İstanbul'da olası bir sıkıyönetim ilanı durumunda kendisinin de katılması yolundaki talimatın gecikmesi sonucu İngiliz kamuoyunun endişeli olduğuna ilişkin haberler ulaşıyor. Bu duyumlara karşın, Havas'ın öğrendiğine göre, Poincare, Curzon ile İtalya temsilcisinin de katılabileceği bir görüşme yapılması önerisini kabul etmiş bulunuyor. Mussolini ise ne Paris'e ne de Londra'ya gelebileceği için bu toplantı daha yakın bir yerde yapılabilir. Poincare, Müttefiklerin Mudanya'da kabul edilen koşullar bazında artık anlaşmaya vardıkları inancıyla bu görüşmeyi kabul etti. Diğer yandan Poincare bu ayın yedisinde General Pelle'ye İstanbul'da olağanüstü hal ilanı için yetki veren bir telgraf çekti. Ancak birbiri ardına çekilen iki telgraf, telgraf tellerindeki kopukluk nedeniyle 48 saatlik gecikme ile ulaştı. Bunun yanı sıra bu ayın dokuzunda Poincare, Londra üzerinden İstanbul'a Fransız hükümetinin söz konusu talimatını gönderdi; buna göre, Poincare artık sorumlu kişi değil. General Harrington, Charpy ve Montbilli, oybirliğiyle olağanüstü hal ilanına karşı çıktılar. Türkler, Mudanya anlaşmasını ihlal ederek müttefik ordularına saldırırsa, bu davranışları hoşgörü ile karşılanamaz. Bunlardan, Fransız hükümetinin tutumunun, bazı İngiliz çevrelerinde hissettirilmeye çalışılan sinirli ortama hiç bir biçimde neden olmayacağı ve gerçek

⁷⁴ K-ski., *Rzeczpospolita*, nr 309, 12 XI, 1922, s. 1.

⁷⁵ *Rzeczpospolita*, nr 310, 13 XI 1922, s.2.

durumun açıklanmasıyla birlikte ortadan kalkacağı sonucu çıkmaktadır.

13. Yakın Doğu'da Durum⁷⁶

Paris, 13. 11.- PAT.- “Petit Parisien”, muhabirinin İstanbul'da bu ayın onunda Refet Paşa ile yaptığı görüşmeye yer veriyor. Refet Paşa, İstanbul'un müttefik kuvvet orduları tarafından boşaltılması konusunda verilen notanın yanlış yorumlandığını açıkladı. Refet Paşa, Ankara hükümetinin müttefik devletlere İstanbul'un boşaltılması için talepte bulunduğunu belirtti; bu durumda, boşaltma operasyonu müttefiklerin bu talebi kabul etmesine bağlı.

14. Doğu Konusunda İngiliz Raporu:⁷⁷

(Özel) PARİS, 16 Kasım.- “Petit Parisien” dün Quai d'Orsay'a verilen İngiliz raporunun bazı ayrıntılarını yayımladı. En etkileyici konu, Lozan konferansının olumlu sonuçlar vermesini engelleyebilecek olan Türklere karşı zorlayıcı düzenlemeler. Ancak bu sorun, Curzon ile Poincare arasında özel bir görüşme yapılmasını gerektirdiği halde çok kısa geçirilmiş.

Rapor, daha sonra, müttefik devletlerin Türkiye'ye verdiği 28 Mart tarihli notanın hükümetin değiştirilmesini öneriyor. Rapora göre, Türkiye'nin silahsızlandırılması, yalnızca Avrupa yakası ile sınırlandırılmalı ve bunun için uluslararası denetim altında askerlerden arındırılmış bir bölge oluşturulmalı. Türkiye tazminat ödemek zorunda bırakılmamalı. Ayrıca hukuk reformu da söz konusu ediliyor.

İngiltere ayrıca, tüm Türk demiryolu şebekesinin yeniden organizesini talep ediyor. Sonuç bölümünde ise ulusal azınlıklar konusu yer alıyor. Türklerin kontrolü amacıyla, Avrupalı subayların Türk jandarması içinde yer alması talebi de bulunuyor.

15. Yakın Doğu- İstanbul'da Anlaşma:⁷⁸

Londra, 15. 11. -PAT.- İstanbul'dan Refet Paşa ile anlaşmaya varıldığı bildiriliyor. Buna göre, Türk polisi yalnızca Türklerle ilgilenecek; yerel Hristiyan halk ve yabancılar ise yalnızca müttefik kolluk güçlerinin denetiminde bulunacak.

⁷⁶ *Rzeczpospolita*, nr 310, 13. XI 1922, s. 2.

⁷⁷ P. K., *Rzeczpospolita*, nr 313, 16 XI 1922, s. 1

⁷⁸ *Rzeczpospolita*, nr 313, 16 XI 1922, s. 2

Refet Paşa, Müttefik Kuvvetler Komiserleri ile yaptığı son görüşmeler sırasında çok uzlaşmacı davrandı ve özellikle Trakya'nın Türk yönetimine verilmesi konusunun tartışılması sırasında, gelecekte Çanakkale bölgesinde Türk jandarmaları ile artık hiç bir anlaşmazlık beklenmemesi gerektiğini belirtti.

16. Doğu Konferansının Açılışı:⁷⁹

ÖNGÖRÜŞMELER- MÜTTEFİKLERİN TAM OLARAK UZLAŞMASI

(Özel) LOZAN, 20 Kasım.- Curzon, Poincare ve Mussolini arasındaki öngörüşmeler dün gece geç vakitlere kadar sürdü ve bu sabah yeniden başladı. Görüşmeler saat 10.30'da Mussolini'nin Kemalistlerle görüşmek istemesi nedeniyle kesildi. Daha sonra Fransa, İngiltere ve İtalya heyetleri özel görüşmelerde bulundular; saat 12.00'de yeniden ortak toplantı yaptılar.

Son görüşmelere, müttefik devletler heyetleri dışında, askeri danışmanlar da katıldı. Buradaki çevrelerin belirttiğine göre, bu görüşmeler müttefik devletlerarasında tam bir uzlaşma içinde sürüyor.

CASİNO MONT BENON'DA

(Özel). -Lozan, 20 Kasım.- Öğleden sonra saat tam 16.00'da Casino Mont Benon'da Doğu Konferansı'nın açılışı yapıldı. Açılış oturumuna Poincare, Lord Curzon ve İsmet Paşa katıldı.

İsviçre Birleşik Konseyi başkanı Haab açılış konuşmasını yaptı. Konuşmasında Dünya Savaşı'nın bu son anlaşmasının en sonunda barışı getireceği umudunu belirtti ve konferansın başarıyla sonuçlanması dileklerini dile getirdi.

LORD CURZON'UN KONUŞMASI

Daha sonra Lord Curzon söz aldı ve yaklaşık olarak şunları vurguladı: Lozan Konferansı, müttefiklerin tarafsız bir devlet topraklarında gerçekleştirdikleri ilk konferanstır. Ancak başka hiç bir devlet, dünya savaşı sırasında özgürlüğün, barışın ve genel uzlaşmanın sözcülüğünü yapan İsviçre kadar bu işe uygun değildir. Tüm uluslar bugün tek şey diyor: savaş sonrası güçlüklerden kurtulmak ve anlaşmaya varmak. Bu yeni görüşmeler sırasında da, sorunun çözümüne ve mutlu sona ulaşmaya kadar hiç bir girişimden kaçınmayacağız.

İSMET PAŞA'NIN KONUŞMASI

Lord Curzon'dan sonra söz alan İsmet Paşa, daha uzun olan konuşmasında

⁷⁹ *Rzeczpospolita*, nr. 318, 21 XI 1922, s. 2.

özetle şunları söyledi: Dört yıl önce Wilson İlkeleri silah bırakılmasıyla sonuçlandı. Ancak bu sırada Türkiye huzura kavuşmadı, tam tersine huzursuzluklar içinde ve saldırı tehlikesi altında kaldı. Sonunda Türkiye bağımsızlığını askeri güç kullanarak korumaktan başka çıkar yol bulamadı. Türkiye Millet Meclisi, Türk ulusunun ortaya koyduğu sabır ve özverinin büyüklüğü sonucu ortaya çıktı. Meclis 1918'de (1920 olmalı) kuruldu. Türkiye, savaş gereği olmayan pek çok acımasız saldırı nedeniyle yıkıldı. Bugün de milyonlarca Türk, Anadolu'da harabeler arasında evsiz barksız yaşıyor. Bu konferansın sonucunda barış döneminin başlayacağını, Türk heyetinin anlaşmaya varma konusundaki arzusunu diğer heyetlerin de göstereceğini umud etmekteyim.

İsmet Paşa son olarak, Ankara'da bulunan Türkiye Millet Meclisi adına, gösterdiği içten konukseverlikten dolayı İsviçre'ye teşekkür etti.

KOMİSYON SEÇİMİ- KONFERANSIN SÜRESİ KONUSUNDA VAR SAYILAN SÜRE

Konferansın açılışından sonra komisyonların seçimine geçildi. Fransa, İngiltere ve İtalya heyetleri sıra ile konferansa başkanlık edecek. Konferans çevrelerinde görüşmelerin en az bir ay süreceği var sayılıyor. Poincare dün gece, İngiltere ve İtalya heyetleri onuruna bir yemek verdi.

17. Lozan Konferansı: ⁸⁰

MÜTTEFİKLERİN YAPTIKLARI GÖRÜŞMELER

(Özel) LOZAN, 21 Kasım- Konferansın bugünkü oturumunun başlamasından önce Poincare, Mussolini ve Lord Curzon arasında bir toplantı yapıldı. Görüşmeler sonucunda, İtalya başkanının, 12 Ada'nın İtalya tarafından geçici bir süre işgaline ve daha sonra da himaye altında bulundurulmasına karşılık olarak bazı tavizleri kabul edeceği belirtildi. Mussolini, Türklere sunulacak taleplerde bazı değişiklikler yapılmasını önerdi.

İKİ OTURUM

(Özel)- LOZAN, 21 Kasım.- Konferansta bugün öğleden önce ve öğleden sonra olmak üzere iki oturum yapıldı. İlk oturumda görüşme kayıtları konusu görüşüldü. Görüşmelerde İngilizce, Fransızca ve İtalyanca olmak üzere üç dil kullanılacak. Fransızca konuşmalar çevrilmeyecek; bu da bu dilin konferansın resmi dili olacağını gösteriyor. Türkler konferansta kendilerine yönetim hakkı

⁸⁰ *Rzeczpospolita*, nr 319, 22 XI 1922, s. 1.

verilmesini talep ettiler.

Bu oturumda çok dostça karşılanan Mussolini de hazır bulundu. Mussolini'yi 11 yıl boyunca izleyen gizli polisin burada onu koruması, kaderin garip bir cilvesi. Bilindiği gibi, Mussolini bir zamanlar bira fabrikasında yardımcılık yapıyor, gece okuyor ve tanınmış bir anarşist olarak polis gözetiminde bulunuyordu.

Bu oturumda, Karadeniz'e kıyısı bulunan ve Doğu sorununun katılınları olmadan çözümlenemeyeceği tüm devletlerin de konferansa davet edilmesi düşüncesi olgunlaştı. Ancak Türk delegeler, 23 Eylül tarihli notada söz konusu olanlar dışında başka hiç bir devletle görüşmek istemediklerini belirttiler.

Lord Curzon'un önerisi üzerine, Poincare'nin özel sekreteri Massiglie, konferansın genel sekreteri seçildi. Buradaki çevreler Doğu konusundaki planın artık hazır olduğunu ve bunu İtalya temsilcisi Garroni'nin hazırladığını söylüyorlar. Özellikle görüşmeler öncesinde müttefik devletler arasında davranış birliğini sağlamak amacıyla son bir toplantı yapılacağı düşünülüyor. Müttefik cephesinin Türkiye karşısında hala tek vücut olduğunu her durumda vurgulamak gerek.

Öğleden sonra saat 16.00'da Lord Curzon'un başkanlığını yaptığı ikinci oturum gerçekleşti. Değişik ülkelerin temsilcileri önerilerini sundular, daha sonra Fransız delege Barrere ve Japon delege Baron Haischi konuşma yaptılar. Görüşmeler memnuniyet verici biçimde sürüyor.

VATİKAN TEMSİLCİSİ GÖZLEMCI ROLÜNDE

(Özel). - LOZAN, 21 Kasım. - Burada sürmekte olan Lozan Konferansı'nda, Türkiye'deki Katoliklerin geleceği sorunu ile ilgilenecek olan Vatikan delegesinin gözlemci konumunda katılacağı belirtiliyor.

18. Lozan Konferansı Üzerine: ⁸¹

VARILAN ANLAŞMALAR - İTALYA'NIN EKONOMİK TALEPLERİ

(Özel). -PARİS, 21 Kasım.- Lozan'dan ulaşan dünkü haberlere göre, Poincare, Curzon ve Mussolini arasında, önceki gün gerçekleşen giriş toplantısında oluşan samimi bir uzlaşma ortamını vurgulayan resmi bir bildiri yayımlandı. Bu görüşmelerde, konferansın organizasyonu ve giriş görüşmeleri konuları ele alındı.

Bu resmi bildiriye, Mussolini'nin Curzon'un muhtırasını kabul ettiğini, ancak Türkiye'ye ne tür baskı uygulanacağı konusunun açıklığa kavuşmadığını

⁸¹ P. K., *Rzeczpospolita*, nr 319, 22 XI 1922, s. 1.

eklemek gerek. Poincare, Türkiye'ye ancak 23 Eylül tarihli notayla ortaya konan koşulları aşan taleplerde bulunmaları durumunda güç kullanmaya taraftar. Poincare'ye göre, müttefik devletler, zorlayıcı tedbirler almadan önce yeni bir konferans toplamak durumunda.

Ekonomik konularda Fransa ve İngiltere arasında hemen hemen tam bir görüş birliği hâkim. Ancak İtalya, ekonomik konularda henüz üzerinde anlaşmaya varılamayan belirli koşullar öne sürüyor. Poincare, bugün büyük olasılıkla İsmet Paşa ile görüşecek.

19. Çanakkale'nin Türklerin Kontrolünde Serbest Bırakılması:⁸²

PARİS, 21.11.- pat.- "Le Martin" Lozan'dan bildiriyor: Boğazlarda askeri garnizon bulundurmanın yararsız olacağının müttefiklerce kabul edilmesi karşısında, Milletler Cemiyeti tarafından belirlenen sivil komisyon, bu bölgede silahlı ya da saldırıda bulunabilecek bir organizasyonun bulunmasına izin vermeyecek biçimde, Boğazların serbestliği konusu üzerinde düşünmeye başladı. Türkiye, Boğazların serbestliğini sağlamakla, askeri ve ticari gemilerin serbest geçişine izin vermekle yükümlü olacak. Türkiye, Boğazları yalnızca kendisinin de katılacağı bir savaş başlaması halinde kapatabilecek.

20. Lozan Görüşmeleri:⁸³

ÜÇ KOMİSYON

LOZAN, 21. 11. Pat (İsviçre Telgraf Ajansı). Barış konferansının genel oturumunda üç komisyon kurulmasına kara verildi: birincisi, topraklarla ve askeri sorunlarla aynı zamanda da Boğazlar ile ikincisi, azınlıkların gelecekte Türkiye'deki durumları ve bu konuda ne gibi yükümlülük taşıyacakları konusunda ilgilenecek; üçüncüsü ise maliye, ekonomi ve sağlıkla ilgili sorunları çözecek. Tüm komisyonlar alt komisyon oluşturdular. Birinci komisyonun başkanlığını Curzon. ikincisi komisyonun başkanlığını Garroni, üçüncüsünün ise Barrere üstlendi. Az sayıda genel oturum yapılması öngörülüyor. Üç komisyon başkanı da aynı zamanda konferansa genel toplantı başkanlığı yapacaklar.

LORD CURZON İSMET PAŞA İLE

LOZAN, 21. 11. (pat). İsviçre Telgraf Ajansı. Lord Curzon, bu akşam Türk

⁸² *Rzeczpospolita*, nr 319, 22 XI 1922, s. 2.

⁸³ *Rzeczpospolita*, nr 319, 22 XI 1922, s.

heyeti başkanı İsmet İnönü'yü ziyaret etti. Bu, İngiltere ve Türkiye temsilcileri arasında yapılan ilk konferans. Poincare de bugün İsmet Paşa'yı ziyarette bulundu.

21. Yine Petrol: ⁸⁴

DOĞU'DA BARIŞ KONFERANSINDAN

(Özel)- PARİS, 27 Kasım- Lozan'dan bildiriliyor: Amerika, Konferansta Musul petroleri konusunu ön plana çıkarttı. Bugün artık ulusal azınlıklardan değil, yalnızca Musul petrolünden söz ediliyor. Tüccarlar ve finansçılar, siyasetçilerden daha önemli konumdalar. İngilizler, aynı biçimde Türklere, Musul petrollerine karşılık olarak değişik olumlu koşullar öne sürüyor. Üç büyük petrol tröstü olan Royal Dutch, Standart Oil ve Persian Oil imtiyaz için çaba gösteriyor. Amerika, konferansta yalnızca yarı resmi değil, tam yetkili temsilci bulundurmak istediğini açıkladı. Amerikan bankaları, Türkiye'ye, kendi petrol kuruluşları için bu ülkeyi kazanmak amacıyla büyük krediler vaad ederek, özel bir çözüme gidildiği takdirde, bu geniş petrol pazarına sahip olacak ülkenin güvenilir bir açıklamada bulunması gerektiğini belirtiyor.

22. Lozan Konferansından: ⁸⁵

TÜRKİYE'NİN SAVAŞ BORÇLARI KONUSU

(Özel)- PARİS, 29 Kasım. Lozan'dan bildiriliyor: Dün Ekonomik ve Mali İşler Komisyonu toplantı yaptı. Türkiye'nin borçları konusu üzerinde çalışıldı. İsmet Paşa, Türkiye'nin, Müttefik devletlerin Türk topraklarını işgal giderlerini karşılayamayacağını, buna karşın, bu nedene dayanarak Yunanistan'dan aldığı zarar ödentisi talep etme hakkının doğduğunu, çünkü Yunan-Türk savaşının suçlusunun yalnızca Yunanistan olduğunu açıkladı.

Yunan delegesi Venizelos, İsmet Paşa'nın Yunanistan'ı savaş çıkarmasından dolayı suçlamasına sitemde bulundu ve Yunanistan'ın durumunu ortaya koyan uzun konuşmasından sonra, borçların karşılıklı olarak silinmesini önerdi. Bu arada Yugoslavya dışişleri bakanı söz aldı ve Yugoslavya'nın, Türkiye'nin borçlarının Sırbistan'a ait bölümünü üstlenebileceğini belirtti. Ancak barış konusunun, borçlarla kıyaslandığında, en önemli sorun olduğunu vurgulayarak, görüşmelerin öncelikle barış ilkelerinin belirlenmesine yönelik olacağını umut ettiğini belirtti.

⁸⁴ P. K., *Rzeczpospolita*, nr 324, 27 XI 1922, s. 1.

⁸⁵ P. K., *Rzeczpospolita*, nr 326, 29 XI 1922, s. 1.

Fransız delegesi Barrere, daha uzun bir konuşma yaparak, Türkiye'nin borçlarına ilişkin düzenleme ilkelerinde hiç bir değişikliğin söz konusu olamayacağını vurgulayarak, Türkiye'den ayrılan eyaletlerin borçlarının da Türkiye'nin borç ödentisine ekleneceği konusunun çok açık olduğunu belirtti.

İsmet Paşa, Türkiye'nin Mudanya Anlaşmasını kabul ettiğini ve kendisinin Lozan'a bu anlaşmayı temel alarak geldiğini, ancak 1918'de yapılan Mondros Anlaşmasını tanımadığını ve bu nedenle işgal borçlarının ödenmesini reddetmek zorunda olduğunu söyledi. Bunun üzerine Lord Curzon söz aldı ve her Türk hükümetinin Mondros Anlaşmasını tanımak zorunda olduğunu açıklayarak, savaş giderlerinin Türkiye tarafından ödenmesini talep etti.

Sonuçta, Türkiye'nin borçları konusu özel bir alt komisyona incelenmek üzere gönderildi.

23. Lozan Görüşmelerinde Şu Ana Kadar Elde Edilen Sonuçlar:⁸⁶

LOZAN, 28. 11. PAT. Konferans çalışmalarının ikinci haftasının başladığı şu sırada durum şöyle: Konferans görüşmelerinin şu ana kadar resmi konusu olan her iki konuda, yani Türkiye'nin Avrupa sınırları ve Bulgaristan'ın Ege Denizi'nde kıyı sahibi olması konularında, geçen hafta ortalarında Curzon ve Barrere ile İsmet Paşa'nın görüşmeleri sonucunda umulan anlaşmaya şu ana kadar varılamadı. Cumartesi günü, toprak sorunları komisyonunun son oturumunda, Türklerin 1913 yılı sınırlarında kalma konusundaki taleplerinde ısrar ettikleri, Edime Karaağaç'ın, burada demiryolu istasyonu bulunması nedeniyle, kendilerine verilmesi için özellikle baskı yaptıkları görüldü. Şu ana kadar yalnızca Curzon'un adlarına söz aldığı müttefikler ve görüş açılarını Nincic'in ortaya koyduğu Balkan ülkeleri, Türklerin taleplerine karşı olumsuz bir tutum içindeler ve Karaağaç'ın verilmesini kesinlikle reddediyor. Buna karşın Meriç yakınlarındaki küçük bir istasyonun verilmesini öneriyorlar; bu da, her ne kadar şu ana kadar ısrarla savunulan, Türklerin Meriç nehri kıyısına sahip olmamaları ilkesinden taviz anlamına da gelse, Türkleri hiç tatmin etmiyor.

General Veygand başkanlığındaki bir alt komisyonun bu konuda tam bir taslak hazırlamasına karşın, Türkiye'nin Karadeniz'den Ege kıyısına kadar olan gelecekteki Avrupa sınır bölgesini askerden arındırması konusunda bir anlaşmaya varılamadı. Türkler askerden arındırmayı değil, büyük devletlerin garantisiyle görünüşte bir tarafsızlık talep ediyor: büyük devletler ise, doğabilecek olası bir

⁸⁶ *Rzeczpospolita*, nr 326, 29 XI 1922, s. 2

müdahale yükümlülüğü nedeniyle bunu reddediyor.

Büyük devletler ve Balkan ülkeleri tarafından reddedilen, Batı Trakya'daki referandum konusu daha az önem taşıyor. Çünkü genel kanı, diğer tartışmalı konuların çözümlenmesi durumunda Türkiye'nin bu talepten güçlük çıkarmadan vazgeçeceği.

24. Boğazlar Konusunda Yapılan Görüşmeler:⁸⁷

MÜTTEFİK DEVLETLERİN ORTAK PROJESİNİN İNCELENMESİ İÇİN UZMAN KOMİSYONU OLUŞTURULMASI

(Özel)-LOZAN, 6 Aralık.- Bugün öğleden önce saat 11.00'de, Boğazlar konusu üzerinde görüşmek amacıyla topraklarla ve askeri konularla ilgili komisyon toplandı. Lord Curzon söz aldı ve Rusya'nın projesinin kabul edilemezliğini ortaya koyarak, Müttefik devletler adına, Boğazların hem savaş hem de barış sırasında geçişlere serbest bırakılması konusundaki projesini sundu.

Müttefiklerin projesi üç maddeden oluşuyor ve Boğazların serbest bırakılması konusundaki tüm konuları içeriyor. Birinci maddeye göre, tüm devletlerin ticari gemileri, gün ve saat ayırımı olmaksızın, barış sırasında Boğazlardan serbestçe geçme hakkına sahip olacak. Bu hak, Türkiye'nin taraf olarak katılmadığı bir savaş sırasında da geçerli. Buna karşın, Türkiye'nin katılabileceği bir savaş sırasında, yalnızca tarafsız ülke gemileri, düşman devletin yurttaşlarını ve askerlerini taşımamak kaydı ile serbest geçiş hakkına sahip olabilecekler. Bu nedenle Türkiye, Boğazlardan geçen tüm gemileri kontrol hakkına sahip olacak.

İkinci maddeye göre, her devletin askeri donanması ya da askeri uçakları Boğazlardan ödemede bulunmaksızın ve güçlkle karşılaşmadan geçme hakkına sahip olacak. Aynı zamanda, hiç bir devlet Karadeniz'e, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerden birisinin en büyük filosunu aşacak sayıda gemi geçiremeyecek. Karadeniz'e kıyısı olan bir devletin deniz kuvvetlerinin demilitarizasyonu durumunda, her devlet Karadeniz'e en fazla üç gemi çıkarabilecek. Bu hak, Türkiye'nin tarafsız kalacağı bir savaş sırasında da, Karadeniz'de savaşan devletlerin haklarını ihlal etmemek kaydı ile geçerli olacak. Savaş gemileri, uçaklar gibi, bu dönemde boğazlarda 24 saatten fazla kalamayacak. Bu gemilere kömür ikmal ve olası bir tamir durumunda, 1907 tarihli antlaşma (Haska) geçerli olacak.

⁸⁷ *Rzeczpospolita*, nr 334, 7. XII 1922, s. 1.

Türkiye'nin katılabileceği bir savaş durumunda, Boğazlardan serbest geçiş hakkına yalnızca tarafsız ülke gemileri sahip olacak. Buna karşın, bu devletlerin uçakları Türkiye'nin kontrolünde bulunacak.

Üçüncü madde, bu kararların yalnızca Boğazlar'ı kapsadığını, Türkiye'ye Boğazlar dışındaki limanlarda istediği düzeni kurma serbestliği sağladığını belirtiyor. Karadeniz'e kıyısı olan diğer devletler Türkiye ile eşit haklara sahip olacak.

Lord Curzon, bu pojenin tamamlanmış halde tüm heyetlere dağıtılacağını ve aynı zamanda bu proje üzerinde görüşmek üzere müttefik devletler ve diğer tüm devletlerin uzmanlarının çağrılacağını belirtti. Daha sonra Fransız heyeti delegesi Barrere, Lord Curzon'un projesini, Boğazlar konusunu en iyi biçimde ele alması açısından desteklediğini belirten bir konuşma yaptı.

İtalya temsilcisi Garroni de Müttefik devletlerin bu iki temsilcisine katıldı. Daha sonra Amerika ve Yugoslavya temsilcileri ülkelerinin yaklaşımını ortaya koyan konuşmalar yaptı.

Türkiye temsilcisi İsmet Paşa, Rusya temsilcisi Çiçerin gibi, Müttefik devletlerin projesinin incelenmesi için süre istedi.

Şu anda Boğazlar konusundaki görüşmelerde ağırlık merkezini, Müttefiklerin ortak projesini hemen görüşmeye başlayacak olan uzmanlar oluşturuyor. Toprak ve askeri konularla ilgili komisyon, ancak bu görüşmelerden sonra bu konu üzerindeki nihai çalışmayı yapabilecek.

25. Boğazlar Konusunda Türkiye'nin Yaklaşımı: ⁸⁸

(Özel)- LOZAN, 5 Aralık.- Türk heyeti dünkü konferanstan sonra, Boğazlar konusunda pasif bir tutum içinde bulunduğuna ilişkin suçlamalara karşı kendisini savunan bir bildiri yayınladı. Bildiri, yalnızca biçimsel bir tartışmanın söz konusu olduğunu, Türkiye Boğazların sahibi olduğu ve dolayısıyla kendi taleplerini ortaya koymadığı için, Türk tarafının bu konuda söyleyecek bir şeyi olmadığını vurguluyor. Diğer devletlerin her hangi bir talebi varsa bunu formüle ederek sunabilirler ve Türk heyeti bunları en uzlaşmacı biçimde dikkate almaya çaba gösterecektir, deniyor.

⁸⁸ T., *Rzeczpospolita*, nr 334, 7 XII 1922, s. 3

26. Lozan Görüşmeleri: ⁸⁹

KAPİTÜLASYON KONUSU TARAFSIZ ÜLKELERİN GÖRÜŞÜ.- TÜRKİYE’NİN TAVİZİ

(Özel).- LOZAN, 7 Aralık.- Bugün öğleden önce kapitülasyon konusu ile ilgili alt komisyon toplandı. İngiltere temsilcisi Sir Rumbold, tarafsız ülkelerin görüşlerinden ortaya çıkan sonucu belirtti. Türkiye bu sonuca olumlu yaklaşmakla birlikte, konferansa, şu anda Lozan’da bulunan Bern’deki İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda ve İspanya diplomatik temsilcileri de davet edildi. Belçika temsilcisi de oturuma katıldı.

Tarafsız ülkelerin temsilcileri, hükümetlerinin Türkiye ile şu ana kadar gerekli olan ve yurttaşlarının Türkiye’deki haklarını da belirleyen ticari ve mali anlaşmaları yaptıklarını vurguladılar. Bu devletler, kapitülasyonların yerini alacak olan yeni sistemin Türkiye’deki yabancıların çıkarlarını güvence altına alması dileğinde bulundular. Daha sonra kapitülasyonlar üzerinde tartışmalar başladı. Türkiye temsilcisi, bunların gelecekte yayımlanacak yasalarla çelişkili olmaması konusunda çekince koyarak, her türlü olası kolaylığı ve garantiyi vermeye hazır olduklarını dile getirdi.

27. Barış Görüşmelerinden: ⁹⁰

(Özel)- Lozan, 9 Aralık.-Toprak konularıyla ilgili komisyon, dünkü oturumda Boğazlar konusuyla ilgili çalışmalar yaptı. İsmet Paşa, Türk heyetinin bir önceki oturumda öne sürülen önerilere ilişkin yaklaşımını ortaya koyarak Türkiye’nin şu karşı önerilerini öne sürdü:

1) Türkiye, İstanbul ve Marmara Denizi’nde bulunan Boğazların güvenliği açısından, karada ve denizde beklenmedik olası gelişmelere karşı güvence talep etmektedir.

2) Türkiye, Boğazların doğrudan tehlikeye düşmesini önlemek amacıyla, Karadeniz’de bulunacak askeri deniz güçlerinin sınırlandırılmasını.

3) Savaş gemilerinin Karadeniz’de konuşlandırılmalarının yasaklanmasını talep ediyor.

4) Savaş ve barış dönemlerinde ticari gemilerin serbest geçişi sağlanmalıdır.

5) Savaş durumunda Türkiye, gemilerin en gerekli teknik kontrolleri ile yetinecektir. Daha sonra Çiçerin söz aldı ve Lord Curzon'un konuşmasını yanıtladı. Boğazlara sahip olan Türkiye'nin de, Panama Kanalı'na sahip olan devletler kadar tehlikesiz olacağını söyledi. Daha sonra Süveyş Kanalı'nın da Panama Kanalı gibi savaş gemileri için her hangi bir kısıtlama getirmediğini vurguladı. Bugünkü Rusya, saldırgan bir siyaset izlediği için, denizde her hangi bir tehlike oluşturmamaktadır ve hiç bir zaman donanmasını Karadeniz'den geçirmek durumuna düşmeyeceğini umud etmektedir. Çiçerin, tam tersine, Rusya'nın, Washington'da alınan karar gereğince, şu anda sürmekte olan Silahsızlanma Konferansı'na, tam bir silahsızlanma için katkıda bulunduğunu da alaylı bir biçimde ekledi.

Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya delegeleri, hükümetlerinin Boğazlar konusunda Müttefiklerin önerilerini kabul ettiklerini açıkladılar. Öğleden sonraki oturumda Lord Curzon, Fransa ve İtalya delegeleriyle ön görüşme yaptıktan sonra, Türk heyetinin bazı sorularını yanıtladı. Lord Curzon, sabahki oturumda Türk heyetinin ortaya koyduğu talepleri ayrıntılı olarak anlattı ve müttefikler adına bu talepler konusunda askeri danışmanlarla birlikte yapılacak görüşmelere hazır olduklarını açıkladı. Daha sonra, kıyılar konusundaki taleplerin memnuniyet verici biçimde çözümleneceği konusunda umutlu olduğunu belirtti. Türklerin ikinci talebi karşısında, müttefikler, boğazların tam olarak silahtan arındırılması taleplerinde ısrar edecekler.

LOZAN, 8.12.-PAT.-Havas.- Önceki gün kendisini hissettirmeye başlayan gergin ortam yavaş yavaş kayboluyor. Konferansa katılan delegeler, müttefiklerin Boğazlar konusunu düzenleyen projesinin konuyla ilgili tüm devletleri tatmin ettiğini var sayıyorlar. Türk delegeler, Türkiye ile müttefikler arasında Boğazlar konusunda yapılan görüşmelerde hiç bir görüş ayrılığı bulunmadığını belirtiyor.

LOZAN, 8.12.-PAT.- Mussolini, basın temsilcilerine, İtalya'nın Türkiye ile yaptığı görüşmelerde müttefiklerin onayıyla hareket ettiğini açıkladı.

28. Musul'daki Türk Petrolü Sorunu: ⁹¹

Ayın 28'inde Türkiye'nin güney sınırına, özellikle de petrol açısından zengin Musul'a ilişkin görüşmeler belirsiz bir süre ertelendi. Abdülhamit döneminden sonra Avrupa, bir kez daha Türkiye'ye durumdan mükemmel biçimde yararlanma fırsatı verdiği bir tartışma sürdürüyor. Çünkü bu konuda bir yandan Fransa ile

⁹¹ M. W., *Rzeczpospolita*, nr 338, 11 XII 1922, s. 3.

İngiltere, diğer yandan da İngiltere ile Türk petrol rezervlerini bize gönderen ve sonunda konferansa resmi olarak katılan Amerika -söylediklerine göre haksız olarak- arasında görüş ayrılığı ortaya çıktı.

Genova'daki konferansta İngiltere, Rusya'daki petrol konusunda taviz vermişti; şimdi ise Sevr anlaşması sonucu manda hâkimiyetiyle elinde bulundurduğu Dicle üzerindeki petrol kuyuları için savaş veriyor. Aslında bu kuyulardan, Türklerin Musul'a saldırımları, büyük harcamalar, insan kayıpları, yönetimin ve işgal kuvvetlerinin tehlike altında olması gibi endişe yaratıcı ortamdaki büyük bir çıkar sağlayamayan Büyük Britanya, Dicle ve Fırat çevresine karşı isteksiz bir tutum içindedir. Bonar Law, İngiltere'nin o bölgeden çekileceğini söyledi. Ancak yine de Musul'daki petrol imtiyazından vazgeçmek istemiyor. Türkiye, buna karşı bir tutum içinde. Bunun nedeni, İngiltere'nin bu kuyuları işletmek için sermaye istemesi değil, Türklerin bu bölgede büyük rol sahibi olan İngilizlere karşı olumsuz yaklaşımlarıdır. Bu nedenle İsmet Paşa, Britanyalıların hak talep etmelerine karşı çıkıyor ve Lord Curzon'un cazip önerilerini, Birleşik Devletler'in yardımı ve açık kapı bırakan siyaseti sayesinde Musul'da Türkiye için hak elde edebileceği umuduyla reddediyor.

Bu ortamda Sam Amca ile John Bull arasındaki büyük rekabet iyice kızışıyor ve "Chicago Tribune"'nin yazdığı gibi, bu durumda Birleşik devletler, Türkiye'ye söz konusu bölgede haklar tanıyarak, bu petrol hazinesine giriş yapabilir. Hatta Ankara hükümetini desteklemek karşılığında bu bölgede bazı ayrıcalıklar elde edebilir. Türkiye, İsmet Paşa'nın ağzından, "sürekli olarak kendilerinden özel siyasi haklar ve ayrıcalıklar talep eden" yabancı devletlerin baskılarından kaçmak için Amerikalıların sermaye yardımını istediklerini açıkça söyledi. Kısacası Türkiye, haklı olarak, kendisi için mutluluk verici bu anı olabildiğince değerlendirmek istiyor ve dolayısıyla ülke içi konularda tam bir bağımsızlık ve egemenlik talep ediyor. Birleşik Devletler ile anlaşma yaparken, bu hükümetin Türk yönetimine baskı yapma iddiasında olmayacağını, İngiltere gibi siyasi haklar talep etmeyeceğini biliyor. Türk delegelerden birisi bu durumu hiç gizlemeden söyledi ve Amerika'nın Türkiye'ye uzattığı eli memnuniyetle sıkı. Bu kuyular son derece zengin ve dolayısıyla Birleşik Devletler, açık kapı teziyle enerjik bir biçimde ortaya çıktı ve Lord Curzon eli boş dönecekmiş gibi görünüyor. Ancak kendisini Avrupa'daki Yunan-Türk sorununun çözümünde ve Türkiye'nin sınırlarının çiziminde Türklere acı biçimde göstereceğini unutmamak gerek.

Musul petrolü konusunun Lozan konferansını böylesine önemli ölçüde etkilemesinden dolayı, belki de büyük devletler bu konuyu görüşmelerden çıkaracak ve bunları yalnızca Yunan-Türk barışı konusu ve boğazlar sorunu ile

sınırlandırılacaklar; Musul petrolleri dahil, diğer tüm konuları ekonomik sorunlarla ilgili olması gereken Brüksel Konferansı'na taşıyacaklar. Ancak konunun böyle geçici bir biçimde çözümü, İngiliz askerlerinin Çanakkale ve İstanbul'da bir süre daha kalmaları açısından Türkler için hoş olmayabilir. Zira boşaltma operasyonu, Doğu'daki barış için nihai anlaşmanın imzalanmasından ve bununla ilgili tüm sorunların ortadan kalkmasından sonra gerçekleşebilecek.

29. Lozan'da Ulusal Azınlık Konusu:⁹²

LORD CURZON'UN ÖNERİLERİ

(Özel)-LOZAN, 13 Aralık.- Siyasal komisyonun dün yapılan öğleden sonraki oturumunda Lord Curzon söz aldı ve Türkiye'deki Hristiyan halkın göçünün önemli ekonomik ve siyasi sonuçları hakkında konuştu. Lord Curzon, bu göçün Türkiye'ye de yarardan çok zarar getirdiğini vurguladı. Anlaşılan Türkiye bunun büyük ekonomik önemini ve 600.000-900.000 Hristiyan nüfusun Türkiye'den göç etmesinin doğuracağı sonuçları kavrayamıyor. Türkiye'de ancak 150.000 Ermeni kaldı; geri kalanlar Kafkasya'ya, Rusya'ya ve İran'a göç etti. Bu hareketin önlenmesi için, Lord Curzon, Türk ve Yunan tarafının son 9 yılda meydana gelen olaylarla ilgili tüm suçları kapsayan bir af ilan etmesini, Yunanistan'daki Müslümanlarla Türkiye'deki Hristiyanların askerlik yükümlülüğünden para ödemeleri karşılığı ayrı tutulmasını ve yine Türkiye'deki Hristiyanlarla Yunanistan'daki Müslümanların serbest dolaşım ve özel mülkiyet haklarının düzenlenmesini önerdi. Lord Curzon, son olarak, merkezi İstanbul'da bulunan özel bir komisyon oluşturulması, Yunan kentlerinden birisinde de ikinci bir merkez kurulması için öneri getirdi. Bunlar, ulusal azınlıkların korunması için Milletler Cemiyeti nezdinde en yüksek merciyi oluşturacak.

İsmet Paşa, verdiği yanıtta, Türkiye'nin bu konuları kendisinin düzenleyeceğini, yabancı devletlerin sürekli Türkiye'nin iç işlerine karıştığı eski hükümet sistemiyle bağlarını kopartmaya karar verdiğini belirtti. Bu durumda Türkiye Lord Curzon'un önerisini kabul edemez.

Bu açıklamayla üzerine Lord Curzon yeniden söz aldı ve belirgin bir hoşnutsuzlukla üzüntüsünü dile getirerek, bugünkü Türkiye'nin günün ruhunu çok az anladığını belirtti. İsmet Paşa'ya hitap ederek, onun tarafından değişik bir yaklaşım beklediğini, şimdiki tutumun Türkiye için Avrupa'da dostça bir hava yaratamayacağını vurguladı.

[...], *Rozzopolita*, nr 340, 13 XII 1922, s.

30. Doğu'da Barış Konusu: ⁹³

GÖRÜŞMELERDE DÖNÜŞ: TÜRK HEYETİNİN UZLAŞMACI TUTUMU

Özel).-LOZAN, 15 Aralık.- Dünkü haberi tam olarak anlatmak için, Lozan'da dün yapılan görüşmelerin belirli bir ölçüde dönüm noktası oluşturduğunun altını çizmek gerek. Türk heyetinin şimdiye kadar süre gelen ve Sovyet Rusya delegelerinin esin kaynağını oluşturduğu sürekli tehditlerinden sonra, İsmet Paşa dünkü azınlıklar sorunu ile ilgili alt komisyon oturumunda, Lord Curzon'un önceki günkü açıklamalarına verdiği yanıtta, hemen anlaşmaya varılmasına olanak verecek bir tavır sergiledi.

İsmet Paşa, çok uzun bir süredir Türkiye'deki ulusal azınlıkların ayrıcalıklarını kötüye kullandıklarını, bunun da son yıllardaki olaylara neden olduğunu belirtti. İsmet Paşa Ermeniler konusunda ise, kendilerine Türkiye'den ayrılan topraklarda bir yer bulunmasının daha uygun olacağını söyledi. İsmet Paşa son olarak, barış anlaşmasının imzalanmasından sonra Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmeye hazır olduğunu, azınlıklara Avrupa ülkelerinde uygulananlara eşdeğer haklar tanıyacağını belirtti.

Lord Curzon, İsmet Paşa'ya verdiği yanıtta, uzlaşmacı tavrından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Curzon'un sözlerine Fransa delegesi Barrere ile İtalya delegesi Garroni de katıldı.

LOZAN GÖRÜŞMELERİNİN HIZLANDIRILMASI KONUSUNDA ANKARA'DA SABIRSIZLIK

Özel).-PARİS, 15 Aralık.-Ankara hükümeti İsmet Paşa'ya telgraf çekerek, söz konusu tüm konuların en kısa zamanda çözülmesi ve konferans çalışmalarına bayramlarda da ara verilmemesi için çaba göstermesini istedi. İsmet Paşa en kısa zamanda başka talimatlar da alacak.

31. Doğu'da Barış Üzerine: ⁹⁴

LOZAN GÖRÜŞMELERİNDE DURUM

Lozan, 15.12. (pat). Lord Curzon'un önceki gün Türkiye'deki azınlıkların korunması konusunda yaptığı konuşma sonucu ortaya çıkan ve görüşmeleri tehdit eden krizin önlenmesi, konferans çevrelerinde rahatlatma yarattı. Her ne kadar bu çevreler, bu konu yüzünden konferansın kesintiye uğrama olasılığını çok ciddi

⁹³ P. K., *Rzeczpospolita*, nr 342, 15 XII 1922, s. 2.

⁹⁴ *Rzeczpospolita*, nr 342, 15 XII 1922, s. 1.

görmüyorlarsa da, Türklerin Curzon'un ultimatom niteliğindeki konuşmasına karşı direnmeleri durumunda, konferansın son derece kritik bir aşamaya gireceğini düşünüyorlardı.

İsmet Paşa'nın attığı geri adım, ileride ciddi güçlüklerle karşılaşabilecek azınlıklar sorununa yine de kesin çözüm getirmiyor. Türkler şu ana kadar, bugünkü oturumda İstanbul'da bulunmasını Yunanlıların ısrarla talep ettikleri Patriğin geri çekilmesi konusunda taviz vermediler.

Türklerin bu konudaki tavizleri arasında en dikkate değer olanı, İsmet Paşa'nın Türkiye'nin barış imzalanmasından sonra Milletler Cemiyeti'ne alınmalarını istedikleri yolundaki açıklaması. Bu açıklama, konferansa yakın çevrelere göre, yalnızca konferansın ilerideki gelişimini etkilemesi ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne olan yaklaşımı açısından değil, bu Cemiyet'e karşı olumsuz tutumu iyi bilinen Sovyet Rusya ile Türkiye ilişkileri açısından da büyük siyasi öneme sahip.

32. Lozan Görüşmeleri: ⁹⁵

BOLŞEVİKLER VE TÜRKLER MİLLETLER CEMİYETİ'NE KARŞI MÜTTEFİK DEVLETLERİN KARARLI TUTUMU

(Özel) -LOZAN, 19 Aralık.- Boğazlar konusu ile ilgili komisyon bugün iki oturum gerçekleştirdi. Sabahki oturumda Çiçerin söz aldı ve Müttefik devletlerin projesine ilişkin konuşarak, bu projeyi Rusya'nın düşmanı olarak tanımladı: Müttefik devletlere ve öncelikle de Milletler Cemiyeti'ne, üç büyük devletin: Rusya, Almanya ve Amerika'nın bu Cemiyet'e katılmadığını da vurgulayarak, sert biçimde çattı. Çiçerin, sözlerinin sonunda, Milletler Cemiyeti'nin güçsüz bir kuruluş olduğu görüşünü belirtmekten çekinmedi.

Fransa delegesi Barrere söz aldı ve proje üzerinde çalışırken Müttefiklerin dikkate aldıkları ilkeleri açıklayarak Çiçerin'e gerekli yanıtı verdi. Öğleden sonraki oturumda Lord Curzon, Türk heyetinin yarın sabahki oturumda Ankara hükümetinin tutumu konusunda net bir açıklama yapmasını kararlı bir biçimde talep etti. Lord Curzon bu arada, Müttefik devletler adına, Türkiye'nin Boğazların serbestliği konusunu tamamen hayali bir konuma getiren ve ilgili komisyonun yetkisini kısıtlayan önerilerini kabul etmelerinin mümkün olmadığını belirtti. Buna karşın Müttefik devletlerin projesi, Türklerin tüm haklarını güvence altına almaktaydı. Daha sonra Lord Curzon, Çiçerin'e hitap ederek, Rusların tutumlarıyla

⁹⁵ *Recepzaspontia*, nr 347, 20 Nis 1922,

konferansın seyrini güçleştirdiklerini, bu durumun kabul edilemeyeceğini, zira yalnızca Rusya ve Türkiye'nin Boğazların sahibi oldukları izlenini yarattıklarını vurguladı. Müttefik devletler Boğazların serbest olmasını tüm uluslar için talep etmek durumundadır.

İsmet Paşa, Müttefik devletlerin Türkiye'nin önerilerini kabul etmemesinden dolayı üzüntü duyduğunu dile getirerek, Karadeniz'e kıyısı olmamasına karşın Yunanistan heyetinin Boğazlar'la ilgili komisyona kabul edilmesini protesto etti. İsmet Paşa, Çiçerin'in Milletler Cemiyeti'ni eleştiren sözlerini destekleyerek, bu kuruluşun, yaptığı düzenlemelerin ilgili ülkelere zarar vereceğini belirtti. İsmet Paşa, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin, her hangi bir uyuşmazlık durumunda çabuk harekete geçebilmek için oldukça hantal bir kuruluş olduğunu sözlerine ekledi. Daha sonra Türk heyetinin, tüm devletlerin Boğazları ve İstanbul'u tehdit altında bırakmamakla yükümlü olmalarını talep etmek durumunda olduğunu söyledi.

Çiçerin'in Rusya'nın önerisinin dikkate alınmamasını protesto ettiği ikinci konuşmasının ardından Lord Curzon tekrar söz aldı ve Türk heyetinden yarınki oturumda konumlarını netleştirmelerini talep etti.

33. Lozan Görüşmeleri: ⁹⁶

BOĞAZLAR VE KAPİTÜLASYONLAR KONUSU

(Özel) -LOZAN, 21 Aralık.- Şimdiye kadar yapılan görüşmeler, ne boğazlar ne de kapitülasyonlar konusunda her hangi bir anlaşma ile sonuçlanabildi. Müttefiklerin temsilcileri. Türkiye'nin kapitülasyonlar yerine. ülkedeki yabancıların garanti altına alınmasını sağlayan benzer düzenlemelerle yükümlü olmalarını talep ediyor. Buna karşın Türkler, Türkiye'nin içişlerine müdahale sayarak bu talebe ısrarla karşı çıkıyor. Türkler, daha sonra da. Lahey'deki uluslararası mahkemeyi tanımadıklarını belirtti.

İNGİLTERE'NİN MANDA SİYASETİ

(Özel).-LOZAN, 21 Aralık.- Türk ve İngiliz delegelerin görüşmeleri sonucunda, İngiltere'nin en kısa zamanda özellikle Türkiye'ye karşı olan manda siyasetini değiştireceği Türk çevrelerce öne sürülüyor. Aynı zamanda Bağdat'taki İngiliz komiseri Percy Scott, İngiltere hükümeti için yazdığı raporda, İngiltere'nin manda siyasetini değiştirmek zorunda olduğunu belirtti. İngiltere'nin en kısa sürede Filistin ve Mezopotamya üzerindeki mandadan vazgeçeceği söyleniyor.

⁹⁶ T., *Rzeczpospolita*, nr 3 18, 21 XII 1922, s. 2

TÜRKLERİN LOZAN'DAKİ OYUNU.

(Özel)-LOZAN, 20 Aralık.- Lozan görüşmelerinde ortaya çıkan son bunalım, buradaki çevrelerde çok konuşuluyor. Türkler, Lozan'daki görüşmelerin kesilmesine yol açacak bir tür tehditte bulunuyor. Buradaki Türk heyeti çevrelerinde, Türk ordusunun, Türkiye'nin ulusal taleplerinin gerçekleştirilmesini kararlı bir biçimde talep ettiği, görüşmelerin kesilmesinin hoş olmayan olaylara yol açabileceği belirtiliyor. Kuşkusuz bunlar, belirli bir ortam oluşturmak amacıyla kasıtlı olarak yayılan haberler. Türk çevreler tarafından yayılan, Anadolu'da Türk askeri sayısının iki kat arttığı, bu nedenle barış konferansının kesintiye uğramasının beklenmeyen olaylara neden olabileceği yolundaki haberler bu açıdan çok karakteristiktir.

BOĞAZLAR KONUSUNDA ANLAŞMA AŞAMASINDA BEKLENMEDİK DURUM

LOZAN, 20.12. (PAT). Boğazlar konusuyla ilgili komisyonun, büyük bir gerginlik içinde beklenen bugünkü oturumu hiç beklenmedik bir görünüm aldı. İsmet Paşa, Türklerin, ticaret gemilerinin geçişi konusunda Müttefiklerle aynı yolu izleyeceklerini, ancak bazı talepleri, özellikle de Gelibolu yarımadasında sayısı Müttefikler tarafından belirlenecek bir garnizon bulundurma konusunu dikkate almak zorunda olduklarını açıkladı. Türkler ayrıca, uçak gemilerinin kaldırılmasını ve Boğazların korunması için kurulan uluslararası komisyonun yetkilerinin sınırlandırılmasını talep ediyor. Bu komisyon deniz fenerlerinin yönetimiyle ya da silahtan arındırmayla değil, yalnızca savaş gemilerinin giriş ve çıkışlarının kontrolü ile ilgilenmeli. Türkler, son olarak, Limni ve Semadirek adaları için özerklik ve Boğazlar komisyonuna Yunanlıların alınmamasını talep ediyor.

Lord Curzon, Türklerin Müttefiklerin projesini genel çizgileriyle kabul etmelerinden duyduğu memnuniyeti belirterek, yapılan itirazların ilkelerle değil, alınan kararların uygulanmasıyla ilgili olduğunu söyledi. Gelibolu yarımadası konusunda ise jandarmaya izin verilebileceğini, çünkü garnizonla jandarma arasındaki farkın, jandarmanın topçu birliklerine sahip olmamasından ibaret olduğunu ve bu konuda anlaşmada büyük bir güçlük çıkmaması gerektiğini sözlerine ekledi. Konuşlanmış gemiler konusunu basit bir biçimde çözümlmek de kolay, zira Türklerin bu konudaki endişeleri yersiz. Ancak İstanbul'un bir deniz kenti olduğu ve elçiliklerin emirlerinde araba bulundurmaları kadar konuşlanmış

⁹⁷ *Rzeczpospolita*, nr 348, 21 XII 1922, s. 2.

gemi bulundurmalarının da serbest olması gerektiği anımsanmalıdır. Daha sonra konuşlanma gemileri konusunda Bompert bazı açıklamalarda bulundu ve İsmet Paşa'dan bu konuda geri adım atmasını rica etti.

Son olarak Barrere, Türklere bir gün önce yaptığı çağrının boşa çıkmadığını belirterek, ileri adım atılmasından ve bu konuda genel bir anlaşmaya ulaşılmışından duyduğu memnuniyeti dile getirdi.

AZINLIKLAR VE KAPİTÜLASYONLAR

LOZAN, 20.12. pat. P. R. Bugün gün boyunca azınlıklar alt komisyonu oturumu yapıldı. Uzun tartışmalardan sonra Türkler azınlıklara bir dizi özel hak tanımayı kabul etti ancak ilgili anlaşmanın yazılımı konusunda itirazlarda bulundular; özellikle azınlıkların korunması konusunda ilgili olarak "ırklar" teriminin kullanılmasına karşı çıktılar.

Bugün kapitülasyon sistemi ile ilgili alt komisyon görüşme yaptı. Ancak Türklerin uzlaşmaz tutumu nedeniyle her hangi bir gelişme kaydedilemedi. Bu nedenle bu konu hakkında üst komisyon karar verecek.

35. Doğu'da Barış Üzerine: ⁹⁸

AZINLIKLAR SORUNU ALT KOMİSYONUNDA

LOZAN, 22.12. (PAT). P. B. Azınlıklar konusu ile ilgili alt komisyon bugün Hristiyan azınlığın Türk ordusunda görevden muaf tutulması konusunu ele aldı. Gazetelerin haberlerine göre, İngiliz, Fransız ve İtalyanların bu konudaki argümanları Türk heyetının sert direnişiyile karşılaştı. Müttefikler konuyu Milletler Cemiyetine götürmeyi önerdi. Türk heyeti bu öneriyi de, Türkiye'nin egemenliğine bir saldırı kabul ederek reddetti. Venizelos, Yunanistan'ın Müslümanları Yunan ordusunda görev yapmaktan muaf tutma eğiliminde olduğunu belirtti. Türk heyeti Venizelos'a, Yunanlıların istediklerini yapabilecekleri, ancak Türk heyetinin kararını etkileyemeyecekleri yanıtını verdi. Bulgaristan delegesi, Bulgar azınlıklar konusunda söz istedi ve birçok Bulgarın Doğu Trakya'ya dönmek istediğini vurguladı. Türkler, Bulgar delegesine söz verilmesini protesto etti. Ancak Müttefikler, Bulgar delegesini dinlemeye karar verdiler ve Türk heyetinin kendisini dinlemek istemediği takdirde oturum salonunu terketme hakkına sahip olduğunu belirttiler.

⁹⁸ Rze: *zpospolita*, m. 350, 23 XII 1922 s. 1.

GÖÇMENLER İÇİN TAZMİNAT

LEAFİELD,22.12.(PAT).P. B. Lozan'dan bildiriyor: Azınlıklar sorunu ile ilgili alt komisyon görüşmelerinde belirgin bir ilerleme oldu. Türkiye ve Trakya'dan göç edenler için, müttefik devletler yüksek komiserlerinin talep ettiği tazminat konusunda çözüm arandı. Bu komisyonda, Türkiye'deki yabancı ülkelerin yurttaşlarına tanınacak imtiyazlar için gerçekleştirilecek vergilendirmenin, Türk yurttaşlar için geçerli vergilendirmeyi aşmamasına karar verildi. Ancak yabancı devletler kendi topraklarında Türk yurttaşlarına kendi yurttaşlarından daha fazla vergi koyduklarında bu durum geçerli olmayacak. Yukarıdaki anlaşma 20 yıl yürürlükte kalacak.

36. Lozan'da Anlaşmaya Doğru: ⁹⁹

BOĞAZLAR KONUSUNDA GÜÇLÜKLERİN ORTADAN KALKMASI

(Özel). -LOZAN, 22 Aralık.- Boğazlar sorunu, tam bir çözüme ulaşabilecek gibi görünüyor. Türk delegesi İsmet Paşa, bugün Türklerin Boğazlar için kurulacak komisyonu, özellikle savaş gemilerinin boğazlardan geçiş koşullarını araştırma ve bu geçişin serbestliğini denetleme dışında, yetkilerini aşmamak koşuluyla kabul etmeye hazır olduğunu açıkladı.

Karşılık olarak, Müttefik devletler adına Lord Curzon Türk heyetinin görüşlerini paylaştığını belirtti.

Rus danışmanlar gittiği için bu yönden ciddi bir engel çıkmayacak, ayrıca Ruslara da, Karadeniz kıyılarında liman inşası hakkı ve savaş durumunda Rusya'nın düşmanlarının Boğazlardan serbest geçiş hakkına sahip olmamaları gibi belirli ayrıcalıklar tanınacak.

37. Doğu'da Barış Görüşmelerinden: ¹⁰⁰

GÜÇLÜKLER- TÜRKLERİN YENİ TALİMATLARI

(Özel).-LOZAN, 23 Aralık.- Lozan'dan, konferansın dün öğleden sonra yapılan oturumunda Türk heyetinin tutumundaki ani değişim nedeniyle tüm alt komisyonların görüşmelere ara verdiği bildiriliyor. Yalnızca Boğazlar konusu ile ilgili komisyon anlaşmaya varabildi. Ancak azınlıkların korunması, ekonomik

⁹⁹ T., *Rzeczpospolita*, nr 350, 23 XII 1922, s. 1.

¹⁰⁰ P. K., *Rzeczpospolita*, nr 30, 31 I. 1923, s. 6.

sorunlar ve kapitülasyonlar konusu askıda kaldı. Kapitülasyonlar konusunda Türk heyeti taviz vermiyor. Basına göre, Türk heyeti Ankara'dan, Misak-ı Milli'de belirtilen ilkelerden geri adım atılmasını önleyen yeni talimatlar alınıp bulunuyor. Bu durum karşısında bayramdan sonraki komisyon çalışmalarının başlaması çok güç olacak.

Buradaki basın, Çiçerin'in bu konuda Moskova'dan yeni çözümler önerdiğini bildiriyor. Kızıl karargâh ve Halk Komiserleri Komisyonu olağanüstü oturum yapacak. Dün öğleden önce yalnızca iki komisyon toplandı ve diğer çalışmalar bayram kutlamaları nedeniyle durduruldu. Lord Curzon ve İsmet Paşa'nın Lozan'da kalmasına karşın, Bareere ve Bompert bayram için Paris'e gidiyor.

38. Türkiye İle Barış Anlaşması Projesi: ¹⁰¹

LOZAN, 30. I. PAT. Barış anlaşması projesi metni gayriresmi olarak yayımlandı. Proje şu kararları içeriyor:

1) Topraklarla ilgili koşullar: Yeni Türkiye'nin Bulgaristan sınırı, askerden arındırılmış bölge belirlenmesi konusu dâhil, Neuilly anlaşmasında belirtildiği gibi kalacak. Yunanistan'la olan sınır, Mudanya silah bırakışması anlaşmasında belirlendiği üzere, Meriç nehri ile çizilecek. Türkiye-Suriye sınırı Ankara'da yapılan Türk-Fransız anlaşmasında belirtildiği gibi kalacak.

Londra'da 13 Şubat 1919'da alınan, Akdeniz'de bulunan Sisam, Limni, Semadirek, Midilli ve Sakız, adalarındaki yönetim ile ilgili kararlar, İmroz ve Bozcaada hariç, İtalya yönetimine verilecek olan On İki Ada konusundaki itirazların kabulü dahil, onaylanmaktadır. Çanakkale'nin çıkışında bulunan İmroz ve Bozcaada Türk yönetimine bırakılacak, ancak özerk yönetime sahip olacak. Türk yönetimi, Sudan üzerindeki haklarından vazgeçiyor, Mısır devletini ve Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhak edilmesini, aynı zamanda Fransa'nın Fas ve Tunus üzerindeki koruyuculuk görevini tanıyor. Lozan anlaşmasıyla, 191? da öngörülen Sultan'ın Tripoli üzerindeki hakkı kaldırılıyor. Türkiye, Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Yunanistan, Polonya, Finlandiya, Romanya, Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın belirlenmiş olan sınırlarını tanıyacak. Halife, imza atan ülkelerin yönetiminde ya da koruyuculuğu altında bulunan topraklardaki yurttaşlarının yönetsel ve siyasi hâkimiyetinden vazgeçiyor. Diğer maddeler devlet, yurttaşlar ve opsiyonlarla ilgili. Anlaşma projesi Ege kıyısında 15 km. uzunluğunda tarafsız bir kıyı şeridi oluşturulmasını öngörüyor. Tartışmalı konuları Milletler

¹⁰¹ *Rzeczpospolita*, nr 30, 31 I 1923, s. 6.

Cemiyeti'nde çözümleyecek.

Boğazlar konusuna ilişkin kararlar, tarafsız ülkelere savaş sırasında seyir serbestliği tanımaktadır. Ancak hiç bir devlet, Karadeniz'e, kıyı devletlerin sahip olduğundan büyük donanma gönderemez. İstanbul ve Çanakkale boğazlarının her iki kıyısında bulunan 15 kilometrelik alan askeri güçlerden arındırılacaktır. Benzer kararlar Marmara denizindeki adalarla, Semadirek, İmroz, Limni ve Bozcaada için de öngörülmektedir.

Boğazlardan geçişi, Milletler Cemiyeti'nin kontrolü altında, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Rusya temsilcilerinden oluşan koalisyonlararası bir komisyon denetleyecektir.

2) Azınlıklara ilişkin kararlar. Türk hükümeti, Türkiye'de bulunan tüm yabancılara, hangi devletin yurttaşı olduğuna, diline, ırkına ve dinine bakmaksızın yaşam güvencesi ve özgürlük sağlamakla, aynı zamanda Müslüman ve Gayrimüslimlerin aynı muameleyi göreceğini kabul etmekle yükümlüdür. Yunan ve Türk yurttaşlar, İstanbul'da bulunanlar hariç (300. 000 kadar) mübadele edilecektir. Ruhani Patrik İstanbul'da kalacak, ancak kendisinin elinden tüm siyasi ve yönetsel bölümler alınacaktır.

3) Kapitülasyonlar: a) Türkiye'de bulunan yabancı uyrukluların haklarına ilişkin kapitülasyon sistemi kaldırılacaktır. Türkiye, Türk hükümetinin ağırlıkta olduğu karma bir komisyon oluşturacaktır. b) Yabancı devlet yurttaşları hiç bir özel haktan yararlanamayacaklar ve hiç bir vergiden muaf tutulmayacaklardır.

4) Mali kararlar: 1 Kasım 1914 tarihinde onaylanan borçlar, Türkiye ile galip devletler arasında paylaşılacaktır. Türkiye, Müttefiklere, onarım tazminatı adı altında 15 milyon Türk lirası tutarında altın ödeyecek ve İlk taksit 1 Mart 1924 tarihinde gerçekleştirilecektir.

39. Poincare'nin Lozan'a İlişkin Sözleri: ¹⁰²

PARİS. 5. 2.- PAT.- Poincare, Havasa Ajansı'nın diplomatik işler yazı müdürüne, Bompard ile anlaşmadan önce hiç bir kararı kabul etmeyeceğini açıkladı. Poincare'ye göre, özellikle Fransa'yı değil tüm müttefikleri ilgilendiren ve ikinci derecede bir sorun olan, yabancılara ilişkin hukuksal düzenleme konusunda olumsuz bir tavır alan Türklerin, biraz gizemli olan bu davranışının nedeninin açıklığa kavuşması gerekiyor. Poincare, Mustafa Kemal'i anlaşma

¹⁰² *Rzeczpospolita*, nr 36, 6 II 1923. s. 2

imzalamaya ikna için kişisel olarak her tür çabayı gösterdi. Fransa heyeti, Karaağaç ve Gelibolu konusunda İngiltere'nin desteklenmesini onaylayarak, her zamankinden daha sıkı biçimde İngiltere ve Fransa temsilcileriyle kişisel ilişkide bulunuyor.

Bakan daha sonra, Amerikan heyetinin ileride Türklere karşı uzlaşmacı bir tutum sergileyeceğini de belirtti. Müttefikler, gelecekte de bozmayacakları anlaşılan tam bir birleşik cephe oluşturuyorlar. Sağduyu, ilerideki görüşmelerin, kapitülasyon sistemi konusu nedeniyle Doğu'da çıkabilecek bir savaştan kaçınmak amacıyla yürütülmesini gerektiriyor. Müttefiklerin, en kısa zamanda, Ankara ile aralarında ilişki kurulması ve sürdürülmesi amacıyla alacakları tavır konusunda anlaşmaları çok önemli.

40. Doğu'da Barış Konusu: ¹⁰³

İSMET PAŞA'NIN TUTUMU

PARİS, 8. 2. PAT. Havasa Ajansı, Lozan'dan ayrılmadan önce Bombard'ın, İsmet Paşa ile görüştüğünü ve Poincare'ye görüşme hakkında telgrafla bilgi verdiğini öğrenmiş bulunuyor. İsmet Paşa eski uzlaşmaz tutumunda direnmedi ve kapitülasyon sistemi konusunda önceden sunulan metni kabul etti. Poincare, Londra'ya derhal haberi ilettili.

41. Doğu'da Barışa Doğru: ¹⁰⁴

TÜRKİYE'NİN YANITI

Özel)-PARİS, 10 Nisan.-İstanbul'dan ulaşan haberlere göre, Ankara'da bulunan Millet Meclisi'nin, Müttefiklerin barış anlaşması konusundaki önerilerine karşı verdiği yanıt, dün öğleden sonra Müttefiklere iletildi. İsmet Paşa tarafından imzalanan nota, Türkiye'nin ulusal taleplerinin dikkate alınması gerektiğini ve bunun için de ekonomik konuların çözümünün daha sonraya bırakılmasının daha iyi olacağını belirtiyor. Türkiye, yeni konferans tarihini 23 Nisan, yer olarak da yine Lozan'ı öneriyor.

¹⁰³ *Rzeczpospolita*, nr 36, 6 II 1923, s. 2.

¹⁰⁴ P. K., *Rzeczpospolita*, nr 96, 10 IV 1923, s. 1.

42. Doğu'da Barış Görüşmelerinden: ¹⁰⁵

SOVYET HÜKÜMETİNİN TEMSİLCİSİ- TÜRKİYE VE AMERİKA

(Özel)- LOZAN, 27 Nisan.- Roma'da bulunan Sovyet hükümeti temsilcisi Lozan'a geldi.

Konferansa yakın çevrelerin belirttiğine göre, bir Türk delegesi Amerika temsilcisine, Ankara hükümetinin barışın imzalamasından hemen sonra, Avrupa devletlerine olan borçların ödenmesi amacıyla Amerika'dan 200 milyon dolar borç almak niyetinde olduğunu söyledi. Bu amaçla Amerika'yı kendi tarafına çekmek için, Türk heyeti Chester'in önerilerinde direnecek ve bunları Avrupalı delegelerden gelecek her türlü saldırı karşısında savunacak. Buna karşı Amerika, Türkiye'ye kapitülasyonlar konusuna karışmama vaadinde bulunacak.

43. Lozan Görüşmelerinden: ¹⁰⁶

YUNAN-TÜRK TARTIŞMASI

(Özel)- LOZAN, 15 Mayıs.- Türklerle Müttefikler arasındaki görüşmeler her ne kadar olumlu bir seyir izliyorsa da, dikkatler bir süredir, Yunan-Türk ilişkilerinde yaşanan gerginliğe yönelmiş durumda. Yunanlılar, Anadolu'nun boşaltılmasına karşı verilecek tazminat konusundaki tartışmanın Milletler Cemiyeti kararına göre çözümlenmesi görüşünde. Ancak Türkler konunun bu biçimde çözümünü duymak bile istemiyorlar, çünkü İngiltere, Milletler Cemiyeti'nde büyük rol oynuyor ve İsviçre Çözüm Konseyi'ni uzlaşma mahkemesi olarak öneriyor.

Söz konusu Yunan-Türk tartışması, konferans çevrelerinde çok konuşuluyor ve sağduyulu bir çözüm konusunda pek umut yok. Perşembe günü için Venizelos'un İsmet Paşa ile görüşmesi var ve bu görüşme, şimdiki durumu açıklığa kavuşturacak.

44. Doğu'da Barış: ¹⁰⁷

YUNAN-TÜRK ÇATIŞMASI

(Özel)-LOZAN, 22 Mayıs.-Danışmanlar şu ana kadar çalışmalarını sonuçlandıramadıkları için bugünkü Ekonomi Komisyonu toplantısı yapılmadı.

¹⁰⁵ *Rzeczpospolita*, nr 113, 27 IV 1923, s. 2.

¹⁰⁶ *Rzeczpospolita*, nr 131, 15 V 1923, s. 1.

¹⁰⁷ T., *Rzeczpospolita*, nr 138, 22 V 1923, s. 1

Yunan-Türk çatışması konusunda, konferans çevrelerinde, daha başka anlaşmazlıklar çıkmasından korkuluyor. Çatışmanın çözülmesi amacıyla, müttefiklerin aralarında yaptıkları toplantılarla, Venizelos ve Müttefikler arasında yapılan toplantılar sürecektir. Dün akşam Fransız heyeti salonunda, 8.000 Türk askerinin Batı Trakya'ya çıkartılması konusunun görüşüldüğü bir toplantı yapıldı. Venizelos, Mudanya silah bırakışması kararlarıyla ters düşen bu olaya Sir Rumbold'un dikkatini çekti.

45. Lozan Görüşmeleri: ¹⁰⁸

ÖZEL GÖRÜŞMELER-YUNAN-TÜRK ANLAŞMAZLIĞI

(Özel)- LOZAN, 23 Mayıs.- Son zamanlarda konferans komisyonlarının oturumları erteleniyor. Bugün ekonomi komisyonun toplanması gerekiyordu, ancak son anda bu oturum ertelendi. Bu arada özel görüşmeler de büyük bir gizlilik içinde sürüyor. Anlaşmanın can alıcı noktalarında şimdiye kadar bir anlaşmaya varılamadığı anlaşılıyor. Konferans çevrelerinde her şeye karşın anlaşmaya varılabileceği umudu hâkim.

Yunanlılar hala, Türklerle tazminat konusunda anlaşmaya varıldığı takdirde cumartesi günü Lozan'dan ayrılacaklarını belirtiyorlar. Türk tarafı bugün tazminattan vazgeçilmesine karşılık Karaağaç konusunda taviz verileceğini yine belirtti. Yunan tarafının bu konudaki tavrı henüz bilinmiyor.

46. Doğu'da Barış: ¹⁰⁹

LOZAN, 11. 7.-PAT.- Türk heyeti, Londra'dan ulaşan, İsmet Paşa'nın Ankara'ya barış anlaşması imzalanmadan gideceği yolundaki haberleri yalanlıyor. Uzmanlar tarafından hazırlanan İstanbul'un boşaltılması projesinde, boşaltma öncesinde hiç bir şeyin götürülmemesi öngörülmüyor. Musul konusunda ise, boşaltmadan hemen sonra başlayacak olan görüşmelerin sonuçlanmasına kadar statükonun korunması söz konusu.

¹⁰⁸ *Rzeczpospolita*, nr 139, 23 V 1923, s. 1.

¹⁰⁹ K-ski., *Rzeczpospolita*, nr 190, 14 VII 1923, s. 3.

47. Türk Barışı: ¹¹⁰

Aylardır süren ve neredeyse kesilme noktasına gelen Lozan Konferansı, nihayet sağduyulu bir sona ulaşmak üzere. Anlaşmanın genel ilkeleri artık belirlenmiş durumda ve İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ile Türkiye arasında barışı getiren anlaşma kısa süre sonra imzalanacak.

Görüşmelerin geciktirilmesi ve Lord Curzon'un geçen kasım ayında, "doğu pazarlarındaki satıcılar arasında kabul gören tarz" olarak horgörü ile tanımladığı, Türklerin yarattığı inatçı çekişmeler, Türkiye için beklenmedik derecede verimli sonuçlar verdi. Türkler, Orta Doğu'da büyük devletler arasındaki çıkar çatışmalarından yararlanma fırsatını kaçırmadı ve gösterilen çabalar sonucu Türkiye, 1920'de Sevr Anlaşması'nın oluşturduğu durumu önemli ölçüde ortadan kaldıran bir anlaşmaya imza attı.

Lozan konferansı kararlarına göre Türkiye, Boğazların Avrupa yakasını, Meriç'e kadar Doğu Trakya'yı, hatta 1915'te Bulgaristan'a büyük savaşta Merkezi İttifak devletleri safında katılmasını sağlamak için verilen Karaağaç limanını da alarak yeniden Avrupa'ya dönüyor. Asya'da Suriye ile yeni sınırı, Konferans tarafından kabul edilen Fransız-Türk anlaşması belirledi. Irak'la olan sınır ise dokuz ay içinde belirlenecek. Türklerin çok fazla direnmelerine yol açan Musul konusu, Türkiye'nin anlaşma imzaladıktan sonra kabul edileceği Milletler Cemiyeti tarafından çözümlenecek.

Türkiye, Çanakkale girişinde bulunan İmroz ve Bozcaada'ya sahip olacak; On İki Ada İtalya'ya verildi. Yunanistan ise Limni, Sisam, Midilli, Sakız, Semadirek ve Nikarje'ya sahip olacak ve bunların yanı sıra, Türkiye'nin Asya kıyıları yakınında bulunan adalar askerden arındırılacak.

Boğazlar konusu, Türkiye'nin savaş ve barış sırasında Çanakkale Boğazından deniz ve hava ulaşımına serbestlik konusunda garanti vermesiyle çözümlendi. Kapitülasyon sistemi kaldırıldı. Türkiye'deki azınlıklar, Versay Antlaşması gereği Polonya ve Çekoslovakya'da bulunan azınlıkların yararlandıkları haklardan yararlanacak.

Türkiye ne savaş tazminatı, ne de işgal giderleri ödeyecek. Türkiye'nin devlet borçları Türkiye ile Osmanlı devletinden ayrılan devletlerce ödenecek. Türk borç kuponlarının altınla mı yoksa Fransız parası olarak mı ödeneceği konusundaki

¹¹⁰ Leon Radziejewski, *Rzeczpospolita*, nr 190, 14 VII 1923, s. 3.

tartışma hala sürüyor. Türkiye'nin borçlarının yüzde 70'inin Fransızlara olması nedeniyle bu konu Fransızlar açısından çok önemli. İngiltere ve Fransa arasında oluşan kendileri için uygun durumdan yararlanarak, Türk delegeler, Türkiye'nin bu konuda istediği sonucu elde ettiler.

1914'de İngiltere doklarında el konan Türk gemilerini Büyük Britanya alacak, Viyana ve Berlin'de bulunan ve altı milyon Türk lirasını aşan Türk altın mevduatı müttefik devletler arasında paylaşılacak. Müttefikler tarafından işgal edilen ve Konferans tarafından Türklere verilen toprakların boşaltılması, anlaşmanın Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nce onaylanmasından hemen sonra başlayacak.

Anlaşma, üç parlamentonun onayından sonra geçerli olacak. Boğazlar konusundaki anlaşma, Sovyet Rusya temsilcisinin hazır bulunmasıyla imzalanacak.

Lozan konferansı sonucunda, büyük savaş sırasında kesilen Türkiye ile Amerika arasındaki diplomatik ve ticari ilişkiler yeniden kurulacak. Bunlar, Türkiye ile yapılacak barışın Lozan'da hazırlanan genel ilkeleri. Anlaşma çok yakın bir zamanda imzalanacaktı, ancak son anda ikincil derecedeki konularda Türklerin taviz vermemesinin yol açtığı yeni pürüzler ortaya çıktı. Bu güçlükler her ne kadar önemliyse de yalnızca barışın gecikmesine yol açmakla birlikte kuşkusuz aşılabilecek ve Orta Doğu'daki savaş durumu, kendi önemli sorunlarının çözümü için artık rahatlayacak olan Avrupa'nın kâbusu olmaktan çıkacak.

Orta Doğu'daki savaş, büyük dünya savaşının bir tür uzantısı idi ve Lozan Anlaşması Yakın Doğu ve Türkiye konularıyla ilgili uluslar arası barışı sağladı. Bu son savaş sonucunda yalnızca Türkler Avrupa'dan uzaklaştıramamakla kalmadı, aksine Türkiye "hasta adam" konumundan kurtuldu. Kuşkusuz çok toprak yitirdi, ancak askeri yenilgilerin etkisiyle iç bütünlüğü sağladı, güçlü ve yaşama arzusu dolu ulusal bir devlet oldu. Şimdi günümüz dünyası Türkiye'yi, savaş öncesindeki gibi, düşmanlarının çıkar çatışmalarına değil, kendi varlığına, ulusunun iç güçlerine dayanan örgütlü bir devlet olarak ciddiye almak zorunda.

48. Lozan Barışı: ¹¹¹

Lozan Konferansı'na katılan süper devletlerin "Lozan Barışı" adıyla tarihe geçecek olan belgeye imza atacakları törensel an nihayet geliyor. Bu barış, Yakın Doğu'da ikisi Balkan, diğeri Dünya, sonuncusu ise 1920-1922 Türk-Yunan Savaşı

¹¹¹ W. S-ki, *Rzeczpospolita*, nr. 198, 22 VII 1923, s. 3.

olmak üzere dört savaşı yol açan kargaşaya son verecektir.

Türkiye, dünya savaşına Almanya ve Avusturya saflarında, kendi arzusuyla değil zorunlu olarak katıldı. Almanların orduya, ordunun da Türk devlet yaşamının diğer kollarına yaptığı etki öylesine köklüydü ki, buna karar verildiği anda, Türk devlet adamları arasında böyle bir ittifakın yıkıcı sonuçlarını görebilecek tek kişi yoktu. Türkiye herhalde yenilgiden sonra, savaşı kaybeden tüm müttefikler içinde en ağır pişmanlığı yaşayan ülke oldu. Her ne kadar Bulgaristan Neuilly anlaşmasıyla son derece ağır yaptırımlara uğradıysa da, Türkiye'nin yazgısı çok acımasız oldu. Bunun ardından gelen, unutulmaz ancak Türkiye tarafından imzalanmayan Sevr Anlaşması devreye girdi; Türkiye bu anlaşmayı imzalamış olsaydı, tüm toprakları iki yıl boyunca yabancı orduların işgali altında kalacaktı. İstanbul'da (şimdiye kadar olduğu gibi) Müttefik Devletler yüksek komiserleri yönetimi ellerinde tutuyorlardı. Fransız işgali özellikle Suriye sınırından geçiyor, Adana ile tüm Kilikya'yı kapsıyordu. Buradan General Allenby'nin ordusu Kudüs'ten ve tümüyle Filistin'den

Türk-Alman ordusunu Kudüs'ten ve Filistin'den attı ve Türkler Filistin'i kaybetti. Dicle ve Fırat havzası, verimli ve son derece zengin Irak, Büyük Britanya koloni askerlerince Basra Körfezinden Musul vilayetine kadar işgal edildi. İzmir'de Müttefiklerin kararıyla gönderilen Yunanlılar yönetimi ele aldı. Bu sırada Kafkas sınırında Türk olan herşeye düşman olan ve Türkiye'den tüm kuzey-doğu topraklarını Erzurum'dan itibaren almak tehdidinde bulunan Ermeni çetelerinin kalıntıları başkaldırdı.

Türkiye'nin bu yenilgiler zincirinden nasıl sıyrılmayı başardığı üzerine tarihçiler çok şey yazacak. 1920'de, bizim 1863 askeri ayaklanmasındaki koşulları anımsatan koşullarda, yani ordusuz, silahsız, mühimmatsız, hükümete ve müttefiksiz olarak bağımsızlık savaşını başlatan Mustafa Kemal Paşa'nın savaş destanı, kuşkusuz birçok tarihçi tarafından ele alınacaktır. Ancak askeri zaferlerden daha önemlisi, Türkiye'nin, bugün Lozan Anlaşması ile sonuçlanan ve diplomatik alanda son kazandığı zafere olanak sağlayan olgulardır.

Öncelikli konu, Türkiye'nin şimdi Kafkasya'da komşu olduğu Sovyet Rusya'ya karşı tutumudur. 1920 Haziranı'nda ulusalcı Ankara hükümeti, Dışişleri komiseri Çiçerin'e ilişki kurulması önerisinde bulunduğunda, hedefini belirlediği açıkça ortadaydı. Diğer yandan, Türkiye ile ittifak, Moskova Narkomindiel'inin Asya siyaseti planına uygun düşüyordu ve anlaşma oldu bittiye geldi. 16 Mart 1921'de Moskova'da, Rusya ile Türkiye arasında, Kafkasya'da bu devletler arasındaki sınırı düzenleyen "dostluk ve kardeşlik" anlaşması imzalandı. Eski Rus hâkimiyetindeki Kars ve Ardahan çevresi Türklere verildi, buna karşın Batum

cevresi Acar Devleti adı altında Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti bünyesine katıldı ve Batum'un Türk ticareti için serbest liman olma konusuna ilişkin özel bir statü tanındı.

Moskova Anlaşması, 14 Ekim 1921 tarihinde Kars'ta yapılan bir anlaşma gereği, üç Kafkas Sovyet Cumhuriyeti'nin, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın varlığını onaylıyordu. Bu devletlerle Türkiye arasındaki sınır şu anda tam olarak belirlenmiş durumda ve Ankara hükümeti en azından Kafkasya bölgesindeki sınır düzenlenmesine ilişkin planını sonuçlandırmış oldu.

Kars Anlaşması'dan altı gün sonra, Fransız hükümeti adına Franklin-Bouillon, Ankara'da Türkiye ile bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşmaya göre, Suriye'deki Fransız hâkimiyet bölgesi ile güney Anadolu arasındaki Türk sınırı belirleniyordu. Fransız askerleri Kilikya'yı boşaltıyorlar ve sınır burada İskenderun Körfezi'nden başlayarak Dicle'deki Cizre'ye kadar, aşağı yukarı Bağdat demiryolu boyunca uzanıyor ancak demiryolu Türkiye sınırları dâhilinde kalıyor.

Ankara, söz konusu üç anlaşmayla Sovyet Rusya ve Fransa ile ilişkilerini düzenlemiş oldu. Ancak Fransa ile kesin bir barış kuşkusuz gerçekleşmedi. Fransız birlikleri, hala güçsüz ve İngilizlere bağımlı olan ve hâkimiyetini gerçekte koalisyon komiserlerine bırakmış olan Sultan'ın mevcudiyetini koruduğu İstanbul'u işgal altında tutuyor. Tüm Batı Anadolu, hala Lloyd Georg'un öngörüsüz siyasetiyle coşan ve İstanbul'u içine alarak Anadolu'nun içlerine kadar uzanan Büyük Pan-Hellen imparatorluğu kurma konusundaki ulaşılmaz hayallerini gerçekleştirmeyi düşleyen Yunanlıların elindeydi.

Bu olmayacak hayalin gerçekleşmesi mümkün olmadı. Stratejik açıdan anlamsız bir biçimde, Yunan askeri birliklerinin Anadolu'dan Doğu Trakya'ya geçirilerek koşar adım İstanbul'a yürüyüş biçimindeki, büyük olasılıkla, Londra Downii Street'in öncülük yaptığı fantastik gösteri sonucu, Anadolu'daki Yunan birlikleri öylesine zayıfladı ki, Mustafa Kemal tarafından yeniden düzenlenen Türk ordusu, hiç güçlük çekmeden 1922 Ağustosunda Yunan ordusunu dağıttı. Afyonkarahisar zaferi ve Yunan ordusu generali Trikupis'in esir edilmesi, savaş tarihinde, taraflardan birisinin diğerine tam bir üstünlüğüne örnek olarak yerini alacaktır. Tüm Batı Anadolu, Ege kıyısı ve İzmir dâhil, galip tarafın eline geçti. Türk topraklarının geri alınması süreci artık sona eriyor.

Yenilginin baş mimarı olduğunu kabul etmemiz gereken Lloyd George'un Yunan siyasetinin fiyaskoyla sonuçlanmasıyla, Londra Türkiye'ye dönüş yapmaya başladı. Buna karşın Türk-Fransız ilişkileri belirgin biçimde soğuklaştı ve hemen belirtelim ki, daha sonra da belirgin bir biçimde kötüleşti şu ana kadar da aynı

durum sürüyor.

20 Kasım 1922’de bu koşullar altında Lozan Konferansı olarak adlandırılan görüşmeler başladı. Konferans, başlangıçtan itibaren başarısızlığa mahkûmdu. Temeldeki güçlük, gerek Türkiye gerekse Müttefiklerin silahlı mücadelede kendilerini galip taraf saymalarından kaynaklanıyordu. Müttefikler kanıt olarak 1918 yılındaki zaferlerini öne sürüyor, 1922’de Yunanlıları yenen Türkler ise yeni kazanılmış zaferin etkisi altında, yenik taraf olarak tanımlandıklarını duymak bile istemiyordu.

Müttefikler, I. Lozan Konferansı’nda tek vücut halde ve güçlü bir Türk karşıtı cephe oluşturdu. Lord Curzon bu cepheyi 18 Kasım’da Paris’te Poincare ile yaptığı beş saatlik görüşmede oluşturdu ve tam konferans öncesinde Mussolini ile de güçlendirdi. Sovyet Rusya’ya, Romanya ve Bulgaristan gibi, Karadeniz’e kıyısı bulunan ülke olarak Boğazlar konusundaki görüşmelere katılma izni verildi. Çiçerin, kurduğu taktik ile Türkiye’nin aşırı taleplerini destekleyerek Müttefiklerle Türkiye arasında karşıtlığı ateşlemek istiyordu.

Kısacası, I. Lozan Konferansı üç ana konuyu ele alıyordu: Musul vilayetinin kime ait olduğu konusu; İngiltere, bu konuda petrol kaynaklarını dikkate alarak, daha sonra da kapitülasyon ve Türkiye’deki ekonomik imtiyazlar konusunda sürekli hak talep etti. Bu üç konudan birincisi Milletler Cemiyeti’ne devredilerek hemen halledildi, diğer ikisi ise ekonomik ve mali konularla birlikte (Türkiye’nin borçları, savaş tazminatları v. b.) II. Lozan Konferansı’na bırakıldı.

Lozan’da birinci derecede rolü İngiltere oynadı. Lord Curzon gerçekte durumun hâkimiydi ve özellikle Yunanlılara karşı zafer kazanmış olan Türk ordusunun mareşali olan ve ilk diplomasi deneyiminde olağanüstü görünen, temkinli devlet adamı İsmet Paşa’yı rakip görüyordu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, II. Lozan Konferansı yalnızca ekonomik konuları ele alıyordu. Rusya, Boğazlar’ın statüsü sorunu I. Konferansta çözümlendiği için oturumlara alınmadı. Pazarlıklar ve görüşmeler çok uzun sürdü ve bir kaç kez kesintiye uğrayacak gibi göründü; ancak barış arzusu üstün geldi zira bu barış, savaşın zayıf düşürdüğü Türkiye ve Orta Doğu ile ekonomik açıdan ilgilenen Müttefikler için çok gerekiyordu. Dolayısıyla son yüzyılda Türkiye’nin Avrupa’nın “hasta adamı” olarak kabul edilme dramının son perdesi sona ermek üzere. “Hasta adam”, çektiği acılardan perdenin inişinden önce kurtulmuş oldu.

Türkiye Avrupa’dan dışlanmadı. Barış antlaşması gereğince Doğu Trakya’yı Edirne dâhil olmak üzere Meriç nehrine kadar elinde tutarak bu kıtada kaldı. Eski Bizans’ın kutsallığının geri döneceğine ilişkin megalomanca Yunan hayalleri

tümüyle yıkıldı.

Biz Polonyalılar için Türkiye'nin yeniden doğuşu yalnızca derin bir memnuniyet duygusu uyandırabilir. Orada, her ne kadar sık sık savaş alanlarında düşman olduğumuz bir ulusu görsek de, Türkler, Haçlı akıncılarımızın fark ettikleri ve değer verdikleri üzere, son derece gelişmiş şövalyece ve soylu özelliklere sahiptir. Türkiye'nin uğradığımız bölünmeler karşısındaki tavrı ve siyasi siğınmacılarımıza gösterdikleri sempati bu izlenimi güçlendirmektedir.

Türkiye ile Lozan'da yapılan ve Woronicki tarafından yürütölen ticaret anlaşması görüşmeleri karşılıklı anlaşma ile sonuçlandı. Umut ederiz ki bu, iki ulusun ve devletin dostça ortak yaşamlarının başlangıcı olur.

49. Türkiye İle Barış Anlaşması: ¹¹²

30 Temmuz tarihli "Journal de Geneve"yi okuyalım: "Türkiye ile yapılan barış anlaşması yarın ya da ertesi gün Paris'te imzalanacak. Bağışlanmak için yaptığı rıcanın reddedilmesinden sonra, ulusalcılık macerasının fiyasko ile sonuçlanmaya mahküm olduğunu bilen Damat Ferit Paşa hükümeti, sonunda Yüksek Konsey'in kararlarına teslim oldu. Böylelikle, Levant ölkelerinde Osmanlının tanınma hakları sonsuza dek yok oldu.

Ama şimdi ne olacak? Hükümetin çok kurnazca oyunlarının yalnızca temsilcisi olan bir kaç yetkilinin imzası, gelecek için belirli bir garanti oluşturamaz. Türk imparatorluğunun paylaşılması, şu anda saltanat yönetiminin tebası olan değişik ırkların karşılıklı ilişki sorunun çözümleyemez. Ayrıca Babıalının düşüş dönemini yaşayan İslam'ın ruhani gücünü de hala dikkate almak gerekir.

Tamamen güçsüz bir duruma düşürölen, zamanında kılıç gücü ile elde ettiğı toprakların büyük bölümünü yitiren, ayrıca her türlü ekonomik özgürlükten yoksun kalan Türkiye, yine de Avrupa için sürekli endişe ve anlaşmazlık kaynağı olmayı sürdürecektir.

Mustafa Kemal'in girişimiyle oluşın ortam artık her durumda sona ermek üzeredir. Kendi güçlerini çok abartın Türk milliyetçileri yalnızca ölkelerinin yıkımını çabuklaştırmışlardır. Yunan ve İngiliz işgali altında Bolşeviklerle yaptıkları ittifakın oluşturduğu aldatıcı umutların cezasını çekeceklerdir. Ancak devrimci ruhun yok olması, yarım yüzyıla yakın bir süredir Avrupa siyasetini huzursuz eden Doğu sorununun ortadan kalkmasına neden olmuştur.

¹¹² Czas, nr 172, 31 VII 1923, s.3.

Çünkü şu andaki anlaşmanın öngördüğü Osmanlı İmparatorluğu'nun ve etkinlik bölgelerinin paylaşılması ve Müttefik diplomasisinin yardımıyla İstanbul ve Boğazlar sorununun düzenlenmesi için oluşturmak istenen karmaşık statü, her türlü istenmeyen durum için açık kapı bırakmaktadır. Başkent'in askeri açıdan işgali, ne tür belirsiz rekabetlere neden olmaktadır? Meclisin açılmasından sonra, Sultan'ın yeni sadrazamı ataması söz konusu olduğunda her seferinde ortaya çıkan eski entrikalar ne kadar çok hız kazanmıştır!

Kuşkusuz bugün heyecan biraz azalmıştır. İngiltere'nin yaratmış olduğu itaatkâr Damat Ferit Paşa yönetimine dönüş, kamu konularının biraz düzelmesine neden olmuştur. Diğer yandan, Fransa ve İtalya'nın durumla eskisi kadar ilgilenmemeleri nedeniyle, müttefikler arasındaki işbirliği daha da kolaylaşmıştır. En nihayetinde de, Lloyd George ve Venizelos'un ortak kararlarıyla alınan askeri önlemler, ani bir genel savaş tehlikesini ortadan kaldırmıştır.

Ancak çok uğraşarak oluşturulan bu denge, her şeye karşın sürekli olmayacaktır. Müttefikler bunu çok iyi biliyor. Aynı zamanda ilk anlaşma programına dayanarak, bugün müttefiklerin her birisi gelecek için plan yapmış durumda.

Sorunu bir an önce sonuçlandırmayı arzu eden ve Meclis tarafından elde edilen avantajların sürekliliğini düşünen Lloyd George, Yunanistan'a başvurdu. Yunan taleplerine büyük ölçüde taviz vererek İstanbul ve tüm Boğazlar üzerinde İngiliz etkinliğini sağlamayı başardı. Diğer yandan da kendi oluşturduğu güneydeki Arap imparatorluğuna dayanarak, İngiltere'ye Bağdat demiryolu hattını kazandırdı. Ustaca siyaset sayesinde İngiltere bugün artık amaçlarına ulaşmış durumda.

Şu ana kadar taleplerini belirgin bir biçimde kabul ettiremeyen İtalya ve özellikle de yüzyıllık çıkarları bu anlaşmayla tehlikeye giren Fransa için durum farklıdır. Çünkü savaş öncesinde Fransız kültürü, maliyesi ve sanayisi Türkiye'nin her yerinde çok üstün konumda bulunuyordu. Daha sonra bu ülkede günden güne güçlenen Alman etkisiyle karşı karşıya kaldılsa da Almanya'nın elimine olmasından sonra olayların akışıyla eski önemlerini kazandılar. Ama bugün dar bir çerçeve içinde kalmış durumdalar ve eskiden önlerine açılan yayılma yolları kapanmış bulunuyor.

Bu gizli uyuşmazlık, Alman etkisinin çok olası olarak geri dönmesi tehlikesi, er ya da geç Boğazlar konusunda hak talebinde bulunacak olan Rusya'nın durumdan hoşnutsuzluğu ve intikam alma isteği dikkate alındığında, bugün ulaşılan nokta oldukça belirsiz.

50. Milletler Cemiyeti Bahar Oturumuna Doğu Rüzgârı Yahut Türk Petrolüne Pençe Atan İngiliz Aslanı: ¹¹³

Bilindiği gibi Milletler Cemiyeti Meclisi'nin eylül toplantısının en önemli noktası, Musul vilayetinin kime ait olacağı konusundaki İngiliz-Türk tartışması olacak. Bu konu, alışılmış siyasi sorunlar sınırını çok fazla aşmaktadır. Yakın doğu'nun atmosferi oldukça elektrikli, Türklerin görüşleri oldukça coşkulu; Ankara yönetimi, Cenova meclisinin ekranına, refleks olarak, sert yanıtlar ve dirençli bir mücadele yansıtmak için her tür tavize karşı düşmanca bir tutum içinde. Çatışmanın özünü, herkesçe bilindiği için, burada geniş bir biçimde ortaya koymayacağız.

Musul mu? Gerçekte mücadele, geniş mineral zenginlikler ve paha biçilmez petrol dolu arazi için veriliyor. Bunun finali Cenova arenasında gözlerimizin önüne serilecek. Vilayet Irak krallığına bağlı kalırsa, İngiliz etkisinin Yakın Doğu'da güç kazanacağını dikkate almak gerekecek. Çünkü Emir Faysal'ın sırtında İngiltere'nin silahlı yumruğu, sermayesi ve son derece büyük bir işletme deneyimi gizli.

Türk tezinin zafer kazanacağını düşünecek olursak ve dolayısıyla Musul sınırını Cal, Cebel Hamrin, Vadi Thar ve Cebel Sindcar boyunca çizilirse, bu durum, belki yeni Türkiye'nin gücünün artmasıyla Doğu'da oldukça sarsılan İngiliz otoritesinin sönmeye başlaması olabilir mi? Kim bilir?

Bu arada belirli olan bir nokta var. Bu da, İngiliz ve Türk heyetlerinin yaklaşımları arasındaki temel farklılıklar nedeniyle cemiyette gerçekleşecek forumdaki tartışmaların güçlü ve enerjik vurgulamalarla dolu olacağı. Güvenilir kaynaklardan alınan haberler, Türk heyeti delegesi başkanı Tevfik Rüştü Bey'in aldığı talimatlardan söz ediyor.

Türkiye ne pahasına olursa olsun Musul'ü elden çıkarmak istemeyecek. Musul konusunu yerinde inceleyen anket komisyonunun raporu, Türk hükümetinin görüşüne göre, İngiltere'nin Irak üzerindeki manda yönetimi konusunda bir temel oluşturamıyor. Milletler Cemiyeti yalnızca bu konuda bir karar için toplanmış bulunuyor: Musul, Türkiye'ye mi, Irak'a mı verilecek. Başka bir şey söz konusu değil. Belki referandum olabilir. Ya da manda süresinin uzatılması olasılığı gündeme gelebilirse de, bu, tartışmalı vilayetin aidiyet sorunu için anlam taşımaz.

İngiliz tezinin Türklerin görüşleriyle tümenden çeliştiğini eklemeye gerek yok. Kamuoyunun ruh halini söz konusu edecek olursak, İngiltere'de Dışişleri siyasetine karşı eleştiri yöneltten sesler duyabiliyoruz. Örneğin Türk hükümeti tarafından yeni

¹¹³ K., *Rzeczpospolita*, nr 247, 10 IX 1923, s. 5.

yayımlanan ve Musul konusundaki tüm belgeleri içeren “Kırmızı Kitap”, İngiliz İşçi Partisi Kongresi raporlarına yer vermektedir. Okuyalım:

Arapların, Hristiyanların, Yezidilerin ve Musevilerin Arap hâkimiyetini Türk hâkimiyetine yeğlediklerini var sayacak olsak bile, niçin 292.000 kişi, Türkiye’ye aidiyetlerini vurgulayan 515.000 Kürt ve Türk’ün üzerinde hâkimiyet kursun?

Kongre daha sonra, sürekli Kürt isyanları ve savaşlarla her zaman kaynayacak Mezopotamya kazanının var olacağına ve ülkenin yavaş yavaş yıkımı tehlikesine dikkat çekiyor. Ancak Musul’un Türkiye’ye verilmesi durumunda, bu ülkenin petrol sanayisi alanında İngiltere’nin çıkarlarını yeterince koruyacağı konusundaki umut da vurgulanıyor.

İngiliz-Türk tartışması konusundaki kararı, Milletler Cemiyeti’nin özel bir uluslararası bilirkişi kuruluşuna devretmesi beklenebilir.

51. Doğu’da Durum: ¹¹⁴

TRAKYA’DA YUNAN HAZIRLIĞI

(Özel).-Londra, 7 Ekim.-Sofya’dan alınan haberlere göre, Yunan birlikleri Trakya boyunca Rodosto ve Çatalca yönünde büyük bir hareket içinde. “Times”, Batı Trakya’da askerlerin, krala bağlı subayların Bolşevik tarzı rütbelerini söktüklerini bildiriyor.

TÜRK BİRLİKLERİNİN TOPLANIŞI

LONDRA, 7. 10. Pat. “Daily Chronicle” Çanakkale’den bildiriyor: Kemalist birliklerin toplanışı hala sürüyor. İngiliz askerleri şu anda Kemal Paşa’nın Yunanlıları yenilgiye uğratan 2. ordusu ile yakın temasta; İngiliz generali Marden cepheye derhal takviye gönderdi.

TRAKYA KONUSUNDA VENİZELOS’UN SÖZLERİ

PARİS, 6.10. PAT. Cumhurbaşkanı Poincare ile yaptığı bugünkü görüşme sırasında, Venizelos, Trakya’nın Türklere verilmesi konusunda kararlı olduğunu, Türkiye ile 1914 yılı sınırlarına, yani Meriç nehri sınırına olası bir dönüşü kabul ederek, resmen açıkladı. Venizelos azınlıkların korunması ilkeleri projesi konusunda da her hangi bir görüş ileri sürmedi. Venizelos’un talepleri, yalnızca 200.000 Rum’un yaşadığı Trakya’nın bir bölümünün Yunanistan’a verilmesi ile

¹¹⁴ *Rzeczpospolita*, nr 228, 07 X 1923, s. 2.

ilgili. Venizelos'la yapılan anlaşmaya dayanarak, Politis, cumhurbaşkanı Poincare'ye Trakya'ya gıda yardımı gönderilmesi amacıyla çaba gösterilmesi için heyet gönderdiğini bildirdi.

52. Musul Tartışması: ¹¹⁵

Bir kaç haftadır yine Musul konusu gündemde. Londra, İstanbul ve Cenova'dan birbiri ardına ulaşan telgraflar, neredeyse İngiliz-Türk savaşına yol açacak çok ciddi bir durumu ortaya koyuyor. Anlaşmazlıkta tüm yük, savaş sonrası devletler arasındaki sınır belirleme konusunun çözümüyle ilgilenmek durumunda olan Milletler Cemiyeti'ne düşüyor.

Musul vilayeti 80.000 kilometrekare olup 600.000-700.000 nüfusa ve Yakın Doğu'da siyasi ve ekonomik açıdan birinci derecede öneme sahiptir. Burada Bağdat'a giden demiryolunun iki kolu birleşmektedir. Bu kollardan birisi Suriye Körfezi ile Halep'i aynı zamanda Ankara ile Sivas ve Diyarbakır'ı birleştirmekte, oradan eski kervan yolu ile Akdeniz'den İran'a geçmektedir. Kuzeyden Bağdat'a 350 km. stratejik bir konuma sahip olan Musul çevresi, zengin petrol yatakları sayesinde Avrupa devletlerinin büyük ilgisini çekmiştir. Mezopotamya cennetinin, tarihsel olarak Niniwa olarak anılan ve yıkıntıları üzerinde bugün Musul'ün bulunduğu bu yerin İncil geleneğinde yer alması ile de tanınması yanında, Fırat ve Dicle'nin eski zenginliğine kavuşabilmesi için kısa süre önce yapılan araştırmalar, buraya çağdaş kültürün gelmesi durumunda bu topraklarda büyük ekonomik gelişmeler olabileceğini düşünmeye olanak vermektedir. Musul aynı zamanda, savaş öncesi Yakın Doğu'da Alman ekonomik yayılcılığının merkezi olan, savaştan sonra ise bu kez de İngiliz siyasal etki alanında rol oynayan Bağdat'ı mantıksal olarak tamamlamaktadır.

İngiltere Musul'ü Irak'a bağlamak niyetindeydi ve Sevr Anlaşması bu düşünceye uygun biçimde hazırlandı. Ancak bu sırada İngiliz hegemonyası altındaki Arap devletleri federasyonunun Türk karşıtı düşünceleri öylesine gelişti ki, 1919 da Bağdat ve Basra vilayetlerinde Irak'ın bağımsızlığı konusunda referandum yapıldığında, bu referanduma Musul vilayetinin büyük bir bölümü de dâhil edildi. Aynı şey 1921'de Emir Faysal'ın Irak kralı seçilmesi söz konusu olduğunda gerçekleşti. Üstelik Musul'ün Irak sınırları içine katılması konusundaki İngiliz vaatlerinin çok ciddi olması nedeniyle, Bağdat parlamentosu İngilizlerle yapılan anlaşmayı onaylarken, Musul'ün Irak'a verilmesi konusunda da bu onayı geçerli saydı.

¹¹⁵ Marjan Grzegorzcyk, *Rzeczpospolita*, nr 288, 20 X 1924, s. 3.

Ancak bu sırada Yunanlılarla yapılan savaşta Türklerin şansı döndü ve Lozan Anlaşması, Sevr Anlaşması'nda belirlenen tüm sınırları kökünden değiştirdi. Bu anlaşmanın askıda kalan tek maddesi, Türkiye ile Irak arasındaki sınır, başka bir deyişle, Musul vilayetine ilişkin karardı. Anlaşmanın üçüncü maddesine göre, her iki hükümet de bu konuda doğrudan görüşme yapmak durumundaydılar. Bunun sonuçsuz kalması durumunda sınırı Milletler Cemiyeti belirleyecekti.

Ancak İngiliz-Türk görüşmeleri sonuç vermedi. Bu yılın 19 Mayıs'ından 9 Haziran'ına kadar İstanbul'da görüşmeler yapıldı. Ancak dört oturum sonunda iki tarafın da görüşlerinde bir yakınlaşma olmadı. İngiltere delegesi ve Irak'ın kurucusu ve örgütleyicisi olan Sir Percy Cox, yalnızca Musul'e ilişkin taleplerini ortaya koymakla kalmadı, Musul'un kuzeyinde bulunan Hakkâri vilayetinin diğer üç sancağını da istedi. Lozan Anlaşmasını, sanki Musul'un kime ait olacağının söz konusu dahi olmayacağı, yalnızca Türkiye ile Musul'un iç bölümünü oluşturduğu Irak arasındaki sınırın belirleneceği bir anlaşma biçiminde yorumluyordu.

Böylelikle konu Milletler Cemiyeti'nin kararına kaldı ve 20 Eylül'de gerek Türk gerekse İngiliz olmak üzere her iki tarafın da tezini dinleyen konsey, Musul bölgesinde referandum yapılması talebinde bulundu ve böylelikle güç sorunu ertelemiş oldu. Türkler bir oldu-bitti ile karşılaşmaktan kaçınarak Musul'a girdi. Karşılıklı nota ve telgraf gönderildi. Cemiyet Konseyi'nin 30 Eylül tarihli kararı her iki tarafı da sükunetle kararı beklemeye davet etti ve nihayet üç komisyon konuyu yerinde incelemek üzere gönderildi. Aynı zamanda Ankara ile Londra arasında diplomatik yazışmalar ve her iki hükümetin topluluk nezdindeki girişimleri sürüyor. Türklerin yarı resmi açıklamalarının ve Mustafa Kemal'in sözlerinin ortaya koyduğu şey, Musul konusunda tavizin kabul edilemeyeceğidir.

Şimdilik askeri birlikler yeni mevzilere çekildi ve her iki taraf da komisyon araştırmalarının sonuçlarını ve daha sonra da Konsey'in kararını bekleyecek. Türkiye, İngiliz belgelerine göre üç Musul vilayet sancağından iki kuzey vilayet sancağının (Süleymaniye ve Kerkük) 1919 ve 1921 tarihlerindeki referandumu katılmamasına ya da aksi yönde karar verdiklerine güvenerek, Musul sancağında ise etnografik yapının Türkiye lehine olacağını düşünerek referandum yapılması talebinde ısrar ediyor. İlginç olan, Türklerin iddalarına göre Musul vadisinde 139.000 Türk ve Kürt'e karşın 28.000 Arap mevcut, İngiliz kaynakları ise 170.663 Arap nüfusa karşın yalnızca 14. 895 Türk bulunduğunu hesaplıyor. En azından nüfusun ¼ ünün göçebe yaşam sürdüğü bir ülkede, özellikle İngilizlerin ortaya koyduğu bu kesin rakamlar biraz karışık ve her ne kadar 1919 ve 1921 referandumlarında Irak'ı yaratan ve Faysal'ı tahtına kavuşturan İngilizler buna karşı çıkıyorlarsa da, Türklerin referandum talebi haksız görünmüyor.

Musul tartışması, Londra'da Mısır'da güçlenen İngiliz karşıtı havanın sonucu olarak Zılgül Paşa ile yapılan görüşmelerin kesilmesini, Arap federasyonu projesinin merkezi olan Hicaz'da Wahabitler karşısında yalnızca yaşlı Hüseyin'in değil, oğlu Ali'nin de kaçmak zorunda kaldıklarını dikkate alacak olursak, yakın bir zamanda açıklığa kavuşacak. Yakın Doğu'da siyasi alanda Mac Donald hükümeti, yerlerine gelecek kişilere tam bir kaos ve harabe bırakacak. Bu kişiler sorunların ciddi olarak düşünüldüğü durumlarda, hükümetler zamanında yapılan yararsız nakilleri ve İngilizlerin tüm Müslüman dünyasında durumlarının kötüleşmesini ve bu konuda gözü kara adımlar atmaya hazır Türklerin ruh halini göz önüne almak durumunda kalacaklar.

Kim bilir, Müslüman dünyasının iki kampa ayrıldığı ve Arapların Türklerin karşısında olduğu düşüncesinden belki de tamamen vazgeçmek ve Yakın Doğu'ya gerçek bir barış getirecek çözümlere ulaşmak gerekiyor. Musul sorunu, her durumda en önemli sorunlardan birisi olarak kalacak.

53. Musul Anlaşmazlığı: ¹¹⁶

Milletler Cemiyeti Konseyi'nin eylül oturumunda çözümlemek durumunda olduğu en güç ve karmaşık sorunlardan birisi Musul'du. Konuyu yerinde incelemek için gönderilen komisyonun raporu, konuyla ilgili her iki tarafı, yani Türkleri ve İngilizleri memnun etmedi. Türkiye, Musul'un Irak'a verilmesini iştirmek dahi istemiyor. Buna karşın İngiltere, büyük petrol yataklarına sahip Musul'u kendisine bağlamak arzusunda.

Milletler Cemiyeti Konseyi, Musul sorununu kesin olarak çözümlemek durumunda: a) Musul'u İngiltere'nin manda hâkimiyetinde olan Irak'a vermek, b) Türkiye'ye vermek, c) Türkiye ile Irak arasında paylaşmak. Ancak Meclisdeki Türk temsilci Tevfik Rüşdü Bey, Musul sorununun Türkiye için başarısız bir konuma gelebileceğini belirterek, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Konseyi'nin uzlaşma mahkemesi bilirkişiliğini kabul etmeyeceğini açıkladı. Türkiye 'ye göre, Konsey yalnızca aracı rolü oynayabilir.

Bu açıklamaya verilen yanıtta, İngiltere Koloni bakanı Amery, İngiltere'nin, Türk heyeti açıklamasını geri çekmediği sürece hareket serbestisi hakkını kazandığını vurguladı. Böylelikle oldukça karmaşık olan sorun daha da içinden çıkılmaz bir hale geldi. Belirgin bir kopuşa yol açmamak amacıyla, Milletler Cemiyeti, İsveç dışişleri bakanı Unden'in önerisiyle Lahey'deki Uluslararası

¹¹⁶ A. M., *Rzeczpospolita*, nr 264, 26 IX 1925, s.

Tahkim Kurulu'ndan bilirkişilik konusunda belirli açıklamalar almaya karar verdi. Bundan dolayı:

1) Lozan Anlaşması'nın 3. maddesi 2. paragrafına dayanarak Milletler Cemiyeti'nin alacağı karar ne olmalı?

2) Topluluk Konseyi'nin bu konudaki kararı oybirliği ile mi yoksa oy çokluğu ile mi alınmalı, ya da anlaşmazlık içinde bulunan taraflar oylamaya katılmalı mı?

Bu durumda da Türk heyeti, Cemiyet Konseyi'nin kendileri için alacağı olası ve ulusal çıkara uymayan kararıyla kendi Hükümetini bağlamamak için, Lahey'deki Uluslararası Mahkeme'nin görüşünün, Türkiye'nin Lozan Anlaşması'ndan sağladığı hakları hiç bir biçimde değiştiremeyeceğini açıkladı.

Böylelikle Musul sorunu, Yakın Doğu'da birinci derecede ağırlıklı bir sorun haline geldi. Türkiye kendi görüşünü zorla kabul ettirmeye çalışarak kendisine müttefik arıyor. Bu müttefiki Doğu'da, İngiliz etkisini her türlü yöntemi kullanarak yıkmaya çalışan Rusya'da buldu. Son haberler, Türkiye ile Rusya arasında, Litwinov aracılığı ile İngiltere'ye karşı ittifak yapmak için gizli görüşmeler yapıldığı yolunda. Bu anlaşmaya göre Rusya, Musul konusunda anlaşmazlık çıkması durumunda Türkiye'ye İngiltere'ye karşı tüm silahlı kuvvetleriyle destek vermeyi öngörüyor.

Türk hükümetinin, yabancıların Anadolu'ya geçmelerini yasaklamak, bir kaç yaş grubunu silah altına almak, Hristiyanları Musul'dan uzaklaştırmak gibi gerçekleştirdiği son düzenlemeleri ele alacak olursak, Ortadoğu'da huzursuzluk bulutlarının dolaştığından emin olabiliriz.

54. Montreux Konferansı'nda Türkiye'nin Yanıtı:¹¹⁷

MONTREUX, 13. 7. (PAT). Bugün Boğazlar konusunda genel görüşmeler yapıldı. Türk delegesi Rüştü Aras, İtalya'nın konfaranse katılma konusundaki ısrarlı tutumuna karşı Türkiye'nin yanıtı sayılabilecek bir konuşma yaptı. Rüştü Aras şunları belirtti: 1) Montreux'de hazırlanan anlaşma yabancılara açık olmayacaktır. 2) Anlaşma uygulanışı genel karakterde sonuç içerecek ve Türkiye, gerektiği durumlarda Montreux anlaşması çerçevesi içinde, benzer iki taraflı anlaşmalar imzalamaya hakkını saklı tutacaktır.

Konferansın Boğazlar konusundaki sabah oturumunda, savaş sırasında belirli silah donanımına sahip ticari gemilerin geçmesi konusunda uzun bir tartışma oldu.

¹¹⁷ Czas, nr 191, 14 VII 1936, s. 2.

Türkiye bunları bir tür savaş gemisi kabul ediyor. Konu komisyona havale edildi.

Bugün İngiltere yetkilisi Rendall, anlaşmayı kolaylaştırabilecek nitelikte yeni talimatlarla Londra'dan geldi. Paul Boncour, bu akşam Litwinov ile görüşecek. Yarın, resmi olarak fiyaskonun kabul edilmesine karşın, konferansta anlaşma yolları bulma açısından kaderi belirleyecek olan karar günü.

18. BÖLÜM

POLONYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

1. Polonya, Fransa ve Türkiye Hakkında Söylentiler: ¹¹⁸

(Özel).-LONDRA, 20 Şubat. "Daily Telegraph" diplomasi uzmanı şöyle yazıyor.

Ankara Anlaşması'nın Franklin-Boillon tarafından yapılması, Franklin-Bouillon'un Yusuf Kemal Paşa'ya verdiği karşılıklı güvencelerle sınırlı kalmadı. Franklin-Bouillon ile Yusuf Paşa arasında görüşmelerin yapıldığı sırada, Paris'te Bekir Sami Bey ve diğer Kemalistler Fransa aracılığıyla Polonya tarafı yetkilileri ile görüşüyorlardı. Bu görüşmeler, Fransa, Polonya ve Türkiye arasında geniş kapsamlı bir anlaşmaya zemin hazırlayacak. Türk-Polonya anlaşması yapılması amacını taşıyordu. Polonya-Türkiye anlaşması, Rus saldırısından korunmak için Ankara'dan Varşova'ya bir yol açmaktaydı. Polonyalı ve Türk yetkililer, bu açıdan, Batı Kafkasya, Ukrayna ve Kuzey Türkistan'ın Sovyet Rusya'dan ayrılmasını istiyorlar. Türk-Yunan anlaşmazlığının sona ermesine kadar, Ankara hükümeti, Romanya ve Polonya'ya yapılacak her türlü Bolşevik saldırısını şu anda hala Rus hâkimiyetinde bulunan bu bölgelere karşı baskı uygulayarak önlemek durumundaydı.

Yapılması beklenen bu askeri anlaşma, diğer anlaşmalarla güçlendirilmeli.

2. Polonya-Türkiye Görüşmeleri: ¹¹⁹

(Özel).- LOZAN, 17 Mayıs.- Türk ve Polonya tarafından, her iki devletin cuma günü Londra'da diplomatik, konsolosluk ve ticari ilişkiler konusunda özel görüşmeler yapacağı resmen bildiriliyor. Konferansta yapılan diğer görüşmelerle aynı anda yapılacak bu görüşmeler, Bern'deki Polonya elçisi Modzelewski, yetkili bakan Woroniecki, elçilik danışmanı Lados ve elçilik sekreteri Numberg ile Türk tarafından İsmet Paşa, bakan Mustafa Bey, sekreter yardımcısı Tahir Bey ve Türk heyetinin diğer üyeleriyle birlikte yürütülecek.

Polonya-Türk görüşmelerinin uzun sürmeyeceği, her durumda genel

¹¹⁸ K-ski, *Rzeczpospolita*, nr 52, 21 II 1922, s. 1.

¹¹⁹ T., *Rzeczpospolita*, nr 133, 17 V 1923, s. 3.

konferansın bitiminden önce sonuçlanacağı var sayılıyor.

3. Polonya-Türkiye Görüşmeleri: ¹²⁰

(Özel).- LOZAN, 17 Mayıs.- Yarın sabah başlayacak olan Polonya-Türkiye görüşmeleri konusunda, görüşmelerde ele alınacak konuların uzun zamandır iki tarafı olarak görüşüldüğü söyleniyor. Polonya ve Türkiye'nin ilgilendiği birçok ortak konu var. Ayrıca, yüzyıllardır mevcut olan dostluk bağları her iki ülkeyi birleştiriyor. Polonya, tarihinin en kritik anlarında yalnızca Türkiye'nin Polonya'nın parçalanmasını tanımadığını hep anımsıyor. Polonya, Türkiye ile diplomasi, konsolosluk ve ticaret bazında kurulacak ilişkiler sayesinde, kendi sanayi ve tarım ürünlerinin tüketimi için iyi bir pazar kazanmayı amaçlıyor.

4. Polonya-Türkiye Görüşmeleri: ¹²¹

GÖRÜŞMELERİN BİRİNCİ GÜNÜ

LOZAN, 18. 5. PAT.- Cuma günü öğleden sonra Polonya-Türkiye görüşmelerinin açılışı yapıldı. İlk genel oturum Türk heyeti ikametgâhında gerçekleşti ve her iki taraf delegeleri eksiksiz katıldı. İsmet Paşa, artık kendi kararlarının sahibi olan Polonya ve yeni Türkiye'nin anlaşma yapma girişiminde bulunmalarının önemini belirten bir konuşma yaptı.

İsmet Paşa, iki halkın karşılıklı olarak çok eskiden beri birbirlerini anlamaları ve sevmelerinde cesaret açıklık ve içtenlik gibi ortak özelliklere sahip olmalarının rol oynadığını belirtti. Uluslararası hukuk bazında tüm halklarla ilişki kurmak için içten bir arzuyla dolu olan Türk halkı, bu ilişkileri, kuşkusuz aynı duygularla dolu Polonya ulusu ile kurmak fırsatından özel bir mutluluk duymaktadır.

Ankara hükümeti siyasetine yön veren, tüm halkların karşılıklı haklarına saygıya dayanan ilkelerin Polonya'nın çıkarlarına da uygun olduğu inancını vurgulayan ve her iki halka refah, barış ve dostça ilişkiler dileyen İsmet Paşa, başlamakta olan konferansın başarılı sonuçlara ulaşması konusundaki dileğini belirtti. İsmet Paşa konuşmasını, İsviçre hükümetine ve Vaudejski Kantonuna gösterdikleri konukseverlik için teşekkür ederek bitirdi.

Polonya heyeti başkanı büyükelçi Modzelewski, konferansın istenen sonuçları vermesini diledi ve Polonya hükümetinin, görüşmelerin başarılı sonuçlar

¹²⁰ T., *Rzeczpospolita*, nr 134, 18 V 1923, s. 3.

¹²¹ *Rzeczpospolita*, nr 135, 19 V 1923, s. 2.

vermesinin, böylesine şanlı dolu bir geçmişin birleştirdiği iki halkı daha da yakınlaştıracığı yolundaki umudunu belirtti. İki halkın böylesine yakınlaşması, kuşkusuz hem Türkiye hem de Polonya'nın refah ve gelişmesinde etken olacaktır. Büyükelçi Modzelewski konuşmasını, görüşmelerin Polonya için her zaman konuksever olan İsviçre topraklarında yapılmasının başarı için iyi bir işaret olduğunu belirterek ve İsviçre federal yönetimi ve kantonuna teşekkür ederek bitirdi.

Sonra büyükelçi Modzelewski oturumun başkanlığını yaptı. Her iki heyetin yeterince yetkili olduğunun onaylanmasından sonra siyasi, hukuk-konsolosluk ve ticari olmak üzere üç komisyonun kurulmasına karar veren tüzük kabul edildi ve oturum kapandı.

5. Polonya ve Türkiye: ¹²²

DOSTLUK VE TİCARET ANLAŞMASI

LOZAN, 23.7. (PAT.).-Bugün öğle saatlerinde Polonya heyeti ikametgâhında Polonya-Türkiye anlaşmalarının imzası gerçekleşti. Oturuma Polonya tarafından şu kişiler katıldı: Polonya heyeti başkanı Jan Modzelewski, Dış İşleri Bakanlığı bölüm başkanı, Aleksandr Lados, Sanayi ve Ticaret bölümü başkanı, Henryk Tenenbaum, Bern elçiliği sekreteri ve heyet genel sekreteri Jerzy Numberg, Bern elçiliği sekreteri Adam Rzewuski ve Milletler Cemiyeti nezdindeki Polonya heyeti sekreteri Arciszewski. Türk tarafından katılımcılar: Ankara Dış İşleri Bakanlığı heyeti başkanı İsmet Paşa, Sağlık ve Sosyal Yardım bakanı Rıza Nur Bey, Ulusal Ekonomi eski bakanı Hasan Bey, eski Ticaret ve Sanayi bakanı Şeref Bey, Adalet Bakanlığı ikinci başkanı Tahir Bey, Ticaret-konsolosluk bölümü direktörü M. S. Z. ve heyet genel sekreteri Tevfik Kamil Bey. Oturumda çok sayıda Türk ve uluslararası basın temsilcisi de hazır bulundu.

Oturumun başında Polonya heyeti başkanı, oturum başkanlığını İsmet Paşa'ya önerdi ve Paşa öneriyi, görüşmelerin son oturumunda başkanlık onurunun kendisine verilmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirerek kabul etti. İsmet Paşa oturumu açarak, Türk yetkililerin imzaya sunulan dostluk anlaşması, ticaret sözleşmesi ve yerleşim sözleşmesini (Detablissement) kabul ettiğini belirtti. Polonya heyeti başkanı büyükelçi Modzelewski'nin benzer açıklamalarından sonra, Polonya heyeti üyeleri, büyükelçi Modzelewski, Lados ve Tenenbaum ile Türk delegeleri, başkan İsmet Paşa, Rıza Nur Bey ve Hasan Bey söz konusu üç

¹²² *Rzeczpospolita*, nr 200, 24 VII 1923, s. 2.

anlaşmayı imzaladı.

Her iki başkanın imzalanan nüshaları formalite gereği değiştirmelerinden sonra büyükelçi Modzelewski söz aldı ve konuşmasının başında, yapılan anlaşmaların, karşılıklı şövalyece dostluk anılarının birleştirdiği Polonya ile Türkiye'nin gelecekteki ilişkileri için temel oluşturacağını belirtti. Bu anlaşmalar bir bütünün bir parçası sayılmalıdır. Zira yalnızca ortak bir düşüncenin ön sonuçları değildir. Çünkü Dostluk Anlaşması'nın yanı sıra, her iki ülkeye, şu anda ulusların yaşamında gerekli olan çok sıkı ekonomik ilişkiler kurma olanağı sağlayan iki anlaşma bulunmaktadır. Modzelewski, anlaşmaların yapılmasından dolayı Polonya hükümetinin ve tüm ulusun kamuoyunun da paylaştığı büyük bir mutluluk duyduğunu belirtti ve İsmet Paşa ile çalışma arkadaşlarının hizmetlerini övdü. Kuşkusuz iki ulusun gelecekteki tarihlerinde en önemli anlardan biri olacak bu görüşmelerin sonuçlandırılması için gösterilen iki taraflı arzu, görüşmeler sırasında doğal olarak ortaya çıkan çok sayıda güçlüğü her iki tarafın da yenmesinde etken olmuştur. Lozan'da sonuçlandırılan bu çalışmanın genel gelişime ve barışa yardımcı olacağını vurgulanmasından sonra, Modzelewski, konuşmasını İsviçre yönetimine ve yerel yönetime geleneksel konukseverlikleri için teşekkür ederek bitirdi.

Polonya heyeti başkanının konuşmasından sonra İsmet Paşa söz aldı ve Polonya-Türkiye anlaşmalarının imzalanmasının Türk hükümeti ve ulusu tarafından gerçek bir sevinçle karşılanacağını çünkü bunun Polonya ile yüzyıllardır mevcut olan dostluk ilişkilerinin başlatılması anlamına geldiğini belirtti.

İsmet Paşa, “inanıyoruz ki bu mutlu olay, aynı içten barış arzusuna sahip iki ülke için yeni bağların başlangıç dönemini oluşturacak, canlı ekonomik ilişkiler kurma olanağı verecek ve ortak tarihlerinde bir dönüm noktası oluşturacaktır”, dedi. İsmet Paşa, ülkesi adına, Polonya heyeti başkanı Modzelewski'nin büyük hizmetlerini, çalışma arkadaşlarının verimli ve yorulmak nedir bilmeyen çalışmalarını vurguladı ve konuşmasını İsviçre yönetimine teşekkür ederek bitirdi. Oturumun kapanmasından sonra Polonya tarafı Türk heyetini kendi salonlarında konuk etti.

6. Polonya - Türkiye Anlaşmaları: ¹²³

DİĞER AYRINTILAR

LOZAN, 24. 7. - PAT.- Dün Polonya ile Türkiye arasında imzalanan ticaret anlaşması, karşılıklı ticaret ve seyir serbestisi öngörüyor. Transit alanında büyük

¹²³ *Rzeczpospolita*, nr 201, 25 VII 1923, s. 2.

ayrıcalık tanıyan koşullar getiriyor. Tüccar, sanayici ve ticaret acentalarının haklarını belirliyor. Ülke yurttaşlarıyla eşit haklarla fuar ve pazarlara katılım hakkının yanı sıra, her iki tarafın limanlarında hizmet veren gemilerin haklarını düzenliyor. En büyük ayrıcalığa gümrük ve değişik resmi formaliteler alanında belirlenen, ayrıca demiryollarında mal ve insan taşıma koşullarını saptıyor.

Anlaşma, yerleşim (ikamet) konusunda iki tarafın yurttaşlarına yerleşim ve dolaşım hakkı tanıyor. Ülke yurttaşlarıyla eşit haklara sahip olma koşuluyla ticaret ve sanayi işleriyle uğraşma serbestisi ve taşınabilir ve taşınamaz mal edinme ve bunlara sahip olma hakkı öngörüyor. Ayrıca firmaların, diğer kuruluşların ve mahkeme konusunda yurttaşların haklarını düzenliyor. Diğer iki anlaşma, yukarıda söz konusu edilen konuların ayrıntılarını ortaya koyan bir dizi kararı içeriyor.

7. Polonya- Türkiye Anlaşmasının Önemi: ¹²⁴

“Journal” Lozan’da yapılan Polonya-Türkiye anlaşmasını konu ederek şöyle yazıyor: Rus tehlikesi, Türkiye’yi Polonya ile yakınlaşma zorunda bıraktı. “Journal”, Dostluk Anlaşması ve Ticaret Sözleşmesi ile yetinerek, dergiye göre çok doğru davranan büyükelçi Modzelewski’yi onaylayan bir yaklaşım içinde. Ortak çıkarlar, Rus tehlikesine en fazla maruz kalan bu iki ülkeyi yakınlaştırıyor. Polonya ile Türkiye’yi birleştiren bu bağlar, söz konusu tehlike gücünü hissettirdiği ölçüde kuvvetlenecek. Dergi, ‘Polonya-Türkiye anlaşması Avrupa dengesi için değerli bir etken oluşturuyor’, diye vurgulanıyor.

8. Polonya ve Türkiye: ¹²⁵

GELECEKTEKİ EKONOMİK İLİŞKİLERİN GÖRÜNÜMÜ

İçinde bulunduğumuz yılın 23 Haziran günü Polonya, Lozan’da Türkiye ile siyasi, ticari ve konsolosluk anlaşması yaptı. Bugünkü yazımızda, toplumun ve uzman çevrelerin dikkatini öncelikle ticari sözleşmeye çekmek istiyoruz. Türkiye tarafından garanti edilen “en yüksek düzeyde ayrıcalığa sahip” Polonya ticareti, Polonya için uygun koşullarda, Doğu’da ekonomik yayılma açısından çok uygun koşullar oluşturmakta, dolayısıyla iş biraz iyi niyet ve girişimciliğe kalmaktadır.

Bu açıdan girişim, Polonya tarafınca başlatılmalıdır. Çünkü Türk ticaret kuruluşları, yalnızca çok sayıdaki yabancı kuruluşun komisyon acentası

¹²⁴ *Rzeczpospolita*, nr 285, 18 IX 1923, s. 2.

¹²⁵ W. G. D., *Rzeczpospolita*, nr 285, 18 IX 1923, s.

durumundadır ve bu nedenle de bağımsızlıktan yoksun ve az hareketli konumdadır. Az sayıda yerli ihracat firması mevcutsa da, bunların büyük bir bölümü yabancılara aittir. Başta İngiliz, Fransız ve İtalyan olmak üzere yabancı firmaların şubeleri durumundadır. Kısa süre öncesine kadar Türk ticaretinde etkin rolü, yerel azınlıklardan yalnızca Rumlar, Ermeniler ve Museviler oynuyordu. Osmanlı Türkleri, Büyük Savaş öncesi ticaretle hemen hiç uğraşmıyorlardı. Ancak ulusal ruhun ve onurun uyanmasından sonra yalnızca yabancılardan değil, kendi yabancı kökenli yurttaşlarının da ekonomik bağımlılığından kurtulma eğilimi başladı.

Türk ekonomik sisteminin diğer bir belirleyici özelliğini, hemen hiç fabrikasyon sanayii bulunmaması, dolayısıyla da sanayi ürünlerinin hemen hepsine gereksinim duyulmasıdır. Türkiye'ye ne götürseniz, yerel beğeniye ve geleneklere uygun olduğu ve fiyatı çok yüksek olmadığı takdirde hemen alıcı bulmaktadır.

Aşağıda Türk sanayii ve ticaretine ilişkin bazı kesin rakamlara dayanan bilgiler sunuyoruz.

Tarım teknolojisindeki düşük gelişim düzeyine karşın, iklim koşulları ve toprak (Anadolu'da) öylesine elverişlidir ki, örneğin tahıl ürünleri ülke gereksiniminin üzerindedir ve buğday önemli bir ihraç ürünü oluşturmaktadır. Buna karşın büyük liman kentlerinin, bu arada İstanbul'un gıda gereksinimi için devlet yurt dışından un ithal etmektedir.

Kereste sanayiinde de durum aynıdır: Polonya'ya kıyasla daha geniş ormanlık araziye sahip olmasına karşın (8 milyon hektar) , Türkiye (özellikle Romanya'dan) her tür yarı işlenmiş kereste almaktadır.

Yıllık işlenmemiş deri üretimi, dünyadaki en zengin üretimlerdendir. (Keçi derisi 5 milyonu aşmış, koyun ise 600.000 civarındadır). Ancak deri sanayii hemen hiç yoktur. Eski Jön Türk hükümetinin çabalarına karşın, gelişme döneminde deri mamüllerinin hemen tümü yabancı kaynaklıdır. İthalat ihracatın yüzde ellisi kadar fazladır ve savaşa kadar 12-17 milyon Fransız frangı tutarındadır.

Türkiye her yıl 300.000 kental metre yün, 850.000 kental metre pamuklu bez üretmektedir. Ancak koltuk yapımı dışında hiç bir türde tekstil sanayisi mevcut değildir. Kısa süre öncesine kadar fesler bile Avusturya'dan ithal edilmekteydi.

Bu koşullara karşın, Türk-Polonya ticareti konusunun, Türk pazarının gereksinimlerinin ne olduğuna değil, Polonya sanayisinin olanaklarına bağlı olacağı ortaya çıkmaktadır. İlişkilerin uygun biçimde gelişimi, yalnızca malların fiyatına ve niteliğine değil, Polonya sanayisinin normal tüketimine ve rekabet sisteminin maharetine bağlı olacaktır. Ancak Türkiye'de Polonya mallarının

aranılır olması, Türk tüccarların Polonya ekonomisinin gücüne inanması için, iki ülkenin de birbirini yakından tanınması gereklidir. Aradaki mesafenin uzaklığı ve Türkiye’de halkın eğitiminin düşük düzeyde olması, bu ülkede Polonya’nın yalnızca, çok içten sempati duyulan uzaklardaki Lehistan olduğu bilgisinin dışına çıkılamamasına neden olmaktadır. Polonya ticari kuruluşlarının bu uygun koşullardan ve dostça duygulardan yararlanmaları ve Türk pazarlarında sürekli bir yer edinebilmek için çaba göstermeleri gerekmektedir.

Polonya ve Türkiye sanayiinin mevcut durumundan yola çıkarak, Polonya-Türkiye ticari ilişkilerinin ilk gelişim dönemindeki oluşumuna ilişkin bazı sonuçlara varmak olasıdır. Polonya öncelikle her tür yünlü ve pamuklu kumaş, trikotaj, iç çamaşırı, hazır giyim önerebilir. Daha sonra ise, çeşitli tarım makineleri ve aletleri v.b. gibi demir ürünleri ihraç edilebilir. Evde kullanılan, örneğin yerel gereksinim ve örneklerle göre hazırlanmış alüminyum kaplar orada büyük talep bulabilir. Daha sonra kimyasal maddeler, cam, şeker ve şeker ürünleri v.b. ihraç edilebilir.

Türkiye, hemen tümüyle bir tarım ülkesi olarak her türlü ham maddeyi çok miktarda ihraç edebilir. Hububat, deri, koza, pamuk, yün, tütün, kuru yemiş, fındık, bitkisel yağlar v.b. Polonya için en önemlisi, yün ve özellikle de pamuk olabilir.

Polonya her hangi bir koloniye sahip değildir ve bu bakımdan pamuk açısından zengin ülkelerle çok yakın ticari ilişkiler kurmak durumundadır. Aksi takdirde, yakın bir gelecekte, en önemli sanayi türleri, özellikle de tekstil sanayii yok olmaya yüz tutacaktır. Polonya’nın yıllık pamuk gereksinimi 600.000 ketal metredir ve bu, daha öncede belirttiğimiz gibi, 800.000 kental metreye ulaşabilen tüm Türkiye üretimine yakın bir miktardır. Türkiye dışında Kafkasya (özellikle Kafkas ötesi) ve Orta Asya çok miktarda pamuk üretmektedir.

Türkiye bu zamana kadar ihracatıyla ilgilenmek gereksinimi duymamış, ürettiği her şey İzmir, İstanbul ve diğer büyük kent pazarlarında hemen alıcı bulmuştur. Ayrıca Türk tüccarların başka, çok uzak tüketim pazarları aramak istemelerini beklememek gerekir. Bu nedenle, ilk adımı atmak, enerji ve paraya acımadan Türk ticaret çevrelerinde güven ve popülarite kazanmak Polonyalı tüccar ve sanayicilere düşüyor.

Yakın doğu ile ticareti Polonya, şimdilik yalnızca Romanya üzerinden, Köstence ve Galati limanları aracılığıyla Trabzon, İstanbul ve diğer yerlere ulaşarak gerçekleştirebilir. Polonya ve Romanya arasındaki mevcut dostluk ilişkilerine karşın, bu yollar yeterince güvenli ve rahat sayılmaz. Romanya Polonyalı sanayicilere Galati’de depo hakkı vermiş, hatta gerekli liman yerlerini

parasız tahsis etmiştir. Polonya ticareti açısından bunların yarar sağlayıp sağlamadığını bilmiyoruz.

Tüm Türk liman kentleri içinde İstanbul yalnızca en büyüğü değil, (dünyada en büyük kentlerdendir: 1910 yılında 20.268 gemi tarafından 19.153.951 ton yük indirilmiştir; bu gemilerin 11. 684'ü yeni buharlı gemidir ve 18.534.116 ton yük indirmiştir) aynı zamanda Anadolu'ya, Kafkasya'ya, Kuzey Rusya'ya ve Orta Asya'ya gönderilen malların seçilme yeridir. Türkiye ve genel olarak Müslüman Doğu ile geniş kapsamlı ticaret yapmak isteyen herkesin bir ayağının özellikle İstanbul'da olması kaçınılmazdır.

Polonya-Türkiye ticari ilişkileri için yukarıda belirttiklerimiz kadar önemli başka bir konudan, döviz sorunundan söz etmek istiyoruz. Türk parasının değerinin çok düşmesine karşın, bu değer oldukça istikrarlıdır. Tüm savaş sonrası dönemde Türkiye'de hiç banknot basılmaması bunu kanıtlıyor. Türk parasının bugünkü değeri 0,75 dolar, 3,70 İsviçre frankı ve 11 Fransız frankıdır.

Bu ticari açılımda en büyük rolü kuşkusuz Güney'e ve Doğu'ya Polonya'dan geçen eski ticari yolun üzerinde bulunan Lwow kenti ve ona bağlı Doğu pazarları oynayacaktır. Ayrıca Polonyalılar, Doğu ile yüzyıllardır ticaret yapan kişiler olarak, buna en hazırlıklı uluslardan birisidir.

Polonya ile Türkiye ve genelde Müslüman Doğu ile ekonomik ilişkilerin kurulması için, yalnızca uygun koşulların bulunmadığını, bunun Polonya sanayisinin gelişmesi ve güçlenmesi açısından gereklilik olduğunu görüyoruz.

9. Polonya ve Türkiye: ¹²⁶

Bir kaç gün içinde Meclisin genel toplantısında, bu yıl Lozan'da 23 Temmuz günü Polonya ile Türkiye arasında yapılan üç anlaşmanın onayı konusu görüşülecek. Bu anlaşmalar, Bern büyükelçisi Modzelewski, o zamanki Dışişleri Bakanlığı bölüm başkanı, bugünkü Rydz büyükelçisi Lados, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı kısım şefi Tennenbaum'dan oluşan bir heyet tarafından imzalanmıştı. Meclisin büyük olasılıkla oy birliği ile kabul edeceği bu anlaşmalar üzerinde yapılacak görüşmeler nedeniyle, Yakın Doğu sorununa ve de özellikle Türkiye Cumhuriyeti'ne yaklaşımlarımız konusunda bazı sorunlara değinmemiz gerekir.

Polonya, savaş öncesi dönemde bile, büyük Avrupa devletlerinin temel ilgi

¹²⁶ *Rzeczpospolita*, nr 318, 25 XI 1923, s. 3.

alanını oluşturan bu bölgede son bir kaç yıldır olup bitenlere çok fazla dikkat yöneltmemiştir. Bunu, tam giriş bölümünde vurgulamak ve itiraf etmek gerekir. Devletimizin yeni kurulan yapısının inşası, komşuluk ilişkilerimize ilişkin sorunlar bizi öylesine meşgul etti ki, Polonya'nın Yakın Doğu sorunları konusundaki yaklaşımını tartışmak ve belirlemek için zamanı olmadı. Bu ihmalkârlığın açtığı gedik, Lozan'da, Türkiye ile büyük devletler arasında yapılan barış anlaşmasından bir gün önce yapılan anlaşmalarla kapatıldı. Bu anlaşmalarla, Türkiye ile siyasi ve ticari ilişkilerimizdeki şimdi daha geniş bir zamanda geliştirmek durumunda olduğumuz öncelikler belirli ölçüde ortaya kondu.

Türkiye ile ilişkilerimizdeki hukuksal yönü ele alacak olursak, ancak Lozan anlaşmalarının yeni kurulan Polonya cumhuriyeti ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti arasında bağ kurduğunu anımsamamız gerekir. Türkiye'yi ne Versay anlaşması ne de Polonya'yı bağımsız devletler arasına sokan diğer uluslararası anlaşmalar ilgilendiriyordu ve kuşkusuz temsilcilerinin imzasını da taşımıyordu. Dünya savaşından sonra Türkiye'nin imzalamak zorunda kaldığı barış anlaşmasında yani Sevr anlaşmasında ise genel siyasi açıdan Polonya'nın imzası bulunmuyordu ve zaten Türk parlamentosu tarafından da bu anlaşma asla onaylanmamıştı. Bunun ardından da müttefik devletler Türkiye ile savaş halinde idiler. Polonya ise Türkiye ile hiç bir hukuksal ilişkiye girmemişti. Ancak, iki ülke arasında hukuksal ilişkilerin mevcut olmamasına karşın, iki ulus arasında yakın ilişki kurmaya olanak veren bazı bağlar da vardı. Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya Yüksek Komiserliği'nin yönettiği İstanbul'a, Polonya Cumhuriyeti heyeti, Cumhuriyet'in parçalanması döneminden beri mevcut olan bu sempatinin ilk bağlarını kurmak üzere Babiâli'ye gitmişti. Türkiye o dönemde bu zorbalık anlaşmasını Avrupa'da tanımayan tek ülkeydi. Heyetin, diplomatik anlamda itimatnamesi, dolayısıyla da belirli bir hukuksal konumu olmamasına karşın, İstanbul'da bulunması eski ilişkilerin çok yaklaşmasına neden olmuştur. (...)

10. Polonezköy'de Polonyalılar: ¹²⁷

P. A. Choloniewski, bir dönem "Rzeczpospolita" sütunlarında Polonezköy'deki göçmenler konusuna yer verirken, bu kişilerin Polonya'ya getirilmesini öneriyordu. Böylesi bir düşüncenin ilk kez ortaya atılmıyordu. Polonezköy'de ve Türkiye'de yaklaşık bir yıl bulunduğum sıradaki gözlemlerime

¹²⁷ Stefan Niewiadomski, *Rzeczpospolita*, nr 42, 12 II 1924, s. 4.

dayanarak, söz konusu insanların durumuna ilişkin söz almak istedim.

Birincisi, böylesi bir nakil zahmetli ve pahalı olurdu. Göçmenler tarafından işlenen topraklar kendilerinin değil, prens Çartoritski'nin mülkiyetindedir. Parseller çok değişik büyüklükte ve niteliktedir. Bu kişilere Polonya'da toprak ve aynı değerde tüm bir çiftlik satın alınması durumunda, değerlendirmede ve mülkiyetin daha sonraki paylaşımında büyük sorunlar çıkabilir. Polonya çiftliğinin paraya çevrilmesi, Türkiye'deki bugünkü savaş durumunda, tek bir devlet bütünlüğü göstermediği, 30 küçük parçaya bölündüğü için kolay bir şey olabilir. Ancak herkesin eline malın ederi kadar parası verildiğinde, orada çok sayıda olan bu işsiz insanlarla ne yapılacağı, önemli bir menkul olan bölge arazisinin nasıl paylaşılacağı sorunu ortaya çıkıyor.

İkinci ve önemli diğer bir soru, böyle bir değişimde, reform projeleri yapan iş bilir kolonicilerin çıkıp çıkmayacağı... Polonezköy (Türkçe'de Polonya köyü), anayurda oranla, gelişim olarak yüzyıl geride kalmış durumda. Köy, Polonya'dan gelen bir geleneğe göre yaşam sürüyor, ancak dağlar ve denizler nedeniyle dünya ve anayurt ile kopuk durumda, arkaik ve çok hoş bir görünümde. İlk geldiğimde bardaki göçmenlerin şarkıları beni duygulandırdı. Burası, Drewicz ve diğer yenilgiye uğrayanların şarkılarının söylendiği tek yer. Toprağı işleme yöntemleri de çok geri. Türk komşuları gibiler ve geliştirilmiş tarım aletlerini bilmiyorlar, buğdayı atlarla çekerek silis çakılmış tahta üzerinde dövüyorlar bu da taneleri kırıyor ve harman olarak adlandırılan yuvarlak bir yere yayılmış olan samanı parçalıyor. Toprağın işlenişi güneşin kızgın ışıklarıyla çamurlaşmış bir kile dönen dik eğimlerde çok güç. Zaten oradaki toprak son derece ağır bir kilden ibaret. Yalnızca Türkçe "bahçe" adı verilen, vadilerde kurulan ve büyük bir emekle sulanan sebze bahçeleri, bol miktarda patlıcan, kabak, balkabağı, karpuz, kavun gibi egzotik meyve ve sebzeler işleme maliyetini karşılıyor.

Türkiye'nin dağlık kuzey Karadeiz bölgesinde, tarımın neredeyse yardımcı bir iş kolu olmasına şaşmamak gerek. Nüfusun büyük bölümü, odun keserek, odun kömürünü ocaklarda yakarak geçimini ormandan sağlıyor ya da balıkçılık ve avcılıkla geçiniyor. Ormanlarda çok sayıda vahşi hayvan, karaca, çakal, kurt bulunuyor. Baharda ve sonbaharda ise göçmen kuşlarla doluyor. Çulluklar, kazlar, turnalar ve çok sayıda küçük kanatlı kitleleri, birçok usta avcı için oldukça çekici bir ortam oluşturuyor. Sık sık on yaşlarındaki çocukların ellerinde oklarla, vadiyi beyaz bir kar gibi kaplayan güvercinlerin peşinde koştuğunu görüyoruz. Dağlardaki ırmaklarda bulunan balık çeşitleri ya da kıyı Riva körfezinde yayın balığı yakalama da daha az tutku verici değil. İlkbaharda tüm ahali kestane ve palamut topluyor ve hiç bir Türk'ün dokunmaması nedeniyle serbestçe otlayan yaban domuzu sürüleri

görülüyor. Mantar toplama, büyük baş hayvan otlatma, Adampollülerin ana uğraşı durumunda.

Yazın (kışın Türkiye'deki yollarda çamura saplanabilirsiniz) kitleler halinde gelen konuklardan elde edilen gelir de önemli bir kaynak oluşturuyor. Sağlık durumu mükemmel ve inanılmaz iyi. İnsanların konukseverliği, Alemdağ ve İki Kardeş dağlarının olağanüstü güzel doruklarına kolayca çıkabilme olanağı, çok sık böğürtlenler, vahşi güller ve geçilmesi güç yollar yüzünden hiç girilemeyen kestane ormanlarının yanı sıra, Polonezköylülerin renkli doğu danslarının çekiciliği, buraya, özellikle Türk ve İstanbul entellektüelleri başta olmak üzere, pek çok turist çekmektedir.

Organik olarak topraklarına bağlı bu insanların başka bir iklime, değişik ekonomik ve toplumsal koşulların mevcut olduğu, avcı-çoban yaşamlarında bilinmeyen döviz ve hukuk kaosunun yaşandığı bir yere nakledilmeleri trajik sonuçlar doğurabilir. Bunlara benzer pek çok kişi Polonya'da bulundu ve en kısa zamanda hepsi geri döndü. Bunda şaşılacak bir şey de yok. Şunu söylemek cesaretini gösterelim ki, Amerikalı Polonyalıların geri dönüşünden, onların enerjisinden, sermayesinden ve çalışma isteğinden Polonya yararlanamadı. Karşılarına düş kırıklığı, soygun, yağma, çok sayıda yenilmesi olanaksız güçlük çıkarıldı. Amerikalı Polonyalılar Amerika'ya dönüyorlar çünkü bu insanlar verimli çalışmaya alışmış kişiler, bize kıyasla yarın yüzyıl ilerideler ve uyum sağlamaları söz konusu değil.

Bu yüzden çok iyi bir avcı ve cesur bir ormancı olan, ancak çok farklı bir çevrede yetişen Polonezköylülerimize şaşmanın bir anlamı yok. Bu koloni büyük bir hizmette bulunarak, geçmiş yıllarda yüzlerce göçmen için bir buluşma yeri oluşturdu. Günümüze kadar yaşamda başarılı olamamış, yenik düşmüş ve buralara gelmek zorunda kalmış pek çok kişi yaşadı. Burada, çalışkanlıkları ve kibarlıkları ile olduğu kadar, Türklere kıyasla çok gelişmiş olan ekonomi anlayışlarıyla da onlardan saygı gördüler.

Bugün boş bir ormanlık alan olan, geçmişte ise onlarca kentin, sarayın ve tapınağın bulunduğu bu toprakların geçmişi oldukça şaşırtıcı. Polonezköy'ün bulunduğu yer, Romalılar döneminde, belirli bir süre Petronyüs'ün yönettiği Bitynja adında güzel bir kentti. Daha sonra Araplarla, Selçuklularla ve Osmanlılarla savaşlar yapıldı, Haçlı seferleri, ayaklanmalar, kıyımlar yaşandı. Kentler ve kaplıcalar, ünlü Roma hamamları yıkıldı. Her zaman yeşil olan araziye tapınak kalıntıları örttü, yabangülleri eski mezarlıkları kapladı. Bugüne kadar kazılardan sık sık Küçük Asya'nın parlak ve görkemli günlerinden kalma mermer levhalar, mezar yazıtları, sütun parçaları ve yüzlerce küçük kalıntı çıkmaktadır.

Prens Çartoritski göçmenler için bugünkü koloniyi satın aldığında sık orman, Çingene Konağı binalarının çevresi de dâhil, her yeri kaplamıştı. Polonyalı göçmenler sıkı bir çalışma ile ateş ve balta da kullanarak toprağı işlenecek duruma getirdi. Onlar arasında yaşayan ve hala hayatta olan Kepka adlı birisi orada bulunduğum sırada bana bir avuç göçmenin kahramanca çabasını gururla anlatmıştı.

Bu insanlar, bahçelerin, ceviz ve incir ağaçlarının içine gömülmüş olan yurtlarını seviyor. Üstelik burası dünyanın en güzel yerlerindendir. Bu insanlar atalarının külleriyle kutsanmış geleneklerini de seviyor. Her açıdan; dil ve yaşam biçimi açısından burası özgün bir yerleşim adacığı oluşturuyor.

Bu kişilerin kimliklerini yitirmelerinden korkmak için bir neden yok. Polonyalı kimliğine ve atalarının inancına bağlılar. Bu onları ayakta tutuyor. Yunanlıların etkisi artık yok, çünkü tüm Anadolu'da tek bir Yunanlı bile kalmadı. Mustafa Kemal Paşa'nın demir yumruğı ve iradesiyle sakinleri tarafından terkedilmeye zorlanan Yunan köyleri bomboş.

Köyü gerçek ancak görünmez bir tehlikenin tehdit ettiği bir dönem de oldu. Boğazların müttefikler tarafından ele geçirilmesinden sonra, umutsuzluğa kapılan ve fanatikleşen Türk halkı silaha sarıldı ve dağlarda "gâvurlara ölüm!" sloganı altında silahlı çeteler oluşturdu. Yunan köylerinin yakıp yıkılmasından sonra çeteler, tüm sakinleri tarafından terkedilmiş olan Polonezköy'ü de işgal ettiler ve ellerine geçen her şeyi yağma etmekle yetindiler. Bu durum, Hintli ve Yunanlı askerler düzeni sağlayıncaya kadar sürdü. Bu olay Polonya kolonisinin refah düzeyini önemli ölçüde düşürdü ve Polonya'ya dönme projeleri yapmalarına ve gerek Türk sakinlerin gerekse onları korumak durumunda olmayan Polonya hükümetinin üzüntü duymasına yol açtı. Ancak ilişkiler zamanla normalleşti ve Türk hükümeti daha önce olduğu gibi, göçmenlere çok dostça davrandı.

Gelecekteki Polonya-Türk ilişkilerinde Polonezköy gibi bir temel, çok büyük hizmet görebilir. Bu kişiler, Türkçe ve Yunancayı ve diğer Avrupa dillerini çok iyi bilmeleri sayesinde mükemmel rehber ve sefaret tercümanı olabilir. Küçük bir çabayla Türkiye'deki Polonya ticareti ve sanayisinde mükemmel aracılık yapabilir ve küçük görevlerde bulunabilirler. Bunu düşünmeye değer.

Koloniye yapılacak destek iki noktada toplanıyor: okul ve kilise.

Okul ağılanacak durumda. Savaş nedeniyle biraz zarar görmüş, yanmamış (Türkiye'de sıradan bir durum) ancak yeterli bir bina. Şu anda, uzman olmasa bile genç ve coşku dolu bir öğretmeni var. Ancak en önemli sorun, eğitim için gerekli kitap ve donanım eksikliği. Köy çok yoksullaştı ve bunları elde edebilmesi çok

güç. Mesafenin uzaklığı da ilişkileri güçleştiriyor. İyi niyetli yardım istekleri, insanların temel gereksinimlerine ilişkin kesin veri ve göstergelerin bulunmayışı nedeniyle boşa gidebilir. Mevcutların büyük bir bölümü çok gerekli şeyler ama maalesef okulun tüm kitapları çok kötü basılmış.

Hangi kitapları ne sayıda yollamak gerektiği bugünkü yazımız çerçevesine sığmaz. Çok kaliteli ders kitapları yok ve bu nedenle gençlerin ve yetişkinlerin okuyacağı kitapların seçimine özellikle ağırlık vermek gerekiyor. Ayrıca tarihsel ve diğer konularda reproduksiyonlara da gereksinim var. Bu kişilerin kitap açlığını gidermek gerek. Ancak sıradan kitaplardan kaçınmak, bir adet bile olsa, gerek içerik gerekse baskı olarak kaliteli kitap göndermek çok önemli. Ayrıca bunlar okuyucuların düzeyine uygun olmalı.

Polonezköy'deki kilise sorununun çözümü çok güç. Hiç bir Polonyalı rahibin bu göçmenler arasında iyi bir anı bırakmadığını üzüntüyle belirtmemiz gerek. Bu, belki de böylesine mütavazı bir göreve seçkin kişilerin tayin edilmemesinden kaynaklanıyor. Yabancılar arasından günümüze kadar yalnızca, Bulgaristan'la yapılan savaş sırasında yasaklanmasına karşın, ayının yapılabilmesi için kışın ormanda gecelemede tereddüt etmeyen bir Almandan coşkuyla söz ediliyor.

Polonezköy'de görev yapmak, bir din adamında özel bir düşünce yapısı ve yürek gerektirir. Çünkü savaşın yarattığı moral bozukluğu Polonezköy'de de kendisini göstermektedir. Köy bakımsız durumdadır ve ruhsal ve dünyevi açıdan çok çalışma ve özveri istemektedir. Bu nedenle bu köye, Polonya din yönetiminin tayin edeceği bir rahibin atanması istenmektedir.

Günümüzde, bu göçmenlerin Polonya'da kendilerine daha iyi olanak sağlanmadan yurtlarına nakledilmeleri için projeler yapma tutkusu hakimdir. Ülkemizin, yabancı ülkelerde bulunan çocuklarına yararlı olması gerektiği gerçeği tümüyle unutulmaktadır. Yine aynı biçimde, Polonya'nın bir göçmen siyasetine sahip olması, göç hareketinin durdurulmaya çalışılmaması, aksine ülkemize yarar sağlanması açısından hükümetin sağduyulu desteğini alması gerektiği de unutulmamalıdır.

11. Polonya-Türkiye Ticaret Odası: ¹²⁸

Polonya'nın, özellikle Lozan'da Polonya ile Türkiye arasında ticaret anlaşması yapılmasından sonra ortaya çıkan, Doğu ile yakınlaşma konusu gerçekçi bir özellik kazanmıştır. Polonya, coğrafi konumu sayesinde Doğu ile Batı arasında bir köprü oluşturacak. Böylelikle Lwow üzerinden geçen geleneksel ticaret yolunu

¹²⁸ *Rzeczpospolita*, nr 63, 4 III 1924, s. 4.

yenileyecektir. Türkiye, genelde tüm Doğu'da olduğu gibi, önemli hammadde kaynaklarına sahiptir ancak örneğin tarım makinası, cam, demir ve manifatura gibi yeterli hazır mamülü yoktur. Polonya, gelişmiş bir sanayi ülkesi olarak, Doğu'da başarılı bir rekabete girebilir.

Doğu ile Polonya arasında yalnızca dostluk bağlarını değil, reel bir ticari değişimi de oluşturabilecek bir merkez oluşturma düşüncesi eskiden beri mevcuttu. Bu düşünce artık gerçekçi bir görünüm kazandı. Türkiye ve Polonya sanayi çevreleri böyle bir merkez oluşturma düşüncesini destekliyor.

Bu amaçla Varşova'da, yapısı Polonya hükümetinin onayına sunulmuş olan Polonya-Türkiye ticaret odası kurma girişimleri başladı. Odanın kurucuları Stefan Benzef, Leonard Bobinski, Boguslaw Herse, Julian Dunin-Holecki, Wladyslaw Kisiel-Kislanski, milletvekili Wojciech Korfanty, Baron Telea-Kraus, Prens Kuraliszewski, Aleksander Lednicki, Baron Witold Moritz, Czeslaw Puzyna ve Karol Tolloczko.

Odanın amacı, Türkiye ve Yakın Doğu'daki ülkelerle yakın ekonomik ilişkiler kurmak, Doğu pazarlarını araştırmak, fuarlar ve konferanslar düzenlemek v. b. Oda bu yönde çalışmalarına başlamıştır ve en kısa zamanda Polonya'da Türk mamülleri örneklerini sunan bir sergi düzenleyecektir. Kuşkusuz Polonya toplumu ve özellikle de her tür kuruluş, yeni ekonomik oluşumun gelişimine yardımcı olacaktır. "Glosu Vschodu" redaksiyonu, ul. Warecka 9'dan bilgi almak mümkündür.

12. Meclis Üyeleri Türkiye'de: ¹²⁹

Basından edinilen bilgilere göre, Polonya milletvekilleri heyeti 5 Haziran'da Knolla'nın başkanlığında Türkiye'ye gidecektir. Böylelikle Polonya, Türkiye Cumhuriyeti ile düzenli ilişkiler kurma dönemine girmiş bulunuyor. Bilindiği gibi, Polonya'nın bağımsızlığını kazanmasından kısa bir süre sonra hükümetimiz İstanbul'a, başkanlığını yetkili bakan olarak Jodko Narkiewicz'in yaptığı özel bir heyet göndermişti. Heyet sultanlık yönetimi tarafından ağırlanmış ve Babıali'de Polonya resmi heyeti sıfatını taşımıştır (Fransızca biraz daha farklı olarak: Delegation du Gouvernement Polonais pres de la Sublime Porta). Bu heyetin etkinlikleri, İstanbul'un müttefikler tarafından işgal edildiği, Türkiye'nin düşüş dönemi yaşadığı ve biçimsel olarak bölünme tehlikesiyle yüzyüze geldiği bir döneme rastlamıştır. Heyetimiz diğer görevlerinin yanı sıra, bir bölümü Rusya'dan,

¹²⁹ Prof. Dr. Tadeusz Kowalski, *Czas*, nr 126, 5 VI 1924, s. 1-2.

Türkiye yoluyla Polonya'ya kaçan göçmenlerin yerleştirilmesi sorunu ile de ilgilendi. Judka'nın geri çağrılmasından sonra W. Baranowski büyükelçi oldu.

Mustafa Kemal'in önderliğini yaptığı ulusal devrim başarı kazandığı ve daha sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi hükümeti yönetimi ele geçirerek tanınan tek yönetim ve halkın temsilcisi olduğunda, tahttan indirilerek vatan haini ilan edilen sultanın nezdinde resmi görev yapan elçiliğimizin varlığı ikili ilişkilere yarardan çok zarar getirmiştir. Bunun nedeni yalnızca ilişkilerdeki yön tayininin oldukça geç gerçekleşmesi değildir. 1923 yılı yazı boyunca elçiliğimizin etkinlikleri durduruldu ve İstanbul'da yalnızca Juliusz Dzieduszycki yönetiminde konsolosluk bölümü çalışmalarını sürdürdü. Ayrıca, Albay Bobicki başkanlığında askeri ataşelik de görevini sürdürmüştü. Konsolosluk bölümünün yüklendiği görevler, alışılmışın dışına çıkarak, siyasi nitelikli konuları da kapsamıştır. Bu tek temsilciliğimizin Türk hükümetine olan yaklaşımı belirsizdi, çünkü sağlam temellere dayanmayan temsilcimizin Türk hükümetiyle ilişkileri son derece sınırlıydı. Aynı biçimde askeri ataşenin varlığı resmen tanınmaktan çok hoşgörü ile karşılanıyordu

Lozan'da Polonya-Türk anlaşmasının imzalanması ve daha geçen yılın baharında önce Varşova'daki Meclis, daha sonra ise Ankara'da Millet Meclisi tarafından onaylanması, köklü değişimlere yol açacak gibi görünüyordu. Ancak bu gerçekleşmedi ve elçi gönderilmesi her geçen ay ertelendi. Dışişleri Bakanlığı'nın sonunda geç de olsa ilişkilerimizin belirsizliğine ve aynı zamanda İstanbul'daki mevcut temsilcimiz için olumsuz, Türkiye ve Polonya'nın çıkarları açısından iyi olmayan döneme son vermesi sevindiricidir.

Türkiye'de büyükelçiliğimizin açılması hazineye ve dolayısıyla topluma büyük parasal yük getirecek ve bu harcamalar ancak temsilciliğimizin yürüteceği çok yönlü ve verimli çalışmalar sonucunda geri dönebilecektir. Bu çalışmalar, yalnızca Doğu'daki siyasi konumumuzu güçlendirmeye ve ihracat yolunu açmaya yönelik olan siyasi, askeri ve ekonomik alanda değil, Polonya'nın bilimine ve öncelikle de Doğubilimciliğine katkıda bulunduğu takdirde kültürel alanda da önemli gelişmelere yol açacaktır.

Ankara siyasal açıdan çok önemli bir gözlem merkezidir. Çünkü burası Türkiye sınırlarını aşan etkinlik ve süreçlerin yaşandığı bir yerdir. Asya halklarının özgürlük hareketleri günümüzde dünya siyasetinin en önemli sorunlarından biridir ve özellikle Türkiye, belki de bilinçli süreçlerin sonucunda değil de olayların etkisiyle, Avrupa devletlerinin yayılma siyasetine başarıyla karşı koyan ilk Müslüman cumhuriyet olarak bu harekette çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle Asya sorunlarına büyük ağırlık veren ve bu yolla Avrupa'daki olayların akışını derinden etkileyebileceğinin bilincinde olan Sovyetler, Türkiye'de yalnızca

siyasi değil aynı zamanda ekonomik olarak da son derece yoğun etkinlik göstermektedir.

Ne yazık ki iki açıdan Sovyetlerin gerisindeyiz. Ankara'da Sovyet temsilciliği uzun süredir faaliyette olup, açılan ilk temsilciliklerden birisidir. Konsolosluk bazında birçok temsilciliğe sahiptir. Örneğin bu Mayıs ayında  zmir'de yeni Sovyet konsolosluğu büyük bir kutlama ile açıldı.  stanbul'da temmuzda açılması düşünülen sergimiz de gecikmiş sayılabilir.        bu yılın 8 Nisan'ında kutlanan Rus sanayi ve tarım ürünleri sergisinden sonra gerçekleştirilebilecek. Sovyetlerin,  eklerin ve ( stanbul'da Fransız elçiliğinde canlı  rneği yaşanan) son zamanlarda ise Almanların yanlı propagandasını açarak bu gecikmenin dezavantajlarını ortadan kaldırmak için çok çalışmak gerek. Türk-Alman anlaşmasının onaylanmasıyla, bir kaç yıllık bir aradan sonra, bu yılın 4 Mayıs'ında Alman bayrağının Ayaz Paşa'daki büyük elçilik binasında yeniden asıldığını da eklemek gerek.

Polonya elçiliğinin çalışma koşullarının uygun olmasına sevinmek gerek      Türk toplumu Polonya'ya karşı genelde çok iyi niyetlidir. Eliliğimizin bu toplumla şimdiye kadar olduğundan daha yakın bir iletişim kurması gerekiyor; bu da yalnızca resmi görevliler, siyasetçiler ve iş adamları ile değil, aydın kesimle, öncelikle de bilim adamları ve ciddi basınla yakınlaşma yoluyla gerçekleşebilir. Bilim ve düşünsel yetişkinlik Türkiye'de bizde olduğundan daha değerli bir konuma sahiptir. Büyük Millet Meclisi'nde gerçekten düşünce adamı olan seçkin bir kesimin var olduğunu, hemen hemen herkesin yüksek eğitimli olduğunu belirtmek yeterli olsa gerek. Türk anayasasının yaratıcılarından birisi de,  stanbul  niversitesi'nde sosyoloji profesörü olan Ziya G kap'tır. Hükümet danışmanı olan ve karmaşık konularda görüşleri alınan diğer profesörler de ülke konularında büyük bir etkinliğe sahiptir.

Bu doğrultuda bizim propagandamız da devreye girmeli. Sadi Bey'in başkanlığında çok iyi örgütlenmiş olan  stanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü'nde hiç bir Polonya, hatta Polonya'nın yer aldığı bir Avrupa duvar haritası dahi bulunmamaktadır. Aynı durumla, ziyaret ettiğim tüm liselerde karşılaştığımı belirtiyim. Polonya hükümeti yeni elçilik aracılığıyla Coğrafya Enstitüsü'ne ve büyük kentlerde bulunan bir kaç liseye büyük duvar haritası hediye edemez mi? Böyle bir hediye memnuniyetle karşılanır ve Polonya'nın Türkiye'de daha iyi tanınması yolunda önemli bir adım oluşturabilir.

Son zamanlarda  stanbul medyasında Polonya'ya ilişkin haberlere giderek daha sık yer verildiğini memnuniyetle belirtelim. Basın aracılığıyla yapılan propaganda da belirgin bir düzelme görülüyor zira önceleri durum daha kötüydü.

Yalnız taşra basınına daha fazla dikkat yöneltmek gerekiyor; şu ana kadar propaganda amacı taşıyan hiç bir haber bu basında yer almadı. İstanbul'a şu sıralarda hükümet çevrelerince pekiyi gözle bakılmıyor. Bu nedenle Anadolu basınına, öncelikle de Ankara gazetelerinin sesine daha fazla önem veriliyor.

Türkler, dilleri ve kültürleri konusunda fazlasıyla duyarlıdır. Geçmişlerine ve kültürel değerlerine gerçek ve içten bir ilgi, yabancılar ile aralarında hemen sıcak bir güven ve yakınlık duygusu yaratabilir. Polonya'da şu anda yalnızca Doğu dilleri ve İslam kültürüyle ilgilenen iki bölümün var olduğunu belirtmek, propaganda açısından üzerinde özenle durulacak bir konudur. Bunlardan Krakow'daki bölüm dokuz yıldır faaliyette ve yalnızca Türkiye'ye ilişkin araştırmalar yapıyor. Lwov'daki bölüm ise bir kaç aydır faaliyet gösteriyor.

Bu durumun Türkiye'de iyice vurgulanması, Polonya elçiliğinin ilgili bilimsel kuruluşlara iyi niyetli yaklaşımı, bilimsel gereçlerin değişim ve tedariki, Türk bilim dünyası ile ilişkilerin düzenlenmesi, günümüzde iyi yönde gelişmekte olan Doğubilimciliğimize büyük yarar sağlayabilir. Türk yayıncılığının ülkesinde ucuz ve kolay ulaşılır olduğunu, Avrupa kitap pazarına ancak nadiren ve oldukça yüksek fiyatlarla ulaştığını anımsamak yeterlidir. Elçilik ve konsolosluklar aracılığıyla bu gibi yayınların araştırılması çok derece olumlu olacaktır. Viyanadaki eski kraliyet kütüphanesinde bulunan zengin doğubilimi yayınlarının doğudaki temsilcilikler aracılığıyla toplanması, bunların sıradışı olmadığını göstermektedir.

Genelde Doğu ile uzun ve geleneksel ilişkileri olan tüm ülkelerde, ülkedeki doğubilimcilerle bu ülkelerin yurtdışı temsilcilikleri arasında sıkı bir işbirliği mevcuttur. Türkiye ile aramızda ne denli çabuk bir işbirliği kurulabilirse, o denli büyük karşılıklı yarar sağlanabilir. Ülkemizdeki doğubilimciliğine yardım etmeksizin hiç bir zaman doğuda diplomatik ve konsolosluk hizmeti verebilecek profesyonel güçlere sahip olamayız. Bununla birlikte bu yardım, temsilciliklerin özel tercihinde olmamalı. Ancak Dışişleri bakanlığı tarafından kesin genelgelerle temel yükümlülük haline getirilmelidir.

Türkiye'deki toplumsal, siyasal, kültürel ve dini ilişkiler, Avrupadakilere kıyasla daha karmaşık ve farklıdır. Bunları anlamak istiyorsak, yüzyıllar boyunca olguların biçimlenişini etkileyen unsurları tam olarak bilmemiz de gerekir. Bunun için de geniş profesyonel çalışma gerçekleştirilmelidir. Bu olmaksızın oradaki ilişkilerde yön belirlemek ve onların biçimlenişini etkilemek güçtür.

Şu ana kadar temsilciliğimizle Türk toplumu arasındaki aracı rolünü sözleşmeli Türk görevliler sürdürmüştür. Bu kişiler diplomatlarımıza anlayamadıkları Türk kurum ve kuruluşlarının anlam ve önemini anlatarak Türk

basınına konferanslar verdiler. Toplumun ruh halini aktardılar; üstelik Türk toplumuna karşı düşünce ve duygularımıza tercüman oldular. Bu eylemlerinde hiç kimse tarafından kontrol edilmiyorlardı ve bu durum şu anda aynen devam etmektedir. Çünkü şimdiye dek Türkiye’de Türkçe konuşup yazabilen bir Polonyalı memurumuz dahi yoktur. Bu durumun altında önemli bir tehlike yatsa da, korkarım ki bu durum değişmeyecektir. Zira bu Türk görevlilerin öncelikle iyi birer yurtsever ve kendilerini Polonya’ya bağlayan tek şeyin yalnızca sözleşmeleri olduğunu anımsatmak gerekir. Mümkün olabildiğince çabuk yönelmemiz gereken konu, elçiliğimizin personeli arasından, Doğu’da profesyonelce çalışmak için yetiştirilmiş ve çıkarlarımıza yalnız maddi bakımdan değil, etik açıdan da bağlı, Türk kökenli kişilerin çalışmalarını denetleyecek, hatta özellikle hassas konularda onların önüne geçecek birisinin yetiştirilmesidir. Bu gerçekleşmediği sürece, devlet sırlarının ve Polonya çıkarlarının tam olarak izleneceğine koşulsuz güvenmek mümkün olmayacaktır. Kontrol eksikliği bilinci, istenmeden de olsa, başıboş bir siyasetin güdülmesine neden olabilir. Gereken biçimde yetiştirilmiş ve daha da önemlisi Doğu’daki görevini şevkle yerine getiren bir Polonyalı, özenli ve iş bitirici biçimde propaganda konusunu yürütebilecektir. Diğer elçiliklerden farklı olarak, yalnız hükümetle değil, Türk toplumuyla son derece yakın ilişkiler içinde olan İstanbul’daki İsveç elçiliği bir örnek oluşturabilir. Elçilik bunu, büyük ölçüde, eski üniversite doçenti olan ve halen bilimsel çalışmalarını sürdüren doğubilimci dr. J. Kolmodia’nın birinci sekreter olarak görev yapmasına borçludur.

Batı’da uzun deneyimlere dayanan ve artık kuşku götürmez bir gerçek haline gelen, Doğu’daki görevlerde yönetici konumunda değil. Danışmanlığa ve icraya yönelik görevlerde özel, profesyonel eğitim almış kişilere gereksinim olduğu konusuna bizim de inanmamız ve genç güçlerin de en kısa zamanda bu yönde eğitilmesi gereğini kabul etmemiz gerekir. Polonya’da bu yönde ortam ve yetenekler mevcuttur; yalnızca bunlardan yararlanmanın ve teori ile pratik arasındaki arzu edilen iş birliğini oluşturma gerekliliğini anımsamalıyız.

Polonya’nın Türkiye İle Ticareti: ¹³⁰

PROF. J.ROSTAFİNSKİ BU KONUDAKİ OLANAKLARI DEĞERLENDİRİYOR

Türkiye ile ilişkiler konusunda son derece önemli bir uzman olan Prof. Jan Rostafinski Türkiye ile ticari olanaklar konusunda, aşağıda yer alan birçok değerli

¹³⁰ M. C., *Rzeczpospolita*, nr 63, 4 III 1926, s. 6.

gözlemini bizimle paylaştı: Türkiye hiç bir zaman sanayileşmiş ülkeler arasında yer almamıştır. Yalnızca ülkenin iç pazar gereksinimini kısmen karşılayan zanaat kolunda gelişme göstermiş, sanayi malları ve ürünlerinin büyük bir bölümü yurt dışından ithal edilmiştir.

Bugün siyasi açıdan Ermeni ve Rumların, yani ticari ve sanayi alanda en etkin unsurların ülkeden uzaklaştırılması, ülkede üretilen malların sayısını önemli ölçüde azaltmış, bu da yabancı malların bu ülkeye ithal olasılığının artmasına yol açmıştır.

TÜRKİYE PAZARINA KİMLER HÂKİM?

Türkiye ile ithalat olanaklarından söz edildiğinde, öncelikle Polonya sanayisinde en azından çok fazla güvenemeyeceğimiz alanları dikkate almamız gerekir. Bunlar öncelikle şunlardır: 1) Almanya ve Çekoslovakya'nın tam olarak hakim olduğu cam ve porselen sanayii, 2) Şeker pazarı-Çekoslovakya, 3) Araba sanayii-İtalya (Fiat) ve ABD (Ford) 4) Uçak sanayii-Almanya (Junkers ile yapılmış 30 yıllık anlaşma), 5) cephane-Fransa ve kısmen Almanya, 6) Petrol sanayii-İngiltere ve diğerleri.

POLONYA NELER İHRAÇ EDEBİLİR?

Polonya'nın Türkiye'ye en fazla ihraç edebileceklerinin başında tekstil gelmektedir. İşlenmemiş kumaş, yani "amerikan bezi", Türk pazarında çok aranmaktadır. Buna karşılık olarak, her yılın ilkbaharında tütün, keten ve deri ithalatı gerçekleştirilebilir. Diğer bir madde de her türlü yünlü kumaştan mamullerdir. Bu konuda, tüketicinin zevkine hitap edebilmek kaydı ile Almanya ile başarılı bir rekabet söz konusu. Ürünler canlı renklerde, benekli, desenli ya da kareli olmalı. Aynı türde ince ve pazen kumaşlar da alıcı buluyor.

Mutfak eşyası ve emaye konusunda Almanya ve Çekoslovakya ile rekabet edebiliriz. Ancak malların orta kalite ve ucuz olması gerekir. Türkiye'de tuz ve kimya sanayisi ürünlerinin de pazar bulma olanağı mevcut.

MAKİNELER VE TARIM ALETLERİ

Türkiye'nin, bir tarım ülkesi olarak, her türlü tarım makine ve aletleri tüketicisi olduğu kanısı oluşmuş durumda. Böyle düşünen insanların şöyle bir düşünkiriyle karşılaşabileceklerini söyleyebilirim: Bir Türk ağır bir saban veya toprağı karıştırmaya yarayan yaylı tırmık satın almaz. Eskiden beri kullandığı hafif tahta sabanıyla yetinir. Bunun nedenini anlamak kolay: Türkler çekici güç olarak

manda ve küçükbaş hayvan (1 metre yüksekliğinde) kullanılmaktadırlar ve bunlar da ağır demir sabanı çekememektedir.

TÜRK PAZARINI NASIL ELE GEÇİREBİLİRİZ ?

İhracatçıların büyük bölümünün hatası, Türk alıcıları kendi görüş açlarına çekmeye çalışmalarıdır. Başka türlü davranmak gerekir. Yani tüketicilere yeni şeyler vermeye çalışmamalı, alışık oldukları şeyler sunulmalıdır. Burada ahşaptan yapılan şeyleri kastediyorum. Türkiye’de ağaç işleri atölyesi kurmak isteyen Polonyalılar, bina iskeleti işlevi görecektir ahşap çerçeve üretimi ve daha sonra da kapı ve pencere için sağlam çerçeve ile özel masa ve ev gereçleri üretimiyle ilgilenenler, bundan büyük kazanç sağlayabilirler.

TÜRKLERİN TİCARİ ALIŞKANLIKLARI

Her ithalatçı bir şeyi unutmamalıdır: Türk insanı dürüsttür ve soygunculuğun ne olduğunu bilmez. Söze ve kaparoya değer verir. Eğer anlaşma “yapıldıysa”, o zaman malın satıldığına ya da alındığına güvenebilirsiniz. Karşı taraftan da aynı tutumu bekler ve bir kez düş kırıklığı uğrarsa bir daha alış veriş yapmaz.

TÜRKİYE’DEN NELER İTHAL EDİLEBİLİR?

Prof. Rostafinski konuşmasının sonunda, işte Türkiye’ye ihracat olanakları böyle, dedi. Türkiye’den ithalata gelince; öncelikle şunları sayabiliriz: kahvaltılık zeytin, portakal, tıbbi ve tüberkülozu tedavi amaçlı kullanılan incir, kuru üzüm ve özellikle de tütün, yün ve pamuk.

Pamuk ürünlerinin alımı bizim için öncelikli konu, çünkü 3-5 yıl içinde ABD, pamuk ihraç etmeyecek, İngiltere ise Nil Deltası’ndan ithal edilen pamuğu bize vermeyecek. Ama Türkiye’ye bu konuda her zaman güvenilebilir, çünkü 1925’de pamuk tarlalarının verimi % 100 artmıştır ve bu yıl içinde sulanan toprağın ıslahı çalışmalarıyla, özellikle Menderes ırmağındaki düzenlemeler sayesinde bu üretim daha da artacaktır.

14. Polonya Sanayisi İçin Türkiye Uygun: ¹³¹

Kısa bir süre önce İzmir’de, bazı yabancı kuruluşların da temsil edildiği Türk fuarı gerçekleştirildi. Lodz’dan 20 fabrikanın ürünlerini sergilendiği iki salon çok dikkat çekti. İzmir Fuarı, dokuma sanayimizin giderek Türk pazarını ele geçirmeye başladığını gösteriyor. Bunun nedeni de, alanda en büyük rakibimiz olan İtalya’nın, liranın değerinin yükselmesi nedeniyle şu anda Polonya ile rekabet edecek durumda olmamasıdır. İngiltere’de grevler olduğu sırada Polonya, İskandinav ve Baltık ülkelerinde, hatta Akdeniz’de kömür pazarını ele geçirmişti. O dönemde, grevin sona ermesiyle bu pazarları yeniden yitireceğimiz söyleniyordu. Ancak böyle olmadı ve kömür ihracatı şu ana kadar grevin ilk yarısında ulaşılan yüksek düzeyde kalmış durumda. Bu durum, şu anda ihracatımızın gelişeceği yönü de gösteriyor. Liranın yükselmesiyle oluşan geçici konjonktürden tam anlamıyla yararlanmak gerekiyor. Bunu Lodz sanayinin yaptığını, aslında güneye ihracat yapan ve İtalya sanayisi ile rekabet içinde olan tüm Polonya sanayisi tarafından da gerçekleştirilmesi gerektiğini görüyoruz. Her türlü metal, seramik, cam, kenevir ürünleri, çimento ve kimyasal ürünler bunlar arasında sayılabilir. Benzer geçiş konjonktürü bu ülkeye olan ihracatı çok artırabilir. Bir kez Türkiye pazarını ele geçirdikten sonra etkin ticari ilişkilere bir temel oluşturabilir. İlgilenen kişilere her türlü bilgiyi, Poznan Fuarları Yerel Yönetim Dış Pazarlar Bölümü verecektir.

15. Büyükelçi Kowalski’nin Ölümünün Ardından: ¹³²

ANKARA. PAT.- Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, genel sekreteri Hikmet Bey aracılığıyla, ölen Polonya Cumhuriyeti büyükelçisinin eşine ve elçi vekiline taziyelerini bildirdi. Dışişleri bakanı, diğer bakanlar gibi, duyduğu üzüntüyü belirtmek üzere Polonya Büyükelçiliği’ne geldi. Yabancı devletlerin büyükelçilikleri de matem işareti olarak bayraklarını yarıya indirdi. Ölen büyükelçinin naşı bugün İstanbul’a nakledilecek.

Büyükelçinin ölümünün ardından yarı resmi “Hâkimiyet-i Milliye” gazetesi, Polonya Cumhuriyeti’nin Ankara’daki büyükelçisi Kowalski’nin ölümünden söz ederek, ölümünün Türk resmi çevrelerinde, kendisini tanıyan ve seven herkeste olduğu gibi, üzüntü yarattığını belirtiyor. Merhum, yüzyıllar boyunca Türkiye’ye içten bir dostluk gösteren halkının dostça duygularla dolu bir temsilcisiydi. Bu dostluk bugün de sürüyor.

¹³¹ *Rzeczpospolita*, nr 279, 16 X 1927, s. 9.

¹³² *Rzeczpospolita*, nr 337, 2 XII 1927, s. 2.

16. Türkiye ile Ticari İlişkiler: ¹³³

1923 yılında Türkiye'den Polonya'ya 1680 Türk lirası değerinde 560 kg. deri, Polonya'dan ise 168,913 Türk lirası karşılığı 89,777 kg. tekstil ithal edildi. Bu malın yarısını yünden imal edilen ürünler, ikinci bölümünü ise pamuklu ürünler oluşturuyor. İstanbul limanında genel ticari dolaşım bu dönemde şöyleydi: ithal edilen malın genel toplamı 97.436.322 TL., miktarı ise 346.321.000 kg., Türkiye'den ihraç edilen malın tutarı 32.429.886 TL., miktarı ise 178.284.000 kg.

1924 ve 1925 yılı istatistikleri henüz tamamlanmamasına karşın, bu süreye ilişkin kısmi veriler aşağıdadır: 1924 Mart ayından 1924 aralık ayına kadar Türkiye'ye Polonya'dan 51.651 TL. tutarında 41.982 kg. mal ihraç edilmiştir. 1925 Ocak ayından nisan ayına kadar olan dönemde ise Türkiye'ye Polonya'dan 6993 TL. tutarında 1569 kg. mal ihraç edilmiştir. Bu son dönemde Türkiye'nin Polonya'ya ihracatı 166 TL. değerinde 38 kg. malla sınırlıdır. Türkiye'den Polonya'ya ihraç edilen mallar şunlardır: Tütün, yün, pamuk, moher, kenevir, keten, keçi derisi, ceviz, üzüm, incir, mandalina, fındık, haşhaş, susam, yağ, koltuk v.s.

Pazar konjonktürüne, fiyat değişimlerine, üretim istatistiklerine ilişkin periyodik ve güncel bilgiler, kaynakların ve özellikle de Anadolu pazarlarına ve oradaki işlemlere ilişkin verileri gösteren ekonomik yayımın yokluğu nedeniyle önemli güçlükler ortaya çıktığını gösteriyor. Diğer yandan, özellikle son dönemde önemli kur değişimine uğrayan Türk lirası konusunda, Türkiye'deki mevcut yaptırımlara karşın, fiyatların sabit tutulması oldukça güç. 1925 yılına ilişkin üretime gelince; henüz tam bir veri yok ve ürün miktarı şöyle hesaplanıyor. Tütün 80 milyon kg., fındık 30 milyon kg., incir 55 milyon kg., üzüm 32 milyon kg., Anadolu yünü 1 milyon 900 kg., pamuk 200.000 balya, haşhaş 4500 kutu.

Türkiye pazarları diğer ülkelerin firmalarıyla eski ve belirli ticari ilişkilerini sürdürüyor. Bu rekabet karşısında Polonya'nın Türkiye Konsolosluk birimi, buradaki firmalarla Polonya firmaları arasında haberleşme ya da örnek ve fiyat kataloğu değişimi ile sınırlı kalan ilişkilerin henüz yararlı sonuçlar vermediği ve Türkiye pazarında Polonya ticaretine öncelikli bir yer kazandıramadığı görüşünde.

Polonya mallarının Türkiye pazarına verimli bir giriş yapması için gösterilen çabada, pazar taleplerini, tüketim şansı olan ürünleri, sürekli fiyat değişimlerini, rekabetin yarattığı çözümleri, en uygun koşulları, mal nakli için en düşük fiyatları ve bu konudaki etkenleri her açıdan araştırabilecek uzman kişilere gereksinim var.

¹³³ *Rzeczpospolita*, nr 279, 16 X 1927, s. 9.

17. Polonya-Türkiye Ticari İlişkileri: ¹³⁴

İstanbul'da şu anda 1937 Temmuz'unda yapılan kontenjan anlaşmasının tamamlanması amacıyla Polonya-Türkiye ticaret anlaşması yapılıyor. 15 Temmuz 1937'den sonra son kez uzatılması öngörülen yıllık kontenjan anlaşması, Türk hükümeti tarafından Polonya'ya kontenjan artırılmasının kabulü ya da yeni kontenjanlar verilmesi biçiminde genişletilecek ve Polonya, Türkiye'nin kontenjanlarının artırılmasına ilişkin önerisini kendi açısından inceleyecektir.

Kontenjan anlaşması dışında Polonya tarafından (Polonya Mali İşler Enstitüsü) hazırlanan clearing teknik-ödeme anlaşması da gözden geçirilecektir. Bu görüşmeler, Polonya tarafınca, Polonya Cumhuriyeti Ankara büyükelçisi Mihal Sokolnicki tarafından Polonya Hesap İşleri Enstitüsü müdürü Marynowski adına yürütülecektir.

Polonya-Türk Ticaret Odası'nın verilerine göre, Polonya ve Türkiye arasındaki ticari alış verişi, 1934-1938 yılları arasındaki dönemde şöyleydi: 1934'de Türkiye'den Polonya'ya ihracat 769.000 zloti, 1935'de 1.338.000 zloti, 1936'da 3.635.000 zloti, 1937'de ise 10.668.000 zloti olarak gerçekleşti. Polonya'dan Türkiye'ye yapılan ihracat ise 1934'de 955.000 zloti, 1935'de 1.245.000 zloti, 1936'da 2.144.000 zloti, 1937'de ise 1.716.000 zloti tutarındadır.

Polonya ile Türkiye arasındaki ticaret tutarı 1934'de Polonya lehine 168.000 zloti tutarında aktif bakiye olarak kapandı, buna karşın 1935 yılında 93.000 zloti Polonya aleyhine sonuçlandı. 1936'da bu rakam 1.491.000'e 1937'de ise 8.952.000'e yükseldi. Polonya lehine aktif bakiyenin bu yılın ilk sekiz ayında 3.350.000 zloti olması sayesinde bir önceki yılın aynı döneminde 4.394.000 zloti eksi bakiyeye sahip oldu.

Şu anda Polonya-Türkiye Ticaret Odası Polonya-Türkiye ticari ilişkilerini geliştirmek amacıyla sistematik bir çalışmaya geçti. Çünkü son kontenjan anlaşması, Polonya'dan Türkiye'ye ihracatı artırma olanağı verdiği gibi, Türk pazarına Polonya'dan daha önce ihraç edilmeyen malların da getirilmesini öngörüyor.

Oda, Türkiye'ye ihracat yapmak isteyen firmalara gerek uygun alıcı bulmaya yardımcı olarak gerekse temsilcilikler ya da Türk gümrük tarifesine, ticari geleneklere ilişkin bilgiler vererek hizmet etmektedir. Oda, diğer yandan Türkiye'den Polonya'ya gerçekleştirilecek ihracatı destekleme amacıyla, Polonya firmalarına kendilerini ilgilendiren mallar için Türk satıcılar önermektedir.

¹³⁴ Czas, nr 283, 15 X 1938, s. 11.

Türkiye'ye yapılacak ihracat ile ilgili olarak Oda, kurulmakta olan Türk sanayisi için hala donanım ithal ettiğini ve dolayısıyla makine, demir, mekanik taşıyıcılar, hammadde, mevcut fabrikalar için yarı mamül mallar, kimyasal maddeler, yüksek kaliteli dokuma kumaş talep ettiğini de belirtmektedir.

18. Doğu'da Polonya Kolonisi Kurma Projelerinden Birisi: ¹³⁵

Yalnızca tek bir devletin, Türkiye'nin Polonya'nın bölünmesini tanımadığı ve Türkiye'de monarşi yönetiminin son dönemlerine kadar, Ramazan bayramlarında padişahın İstanbul'da görevli elçi ve büyükelçileri kabul ettikten sonra, baş vezire yüksek sesle, "niçin Lehistan elçisinin gelmediğini" sorduğu ve buna yanıt olarak "yenilemeyecek güçlüklerin kendisini engellediği" yanıtını aldığı bilinmektedir. Yine bu sayede, Polonyalı sığınmacıların Türk devletinde kolayca sığınacak yer buldukları ve 1796'dan itibaren değişik tarihlerde orada silahlı birlikler oluşturabildikleri de bilinmektedir.

Türk topraklarında Polonyalı yerleşimciler için koloni kurulması çabaları da gösterilmiştir ve Boğaz kıyısında, Alemdağı tepesi yamaçlarında, Adam Çartoriski anısına Adampol adını taşıyan bir Polonya kolonisi de günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Türkiye'deki Polonyalı göçmenler arasında şair ve yazarlar da vardır. Türkiye topraklarında Mickiewicz yaşamını kaybetmiş, Teodor Tomasz Jez-Zygmunt Milkowski Türkiye'de eserlerini yazmaya başlamıştır; Neredeyse Türkleşmiş olan Ryszard Berwinski Türk topraklarında yatmaktadır. Yine "son romantik" Aleksandr Kraushar onu böyle adlandırmaktadır- şair Karol Brzozowski, yaşamının büyük bölümünü bu ülkede geçirmiştir.

1853'de sürgün olarak gelen Miroslawski burada 1882 yılına kadar kalmış, başlangıçta telgraf inşasında mühendis, daha sonra 1863'e kadar İspanya viskonsülü olarak görev yapmıştır. Ocak ayaklanmasında Romanya üzerinden Rusya'ya giden Zygmunt Milkowski'nin birliğine katılmış, Konstangalia savaşında yaralanmış, bu ağır yarayı atlattıktan sonra da Türk devletine tarım ve orman bölümünde hizmet vermiştir. Bu hizmet sırasında yalnızca işverenlerine yararlı olmakla kalmamış, kendisi de mülk edinmiştir. Bu arada evlenmiş, aralarında kendi şiirsel yeteneğini miras alan Wincenty ve Stanislaw'ın da bulunduğu çocukları olmuştur. Asya Türkiye'sinde geziler yaparak, burada koloni olmaya çok uygun

¹³⁵ Adam Czartkowski, *Kurier Warszawski*, nr 305, 6 XI 1938, s. 10.

araziler olduğunu belirtti ve sürekli olarak yurduna ve soydaşlarına hizmet düşüncesiyle dolu olarak bir plan yaptı. Bu planı hemen, 1843-48 yıllarından, yani Büyük Polonya döneminden tanıdığı ve Ruslara karşı bir suikast nedeniyle tutuklanma tehlikesi yüzünden Varşova'dan ayrılmış olan bir arkadaşıyla paylaşmak istedi.

Beraberinde Parisli Aleksandr Guttry ve 1831'de asker, 1846'da yasadışı örgüt üyesi, 1861-63 yıllarında ise tanınmış bir etkin kişi olan ve coşkulu, taviz tanımayan bir bağımsızlık yanlısı kişiliğiyle tanınan Piotrowicz vardı. Evinde, “Moskova çarına karşı silahlı bir eylem amacı taşıyan hareketin uygulayıcıları moral ve düşünsel doygunluğa erişiyor, kendilerine bakılıyor ve sık sık maddi yardım alıyorlardı” (T. T. Jez. Od kolebki przez zycie. Wspomnienia. T. III, st. 473. Krakow, 1937).

XIX. yüzyılın kuşkusuz en saygın Polonyalı yurtseverlerinden olan bu kişinin, torunu Aleksandra Gutty tarafından bana açılan arşivinde özellikle Brzozowski'nin 1869'da Bağdat'dan yazmış olduğu, Türkiye'de bir koloni kurulmasına ilişkin bir planın daha yer aldığı, kuşkusuz dikkate değer bir mektup buldum. Polonya'nın bir koloniye sahip olması gerekliliğinin böylesine konuşulduğu günümüzde, bu mektup, en azından Polonya'da koloni kurulması düşüncesi tarihine ilişkin bir veri olabilir.

Bağdat, 25 Mayıs 1869 Sevgili Aleksander! Olayların akışı beni Irak'a sürükledi. Bir haftadır Bağdat'tayım ve tüm bu süre içinde, buraya gelirken yolda kafama takılan ve bir kaç yıl yaşamımda ön planda kalacak bir konuyla kafam meşgul. Yıllar geçtikçe giderek daha ciddi bir kişi oldum ve bana öyle geliyor ki, uzun yaşam, doğal olarak, bana çevremdeki şeyleri daha iyi değerlendirebilmem için bir ölçüt ve nesneleri çok yönlü kavrayan bir göz kazandırdı. Mektubun başında sana uzun süre görüşmedikten ve suskunluk döneminden sonra yazacağım bu sözler herhalde sana tuhaf gelecek, ancak yazacağım şeyin beni çok etkilediğini de anlatacaktır.

Çok kısa olarak anlatmaya çalışacağım.

Ortodoksluk ve çarlık tarafından yok edilmeye çalışılan Polonya'nın maruz kaldığı görülmemiş, barbarlık döneminde bile işitilmemiş baskı, beni sık sık şu düşünceye yöneltti: Acaba bu yok edilmeye çalışılan unsurun bir bölümünü, en azından çarlığın doğrudan el uzatabildiği bir bölümü kurtarmak daha iyi olmaz mıydı? Acaba kitleler halinde Sibirya'ya ya da Moskova'ya bağlı uzak eyaletler yerine, dünyanın başka bir yerine, yok olmaktansa ulusu ve dini korumak için gerekli koşulların bulunabileceği bir yere yerleşilemez miydi? Tarih bize, bu biçimde kurulmuş olan kolonilerin, ulusun tarihinde sık sık büyük rol

oynayabileceğini öğretmiştir.

Büyük ölçekte bir göç, iyi biliyorum ki, en alt kesimlerine kadar yurduna, doğduğu topraklara ve geleneklerine sevgi ile bağlı Polonya ulusunun ruhuna ters düşmektedir. Ancak bu toprakların bağrından ve geleneklerinden koparılmış, Moskova yönetiminin uçsuz bucaksız topraklarına dağıtılmış olan bu insanlar kuşkusuz yok olup gideceklerdir. Şimdiden yok olmuş kabul edilmelidirler. Bu bahtsız unsuru bir araya getirmek, soykırımdan kurtarmak, ona siyasal bir anlam kazandırmak ve kolaylıkla kabul edebileceği bir yerde uygarlık peygamberini yerleştirmek daha iyi olmaz mı?

En fazla acı çeken unsurun Polonya dışına atılması, çarlık ve Ortodoks baskısına karşı protesto haykıran bir ses oluşturulmalı. Bu bir umutsuzluk ürünü değil ciddi, coşkulu bir gelişim umudu, ulusal bir akit olmalıdır. Güçlü Polonya kolonisini Irak'a uzun süredir tarıma bağlı ancak iyi yürekli bir halkı besleyen ülkeye gönderelim. Bir kaç yılda elde edilecek olan moral ve maddi avantajlar, Doğu'daki Polonya kolonisinin önemini ve yararını ortaya koyacaktır.

Litvanya'da ve Moskova hâkimiyetindeki diğer bölgelerde mallarını satmak zorunda bırakılan ya da bunları Moskollarla değiştirmek zorunda kalan ne kadar çok kişi var. Bu malların Katolik ve Polonyalıları satılmasına izin verilmiyor; bu kamulaştırmamın iki amacı var: birincisi- Polonya'dan, Polonya unsurunu sürmek, ikincisi ise uzak ülkelerin eyaletlerinde birbirlerinden ayrı düşürmek ve bu ayrı düşenleri dayanışma içine girmeden yok etmek. Birinci amaca karşı mücadele edemezsek ki bunun için elimizde silahla karşı çıkmamız gerekir. İkincisine karşı Moskova dışında toplanarak kendimizi savunmalıyız. Sürülmüş ve mallarından yoksun bırakılmış yurttaşların hala ellerinde bir sermaye mevcut ve her ne kadar az da olsa, İstanbul yönetiminden parasız alacağı toprağı işlemeye yeterli olabilir. Ayrıca koloni çok büyük değil; tarımdan anlayan, aydın ve çalışkan Polonya insanı gerekli krediyi Avrupa'dan bulacaktır ve hatta bize dost hükümetlerden yardım alabileceklerini de sanıyorum.

Size biraz Irak'tan söz edeyim. Bu sözcükler, seçme bir tarımcı olanlar için, bu ülkenin tarım ve sanayi açısından verimli olabileceğini anlatabilmesi açısından kolay anlaşılır göstergeler oluşturacak. Yalnızca gözlerimle gördüğüm şeyleri anlatmakla yetineceğim.

Diyarbakır'dan Bağdat'a, özellikle de Musul'a kadar Dicle, bir kaç metrelik yükseltilerin dışında, gözün alabildiğine bir düzlük biçiminde uzanıyor. Bu ülke batıdan ama özellikle de doğudan Dicle'ye dökülen bir kaç önemli nehre sahip: son derece verimli olan toprak becerikli elleri bekliyor. Durum öyle ki, her yer

kolaylıkla sulanabilir. Halkın daha az tembel olduğu bir yerde, burası hurma ağacı ormanları, şarap ve portakal bahçeleri dolu bu yer, bir yeryüzü cenneti olabilir. Burada, danı ve pirinçten, çivit, şeker kamışı, şeker pancarına kadar her şey yetişebilir. Mahsül, iki kez, iyi bir ekin değıştirme sistemi ile üç kez bile alınabilir. Burada her şey yapılabilir, her şey başarılabilir. Ülke yalnızca yetenek, çalışma ve sermaye bekliyor.

Doğal olarak bana, Avrupa'da büyük ağırlığı olan ve ileride de bu ağırlığa sahip olacak olan İstanbul'a hak ettiğı değeri vermediğimiz sürece sitem edeceksiniz. Burada koloninin güvenliği konusunu düşünüyorum. Bundan kısaca söz edeceğim. Osmanlı imparatorluğunda hiç bir din, hiç bir ulus baskı görmüyordu. Kiliseni kur, okulunu aç; senin vicdanına ve ulusuna hükümet karışmaz. Eskiden mülk edinme yoktu, şimdi ise var ve güvence altında.

Beni tanırsınız: Öncelikle her zaman bir Polonyalı olduğumu bilirsiniz, dolayısıyla bugün İstanbul'un çıkarı, burada yerleşmek isteyen soydaşlarımın çıkarı ile bağlantılıysa, bunu bir Polonyalı'nın gönül rahatlığı ile ne yaptığımı bilerek yaparım ve ezilenlerin mutluluğunu ve mutsuzlara bir köşe vermeye hazır olan hükümetin yararını istediğime tüm kalbimle yemin ederim.

Bugünkü Bağdat vilayeti, Bulgaristan'dan iyi tanımış olmanız gereken ve orayı iyi bir düzeye getiren Mithat Paşa'nın yönetiminde. Belki de Türkiye'de reformun ve gelişmenin ne olduğunu kavrayan, ona nasıl ulaşılabileceğinin yollarını bilen tek kişi o. Sarsılmaz bir irade, demirden bir kararlılıkla kuşkusuz Irak'ı bugün içinde bulunduğu ağılanacak durumdan kurtaracaktır. Onun yönetiminde, buharlı gemiler, yollar, kanalizasyon ve demiryolları, tarım ve ticaretin gelişmesine yardımcı olacaktır. Mithat Paşa, Polonya kolonisinin hamisi ve babası olacaktır. Aleksander, vaad edilmiş topraklar mevcut, oraya giden yol açık, oraya baskı altındaki kişileri ve takip altındakileri götür ve benim şu sözlerimi anımsa: adın ölümsüzleşecek!

Sevgili Aleksander, sana şunları söylemeyi o kadar isterdim ki: Şu yazdıklarımı iyice düşün, düşüncemi beğenirsen sahip olduğuna tüm enerjiyi, tüm etkini bu düşüncüyü yaymaya ve gerçekleştirmeye harca. Eğer hiç bir şey olmazsa, varsayalım ki, hiç bir şey başaramazsak, olaylar, benim düşüncemi tarafsız olarak tartarak, birincisi gibi güçlü, zengin, yeni bir misyonu olan ve Doğu toplumu kesimlerini köklü biçimde yeniden yapılandıran ikinci Polonya'yı kurmak istemediğimizi, başaramadığımızı söyleyecekler.

Bana hemen, Mr. I Schefer, Consul de France a Roustchone, adresine, mektubun Bağdat'a iletilmesi ricasıyla yanıt gönder. Belki bu yol biraz uzunca ama

güvenli; Türkiye'nin Brüksel konsoloslugu aracılığıyla da gönderebilirsin. Mithat Paşa'nın kendisiyle görüşsen iyi olur; Eğer Irak hakkında daha ayrıntılı bilgiye ihtiyacın olursa, kuşkusuz sana gerekli her şeyi veririm, hatta Mithat Paşa hesabına, tüm meseleyi yerinde incelemen, işin planını belirlemen için oraya gönderirim. (...)

Seni ve tüm aileni en içten sevgilerimle kucaklayarak mektubuma son veriyorum ve senden haber bekliyorum. Ölünceye kadar seni sevecek olan kardeşin ve dostun.K. Br.

Bağdat vilayetinde yıllık 13.500 frank geliri olan tarım arazisi ve ormanım var. Aleksander Guttry'nin arşivinde Brzozowski'nin bu mektubuna verdiği yanıtın kopyasını bulamadım. Guttry yanıt verdiyse bu herhalde olumsuzdu. Çünkü hiç bir yerde, her hangi bir kişinin şairin Polonyalı sığınmacılarca Irak'ta koloni oluşturulması düşüncesini gerçekleştirmek için çaba harcadığını gösteren bir bulgu yok. Hatta Brzozowski de bu yönde her hangi bir çaba göstermemiş. Dolayısıyla bu hayali bir plan, Mazura'nın kafasında doğurduğu düşünce parıltısı idi ve bunun sahibi sıradan bir kişi değil ve bu düşüncenin yer aldığı, kişiye bazı ipuçları veren bu mektup bana açıklanmaya değer göründü.

VI. BÖLÜM

TÜRKİYE VE DİĞER ÜLKELER

1. Yunan-Türk Savaşı: 136

BARIŞ ÖNERİSİ

Londra, 10 Eylül. (PAT.) Fransız hükümetinin İngiliz hükümetine Yunanistan ve Türkiye arasında barış yapılması konusunda Dış İşlerine ulaşan yanıtı, kan dökülmesine bir son verilmesi gerekliliğinin kabul edildiğini göstermekte ve Fransız hükümetinin savaşmakta olan iki ülke arasında doğrudan görüşme yapılması konusunu çözümleme amacı taşıyan her girişime destek vereceğini vurgulamaktadır.

İstanbul, 10 Eylül. (PAT.) Fransız, İngiliz ve İtalyan büyükelçiliği tercümanları, Ankara hükümetine, Yunanistan'ın hemen barış yapılması koşuluyla Anadolu'yu boşaltmayı kabul edebileceğini bildirdi. Ankara tarafının kabul etmesi halinde, parlamenterler, tarafsız bölgede silah bırakılması koşullarının belirlenmesi için toplanabilecekler.

TÜRKLERİN SALDIRISI

İstanbul, 10 Eylül. (PAT.) Türk öncü birlikleri şu anda İzmir'e 40 km. uzaklıkta bulunuyor. Geri çekilmekte olan Yunan birlikleri hala ise köyleri yakmayı sürdürüyor. Askeri harekâtların başından beri Yunan kayıpları 50. 000 kadar ve bunların 15.000'i esir alınmış durumdadır.

Adana, 10 Eylül. (PAT.) Türkler Ege denizine ulaştılar ve İzmir'e yaklaşıyorlar. Şu anda Manisa'ya yürüyorlar ve yol üzerindeki Bergama'yı aldılar. Şu ana kadar 700 top, 950 araç, 11 uçak ve 2000 makineli tüfek ele geçirildi.

Londra, 10 Eylül. (PAT.) Reuter Bürosu İzmir'den bildiriyor: Durum kritik bir aşamada. İngiliz amiral Brock İngiliz yurttaşları için bir kaç gemi tahsis etti. Fransızlar ve İngilizler, yurttaşlarını korumak için asker gönderdi ve gönüllü orduya katılmak için çağrıda bulundular. Mustafa Kemal Paşa, Hristiyanlara yapılacak baskıların ölümle cezalandırılacağını bildiren bir emir yayınladı.

Atina, 10 Eylül. (PAT.) Yunan generali Trikopis'in esir alınması karşısında, General Polimenacos komutan olarak atandı. Yeni komutan, disiplinin en sert biçimde korunması için orduda bir genelde yayınladı. Ülke içinde huzurun sağlanması amacıyla yeni düzenlemeler getirildi.

Londra, 10 Eylül. (PAT.) Daily Telegraph, İzmir'den doğrudan alınan haberlere göre, kenti Türklerin geri aldığı bildiriyor. Türk süvarileri kent yakınındaki tepelerde mevzilendi, piyadeler ise kente yaklaşıyor. Türk uçakları İzmir halkına bildiriler attı. Ulaşan haberlere göre, İstanbul'da, İzmir'in her alınacağı bekleniyor.

Londra 10 Eylül. (PAT.) Reuter Bürosu'nun bu ayın sekizinde İzmir'den bildirdiğine göre, sabah saat 10.00'da durum çok ciddi. Türkler, İzmir'e 35 km. uzaklıkta Aydın'a giden hat üzerindeki Torbalı'yı tahrip ettiler. Yunan çeteleri yağmaya ve insanları öldürmeye başladı. Müttefikler ortak hareket planı hazırlıyor.

Londra, 10 Eylül. (PAT.) Times, İstanbul'dan, Güney Yunan ordusunun yenilgiye uğradığını, olayların gelişimine bakılırsa, hemen burayı boşaltmak durumunda kalacağı bildiriliyor. Kuzey cephesinden gelen raporlar, üçüncü Yunan kolordusunun Türklere karşılık verdiğini ve disiplini koruduğunu bildiriyor.

YUNAN KABİNESİNİN İSTİFASI

Atina, 10 Eylül. (PAT.) Kabine istifa etti. Kral, Karogeropulos'a yeni kabine kurma görevini verdi.

Londra, 10 Eylül. (PAT.) Atina'dan ulaşan haberlere göre, Kalegeropulos kabine kurma görevini üstlendi.

YUNANLILARIN SAVUNMA HAZIRLIĞI

(PAT.) Şu anda Anadolu'daki duruma ilişkin gelen haberlerden anlaşıldığı üzere, Türk ordusunun ileri harekâtı, dağlık araziden kaynaklanan güçlükler karşısında biraz yavaşlamış durumda. Türk ordusunun yedeklerinin kısıtlı olması nedeniyle bunun beklenen bir durum olduğu söylenebilir. Belki de yakın bir gelecekte Yunanlıların yeni ele geçirdikleri mevzilerde daha iyi koşullarda bulunabilecekleri ya da etkin bir direnç gösterebilecekleri görülecek. Gerekli görüldüğü takdirde, müttefikler İzmir'i boşaltmaları için sığınmacılara her türlü gerekli yardımı yapacakl. Her durumda, İstanbul, Çanakkale ve Trakya konusunda alarm gerektiren reel veriler mevcut değil. Bu bölgelere ilişkin sorunlarda, Anadolu'daki olaylarla ilgili her hangi bir değişim söz konusu değil. Orada bulunan silahlı koalisyon birlikleri bir süre daha kalacak; koalisyon yönetimleri, Yakın Doğu sorununun süper devletler tarafından uygun bir zamanda

çözümlenişine kadar kontrollerini sürdürecektir.

Londra, 10 Eylül. (PAT.) Reuter Bürosu İzmir'den bildiriyor: Yunanlılar ileriye yönelik savunma örgütlüyor. Yunan savaş bakanı ve yeni genel karargâh başkanı İzmir'e geldi. Kasaba ve Manisa alevler içinde. İzmir'deki İngiliz birlikleri gaz dağıtım merkezini ve Türk banka binasını işgal ettiler.

Londra 10 Eylül. (PAT) Daily Mail, İzmir'de 800 Yunan subayının Yunan başkomutanlığına Anadolu'yu boşaltmayacaklarını ve boşaltmaya karşı koyacaklarını bildirdiklerini açıkladı.

TÜRKİYE'NİN KOŞULLARI

Roma, 10 Eylül. (PAT.) Corriere de İtalia'nın Paris muhabiri ile yaptığı söyleşide, Ankara hükümeti temsilcisi Ferid Bey, Türkiye tarafının barış koşulunun, Osmanlı devletinin bölünmeden kalması, Kars, Erivan ve Batum'da referandum yapılması, İstanbul'un ve Marmara Denizi'nin hiç bir yabancı devlete verilmeyeceği garantisi verilmesi, Çanakkale'nin ticari geçişler için serbest olması, olduğunu belirtti.

2. İngiliz Birlikleri Marmara'da:¹³⁷

FRANSIZ BİRLİKLERİNİN GÖNDERİLMESİ ÜZERİNE

(Özel).- PARIS, 11 Eylül.- "Petit Parisien", Yunan askerlerinin Marmara kıyısında bulunan Biga'dan geri çekildiğini, yerlerini İngiliz birliklerinin aldığını bildiriyor. Bu, büyük olasılıkla Britanya Bakanlar Kurulu'nun Anadolu'daki Hristiyan azınlığı koruma konusundaki kararının uygulanması. "Petit Parisien" bunu bildirirken, bu durumda Fransız hükümetinin tereddüt etmemesi, kendi askerlerini de bu bölgeye göndermesi gerektiğine dikkat çekiyor.

Ankara'da İngiliz birliklerinin çıkartma yaptığı haberi büyük bir şaşkınlığa yol açtı. Burada, bunun geçici bir düzenleme olduğu, Kemalist birliklerin gelmesinden sonra geri çekileceği var sayılıyor. Havas, Tulon'dan, "Metz" ve "Strassburg" savaş gemilerinin uzun bir sefer için gerekli çok miktarda gıda maddesi tedariki için emir aldığını bildiriyor. Bu gemiler büyük olasılıkla Doğu'ya gönderilecek.

¹³⁷ P. K., Czas, nr. 249, 11 IX 1922, s. 2.

Genel Avrupa ve dünya siyaseti açısından Yunanistan'ın Anadolu'daki yenilgisi, İstanbul'un da bu oyuna dahil edilmesi ve Yunanistan'daki içişlikler doğrudan az bir öneme sahip. Ancak bu olayların geçtiği yakın çevrede, batılı süper devletler bazında, edinilen izlenimler ve alınan dersler açısından son derece önemli sonuçlar verebilir. İngiltere açısından bugün İngiliz gazetelerinde tek güçlü bir ses duyuluyor:

Süper devletler uyumlu hareket edebilseler, ya da düşüncesizce ve inatçı biçimde kendi başlarına davranmasalar bunlar olmazdı. Ayrıca, İngiliz gazeteleri, kendi başına hareket etmenin suçunun İngiltere'de ve özellikle de bir kaç yıl boyunca Yunanlıların umutlarını güçlendiren ve hatta bir ay önce, 4 Ağustosta Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada vaadkar bir biçimde bağırarak Lloyd George'da olduğunu saklamıyorlar:

“Türklerin, sonuçta Yunan kuvvetlerini yenecekleri konusunda umutlanmalarına izin veremeyiz”

İngiliz gazetesinin bildiridiğine göre, bu konuşma Yunan askerlerine umut vermek için duyurulmuştu. Bu nedenle, son derece ılımlı olan The Spectator bu ayın ikisinde şöyle yazıyor:

“Belirli bir ölçüde biz İngilizler, hepimiz Yunan yandaşlarıyız. İngilizlerin büyük bölümü, Türklerin bir kez çıkarıldıkları bir ülkeye geri dönmelerine izin vermeme konusundaki Britanya geleneğini korumaktan sevinç duyuyor. Ancak bu ilkelere göre davranmak, Lloyd George'un Yunanlıları maceraya sürüklemeye yönelik şaşırtıcı ve anlaşılmasız siyasetinden çok farklı”. Bugün İngiltere'nin, diğer devletlerle uyumsuz etkinliği ve özellikle de Lloyd George'un farklı oyunu üzerinde düşünmeye başlamaması olanaksız. Bu oyun, yalnızca Orta Doğu konusunda değil, hemen her konuda kendisini göstermektedir.

Orta Doğu, Yunanistan ve Türkiye bu konulardan yalnızca bazılarıdır.

Ancak Lloyd George, üç yıldır Almanlarla ilişkilerde, Wersay Anlaşması maddelerinin uygulanması konusunda, Fransa'ya karşı olabilecek bir siyaset gütmektedir. Sonuçları yürekler acısıdır. Çünkü bugün Avrupadaki her çocuk bile, Almanların müttefiklerin bu uyumsuzluğu konusunda umut beslediğini ve yaptıkları bu hesabın şimdiye kadar boşa çıkmadığını bilmektedir. Lloyd George'un davranış biçimi, bu konuda, açıkça görülüyor ki, başarılı değildi. Çünkü Almanlar birçok bahaneyle, ödemelerden imtina ederek rahatça yaşarken Alman

¹³⁸ Stanislaw Stronski, *Rzeczpospolita*, nr 250, 12 IX 1922, s. 5.

saldırılarıyla yıkılmış, Fransa ve Belçika, Polonya gibi, güçlüklerle boğuşuyor. Bu bilinç oluştu ve bu sayede Poincare'nin Almanya'ya ilişkin siyasetinin Lloyd George'ununkinden daha akıllıca ve verimli olduğu kanısı yaygındır.

Sovyet Rusya ile olan ilişkilerinde Lloyd George, üç yıldır yağma ve soyguna göz yumma, garantileri görmezden gelme yönünde öncülük ediyor ve büyük ekonomik çıkarlar sağlanacağını düşünerek Sovyetlerle ilişkiye giriyor. Bu çıkarların da gerçekdışı olduğu yavaş yavaş anlaşılıyor. Nihayet Cenova'da yapılan toplantıda ve daha sonra Lahey'deki görüşmelerde, Fransa'nın bu alandaki temkinli siyasetinin, Lloyd George'un sabırsız atılımlarından çok daha ayağı yere basan bir anlayış olduğu ortaya çıktı.

Polonya ile ilişkiler konusunda hiç bir şey söylememek daha iyi. Çünkü Gdansk, Gomy Slask, Wilno, Lwow konusunda bize vurulan tüm darbeler bizzat Lloyd George tarafından yöneltilmiş. Bunlar büyük huzursuzluk yaratmış ve belirli bir süre geçtikten sonra Lloyd George hatasını ve en azından abarttığını anlamıştır.

Almanya, Polonya, Sovyetler, Orta Doğu neredeyse Avrupa siyasetinin bütünüdür. Lloyd George'un Avrupa'yı endişelendiren, müttefikler arasındaki ilişkileri bozan her yerdeki tartışmaları ve kendine özgü etkinlikleri, genellikle Büyük Britanya için de başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

Üstelik başkaları için büyük, İngiltere için küçük olan ve tüm dünyayı etkileyen Avrupa bazındaki bu bitmek bilmeyen çekişmeler, geniş ufku karartmakta ve bu noktadan hareketle, şimdi Anadolu'da, ileride Doğu'da çok olumsuz etkileri görülecek olan olaylarda olduğu gibi, yenilgiler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, ayın altısında çıkan "The Morning Post" şöyle yazıyor: "Bu üzücü olaylar, sonunda İngiliz halkını uyandıracak ve dış siyasette yöneticilerin farklı bir yol izlemesi gerekliliğini kendilerine gösterecektir."

Kuşkusuz bu siyasetin temelde Süper Devletlerle anlaşma içinde yürütülmesi gerekliliği ortaya çıkacaktır. Her ne kadar onlar anlaşma görünümü altında dönemimizin sorunlarının bir kısmını çözümlediler, özellikle de savaşı kazanmayı başardılarsa da, aynı biçimde uyum içinde daha iyiye ulaşabilirler. Yeni bir güç anlaşması yaparak uluslararası yaşamda yeni temeller oluşturabilirler.

4. Orta Doğu'da Olaylar: ¹³⁹

FRANSA'NIN TUTUMU

(Özel).-PARİS, 12 Eylül.- “Petit Parisien”, Fransız hükümetinin, İtalya'nın Venedik Konferansı'na katılması yolundaki davetine verdiği yanıtta, dileklerinin Orta Doğu'da en kısa zamanda barışın sağlanması olduğu bildiriliyor. Ancak diğer yandan da, bu tür bir konferansa, savaşı taraflar karşısında etik otoritesi güvence altına alındığı takdirde katılabilecek. Buna karşın Fransız hükümetinin kararı, davetli hiç bir hükümetin katılımı reddetmemesine bağlıdır.

Londra'dan, İngiliz hükümetinin Anadolu'nun kaderinin ne olacağı konusundaki kararının şu anda savaş alanında gömüldüğü bildiriliyor. Buna karşın Trakya, Boğazlar ve İstanbul gibi üç konuda düzenlemeye gidilecek. Müttefikler arasında bu konuda önemli görüş ayrılığı bulunduğu da bir sır değil. Ancak Fransız hükümeti Boğazların serbest bırakılmasına taraftar.

MÜTTEFİKLERİN EMİRLERİ

LONDRA, 12.9. (PAT). İstanbul'dan “Daily News”a, müttefik dayanışmasının vurgulanması amacıyla, Fransız ve İtalyan askerlerinin, müttefik generallerinin emri üzerine, İzmit yarımadası ve Çanakkale'nin Asya kıyısında bulunan İngiliz birliklerine katıldıkları bildiriliyor. İngiliz savaş gemileri Çanakkale'ye geldi. Fransız askerleri Bursa'ya hareket etti. İstanbul'da yapılan ulusalcı gösteriler her geçen gün güçleniyor ve giderek Saltanat hükümetine karşı bir durum alıyor.

İSTANBUL'DAKİ KUTLAMA VE İHLALLER

İSTANBUL, 12. 9. Pat. Havas. Kent halkı, Türklerin kazandığı zafer nedeniyle gösteri yürüyüşü düzenledi. Göstericiler, Yunan lokalini ve Avrupalılara ait birçok dükkânı tahrip etti. Kısa sürede huzur sağlandı ve bolşevik unsurların hoşnutsuzluğu tahrik edebilecek olası bir hareketine karşı bildiri yayınlandı. Müttefik işgal kuvvetleri başkomutanlığı, bir bildiri yayınlayarak, Türklerin sevinçlerini haklı gördüklerini, ancak göstericilerin yaptıkları saldırılara derhal son vermeleri gerektiğini belirtti. Bildiride, alınan tedbirler ayrıntılarıyla veriliyor ve bunlara karşı yapılacak her türlü ihlalin olağanüstü hal ilanına neden olabileceği vurgulanıyor.

¹³⁹ P. K., *Rzeczpospolita*, nr 251, 13 IX 1922, s. 3.

5. Orta Doğu'da Durum: ¹⁴⁰

ANLAŞMANIN VARSAYILAN KOŞULLARI

(Özel). LONDRA, 13 Eylül.- "Daily Chronicle", silah bırakılması halinde, Türkiye'nin varsayım olarak şu taleplerde bulunacağını belirtiyor: 1) Yunan ordusunun tümüyle silahsızlandırılması ve askeri malzemenin teslimi. 2) Yunanistan'ın Trakya ve Anadolu'ya ilişkin tüm taleplerinden vazgeçmesi. 3) Yunanistan'ın tüm savaş zararlarını ödemesi. 4) Anadolu'nun tahrip edilmesinden sorumlu tüm Yunanlıların, Türk mahkemelerine teslim edilmesi şarttır.K-ski.

YUNAN BİRLİKLERİNİN TERHİSİ

Tel. wl.-LONDRA, 13 Eylül.- Atina'dan, Savaş Bakanlığı'nın 4 yıl hizmet yapanları ve Anadolu cephesinden dönen yedekleri terhis ettiği bildiriliyor. Askerler derhal evlerine gönderiliyor. Birliklerin büyük bölümü subaysız olarak dönüyor. K-ski.

TESLİM OLAN İZMİR'DE

Tel. wl.-PARİS, 13 Eylül.-"Chicago Tribune", Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e girdiğini Adana'dan bildiriyor. Haberlere göre, tüm İngiliz birlikleri İzmir'den çekilmiş bulunuyor. İngiliz konsolosu, İngiliz yurttaşlarını korumaları işini Amerikan temsilciliklerine bıraktı. Fransa, Belçika ve Amerika temsilcilikleri kenti terketmedi. General Nureddin, kent valisi olarak atandı.P. K.

İSTANBUL'DAKİ GÖSTERİLERİN ARDINDAN

(Özel).-PARİS, 13 Eylül.- Havas, İstanbul'daki son gösteriler sırasında 300 kişinin öldüğü ve yaralandığı bildiriliyor. İleride yapılacak gösterilerden korkarak, müttefiklerarası garnizon komutanlığı her türlü gösteriyi yasakladı. Akşamları sokağa çıkmak kesinlikle yasaktır. P. K.

6. Rusya ve Türkiye: ¹⁴¹

Dün Mustafa Kemal Paşa tarafından açıklanan (geçici bir süre Berlin'de bulunan Çiçerin'e gönderilen) ve Türkiye'nin, Rusya'nın, kendileri olmaksızın Boğazlar sorununun çözülmemeyeceği yolundaki taleplerini desteklediğini belirten notası, Türkiye ve Bolşevik Rusya arasındaki siyasi yakınlaşmanın, dolayısıyla da özellikle İngiltere açısından tehlikeli bir gelişmenin açık kanıtını

¹⁴⁰ *Rzeczpospolita*, no. 251. 14 IX 1922. s. 1.

¹⁴¹ *Czas*, nr 214, 22 IX 1922, s. 1.

oluşturmaktadır. Kemal Paşa'nın notası, bir kaç gündür bilinen, Çiçerin'in Lord Curzon'a yönelik olan diplomatik notasına yanıtı. Bu notada Çiçerin, Türkiye'nin yalnızca 1920 yılında Moskova'da yapılan Boğazlar konusundaki Rus-Türk anlaşmasını tanıdığını anımsatıyor. Aynı zamanda yalnızca Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin Türkiye ile birlikte Çanakkale'den geçişler konusundaki koşulları belirleyebileceği ilkesini ateşli sözcüklerle savunuyordu.

Venedik konferansı hazırlıklarının sürdüğü şu sıralarda, Bolşevik Rus hükümeti Türkiye'nin yanında bir düello tanığı olarak yer alıyor. Çanakkale'den serbest geçiş hakkının yalnızca ticari gemilere, ayrıca tüm ülkelerin gemilerine tanınması ilkesini savunuyor. Rusya Dışişleri bakanı, aynı zamanda Türkiye'nin ve verdiği bağımsızlık savaşının savunuculuğunu üstleniyor: "Türkiye tarafından yürütülen savaşta, diye yazıyor notasında, Rus hükümeti. Türk halkının var olma, siyasal ve ekonomik açıdan Türkiye'yi Avrupa devletlerinin yönetimi altına alan Sevr anlaşmasına karşı bağımsızlık savaşını gözlemliyor. Bu savaşta Rus halkı Türkiye'ye karşı yakınlık duymaktadır... Rusya bu savaşın gelişimini ve Türkiye'nin Anadolu'daki başarısını yakından izliyor".

Ankara Türkiye'si ve Bolşevik Rusya arasındaki anlaşma çok yeni ve İngiltere açısından çok zararlı görünüşü de ilk değil. Birçok koldan Hindistan'ın içlerine nüfuz eden ve başlangıçtan itibaren usta Sovyet ajanları tarafından desteklenen Orta Asya'daki İslam yanlısı hareket, bu kişilerle birlikte Hindistan'a Bolşevik doktrinin embriyonlarını salmaktadır. Ancak Sovyet Rusya ve Panislamizm arasındaki işbirliği, bugüne kadar Sovyetlerin Türkiye'nin, Cenova konferansına kabul edilmesi gibi platonik bir talebi aşmıyordu. Fakat şu anda ilk kez, Ankara ve Moskova organize bir blok halinde güçlü Avrupa devletlerine, özellikle de İngiltere'ye karşı çıkıyor. Bu durum İngiltere için Asya konusunda son derece önemli ve tehlikeli bir durum oluşturuyor. Bunun hem Rusya hem de Türkiye için büyük bir güç oluşturduğu inkâr edilemez. Eğer Venedik konferansı Türk sorununu sürekli bir biçimde düzenlerse, İngiltere'nin bu konferansa Bolşevik Rusya'nın katılmasına izin vermemesi tasavvur bile edilemez. Çünkü İngiltere, Fransa'yı karşısına alarak, bir yıl önce Rusya'yı Cenova konfransına katılabilmesi için yeterli aday olarak görmüştü. Böylelikle Rusya, Venedik'te, Çanakkale üzerindeki hâkimiyet konusunda tüm kartlarını açabilecek ve bu, Boğazların bugüne kadar sahibi olan Türkiye ile yapılan yasal bir anlaşmaya dayandığı için de önem kazanacaktır.

Aynı biçimde Hindistan ve Orta Asya konusunda Rusya ile Türkiye arasında yapılan anlaşmalar da tehlike yaratabilecektir. Bu durum Rusya'nın aktif ve saldırgan siyasetini kolaylaştırmakta ve bu siyaset giderek eski çarlık Rusyası

geleneğinin öğrencileri ve selefleri arasında anlaşılır hale gelmektedir. Rusya ile Türkiye arasında ileride giderek belirginleşecek olan önemli çelişkilerin olduğu konusuna olumsuz yanıt vermek de olası değildir. Ancak şu anda bu durum İngiltere için zayıf bir avuntudan başka bir şey olamaz. Moskova-Ankara siyasi bloğu yeterince sağlam görünmese bile, şimdilik her ikisine de İngiltere'yi en zayıf ve duyarlı olduğu konuda, Hindistan konusunda tehdit olanağı sağlıyor.

Dünya siyasetinde Rusya'nın konumunu güçlendiren her şey, bizi de yakından ilgilendirmektedir. Bu açıdan Rusya'nın bugünkü Çanakkale konusuna katılım talebini ve Türkiye ile olan yakın ilişkilerini ortaya koyan açıklamasını değerlendirmek gerekir. Bu konu bizim için birinci derecede öneme sahip! Bunun İngiliz kamuoyunu ayağa kaldırmamasını ve İngiltere'nin 1917'den beri varsaydığı üzere, Rusya'nın bir güçsüz bir felçli olduğuna inanmasını beklemek güçtür. Eğer bu olursa, İngiliz kamuoyunun, İngiltere'nin Rusya'nın "büyük ve bölünmez Rusya" hayallerini daha fazla desteklemesinin çıkarlarına aykırı olduğunu, İngiltere'nin gelecekteki Rusya'nın -öyle görünüyor ki- elinde tutmaya çalışacağı topraklara ilişkin hakları için savaşmasının gerekliliğini anlamayacağını varsaymak da olanaksızdır. Ayrıca Alman-Rus ittifakını daha fazla görmezden gelmesi, İngiltere için bu durumda fazlasıyla düşüncesizce bir davranış olsa gerek. Çiçerin'in, Kemal Paşa'nın telgrafını başka bir yerde değil de, Berlin'de alması, bir rastlantı bile olsa, Londra tarafından en azından büyük ölçüde bazı belirtilerin ortaya çıkması olarak algılanmalıdır.

Londra, 21 Eylül. (AW) Ewening News, İngiltere Bakanlar Kurulu'nun, Türk Hükümeti temsilcilerinin de davet edilmesi gereken yeni bir konferans toplama kararı aldığını bildiriyor.

Paris, 21 Eylül. (AW) İstanbul'daki Ankara hükümeti temsilcisi, İngiltere yüksek komiserliğine, Ukrayna Sovyetlerinin temsilcilerinin katılmaması halinde, Ankara hükümetinin Çanakkale ile ilgili bir konferansa katılamayacağını ve bunun Ankara ile Ukrayna hükümetleri arasında yapılan anlaşma gereği olduğunu bildirdi.

Berlin, 21 Eylül. (AW) Karahan, İngiltere Dışişleri Bakanına, Boğazlar konusunda Sovyet hükümetinin yaklaşımını belirten bir nota verdi. Bu notada Sovyetler, Ankara ile yapılan anlaşma bazında bir tavır alıyor. Bu anlaşma, yalnızca Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere Boğazlar konusunu çözme hakkını vermekte, başkalarının bu konuya karışmasını yasaklamaktadır. Bu hakka dayanarak, Sovyet hükümeti İngiltere'ye açıkça, gelecekte Venedik'te yapılacak olan konferansta alınacak kararları önceden reddettiğini bildirmektedir.

7. Balkanlar'da Savaş Tehdidi: ¹⁴²

Londra 1 Ekim. (AW) Times, İstanbul'dan bildiriyor: General Harrington, Mustafa Kemal Paşa'ya, 48 saat içinde Çanakkale'deki tarafsız bölgeyi boşaltma çağrısı yaptığı bir yıldırım telgrafı çekti. Bu süre içinde İngiliz askerleri Türklere karşı her hangi bir düşmanca girişimde bulunmayacak. Bu sürenin sona ermesinden sonra General Harrington saldırıya geçmek zorunda kalacak. General Harrington, basın mensuplarına Britanya askerleri açısından Çanakkale'de her hangi bir tehlikenin söz konusu olmadığını bildirdi.

Londra 1 Ekim. (PAT.) Reuter ajansı, iyi haber alan kaynaklardan, Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Fransız yüksek askeri komiseri General Pelle'ye, askerlerini tarafsız bölgeden çekmek niyetinde olmadığını bildirdiğini haber almış bulunuyor.

Atina, 1 Ekim. (PAT) Trakya'daki Yunan askeri komutanlığının haberine göre, tarafsız bölgeyi ihlal eden Türkler Standia'ya saldırdılar. Köyü işgal ederek 11 Yunan askerini öldürdüler. Karşı Yunan saldırısı Türkleri geri püskürttü. Türk tarafı bir subay ve 25 askerini kaybetti.

Londra, 1 Ekim. (PAT) İngiliz hükümetinin General Harrington'a Türklere Çanakkale şeridinden kendi istekleriyle geri çekilmelerini talep etmesi için telgraf çektiği haberi doğrulandı. Telgraf ayrıca, Harrington'un hükümetçe desteklendiği ve bu kararın uygulanmasının sağlanması için gerekli tüm girişimleri kabul edeceği güvencesini de içeriyor. Gerçekte İngiltere Hükümeti Ankara'ya talep notası vermemekle birlikte, Harrington'un Mustafa Kemal'e karşı öne sürdüğü talepler ulti-matomla eş değerde.

Paris, 1 Ekim. (PAT) Petit Parisien, General Harrington'un Marmara'nın güney kıyılarında giriştiği harekâtı haklı göstermeye çalışan İngiliz notasının Quai d'Orsay tarafından alındığı bildiriliyor. Nota, geçen yılın 20 Temmuzunda müttefik devletlerin Yunanlılara, Trakya'da bulunmalarını amaçlayan bir düzenleme önerdikleri ve benzer düzenlemelerin gerektiğinde Türklere karşı uygulanabileceğini ekledikleri telgrafı anımsatıyor. Petit Parisien, Fransız Hükümeti'nin yukarıdaki notaya yanıtının hazır olduğunu, zira aralarında General Foch'un de bulunduğu tanınmış askeri bilirkişilerin, Çanakkale'deki mevzileri korumaya gerek olmadığı, zira Çatalca hattının doğal bir savunma hattı olabileceği kanısında olduğunu bildiriyor.

Londra, 1 Ekim. (PAT) Gazeteler talep notası sözcüğünü telaffuz etmekten kaçınmayarak durumun ağırlığını vurguluyor. Basının bir bölümü, anlaşmazlığın

¹⁴² Czas, nr 223, 2 X 1922, s. 2.

kaçınılmaz olduğu görüşünde. Daily Express şöyle yazıyor: Dün resmi çevrelerde Türkiye ile yakın zamanda bir savaşın çıkmasının kaçınılmaz olduğu kanısı hâkimdi. Westminster gazetesi, İngiltere kabinesinde savaş yanlılarının ağırlık kazandığını belirtiyor. Daily Telegraph, Lloyd George'un özel sekreterinin, Çanakkale'deki İngiliz yönetiminin görüşüne göre bu durumun daha fazla süremeyeceğini açıkladığı bildiriliyor. İngiltere'nin kararının talep notasıyla aynı anlama mı geldiği sorusuna, sekreter, herkes nasıl isterse öyle adlandırabilir, yanıtını verdi. Daily Telegraph, Kemal'e tanınan sürenin çok kısa olacağını da ekliyor. İngiliz taleplerinin yerine getirilmemesi beraberinde yalnızca askeri önlemlerin alınmasını getirmeyecek, müttefiklerin notasında yer alan yararlı önerilerin de ortadan kalkmasına neden olacaktır. Büyük olasılıkla bu konuda müttefiklerin görüşü alınmamış, yalnızca İngiltere tarafından alınan kararlar konusunda bilgilendirilmişlerdir.

Viyana, 1 Ekim. (PAT.) Neue Fr. Presse, 30 Eylülde Londra'dan bildiriyor: Doğu'da atılan düşmanca adımların patlamaya neden olacağı kanısı hâkim. Türk kuvvetlerinin Çanakkale'de toplanması, Başkomutanlığa, Mustafa Kemal'e son kez birliklerini geri çekmesini talep etmelerini isteyen bir talimatname gönderilmesine neden olacak kadar büyük bir tehdit olarak görülüyor. Acaba Kemal bunu kabul etmezse hemen düşmanca adımlar atılacak mı? Görünüm olarak savaş ilanının gereksiz olduğu, çünkü İngiliz-Türk ilişkilerinin anlaşma koşullarına dayandığı, ancak Kemalist güçlerin tarafsız bölgede bulunmasının bu koşulların ihlali anlamına geldiği kanısı hâkim.

Londra, 1 Ekim. (AW.) Lloyd George'un birinci sekreteri, basın mensuplarına, İstanbul'daki İngiliz ordusu başkomutanlığına Mustafa Kemal Paşa'ya ultimatom verme yetkisi tanındığını açıkladı. Fransız hükümetine Türkiye'ye karşı önlem alması için çağrı yapılması söz konusu değil. Ancak İngiltere Türklere karşı silahlı bir harekât konusunu Fransızlara sormayacak, yalnızca durumdan haberdar edecek.

Londra, 1 Ekim. (AW.) Daily Telegraph gazetesine göre, Lloyd George'un özel sekreteri, İngiliz yönetiminin, Çanakkale'deki durumun uzun sürmeyeceği görüşünde olduğunu açıkladı. İngiliz hükümetinin Mustafa Kemal Paşa'yı tarafsız bölgeyi terke çağırın son kararının bir ultimatom olup olmadığı sorusu hala ortada. Burada söz konusu olan Türklerin ileri hareketinin durdurulması değil, geri çekilmeye zorlanmalarıdır. Gazete askerlerin geri çekilmesi için Kemal Paşa'ya kısa bir süre tanındığını, İngilizlerin isteğini yerine getirmediği takdirde yalnızca askeri önlemler alınmakla kalınmayacağını, müttefiklerin önceki önerilerinden de geri adım atacaklarını belirtiyor.

İzmir, 1 Ekim. (PAT.) Franklin Boullin, Kemal Paşa ile birlikte Ankara'ya gitti.

Paris, 1 Ekim. (PAT.) Havasa Ajansı'nın İzmir'den verdiği habere göre, Franklin Boullin buraya gelerek Mustafa Kemal Paşa ile uzun bir görüşme yaptı ve bu görüşmeye içişleri bakanı Çerhi Bey, dışişleri bakanı Yusuf Kemal Bey ve bakanlar temsilcisi Bauff da katıldı.

Viyana, 1 Ekim. (PAT.) Neu Fr. Presse Londra'dan bildiriyor: Reuter Bürosu İzmir'den, Ankara hükümetinin müttefik notasına verdiği yanıtta, müttefiklerin konferansa katılmaları dileğini içeren haberi memnurlukla karşıladığını, ancak bunun İstanbul ile doğu ve batı Trakya'nın yeniden Türklere verilmesi koşuluyla kabul edeceklerini bildiriyor. Ankara Hükümeti müttefiklerin kendileriyle yeni bir barış konferansının temellerini belirlemek için Mudanya'da görüşme yapma isteklerini memnuniyetle kabul edecektir. Bu karar müttefiklere, Türkiye Millet Meclisi'nin onayından sonra bildirilecektir.

Paris, 1 Ekim. (PAT.) Chicago Tribune, İzmir'den, Mustafa Kemal Paşa'nın gelecek hafta başında yapılacak olan ön konferansta müttefiklerle görüşmeye karar verdiğini bildiriyor. Bu görüşmede, silah bırakılmasına ilişkin koşullar ve Venedik ya da başka bir İtalya kentinde ileride yapılacak konferansın tarihi görüşülecek. Gazete, Türk yönetiminin şu bildiriye yayınladığını bildiriyor: Ankara Büyük Millet Meclisi, müttefiklerin notada belirtilen dileklerini şu koşullarla kabul etmektedir: İstanbul ve Batı Trakya derhal ulusal hükümete bırakılmalıdır. Hükümet, Mudanya'da, ileride yapılacak olan konferansa hazırlık amacıyla, müttefiklerle görüşmeye hazır olduğunu ifade etmektedir. Bu kararlar Millet Meclisi'nin onayı ön koşuluyla alınmıştır.

Londra, 1 Ekim. (PAT.) Daily Mail, İstanbul'dan bildiriyor: İngiltere başkomutanı General Harrington'un son mesajına verilen yanıtta Kemal, İngiliz askerleri geri çekildiği takdirde, askerlerini geri çekmeye, sivil ve polis yönetimi düzenlenmesinde kısıtlamaya gitmeye hazır olduğunu açıkladı. Çanakkale'deki gazetelerin bildirdiğine göre, General Harrington sivil halkın Gelibolu'yu boşaltmasını istedi.

Malta, 1 Ekim. (PAT.) Buraya sürekli olarak Çanakkale'ye gönderilecek birlikler geliyor. Çanakkale için tahsis edilen donanma 10 hücumbot ile güçlendirildi. "Jerzy V" zırhlısı Levant'a hareket etti. "Benbew" zırhlısı ise kısa bir süre sonra buradan ayrılacak.

Viyana, 1 Ekim. (PAT.) Neue Fr. Presse İstanbul'dan bildiriyor: Güvenilir kaynaklardan alınan haberlere göre, güçlü Türk ordusu Boğazlarda toplanıyor.

İzmit cephesinde 8 Türk taburu bulunuyor; Balıkesir ve Bandırma arasında 11 tabur daha bulunuyor. Çanakkale çevresindeki Türk birlikleri her gün takviye ediliyor.

İstanbul, 1 Ekim. (AW.) Türklerin, çok sayıda birliği, Çanakkale boğazının Asya kıyısında bulunan birçok noktaya yönelttikleri haberi doğrulanıyor. İzmir’de, yalnızca kentte güvenliği sağlamak amacıyla zayıf birlikler kaldı.

İstanbul, 1 Ekim. (AW.) Türk askerlerinin son harekâtı, Kemalist öncü birliklerin Çanakkale’den 16 km. kadar uzaklıkta bulunduğunu gösteriyor. Türk süvarilerinin harekâtı, İngiliz ileri karakollarını kuşatma amacı taşıyor.

Ankara, 1 Ekim. (PAT.) Resmi bildiri şunları içeriyor: Uçaklar Midilli’de bulunan Yunan gemilerini bombaladı. Kemalist birlikler tarafsız bölgenin batı kesiminde bulunan Ayvalığı ele geçirdi.

Londra, 1 Ekim. (PAT.) İngiliz kabinesi dün yine, kara, deniz ve hava kuvvetleri temsilcilerinin de katıldığı iki saatlik bir görüşme yaptı. İngiltere hükümeti Türklerin Çanakkale’ye girmelerine izin vermemekte hala ısrarlı ve Çanakkale’yi ne pahasına olursa olsun savunma kararında. İngiltere’nin siyaseti, Türklerin Avrupa’ya geçmelerini ve savaşın Balkanlara taşınması tehlikesini önlemeye yönelik.

Londra, 1 Ekim. (PAT.) İngiltere Bakanlar Kurulu, Doğu’daki İngiliz yönetimlerine, İngiltere hükümetinin Kemalist birliklerin tarafsız bölgeden çıkartılması konusunu resmi emirle desteklediklerini bildirdi. Bu, belirli bir süre verilmesi anlamına geliyor. Reuter Bürosu, İngiliz birliklerinin Çanakkale’de kuşatıldığı söylentilerini yalanlıyor.

Londra, 1 Ekim. (PAT.) Dünkü kabine toplantısından sonra, Türklere İngiliz tel örgüleri önünde bulunma ya da gün ortasında İngiliz karakollarını gözetleme olanağı vermenin mümkün olamayacağını bildiren bir açıklama yayınlandı. Türklerin davranışı İngiliz hükümetine karşı bir tahrik özelliği taşıyor ve müttefiklerin notasıyla tümüyle çelişkili bir durum arz ediyor.

Londra, 1 Ekim. (PAT.) Daily Telegraph, parlamento üyelerinin Londra’da bulunmak üzere çağrıldıklarını öğrenmiş bulunuyor. Orta Doğu’da düşmanca adımlar atılması durumunda parlamentonun toplanması planlanıyor.

Londra, 1 Ekim. (PAT.) “Westminster Gazette” şöyle yazıyor: Kentte, Doğu’daki önemli harcamalar nedeniyle büyük bir huzursuzluk hâkim. Doğu’da şimdiye kadar gerçekleştirilen harekâtlar İngiliz Hükümetine 20 milyon sterline mal oldu. Düşmanca hareketlerin gerçekleşmesi durumunda bu harcamalar büyük

ölçüde artabilir.

Londra, 1 Ekim. (PAT.) Bağımsız İşçi Partisi Ulusal Konseyi, Orta Doğu konusunda hükümetin yalnızca emperyalist çıkarlara hizmet eden, Orta Doğu'nun petrol bölgelerini sömürmeyi amaçlayan siyasetini protesto eden bir bildiri yayımladı. Bildiri, parlamentonun derhal toplanmasını talep ediyor ve şu sözlerle bitiriyor: Artık hiç bir savaşa izin vermeyeceğiz! Hükümet çekil!

Gdansk, 1 Ekim. (PAT.) Gazeteler Londra'dan bildiriyor: İstanbul'dan alınan haberlere göre, sultan, Türk kabinesine tahttan feragat etmek niyetinde olduğunu resmen açıkladı. Sardazam, bu isteği İstanbul'daki Ankara hükümeti temsilcisine bildirdi. Kemal Paşa, İstanbul'daki kabineye, şu anda feragat haberini kabul etmemesi tavsiyesinde bulundu.

Atina, 1 Ekim. (PAT.) Venizelos'u destekleyen gazeteler, partisinin yeni hükümete katılmayı reddettiğini bildiriyorlar.

Paris, 1 Ekim. (PAT.) Gazeteler Venizelos'un Curzon'la görüşme yapmak üzere Londra'ya gittiğini, bugün Paris'e döneceğini buradan da Roma'ya hareket edeceğini bildiriyorlar. Venizelos Yunanistan'ı müttefiklerle yakın işbirliğine yöneltmeye çaba gösterecek.

Atina, 1 Ekim. (PAT.) Yeni kabine oluşturuldu. Başbakan Zaimis, dışişleri bakanı ise Politis oldu. Zaimis ve Politis'in yurt dışında bulunmaları nedeniyle geçici olarak Kabine başkanlığını Krakidas, dışişleri bakanlığını ise Ganelopus yapıyor. Kabine yemin etti.

8. İstanbul'da Durum: ¹⁴³

(Özel)-Paris, 8 Kasım: İstanbul'daki yüksek komiserler, kentte düzenin sağlanması amacıyla hükümetlerine sıkıyönetim ilanı için yetki talebinde bulundular. Fransa, İngiltere ve İtalya aralarında anlaşma sağladıktan sonra, komiserlerden ek rapor talep ettiler. Bugün İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmesi bekleniyor. Uluslararası ordu, savaş gemilerinin yardımıyla huzuru sağlayacak kadar güçlü.P. K.

DİĞER OLAYLAR

(Özel). -PARİS, 8 Kasım.- İstanbul'dan bildiriliyor: Asya yakası varoşlarında hareketlenmeler sürüyor. Hristiyanlara ait tüm binalarda camlar kırılmış durumda.

¹⁴³ *Rzeczpospolita*, nr 305, 8 XI 1922, s. 2.

Göstericiler şöyle bağırıyolar: “İngiltere, Fransa ve Müttefikler çekil!” Kemalistlerin konferans öncesinde müttefiklerin İstanbul’da tutunmalarını olanaksız hale getirmeye çalıştıkları kanısı hâkim. Sultan’ın ordusundan 5.000 kişi Kemalistler tarafına geçti. P. K.

9. Poincare’nin Fransa’nın Doğu Siyasetine İlişkin Görüşleri :¹⁴⁴

PARİS, 10,11- PAT.- Poincare, Kamara’da hükümetin genel siyasetine ilişkin gensoruyu yanıtlarken, konuşmasının birinci bölümünü iç siyaset ayırdı, daha sonra ise dış konulara değindi. Poincare, Yunan-Türk savaşını açıklarken, Fransa’nın kral Konstantin’in istemi dışında, barışı koruma amacıyla gösterdiği çabalara değindi ve Çanakkale’deki olayların tarihsel akışını ortaya koydu. Daha sonra Mareşal Foch ve General Weygand’ın Çanakkale’deki mevzileri korumanın olanaksızlığı ve en ufak bir olayın Türkiye ve Müttefikler arasında öncekinden çok daha büyük bir savaşa neden olacağı yolundaki ortak düşüncelerini okudu. Ayrıca böyle bir olaya Romanya ve Rusya da karışabilirdi. Başbakan, Fransız birliklerinin bu konumdan uzaklaşmasını görev saymaktadır. (Canlı ve genel bir alkış)

Poincare, İngiltere’nin Boğazların savunulması konusunda verdiği, müttefiklere açıkça baskı belirtileri taşıyan ve dominyonlara çağrı yapılmasıyla Türkler arasında tehlikeli ve daha da güçlenebilecek bir öfke uyandıran notanın Fransa ve İtalya hükümetleri için ne denli şaşırtıcı olduğunu anımsattı.

Başbakan, “Askerlerimizi ne İstanbul’dan ne de Gelibolu yarımadasından çektik, ancak savunulamayacak durumda olan ve ıssız yerlerdeki mevzilerden çekildik. İngitere’ye de aynı biçimde davranmalarını tavsiye ettik Ancak onlar Çanakkale’de kaldılarsa da, Türklerle yaptığımız görüşmeler sayesinde saldırıya uğramadılar. Eğer Fransızlar girişimde bulunmasalar, Türkler Mudanya’ya gelmezler ve savaş patlak verebilirdi. Ayrıca General Harrington Çanakkale’nin savunulamayacağını da açıklamıştı”, dedi.

Lloyd George’un Romanya ve Yugoslavya’ya, İstanbul’a asker gönderilmesi için başvuruda bulunmak üzere gittiğini öğrenen başbakan, Curzon’a müttefiklerle daha önceden anlaşmaya varmadan böylesine önemli bir adım atılması nedeniyle şaşkınlığını bildirdi. Fransa, planlanan emrin barışa ulaşmayı amaçlayan düşünülmemiş bir hareket olduğunu, Fransız kamuoyunun Fransız-Yunan işbirliği düşüncesine karşı protestoda bulunabileceğini düşünmektedir.

144 *Rzeczpospolita*, no. 308, 11 XI 1922, s. 1.

Konuşmasının devamında, Poincare, Curzon'un dışişleri bakanı olarak öncekine kıyasla daha fazla serbest olduğunu belirtti. Başbakan, Curzon'a uzlaştırmacı kişiliğinden dolayı saygılarını sundu. Curzon, -diyordu Poincare-benim gibi güç kullanma tehdidinin Türkleri durduracağına inanıyordu ve Kemalistlere karşı etkimizi kullanmamızı açıkça benden rica etti. Poincare, Franklin Boullion'un müttefiklerin ortak çıkarları konusundaki görevi başarıya ulaştı ve müttefikler arasında onaylanmasıyla da sürmelidir, diye ekledi.

Radikal sosyalist Herriot'un, Rusya'nın Boğazlar ve Doğu sorunu konularındaki tartışmalara katılması yolundaki talebine, Poincare, Fransız ve İtalya hükümetlerinin boğazlar konusunun Rusya'nın katılımı olmadan çözümlenmeyeceği konusunda anlaştıkları, üstelik Rusya'nın Lozan Konferansı'nda hükümetçe temsil edileceği, bunun Cenova konferansında karara bağlandığı yanıtını verdi.

Poincare konuşmasında, Curzon'un, başkanlığını Fransa'nın yakın dostu Bonar Law'ın yaptığı kabinede dışişleri bakanlığı mevkiine yeniden atanması konusunda duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Fransa hükümetinin, yalnızca Fransa için değil, Avrupa ve tüm insanlık için değerli olan anlaşmayı (antant) zayıflatabilecek hiç bir girişimde bulunmayacağını belirtti.

10. Balkan Devletlerinin Türkiye Karşıtı İttifakı: ¹⁴⁵

TÜRK ÇEVRELERİNDE ŞAŞKINLIK VE HOŞNUTSUZLUK SON KURTULUŞ UMUDU: RUSYA

(Özel).-LOZAN 23 Kasım.- Dünün tartışmasız en önemli olayı, Balkan devletleri'nin Türkiye'ye karşı Balkan İttifakı oluşturdıkları Balkan Konferansı'ydı. Bu ittifak, Türkiye'nin Avrupa'nın olabildiğince uzağına atılması amacını taşıyor. Türkler, Balkan devletleri temsilcileri arasında görüş birliği olabileceğini beklemedikleri için, durumun böyle bir hal almasından çok rahatsızlar.

Şu anda Türkler için yardım elini uzatacak tek ülke, dün kurulan Balkan Ülkeleri Bloğu konferansı sırasında buna karşı çıkmak niyetini ortaya koyan Rusya'dır. Türk heyeti çevrelerinde, Çiçerin, Rakowski, Rusya'nın Roma temsilcisi Worowski ve Litvinov'un da yer alması beklenen Rus heyetinin gelişi endişe ile bekleniyor. Ayrıca Türk çevrelerinde büyük bir hoşnutsuzluk hakim ve

¹⁴⁵ *Rzeczpospolita*, nr 321, 24 XI 1922, s. 1.

bu durumu, Türk heyeti başkanı, Francin-Boillon'un iknası sonucu Lozan'a gelme kararı alan Ankara heyetinin karşılanış biçiminden dolayı üzüntü duyduğunu basın temsilcilerine açıklayarak belirtti.

LOZAN'DA GÖRÜŞMELER-ASKERİ VE BÖLGESEL KONULAR KOMİSYONUNDA-ALTKOMİSYONUN KURULMASI

(Özel) -LOZAN, 23 Kasım.- Bugün bölgesel ve askeri konular komisyonunun sabahki oturumunda İsmet Paşa ilk olarak söz aldı ve Venizelos'un dün yönelttiği suçlamalara karşı, Türkiye'nin tavrını bir kez daha ortaya koydu. Daha sonra Doğu Trakya sınırı boyunca silahsızlandırılmış bölge oluşturulması konusunda tartışmalar başladı.

Başlangıçta son derece sakin olan İsmet Paşa, tartışmalar sırasında birçok soru yöneltti ve özellikle Venizelos'un, Ankara hükümetinin uygar ülkelerde kabul edilen ilkeleri uygulamadığını öne süren suçlamalarına karşı çok sert cevap verdi. Bu sırada Lord Curzon, Lozan konferansının herkesin istediği bir barış konferansı olduğunu belirterek, İsmet Paşa'dan sürekli olarak savaş konularına dönmemesini istedi. İsmet Paşa verdiği yanıtta, Türklerin de barış istediğini, ancak Vernizelos'un çıkarımlarının kendisini savaş konusuna değinmek zorunda bıraktığını belirtti.

Tatışmalardan sonra Doğu Trakya boyunca silahtan arındırılmış bölge oluşturulması konusunda elde edilen sonuçların incelenmesi, demiryolu yönetimi konusu ve Bulgaristan'ın Ege'ye açılmasının sağlanması için bir alt komisyon kurulmasına karar verildi. Alt komisyon bu konulardaki önerileri inceleyecek ve üst komisyona sunacak, daha sonra da üst komisyon bunların görüşülmesi için toplanacak.

11. Türkiye Temsilcisi, Rusya, Balkanlar Ve Türk-Rus İlişkileri Üzerine Gazetecilerle Görüştü: ¹⁴⁶

(Özel).-LOZAN, 24 Kasım.- İsmet Paşa on kadar gazeteciyi kabul ederek, Türkiye'nin Rus heyeti konferansta bulunmadığı sürece, Boğazlar konusunun çözümünü kabul etmeyeceğini belirten bir açıklama yaptı. Fransız gazetecilerinden birinin muhabiri, "sıradışı Tatar yüz ve çökük göz" siyasetini sorarak, hazırlanmakta olan Balkan devletleri birliği hakkında ne düşündüğünü sordu. İsmet Paşa, şimdilik bu konunun gündemde olmadığını açıkladı. Alman gazetecinin Rus-

¹⁴⁶ *Rzeczpospolita*, nr 322, 25 XI 1922, s. 1.

Türk ilişkileri konusundaki sorusuna İsmet Paşa, bu ilişkilerin çok iyi olduğu, ancak gizli görüşmeler konusunda söylenenlerin gerçek olmadığı yanıtını verdi. İngiliz ve Amerikalı gazeteciler Türk delegesinin bu açıklamasını büyük bir kuşku ile karşıladılar.

12. Lloyd George'un İki Yüzlülüğü: ¹⁴⁷

Paris “Le Matin”, “Lloyd George, Yunanistan’ı Asya macerasına nasıl karıştırdı?” başlıklı ilgi çekici bir baş makale yayımladı. Bunun ana bölümü, Atina’dan alınan haberlere dayanmakta, yurt dışından Venizelos’un Atina’daki Dışişleri bakanına yazdığı bir dizi şifreli gizli mektup metnini içermektedir.

Paris gazetesinin redaksiyonu, şunları ele alan bir baş makale yayınladı;

“Londra “Morning Post”, nasıl oldu da kısa bir süre önce Yunanlı bakanların, hemen her şeyin barışa yönelik olduğu sırada gizlice savaş çağrısı yaptıkları sorusunu yöneltti. Bu soruya İngiliz gazetesi şu yanıtı verdi: “ İngiltere başbakanı sorunun çözülmesi için çaba gösterirken, gizlice Yunanlıları hazırlık yapmaya yöneltti”. Büyük İngiliz gazetesi şunları ekledi: “Lloyd George, bu oyunu Paris’te de oynadı. Bir yandan Kayser Wilhelm’in asılmasını ve Almanların ceplerini karıştırmayı savunurken, diğer yandan da Paris Westminster Gazette” muhabirini, sempatisinin Alman görüş açısına eğilimli olduğuna inandırıyordu. Daha sonra “Matin” yönetimi, bu ikiyüzlülüğe kanıt olarak Doğu sorununa değinen aşağıdaki belgeyi gösteriyor ve şöyle yazıyor:

“Böylelikle uluslararası atmosferi dalgalandıran olaylara son vermeyi düşünüyorduk. Ortaya konan bu siyaseti, Versay Anlaşması’nı kaleme alan ve birçok kez gizli diplomasiye son vereceğini alenen açıklayan kişinin sürdürdüğünü düşündüğümüzde, bunları sıkılmadan okumak olanaksız.

“Lloyd George, megalomani hastası bir Yunanlı bakan ve Yunanlı vurguncularla birlik, Fransız ve İtalyanların kanıtlarına, hatta kendi dışişleri bakanları olan Lord Curzon’un ve İngiliz askeri çevrelerin görüşlerine karşı çıkararak, Yunanlı bakanın kurşuna dizilmesine neden olmuştur. Yunan ulusunu ise yenilgiye götürmüştür. Allah’tan Balkanları harap etmedi, Avrupa’yı bölmedi ve savaş çıkarmadı. Lloyd George’un İngiltere demek olmadığını söylerken haklı değil miydik? Daha sonra şunların yer aldığı bir haber verilmektedir:

“Burada kamuoyu büyük bir öfke içindedir. Ülke yıkılmış, bir sterlin 300

¹⁴⁷ Rzeczpospolita, nr 346, 19 XII 1922, s. 3.

drabmiyi aşmış ve artık herkes maceradan bıkmıştır. Yunan milliyetçiliği biçiminde ortaya çıkan devrim, Venizelos yandaşlarının devrim maskesi altında kliklerin intikam duygularını hoş tutmaya çalışmasıyla bozulmuştur.

“Hiç kuşkusuz Gunaris ve hükümetinin üyeleri bu işe ortak olarak üzerlerine büyük bir sorumluluk almışlardır. Ancak asıl büyük suçlu Lloyd Geoge ve Venizelos’tur. Birincisi, Yunanistan’ı Doğu’daki kişisel yıkıcı siyasetine alet ettiği, ikincisi de tüm uyarılara karşın var gücüyle megalomanca siyaseti sürdürdüğü için suçludur”.

İkinci gizli belge, Türklerin kabul etmeleri için barış koşullarının yumuşatıldığı Bulon konferansından gönderilmiştir. Venizelos, Lloyd’George’a, İngilizlere askeri yardımda bulunmaya hazır olduğunu açıklayarak “önceden uyardım”, demektedir. Bunun dışında, Yunan ordusuna yardım sağlayarak Kemal’in ordusunu ezecek” ”Müttefiklerden mali bile olsa bir yardım talep etmeden“ bunu gerçekleştirecek, yalnızca karşılık olarak “Türkiye’nin parçalanmasını” isteyecekti. Venizelos ekliyor:

“Lloyd George’un benim önerimi kendi önerisi gibi kabul etmesini sağladım ve böylelikle bize Boulogne’da verilen yetkiyi elde ettik”.

En ilgi çeken belgelerden biri de Venizelos’un 15 Haziran 1920’de Londra’dan gönderdiği mektuptur. Venizelos, Lloyd George’la yaptığı ve onun kendisine İtalya’nın Türkiye’ye çok ağır bir barış yaptırılmasına karşı olduğunu, Millerand’ın Fransız kamuoyunun aynı görüşünü savunduğunu, Lloyd George’un İngiliz askeri çevreleri ve Dışişleri bakanlığıyla karşı görüşte olduğunu açıkladığı yarım saatlik görüşmeyi veriyor. Bu konuyla ilgili olarak Lloyd George, Yunanistan’ın aynı görüşte olup olmadığını soruyor:

“Tek kelimeyle, Türkiye’nin gücünün büyük olmadığı konusunda kendisi gibi düşünüp düşünmediğimi sordu. Bu soruya, en ufak bir tereddüt göstermeden, Yunanistan’ın yeterli güce sahip olduğu ve iki batılı devletle ya da en azından İngiltere ile işbirliği yapıldığı takdirde gerekli çabayı göstereceğinden emin olduğumu söyledim. İngiltere başbakanı, savaş bakanı ile görüşmemi, kendisi ile aynı tonda konuşmamı ve İngiltere genelkurmayını Türk direnişinin gücünü yeniden değerlendirmek konusunda ikna etmemi rica etti”.

Bu mektubun devamı, Venizelos’un gerçeği söylemediğini bildiğini, çünkü Yunan kamuoyunun isteksiz ruh halini anımsadığını, hatta etkisinin azaldığını kanıtlamaktadır. Ancak Yunan ulusuna, Türkleri bölünmeye götürmeye, onları İstanbul’dan atmaya yönelik bir siyaseti kabul ettireceği umudunu taşımaktadır.

Bu belgeleri ortaya koyan, Atina muhabiri sözlerini şöyle bitirmektedir:

“Venizelos’un, bu süreci devam ettiren, kaderlerini devrim sayesinde yeniden Yunanistan’ın gizli patronu olan basiretsiz devlet adamının belirlediği selefleri, bir hata, üstelik bağışlanmaz bir hata daha yaptılar ve Lloyd George’un ağına düşerek haleflerinin (Venizelos) emperyalist siyasetini sadık biçimde sürdürdüler”.

13. Müttefikler ve Doğu Sorunu: ¹⁴⁸

“Tems”, içinde bulunduğumuz ayın yirmisinde şöyle yazıyor: İngiliz kamuoyunun Doğu sorunundan duyduğu rahatsızlığın derecesini anlamak için, değişik görüşleri temsil eden gazetelere bir göz atmak yeterlidir. “Daily Telegraph” dünkü başyazısında Asya’da savaşın yeni başladığını belirtiyordu. “Herald Tribune” de dün şu rakamları veriyordu: Doğu’daki İngiliz askerlerinin sayısı ve bunlar için yapılan harcamalar.

İstanbul-22. 846 kişi, 3,894 mil. sterlin. Mısır-23,068 kişi, 7,543 mil. sterlin.

Filistin-23,014 kişi, 6,340 mil. sterlin. Irak-70,603 kişi, 21,605 mil. sterlin.

“Dolayısıyla İngiltere Doğu’da 150. 000 asker bulunduruyor ve bunların yıllık gideri 40.000.000 sterlin (bugünkü kura göre yirmiiki milyar dört yüz milyon) Buralardan sağlanan gelir ise çok az. “Bu nedenle Doğu’da huzurun sağlanması yönünde hemen harekete geçmeliyiz. Şimdiye kadar bu konuda üç önlem alınmış bulunuyor:

- 1) Türkiye ile yapılan anlaşmanın gözden geçirilmesi;
- 2) Uluslararası örgütlenme girişimi;
- 3) Yunan ordusunun müdahalesi.

“Bu üç çözümden her birisinin yandaşı var. Her birisi de yandaşlarının önceden kestiremeyeceği sonuçlar verebilir. “Fransız kamuoyu, Türk kamuoyu tarafından büyük engel çıkarılmadan kabul edilebilmesi için kararlı bir biçimde anlaşmanın gözden geçirilmesi yönünde eğilim gösterebilirdi. Türkiye’nin varlığının Fransızların geleneksel çıkarlarına uygun olmasının yanı sıra, ayrıca birçok Fransız, 1918’de Türkiye’nin silahsızlandırılması başarılmadan 1920’de bu ülkenin paylaşımına girilmesine karşı çıkıyor. İngiltere’de de benzer görüş hâkim. Zamanında şu andaki krizi önceden gören “Daily Telegraph” dün şöyle yazıyordu: “Eğer Türk sadrazamı anlaşmanın gözden geçirilmesi konusunda

¹⁴⁸ Rzeczpospolita, nr 13, 14. I 1923, s. 5.

inandırıcı bir kanıt ortaya koyabilir ve müttefik temsilcilerini ikna etmeyi başarabilirse, bu gözden geçirme huzuru sağlayabilir. Bundan dolayı onun kanıtları dikkate alınmalıdır". İtalya'da müttefiklerin Türklere insaflı davranması açıkça isteniyor. Hatta İtalya hükümeti, muhabirimizin anlattıklarına göre, Boulogna'da anlaşmanın gözden geçirilmesini talep etmek niyetinde".

"Ancak anlaşmanın gözden geçirilmesi, yalnızca Türk hükümetinin değişmesi durumunda ortalığın yatışmasına etki edebilir. Şimdiki Damat Ferit kabinesi, General Milne'nin etkisiyle, milliyetçilere karşı savaş sloganı altında 16 Mart'ta yapılan operasyonlardan sonra kurulmuştur. Bu kabine milliyetçilere karşı ordu kurmaya çaba göstermiş, ancak başarılı olamamıştır. Eğer büyük Türk kitleleri kendisine çekmek ve ılımlı milliyetçi çevreleri birleştirmek için siyasi yönelim değiştirilmek isteniyorsa, şimdiki kabinenin değişimi olmaksızın bu gerçekleştirilemez.

"Türklerin talepleri doğrultusunda konunun çözümü bu biçimde gerçekleşebilir" Şimdi de konunun uluslararası ortamda çözümüne geçelim. "Kanalın öte tarafında büyük askeri harcamalardan hoşlanmıyorlar ancak Türkleri de sevmiyorlar. Türklere ilişkin görüşler, bir zamanlar Gladston'un dile getirdikleriyle aynı. Yeni bir savaş ve yeni fetihler için sorumluluk almadan anlaşmanın uygulanması çareleri aranıyor.

"Daily News", yapılan anlaşmayı çizip atamayız, diye yazıyor ve uygulamayı Milletler Cemiyeti'ne devrediyor. "Daily News", İngiltere, Fransa ve İtalya'nın, anlaşma içeriği gereğince, Boğazları himaye konusunu üstlenmeleri gerektiğini ekliyor. "Bu üç devlet, üç hükümetin ortak komutası altında ordu oluşturabiliyorsa, aynı sayıda orduyu, aynı görevi yerine getirmesi amacıyla Milletler Cemiyeti komutası altında da oluşturabilir"

"Ancak konunun bu biçimde ele alınması, 16 Martta gerçekleştirilen operasyondan bu yana İstanbul'da uygulanan yöntemle ters düşer.* Mutlaka başka değişiklikler yapmak gerekiyor. Hatta bu, İran'da da Lord Grey'in siyasetinden farklı bir siyaset uygulanmasına yol açabilir. Ancak Milletler Cemiyeti konunun üstesinden gelebilecek durumda mı? Bu sorun ona devredilirse gerekli desteği alabilecek mi?"

"Türklerin taleplerine uygun bir çözüm dikkate alınmazsa ya da uluslararası platformdaki çözümü uygulama olanağı bulunamazsa, geriye konunun yalnızca Yunanlılar kanalıyla çözümü kalıyor. Buna en fazla Yunan askerlerinin ve komutanlarının değerine inanan Lord Curzon eğilim gösteriyor..."

* 16 Mart 1920 tarihinde, İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali kastedilmektedir.

“Tüm harekât planının hazırlanmış olduğu İzmir’deki Yunan ordusu başkomutanı General Parashewopulos, ne İngiltere’den ne de diğer müttefik devletlerden askeri yardım talep ediyor. Yunanistan, kendi gücüyle milliyetçilerin direnişini kıracak ve böylelikle anlaşmanın bugünkü koşullarla yerine getirilmesini sağlayabilecek durumda olduğunu inanıyor. Venizelos bunu gerçekleştirebilirse ülkesine yeni bir saygınlık kazandıracak ve yeni haklar elde edebilecektir. Doğu’nun geleceği uzun yıllar, şu anda müttefiklerin alacağı karara bağlı olacaktır.

14. Türkiye ile Chester Arasında Anlaşma İmzalanması: ¹⁴⁹

(Özel).-LONDRA, 30 Nisan.- Son zamanlarda çok sık sözü edilen, Türk hükümeti ile Amerikalı amiral Chester arasındaki demiryolu ve diğer konulardaki anlaşmanın, bugün Ankara’da, Türk hükümeti temsilcisi ile amiral Chester’in temsilcisi arasında imzalandığı İstanbul’dan bildiriliyor.

SOVYET TEMSİLCİLERİNİN LOZAN’DA TOPLANTILARA KATILMALARI KONUSU

(Özel).-LOZAN, 30 Nisan- Sovyetlerin şu anda Lozan’da bulunan Roma temsilcisi Worowski, bu sabah basın temsilcilerine, Rus heyetinin konferans görüşmelerine alınmamasını eleştiren bir protesto açıklaması gönderdi. Worowski ayrıca, Sovyet hükümetince Lozan’a gönderilen diplomatik kuryeye pasaport verilmemesi nedeniyle, İsviçre hükümetine şikâyetle bulundu. Worowski, aynı biçimde, İtalya dışişleri bakanlığının mektubuna verdiği yanıtın konferansa iletilmemesini de eleştirdi.

Bu konuyla ilgili olarak, İtalya heyeti, Worowski’nin suçlamalarının açıkça anlaşılmadığını, İsviçre hükümetinin, Sovyet Rusya ile hiç bir ilişkisi olmadığını, bu nedenle Lozan’da toplanmış bulunan ülkelerin onayı olmaksızın diplomatik pasaport veremeyeceğini açıkladı.

FRANSA VE TÜRKİYE - SÖYLENTİLERİN YALANLANMASI

(Özel).-PARİS, 30 Nisan- Bu akşamki “Tems”, Millerand, Poincare, General Weygand ve General Pelle’nin yaptıkları toplantının sonuçlarına ilişkin dün çıkan haberleri yalanladı. Bu haberler tamamen asılsız. “Tems” aynı biçimde, Doğu’daki durumun endişe verici olduğu yolundaki söylentilerin de gerçek dışı olduğunu vurguluyor. Fransa’nın Suriye’ye iki koloni taburu göndermek gibi bir niyeti yok. General Weygand, Poincare ile hiç görüşme yapmadı. Poincare ve

¹⁴⁹ *Rzeczpospolita*, nr 119, 1 V 1923, s. 1.

General Pelle ise takviye gönderilmesi konusunu hiç konuşmadılar. Yazı, Türkiye'nin Fransa'ya düşmanca davranışlar içine girmesi durumunda yakın bir gelecekte bundan pişmanlık duyabileceğine, çünkü Fransız-Türk anlaşmazlığından yalnızca Almanya'nın yararlanabileceğine dikkat çekerek sona eriyor. P. K.

15. İngiltere ve Doğu'da Süren Savaş:¹⁵⁰

23 Haziranda Avam kamarası, 50'ye karşı 285 oyla, Lloyd George'un Irak'ın 80.000 kişilik ordu tarafından uzun süreli işgaline ve Anadolu'da Türk milliyetçilerine karşı Yunan ordusunun kullanılmasına dayanan Doğu siyasetini kabul ettiğini ortaya koydu.

Bu oylama, son zamanlarda Lloyd George'un siyasetine şiddetli saldırılarda bulunulması açısından önemli. Bir kaç gazetede özellikle de başbakana karşı genellikle olumlu yaklaşımda bulunan "Daily Express"te Yunan seferi sert biçimde eleştirildi. Mezopotamya'nın işgali, büyük maddi kayıplara neden oldu ve bu basının çoğunluğu tarafından tepki gördü. Avam Kamarası'nda ise Asquith, Bağdat'ın boşaltılmasını istedi. Ancak Lloyd George'un etkisi üstün geldi. Bugün İngiliz parlamentosu ve hükümeti Doğu'daki savaşın sürdürülmesi konusunda ortak bir karar aldı. Bu kararın önemi büyük.

Çünkü söz konusu olan yalnızca Türk milliyetçileri ile değil, Arap bağımsızlığı yandaşları ya da Küçük-Han çevresinde toplanan ve Tahran'daki hükümeti devirmek isteyen İranlılarla savaşmaktır. Mücadele bu hareketlerin ortak müttefikine ve koordinatörüne yani Sovyet Rusya'ya karşı yapılmalıdır.

Bu ittifak artık herkesçe biliniyor ve kabul ediliyor. Bu durum geçen yıl bolşeviklerin Türk milliyetçileri ile yaptığı gizli görüşmelerle başladı. Moskova radyosunda 18 Hazirandan beri dinliyoruz: "Merkez komitesi genel toplantısında, dışişleri komiseri (Çiçerin), Sovyetlerin Doğu'da ve Batı'da bulunan devletlerle ilişkilerini konu alan raporunu sundu. Çiçerin, İngiliz emperyalistlerinin iki yana da çekilebilecek davranışını canlı biçimde tanımlıyor ve daha sonra Doğu'daki devrimci harekete ilişkin girişim ve gelişimleri vurguluyor" Mustafa Kemal'e gönderdiği 4 Haziran tarihli notasında, Çiçerin, Ankara'daki milliyetçi yeni hükümetin siyasi programının tüm temel noktalarını kabul ettiğini belirtiyor ve buna bağımsızlık için savaşan Türk halkının başarısı için içten dileklerini ekliyor. Çiçerin, İran dışişleri bakanına gönderdiği 5 Haziran tarihli notada, Sovyet

¹⁵⁰ *Rzeczpospolita*, no 173, 27 VI 1922, s. 3.

Rusya'nın siyasetinin İran'ın tüm yabancı güçlerden arındırılması üzerine kurulduğunu belirtiyor. Başka bir radyo, 21 Haziran'da, Sovyet Rusya askerlerinin uzun süre İran'da kalacağı yolundaki haberlerin yalan olduğuna işaret ediyor. Çünkü orada kendi güçlerine dayanan ve "İran ulusuna yardımcı olan" yerel Sovyet hükümeti mevcut bulunuyor.

Bugün artık Orta Doğu'da bağımsız Arap devleti kurulmasını amaçlayan Sovyetlerden benzer girişimler beklenebilir. Söylentilere göre Sovyetler, Enver Paşa'nın komutası altında Kafkasya üzerinden Arabistan'a geçilerek orada harekât başlatılması amacıyla bir sefer hazırlığı içindedir. Nihayet Sovyet temsilcileri Tiflis'e gelerek, kontrolları altında bulunan Gürcistan ve Azerbaycan arasında ilişki kurulması için baskı yapmaktadırlar.

Böylelikle Sovyet Rusya, halkların özgürlüğünün savunucusu görünümü altında, Doğu'da etki alanlarını genişletmektedir. Buralarda İslam'ın milliyetçi önderlerinin kabul etmeyecekleri bir komünizm propagandası çabası içinde bulunulmamaktadır. Ancak Doğu'daki yabancı işgaline ve Avrupa hâkimiyetine karşı ayaklanma hareketini kışkırtmakta ve bu tür bir propaganda tüm Müslüman kesimde dikkate alınmaktadır.

Doğu üzerinde Sovyet Rusya tehlikesi mevcuttur. Lenin propagandası giderek emin adımlarla ilerliyor ve bir yandan İstanbul, diğer yandan Hindistan üzerinde, Çarlık Rusyası'nın hiç bir zaman ulaşamadığı başarı kazanıyor. İngiliz halkı 23 Haziran tarihli oylamayla Rusya'ya karşı savaş başlatmıştır. Bu savaşın verimli sonuç verebilmesi için her alanda yürütülmesi gerekir. Öncelikle Polonya'ya büyük ölçüde yardım yapılmalı, bunun dışında da kötülüklerin kaynağı olarak Sovyet Rusya'ya ambargo uygulanmalıdır.

Krasin ile yapılan görüşmeler, alınan karar karşısında anlamını yitirmiştir ve bu durum İngiltere'nin ileriye dönük siyasetine çok kötü biçimde yansiyabilir. Doğu'da zafere Polonya'nın Rusya karşısında zaferi olmadan ulaşamayacaklarını anlayamamaları kötü sonuçlara yol açabilir.

16. Türkiye ve Sovyetler: ¹⁵¹

Türk-Polonya "dostluk" antlaşmasının yapılması nedeniyle, şu anda düzenli hukuksal ilişkiler kurduğumuz bu devletin dışişleri konularına yakından bir göz atmak gereği doğmuştur. Türkiye'nin dışilişkilerinde en önemli ve kuşkusuz bizi

¹⁵¹ W. S-ki, *Rzeczpospolita*, nr 217, 10 VIII 1923, s. 3.

en fazla ilgilendiren konu, Sovyet-Türk anlaşması ve bu ittifaktan doğacak sonuçlar ve anlaşmazlıklardır.

Rus-Türk ilişkilerinin yeni dönemi, Kemal Paşa'nın Moskova Dışişleri Komiseri Çiçerin ile 1920 yazında yaptığı görüşmelerle başlamıştır. Kemal Paşa, o sıralarda, Sovyetlerle yapılacak bir ittifakın Ankara hükümetinin ruhuna ters düşeceğini, ancak çok yararlı olacağını çok iyi anlıyor. Sovyetlerin ne pahasına olursa olsun Asya'da bir mevzi kazanmaya yöneleceğini ve Ankara ile yapılacak ittifakın kendilerine son derece yardımcı olacağını da önceden görüyordu. Moskova hükümeti gibi böylesine uygunsuz bir müttefikle dostluğun ne gibi tehditlere yol açacağını bilmesine karşın, ilişkilerin kurulması önerisiyle onlara çağrıda bulunuyordu.

Çiçerin kuşkusuz öneriyi hemen kabul etti ve bu görüş alışverişi Sovyet-Türk yakınlaşmasına temel oluşturdu. Bu yakınlaşma, her ne kadar parlak vaatlere ve anlaşmalara (1921 Mart ve 1921 Ekim) dayandıysa da uzun sürmedi. Hiç bir zaman da süremez. Bu iki devlet kıyaslandığında, birisinin tüm ulusal idealleri reddettiği ve halka ölümcül bir savaş söyleminde bulunduğu, diğerinin ise tüm bu idealler uğruna umutsuzca ve kahramanca savaş verdiği, birincisinin tüm dinsel idealleri yitirdiği, diğerinin ise bu idealler uğruna bağımsızlık için silaha sarıldığı (cihad) ortaya çıkmaktadır.

Ancak, her ne kadar aşağılarda bazı çatlaklar olsa da, Sovyet-Türk ilişkilerinin düzelebilmesi için bir olanak daha vardı ve dış görünüm olarak her şey temiz ve kusursuz görünebilirdi. Bu, özellikle Sovyet Rusya'nın yeni müttefiki ile ilişkilerinde kullanacağı taktiğe bağlıydı. Onun tarafından ustaca atılacak adımlar, belirli bir ölçüde ittifakın olumsuz yönlerini zayıflatacak ve her şeye karşın Sovyetlerin Asya'daki idealleri için büyük çıkarlar sağlayacaktı. Ama bu gerçekleşmedi. Ankara'da diplomatik yolla bir yenisini kazanabileceği başarılarıyla yetinmeyi bilmeyen Bolşeviklerin ikiye bölünmüşlüğü ağır bastı. Gizli kapaklı oyunlarla milliyetçi Kemalist hükümetini yıkmaya ve Anadolu'da Sovyet Cumhuriyeti kurmaya kalkıştılar.

Bu yönelimin tipik temsilcisi, eski Ankara büyükelçisi yoldaş Aralow idi. Son derece yetenekli ve devrimci kariyerini çabucak tamamlayan, (eski Çarlık ordusunda yüzbaşı iken diplomatik temsilcilığe geçti) Moskova hükümet çevrelerinde saygı duyulan ve değer verilen bu kişi, bu işi başaramadı. Davranışlarıyla hem büyükelçi hem de komünist provokatör olarak, Türkiye'de komünist ideolojinin en önemli embriyonlarını aşlamayı becerememekle kalmadı, aşırıya kaçan taktikleriyle iki ülke arasındaki ilişkilerin tümüyle zayıflamasına neden oldu. Bu durum, Türkiye'nin Yunanlılara karşı kazandığı zaferden sonra

Sovyetler gibi kuşkulu bir müttefikle daha fazla bağ kurmamasıyla belirgin bir biçimde ortaya çıktı. Birinci Lozan konferansı sırasında Çiçerin, Türkiye'nin müttefiklerle anlaşmaya varamaması için her türlü çabayı gösterdi. Konferans kesintiye uğradığı ve batılı devletlerin hükümetleri barış anlaşması projesini Millet Meclisi'nde görüşülmek üzere Ankara'ya gönderdiğinde, Aralow bu önerilerin Türkiye Meclisi'nce kabul edilmemesi için elinden gelen tüm çabayı gösterdi. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı bünyesinde barındıran Kafkasya Federasyonu temsilcisi yoldaş Awilow da onu en ateşli biçimde destekledi.

Ancak bu çok önemli konuda başarı sağlanamadı. Buna karşın, açıkça yapılan bu hareket, Sovyet-Türk dostluk ilişkilerinin hemen tümüyle kesilmesine neden oldu. Buna, Türk komünistleri sorununu deşen başka bir etken de katıldı. Kemal Paşa hükümeti, bir avuç komünisti, Türkiye'nin iç güvenliği için hemen hapse attırarak zararsız hale getirdi. Bu son olay Moskova'da protestolara yol açtı. Moskova'da komünistler tarafından sahneye konan işçi gösterileri, Türk büyükelçisi Muhtar Bey'den, hükümeti nezdinde "Türk devrimi savaşıçılarının" özgürlüklerine kavuşabilmesi için girişimde bulunmasını talep ediyordu. Ancak bunlar hiç bir sonuç vermedi ve Ankara hükümeti komünistlere baskı yapmayı sürdürdü.

Bu arada Aralow, Anadolu'da proletarya kitleleri arasında en azından devrimci hareket kıpırtılarına yol açmak amacıyla ajitasyon çalışmalarından vazgeçmedi. Türk hükümetinin uyarılarından sonra, kendisinin görevden alınması talep edildi ve Sovyetlerin Ankara temsilciliğine Norveç eski büyükelçisi Surits atandı. Kısacası, Bolşevik-Türk ilişkileri kritik bir safhaya girdi. Üstüne üstlük, Sovyetlerin Kafkasya'daki kötü siyaseti, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan devletlerinden oluşan, aslında tamamen Moskova'ya bağlı bir Kafkasya federasyonu oluşturarak, Türkiye'nin Doğu sınırını tehdit etmeye başlamıştı. Türkiye'nin II. Lozan konferansı sırasındaki barışçı tutumu, WCIK başkanı yoldaş Kalinin'in, Bakü'de Ankara'yı anlaşmalara uymamakla suçlayan ateşli konuşmasına yol açmıştı. Kafkasya'da, özellikle Batum limanında Türk tüccarlara, Anadolu'da Wnesztorg (Dış Ticaret) temsilcilerine uygulanan sıkı kontrole yanıt olarak güçlük çıkarılmaya başlandı.

Şu anda "Yeni Türkiye"nin Moskova ile ilişkileri böyle bir görünüme sahip. Komünistlerin doktrinerciliği, kendilerine 1920 ve 1921 yıllarında oluşan görünümü kazandıramadı. Şu anda Türkiye'nin politikasına olan tüm etkileri kesin bir biçimde sona ermiştir. Türkiye Avrupa ülkeleriyle barış içinde ortak bir yaşam istediğini ve Moskova tarafından yıllardır aşılarmaya çalışılan kendisine yabancı darbe ve saldırı ideolojisini reddedeceğini açıkça ortaya koymuştur.

17. Rusya - Türkiye – Kafkasya:¹⁵²

Bugünkü görünümüyle, uluslararası sorunların en karmaşık ve güç olanlarından biri de Kafkasya sorunudur. Bizim görüşümüze göre Kafkasya sorununu oluşturan üç etken mevcut:

1. Rusya'nın emperyalist yayılmacılığı;

2. Kafkasya ve Kafkasötesi halkların özgürlük talepleri;

3. Türkiye'nin önceki iki olgu, özellikle Kafkasya'daki Müslüman nüfusun durumu kaşısındaki tutumu.

Bu, belirteceğimiz gibi, tüm sorunun yalnızca temeli. Çünkü bu olgular, Kafkasya'da tükenmez petrol ve magnezyum kaynaklarını gören Batı Avrupa süper devletlerinin eğilimleriyle birleşmektedir.

Sorun, salt büyük Rus emperyalizmi yönelimlerinin yanı sıra, kendilerini çarlık yönetiminin Doğu siyasetinden çok farklı kılan kendine özgü bir dizi özelliğe sahip Sovyetlerin Doğu siyasetinin bütünüyle ilgilidir. Kafkasya sorunu ile Karadeniz, İstanbul ve Çanakkale boğazları gibi karmaşık sorunlar da birleşmektedir. Karadeniz'de, diğer süper devletlerin, aralarında Romanya'nın da yer aldığı Karadeniz'e kıyısı olan devletler üzerinde gerçekten son derece şaşırtıcı, fırkı talep, düşünce ve çıkarlardan oluşan bir etkileri mevcuttur. Romanya, bizim müttefikimizdir ve dolayısıyla onu çok ilgilendiren sorunları bizim de bilmemiz gerekmektedir.

Son iki yılda bolşeviklerin ortaya koyduğu ve Rus birliği olarak adlandırılan bölgelere yönelik girişimler, Moskova hükümeti için istenen sonuçları vermiş gibi görünüyor. Genelde bu girişimlere, şimdiye kadar olduğundan daha fazla dikkat yöneltmek gerekirdi. O zaman, Rus İmparatorluğu bünyesine sahte komünist devrimlerle katılan ve ülkede iç fırtınanın başlamasıyla birlikte kendilerine zulmedenlerin esaret zincirlerini kırarak tiranlarını kovan devletlerin devrime ve salt Bolşevik hükümet siyasetlerine dayanarak nasıl esaret altına alındıklarını, Rus ırkının yumruğunun zayıflara karşı nasıl işlediğini görebilirdik.

Demokratik devletler birbiri ardına Sovyet ordusunun darbeleri altında kaldı ve bunlar çarlık Rusyası topraklarında özgür bir topluluk oluşturarak Rusya için de kurtuluşun geleceğini var sayıyorlardı. Bu kendileri için de geldi! Çok aldandılar! Orta Asya'da bağımsız Hive ve Buhara hanlıkları, hiç bir zaman Çarlık Rusya'sı içinde yer almamalarına karşın, sözde demokratik cumhuriyetler olarak iki yıl bile

¹⁵² *Rzeczpospolita*, no 19, 1911-1924, s. 3.

geçmeden, Rusya'ya karşı bağımsızlık savaşlarında bir sembol olan Kafkasya gibi Sovyet Rusya'ya bağlandılar. 1918 yılında çarlık sistemi yıkıntıları üzerine kurulan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan gibi üç bağımsız devlet de Kızıl Ordu'nun karşısında çöktü.

Sovyetler, Kafkasya'da bulunan bu üç demokratik yaşam merkezini sınırları içine katarken üç şeyi göz önüne alıyordu: Birincisi, bu devletlerin Rusya'nın güneyindeki karşı-devrim hareketiyle birlik olmalarından korkuyordu (Ermenistan ve Azerbaycan Wrangel'in yenilgisinden önce teslim olmuştu). İkincisi, Çarlık döneminin fetihlerinden miras kalan toprakları ele geçirmiş oluyor ve bunu Avrupa'da hiç kimsenin Kafkasya halkları için etkin bir katılımda bulunmak istemedikleri bir sırada yapıyordu. Milletler Cemiyeti'ne Demokratik Gürcistan Cumhuriyeti'nin kabulü konusundaki önemli kararın reddine neden olan şey, topluluk statüsüne göre, topluluğun tüm üyelerinin, üye olmayan bir devlet tarafından bir üyenin saldırıya uğrama tehlikesi karşısında yardımcı olmaları yükümlülüğü getirmesiydi. Gürcistan için yardım ise teknik güçlükler nedeniyle gerçekleştirilememiş, daha sonra ise Sovyet Rusya ise hiç vicdanı sızlamadan ve güçlkle karşılaşmadan Pavel ve Aleksander'ın 1917'de devrimle yok edilen eserini yeniden yaratmıştı. Üstelik bunu çok isteyerek yapmıştı, çünkü Kafkasya'da sağlam bir konuma geçerek Asya'nın derinlerine, Büyük Britanya'nın etki alanına, özellikle de Türkiye ve İran'a giden bir yolu daha ele geçirmiş oluyordu.

Demokratik Gürcistan'ın ele geçmesiyle neredeyse aynı zamanda Moskova'da Türk-Rus dostluk ve kardeşlik anlaşması imzalanıyor ve Rusya buna dayanarak, Anadolu Türkiye'sinin komünistleştirilmesi ve devrim ateşini tam İslamın yüreğine atmak konusundaki fantastik planlarını kuruyordu. Bu umutlar boşa çıkmadı ve Rus-Türk ilişkileri tümüyle başka bir yola girdi. Burada bu olayın nedenlerine ve belirtilerine tümüyle girmeyeceğiz. Ancak, Rusya'nın Türkiye'ye Kars ve Ardahan gibi 1877-78 savaşında ele geçirdiği Kafkasya'daki sınır vilayetlerini verirken siyasal bir çıkar elde etme, Türkiye ile yakınlaşma ve Kafkasya'nın güvenliğini sağlama amacını güttüğünü belirtmemiz gerekir. Stratejik çözümlemelere girmeden, Kafkasya'daki Rus-Türk sınırının Türkiye için askeri açıdan son derece yararlı olduğunu vurgulamamız gerekir. Buna karşın Rusya, tam anlamıyla, Kafkasya bölgesinde her hangi bir olası direniş hattından kurtuluyordu. Bu durumda, salt askeri açıdan görünen Rus-Türk ilişkileri, çok geniş olasılıklara ve sürprizlere de açık. Buna Türkiye'nin Kafkas ötesi değişik uluslara olan yaklaşımını da eklersek, Ankara-Moskova ittifakında gerginlik bize çok olası görünüyor.

Kafkasyadaki üç ülkeden birisi olan Azerbaycan Müslüman, Gürcistan ve

Ermenistan ise Hristiyan nüfusa sahip. Birincisi, Türkiye'nin Azerbaycan Tatarları arasındaki sahip olacağı etki, halkları birbirinden ayıran etnografik, kültürel ve tarihsel her türlü farklılığa karşın, İslam halklarının birbirine bağlılığını bilen herkes için anlaşılır bir şeydir.

Ermenistan'a gelince: Şu anda Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti olarak mevcudiyetini sürdüren bu talihsiz ülke, kendisine düşman halklarla çevrili durumdadır. Doğudan Azerbaycan Tatarları, güney doğudan Osmanlı Türkleri ve hatta kuzeyde Müslüman Gürcüler olmak üzere hepsi de, geniş bir alana yayılmaktadır. Dolayısıyla, Sovyet Ermenistanı'nın Moskova'ya karşı en sadık Kafkas ülkesi olmasına ve bu umutsuz durumda kendilerine güvenlik garantisi veren Rusya'ya dayanma çabası içinde bulunmasına şaşkınlık gerekir.

18. Türkiye ve Yugoslavya: ¹⁵³

İtalya-Yugoslavya arasındaki görüş ayrılıklarının giderilmesi amacını taşıyan, özellikle Yugoslav diplomatlarının yaptıkları çalışmalar, sık sık her iki taraftan da yansıyan gerçek ya da gerçekdışı alarmlar sonucu kesintiye uğradı. Belki de bu alarmları, düşmanın olası ilerlemesini önlemek amacıyla yapılan diplomatik operasyonların bir bölümü olarak değerlendirmek gerekiyor. Buna karşın bu gibi gerilimli haberler benzer siyasi ve askeri ortamlarda neredeyse her gün ortaya çıkıyor ve kuşkucu insanlarda bile ateş olmayan yerden duman çıkmayacağı inancı doğuruyor.

Bu tür heyecan uyandıran haberlerin en sonuncusu İtalya'ya karşı ortak işbirliği konusunda yapılan Türk-Yugoslav görüşmelerine ilişkin olanıdır. Ankara'ya üç Yugoslav general gelmiş ve bu kişilerin varlığı İtalya ve İngiltere büyük elçilerinin öylesine ilgisini çekmiştir ki, Türk dışişleri bakanını birlikte ziyaret etmiş ve açıklama istemişlerdir. Ne tür açıklama yapıldığı bilinmemekle birlikte, diğer kaynaklardan, her ne kadar doğrulanmıyorsa da, Türk-Yugoslav görüşmelerinin gerçekten yapıldığı, ancak çok yararlı ilerlemeler kaydedilemediği haberleri ulaşmaktadır.

Bu haberlere göre ittifaka yönelik Yugoslav-Türk görüşmeleri, İtalya'nın her iki tarafa, özellikle de Belgrad'a yaptığı baskılardan kaynaklanmaktadır. Yugoslavya, Türkiye Türk nüfusu Makedonya'dan Anadolu'ya göç ettirdiği ve Yugoslavya ile sağlam bir ittifak kurduğu takdirde Lozan'da imzalanan barış

¹⁵³ Czas, nr 100, 8 IV 1924, s. 1.

anlaşmasını onaylamayı kabul etmektedir. İttifakın amacı, İtalya tehlikesine karşı kendini korumaktır.

Türk tarafı, Yugoslavya'nın Makedonya'daki Türk nüfusun göçü konusundaki önerisini belirli koşullarda ilke olarak kabul edilebileceği yanıtını vermekte, ancak askeri ittifak konusunda temkinli davranmaktadır. Çünkü bir yandan İtalya'nın yarattığı tehdidin şu sıralarda kendisine yönelik olmadığını, diğer yandan da Türkiye'nin Asya'da elde ettiği toprakların Rusya ile yapılan askeri ittifak sayesinde yeterince sağlama alındığını var saymaktadır.

Ancak İtalya-Yugoslavya diplomatik görüşmelerinin (öyle görüyor ki) İngiliz diplomasinin büyük çabaları sonucu kesilmediği de bir gerçektir. Londra'dan ulaşan bilgilere göre, buradaki yeni İtalya elçisi Bordanaro'nun, Chamberlain'i ziyaret etmesi, İtalya-Yugoslavya gerginliğinin azalmasına neden oldu. Bordanaro, İtalya hükümeti adına, İtalya hükümetinin Yugoslavya ile doğrudan görüşmeler yapılması konusunda anlaşmaya varılması için elinden geleni yaptığı yolunda Chamberlain'e güvence verdi. İtalya, büyükelçisi Mussoli'nin Roma'da Yugoslavya büyükelçisi Rakica'yı kabul ettiğini bildirdi. Bu da, İtalya ile Yugoslavya arasında aracı olmaksızın yapılan ilk görüşme özelliğini taşıyor. Büyükelçi Bordanaro, şu an için Roma ile Belgrad arasında aracısız görüşme olanağı doğduğunun da altını çizdi.

Kısacası askeri alarmların şimdilik de olsa bir süre daha sürmesi konusunda hazırlıklı olmak gerekiyor. Ancak bunların, tıpkı şu an olduğu gibi, arada bir kesilen, fakat yine de süren diplomatik görüşmelere paralellik göstereceği de bir gerçek

19. Deniz Savaşı: ¹⁵⁴

Bir kaç gün önce Bükreş'deki Romanya Toplum Enstitüsü'nde, sıradan konuların çok dışında bir konferans gerçekleşti ve dünya gazetelerinde önemli yerler uyandırdı. Bu konferans, gerek onu veren kişi, gerekse seçilen konunun farklılığı nedeniyle sıra dışıydı. Duci'nin yanında Romanya'nın en seçkin diplomatlarından birisi olan, uzun yıllar impatorluk sarayında elçilik yapan, ardından Sovyetlerle yapılan görüşmelere delege olarak katılan bakan Konstanty Diamandi, Boğazlar konusunda konuşma yaptı. Bu önemli konu, Diamandi'nin Londra konferansı konusundaki açıklamaları ve kişisel deneyimleri sayesinde daha

¹⁵⁴ *Rzeczpospolita*, nr 154, 7 VI 1924, s. 3.

da önem kazanmıştı.

Bakan Diamandi'nin konferans konusu, bizim için birçok açıdan son derece ilginçtir. Öncelikle de kendisinin bu konuya genel siyaset açısından yaklaşımı. Diamandi, daha konferansın başında, denize kıyısı olmayan ülkelerin durumunu açıklayan güzel sözler bulabilmişti. “Denizi olmayan toplumların trajedisini” anlatırken eski Sırbistan'ı örnek veren ve bir limana sahip olmadığı için neredeyse boğulan bu ülkeden söz ederken, 1911 Trablusgarp Savaşı, 1912-13 Balkan Savaşı sırasında ve daha sonra 1914-18 yılları arasında Boğazların kapalı kaldığını ve bunun Romanya için ne kadar vahim bir durum olduğunu anlattı. Romanya'nın denize ulaşma, yani kapalı bir deniz olan Karadeniz'de Boğazlar'a ulaşma mücadelesi, bir yandan da Boğazlar ve İstanbul üzerinde hak iddia eden Rusya ile henüz sona ermemiştir.

Polonya ile Romanya gibi birbirine sıkıca bağlı iki devletin deniz konusundaki mücadeleleri birbirine çok benzemektedir. Orta Avrupa'nın Doğu bölümünde çok önemli iki soluk alma yeri vardır; Vistül'ün Gdansk'da denize döküldüğü yer ve Tuna deltasından Çanakkale'ye çıkış; bunların her ikisi de, aynı biçimde, Alman ve Rus yayılma eğilimleri için aynı ölçüde önemli bölgelerdir. Bu devletler, Baltık-Karadeniz hattı gibi kıtanın en önemli bölümüne sahip olmak istemektedirler. Burada Avrupa siyasetindeki iki eğilim açıkça ortaya çıkmaktadır: Boğazlara sahip olarak Tuna havzasında kendi siyasi etkisini sürekli kılmak isteyen Rusya ve Vistül havzasını ele geçirerek Visla çevresindeki topraklar üzerinde ekonomik hâkimiyet kurma eğilimindeki Almanya. Her iki eğilim de, bu yayılma sonucu yıkılabilecek ulus ve devletlere acıma duygusu taşımamaktadır.

Diamandi'nin açık yüreklilikle yaptığı konuşmada, konferansının özünü oluşturan çok öğretici şeyler buluyoruz. Bu konuşmada, eski ve yeni Rusların siyasi cephedeki en önemli ilgi alanları üzerindeki çalışmalarını bize göstermektedir. Çiçerin ve Kremlin'deki yahudiler, eski çarlık bakanı Nesselrode gibilerini örnek alarak, yalnızca Çarlık siyasetini gütmekle kalmıyor, Çarlık diplomasi yöntemlerini de miras olarak devralmış görünüyorlar. Örneğin 1699'da Büyük Petro Karadeniz kıyılarına hâkimiyetini yayarken, o zamana kadar bir Türk gölü olan Karadeniz'de seyir serbestisi için İstanbul'dan izin elde etmeye çalışıyordu. Dönemin Sultanı üstün şiirsel nitelikte ve kesinlikle başka yöne çekilemeyecek şu yanıtı vermiştir: Bakir bir genç kıza benzeyen Karadeniz, nasıl olur da bir yabancı tarafından kirletilebilir. Bu red yanıtının derin anlamı üzerinde Çarlar ancak İstanbul ile yaptıkları uzun savaştan sonra düşünmeye başladılar. Rus-Türk yakınlaşması için çalışmalar ancak XIX. yüzyılda başladı. I. Aleksander döneminde bir saraylı tarihçi, “Rusya'nın Türkiye'den daha sakin bir komşuya

sahip olmadığını, Çar için tehlike yaratacak büyük devletlerin eline geçmemesi için Türkleri orada tutmanın Rusya'nın yararına olacağını", vurgulamıştı.

İstanbul'a kadar yayılabilmek için hasta adam olarak adlandırılan Türkleri elde tutma ve onları yönlendirme çalışmaları başarıya ulaşmadı. Yakın Doğu'da Rus çarlarının makyavelist siyasetleri etkili oldu. Çiçerin de Lozan'da Nesselrod'ların bir devamı olarak aynı ilkelere göre davranmıştır. Bu konferansa etkin olarak katılan Diamandi de bunu somut olgularla ortaya koymaktadır.

Türkler Lozan'da iki kanıtlı otağa çıkmışlardır: Birinci kendi zaferleri, ikincisi ise konferansın ilk gününden itibaren Türkiye'nin büyük hamisi görünümünde olan Sovyet Rusya' nın zorla kabul ettirdiği himaye idi. Romanyalı delegeler, Duca ve Dimandi, şu taleplerde bulundular:

1. Boğazlarda ticari gemi trafiğinin tamamen serbest bırakılması,,
2. Boğaz kıyılarının silahlardan arındırılması,
3. Karadeniz'in de silahsızlandırılması.

İlk iki talep kabul edildi, ancak üçüncüsü Sovyetlerin ilginç bir manevrasına neden oldu. Sovyet delegelerin, Sovyet Rusya'ya sınırsız silahlanma olanağı sağlayacak olan, Karadeniz'in tarafsızlığı önerisinde bulunacakları öğrenildi. Komiserler, çarlık sistemindeki şablona göre davrandılar, çünkü daha önce Rusya tarafından 1850'den 1871'e kadar uygulanan bu sistem büyük başarı sağlamıştı. Bu nedenle, Romenler yeni bir uzlaşma önerisinde bulunduklarında, Çiçerin, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan temsilcisi olarak, hiç bir itirazda bulunmadı. Ancak Türk gemileri hariç, Boğazların tüm savaş gemilerine kapatılmasını hararetle talep etti. Çünkü burada söz konusu olan tarafsızlık değil, Türklerin güçlendirilmesi idi. Konferansta hazır bulunan Lord Curzon, Çiçerin'e gülerek, ağırbaşlılığından beklenmeyen bir biçimde:

"Onu sonunda kafasında fesle göreceğiz" demişti. "Hasta adam"ın böylesine yorumlanma biçimi bu kez de Türklerde kuşku uyandırmıştı. Hiç bir konuda ortayı bulamayan Sovyetler, Türk dostluğuna öylesine ateşli bir biçimde sarıldılar ki, Türk delegeler Lozan Anlaşması'nda ortaya konan önerilerini kabul ettikleri Balkan Antantı ülkeleriyle yakınlaşmak zorunda kaldılar. Bunlar özellikle Romanya tarafından ortaya atılan önerilerdi ve askeri filolar konusunda eşitlik ilkesini öngörüyor, ticari filolar konusunda ise herkese tam bir serbesti tanıyordu.

19 Temmuz 1923'te Sovyet Rusya Lozan Anlaşması'nı imzaladı. Çiçerin, o zaman Bakan Diamandi'nin anımsanmaya değer biçimde içeriğini ortaya koyduğu itirazlarını sesini yükselterek vurguladı. Çiçerin elinde kalemle şunları söyledi:

“Sovyet Rusya Lozan Anlaşmasını, Türkler kabul ettiği için imzaladı, ancak Sovyet hükûneti, iyilikleri düşünerek savaştıkları ve savaşacakları Türklerin haklarının ihlali durumunda Türkiye’ye karşı her hangi bir sorumluluk kabul etmemektedir”. Bu, Sovyet diplomatik dilinin en başarılı esprilerinden birisidir. Bununla kıyaslandığında, Polonya’ya verilen son notaların tarzı çok silik ve espriden yoksun kalmaktadır.

Lozan’da, Polonya’nın kuzeyde, Romanya’nın ise güneyde sürdürdüklerine benzeyen denizler konusundaki sert ve uzun mücadelenin bir bölümü böylelikle neşeli bir biçimde sona erdi. E. R.

20. Karadeniz Bloğu: ¹⁵⁵

Londra görüşmeleri, Cherquers’teki İngiltere-Belçika konferansı, Almanya’daki seçimler, Danimarka’da sosyalist kabine gibi Avrupa’da meydana gelen olaylar kargaşası içinde oluşan genel siyasal ortamda, Batı Avrupa için belki biraz daha az ilginç, ancak bizim açımızdan birinci sırada yer alan bir olay gözden kaçtı.

Bu olaya ilişkin telgraf kısa ve özlüydü: “Romen bakan Britianu’nun Ankara’ya seyahati, Fransa-Romanya yakınlaşması ve Fransa ile Türkiye arasında mevcut gergin ilişkiler nedeniyle ertelendi ve artık gündemde yer almıyor”

Ancak durum, bu telgrafla hüküm verilebilecek kadar basit değil. Bu telgraftan, Romanya-Türkiye anlaşması yolunda oldukça önemli engeller bulunduğu ve bunların belki de, bu devletler arasında olası bir yakınlaşmayı olanaksız kılacağı anlaşılıyor. Türk-Romen anlaşmasının yenmek durumunda olduğu bu ya da buna benzer güçlüklerle karşın, bu iki devlet arasında sonuca ulaşılacak her türlü anlaşma, siyasi açıdan birinci derecede önem taşımaktadır. Tam tersi bir durumda, yani Güney-Doğu Avrupa ve Ön Asya’da mevcut durumun korunması durumunda, Türkiye için olduğu gibi Romanya için de kötü sonuçlar doğurabilecek siyasal durumlar ortaya çıkabilir.

Konunun geneli, Karadeniz’in uluslararası arenada belirlenmiş olan yeni düzeniyle yakından ilgilidir. Bu konunun önceki durumundan söz etmek ise anlamsızdır. Bizim için gerekli olan, XVIII. yüzyılın ikinci yarısına, Rusya’nın yükselme, Polonya ve Türkiye’nin düşüş dönemine bir göz atmaktır. O dönem Bay Sazonov’un 1915’de düzenlediği “Londra Anlaşması” ile son bulmuş, bu

¹⁵⁵ *Rzeczpospolita*, nr 129, 18 V 1924, s. 3.

anlaşmada müttefikler Rusya'ya İstanbul'u ve Boğazları işgal hakkını tanımıştır.

Bolşevik devrimi ise bu küstahça planlara nokta koymuştur. Devletin kendisinin uçurum kenarında olduğu bir durumda yayılmacıliktan söz edilemezdi. Rusya da Karadeniz konusunu tümüyle rafa kaldırmıştı. Rusya bu konulara, Lozan konferansı sırasında, Çiçerin'in özellikle bu konuların görüşülmesi için çağrıldığında, geçici olarak döndü. Ancak onun sesi, "boşluğa seslenen" bir haykırıştı. Çıkarlarını en ateşli bir biçimde amirane savunduğu Türkiye heyeti bile, her açıdan bu istenmeyen hamiden kurtulmak için çaba göstermek zorunda kalmıştı. Lozan konferansında düzenlenen ve aynı zamanda Karadeniz sorununu çözümleyen "Boğazların statüsüne ilişkin anlaşma", Rusya'nın çıkarlarını çok az göz önüne alıyordu. Bu yıl Şubat ayında Roma'da gerçekleştirilen ve denizlerin silahsızlandırılması konferansına hazırlık niteliği taşıyan konferansta, Rus heyeti, yapılan anlaşmadan ve kendilerinin ortaya koyduğu Karadeniz'de silahsızlanma konusunun çözümünün geçersiz kalmasından büyük rahatsızlık duyduğunu dile getirdi.

Çünkü Karadeniz kadar İstanbul ve Çanakkale boğazları da Rusya için son derece önemlidir. Örneğin 1913 yılı itibariyle, Rusyanın deniz ihracatının yüzde 60'ı ve genel ihracatının yüzde 46'sı boğazlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Boğazların ekonomik açıdan önemi, Rusya'nın tahıl ihracatına bir göz attığımızda daha da belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. İstatistikler, 1896'dan beri Baltık'tan yapılan tahıl ihracatının adım adım gerilediğini göstermektedir. Buna karşın Karadeniz ve Azak Denizi limanlarında bu ihracatın giderek arttığını görmekteyiz. 14 yıl içinde (1896-1910) Baltık'ta gerçekleşen tahıl ihracatı yüzde 20.6'dan yüzde 10.7'ye düşerken, aynı zaman dilimi içinde Karadeniz ihracatı genel olarak yüzde 62.67'den yüzde 74.5'e yükselmiştir.

Boğazlar, tahıl dışında, Kafkas petroleri için de ihraç yolu oluşturmuş, 1913 yılında Batum ve Novorossiysk'den 28 milyon puda; (pud: Eski Rusya'da 16,3 kg.lık bir birim, Kafkasya dışında yalnızca Hindistan ve Brezilya'da elde edilen) değerli manganez ihracatı ise 1913 yılında 65.2 milyon puda yükselmiştir. Bunlardan 25 milyondan fazlası doğrudan ya da dolaylı olarak Hollanda aracılığıyla Almanya'ya ulaştırılmış, Alman askeri sanayi gereksinimine kullanılmıştır).

Bu rakamlar, ekonomisini yeni baştan yaratan Rusya'nın, Boğazlarda olmasa bile, (bugün artık bunu hayal bile edemez) en azından Karadeniz'de tam bir hareket serbestisi gereksinimi içinde olduğunu kanıtlamaktadır. S.S.C.B. hükümetinin, başka bir kıyı devletinin Rusya'nın Akdeniz ile iletişiminin güvenliğini tehlikeye atabilecek konuma gelmemesi amacıyla Karadeniz'de askeri hâkimiyet kurma

eğilimi bundan kaynaklanmaktadır. Ticari iletişime değinecek olursak, bu alanda en ufak bir gerileme söz konusu değildir. Anlaşmanın 1. maddesinin 2. fıkrası gereğince Türkiye her türlü ticari gemiyi boğazlardan geçirmekle yükümlüdür. Ancak Türkiye ile savaş durumunda olan süper güçler kuşkusuz bunun dışındadır. Savaş gemileri konusu çok farklı bir durum arz etmektedir. Söz konusu maddenin 2. fıkrası, süper devletlere barış sırasında bile Karadeniz’de askeri güç bulundurma hakkı tanımaktadır. Ancak bu hakkın kapsamı, Karadeniz’e kıyısı olan her hangi bir devletin sahip olduğu askeri filodan daha büyük bir güç olmama koşulu getirmekte, ancak her durumda bu, her biri maksimum 10.000 ton ağırlığında üç savaş gemisini aşamaz.

Karadeniz’deki çelişkilerin yarattığı güçlüklerin özü işte bu talihsiz koşulda yatmaktadır. Konu, özellikle Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerden hiç birisinin benzer bir filoya sahip olmamasıdır. Bu durumda, en uygun zamanda, sözü geçen kıyı ülkelerden biriyle anlaşarak Karadeniz’e üç zırhlıdan oluşan bir filo gönderen süper devlet, burada hâkimiyeti ele geçirecektir. Başka bir deyişle, Karadeniz’de hâkimiyet, tek başına Ege Denizi’nden Karadeniz’e süper devletlerin deniz kuvvetleri sirkülasyonunu düzenleme hakkına sahip olan Türkiye ile bu devletler arasındaki ilişkilere bağlı olacaktır.

Şimdi işin özüne gelelim. İçinde bulunduğumuz yılın 6 Nisan’ında İngiltere Avam Kamarası geçen yılın 24 Temmuz’unda kabul edilen Lozan Anlaşmasını, Boğazlar Anlaşması ile birlikte nihayet onayladı. Bu konu üzerinde Lordlar Kamarası’nda yapılan tartışmalar sırasında, Lozan Anlaşması’nın mimarı Lord Curzon, bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte, “Karadeniz’in, artık anahtarı Türkiye’nin cebinde bulunan bir Rus istihkâmı olmayacağını” açıkladı.

Lozan Anlaşması, onu onaylayan devletlerin, yani İngiltere, Japonya ve İtalya’nın ilişkilerine de girmiştir. Buna karşın Fransa şu ana kadar anlaşmanın onaylanmasından, Fransız-Türk ilişkilerinin her geçen gün kötüye gitmesini öne sürerek imtina etmektedir. Türkiye’nin, Türk topraklarında bulunan Fransız misyoner okulları ve Suriye konusundaki Fransa karşıtı tutumu, doğal olarak Paris hükümetinin tepkisine yol açmaktadır. Başka bir deyişle, Fransa için Karadeniz yolu kapanmıştır.

Bu ortamda şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Her hangi olası bir Rus-Türk anlaşmazlığında İngiltere’nin - ister Rusya’nın güneyinde, ister Kafkasya’da olsun- yeni ekonomik çıkarlar sağladığını sayalım. Bu durumda Karadeniz’de zayıf Türk donanmasını (en iyi savaş gemisi olan eski “Goeben”ın geçici olarak kullanılmaz durumda olmasıyla neredeyse sıfır güce sahiptir) başarı ile destekleyebilir ve Türkiye’nin omuzlarında Karadeniz’de hâkimiyet kazanabilir.

Bunun Fransa'nın planları dâhilinde olup olmadığı konusunda kuşku duymak gerekir. Ancak Karadeniz'e kıyısı bulunan ve Fransa'nın müttefiki olan Romanya'nın dış siyasetinde büyük olasılıkla yer almamaktadır. Bu ittifak, üzerindeki Rusya tehlikesini kaldırmakla birlikte, ülke için son derece hayati, çok daha tehlikeli bir tehdit yaratmaktadır.

Ama ikinci olasılığı ele alalım. İşçi Partisi hükümetinin barış eğilimi İngiltere'de uzun süredir hâkim. Bu nedenle İngiltere donanmasını Karadeniz'e çıkartmıyor ve şu anda mevcut durumu koruyor. Türkiye ve Romanya ise Karadeniz havzasında Rusya'nın üstünlüğü tehlikesi ile belirgin biçimde yüz yüze kalmış durumda. Bu da çok büyük bir olasılıkla, daha önce de belirttiğimiz gibi, bu denizin Rusya için önemi Baltık'tan çok daha fazla ve bu nedenle de Rusya deniz kuvvetlerinde özellikle Karadeniz donanmasını güçlendiriyor

Böylesine belirgin bir durumu görmezden gelmek olası değil. Coolidge, Stauning, Mc Donald ve diğerlerinin, dünyanın silahtan arındırılmasına ilişkin geniş planlar üzerine yaptıkları konuşmalara karşın, Avrupa tam bir barışa henüz oldukça uzaktır. Tüm dünyanın savaşçı eğilimleri konusunda kesin bir kanıya vardığı bu ülkeye komşu olan devletler, her türlü sürprize karşı maksimum düzeyde dikkatli olmak zorundadırlar ve bu da sürekli ve güvenli bir barışın teminatı olacaktır.

Bu nedenle, Romanya ve Türkiye arasında şu ana kadar mevcut olan tüm anlaşmazlıklar unutulmalıdır. Her iki ülke için karşıt olma konusunda hiç bir neden olmadığı gibi, pek çok ortak çıkar söz konusudur. Romanya'nın sorumsuz yöneticilerinin Anadolu'daki savaş sırasında Yunanistan'a karşı beslediği ancak Türkiye açısından hoş olmayan sınırlı sempati, böylesine derin bir anlaşmazlık için neden oluşturamaz.

Türkiye, bugüne dek dış siyaset konusundaki çizgisini henüz ortaya koymamıştır. Bu denli güçlüklerle bağımsızlığını kazanan bir devletin, barışın ilk yıllarını ülkenin yeniden kurulması çalışmalarına ayırmasını çok iyi anlamaktayız. Ancak diğer taraftan da bu ülkedeki iç reformların uluslararası duruma yansıdığını da anımsamak gerekir ve bu da özellikle Fransız-Türk ilişkilerinde tüm açıklığıyla ortaya çıkmaktadır. Ancak tüm Polonya ulusunun sempati beslediği herkes tarafından bilinen Türkiye'nin, iç sorunlarını, gerek deniz gerekse kara sınırlarını güvence altına almayı göz ardı etmeden çözmesi gerekmektedir. Advertiser

21. Sovyet-Türk Anlaşması: ¹⁵⁶

(Özel).-İSTANBUL.- Ankara'da salı günü hükümet çevrelerince yapılan toplantıda İsmet Paşa, Paris'te Sovyet Rusya ile Türkiye arasında anlaşma imzalandığını bildirdi.

(Özel).-İSTANBUL.- Paris'te bu yılın 17 Aralık günü Tefvik Rüştü Bey ile Çiçerin tarafından imzalanan ve burada 23 Aralıkta açıklanan Türk-Rus anlaşması, anlaşmaya taraf olan iki ülkenin, taraf ülkelerden birisine yönelik bir askeri harekât durumunda tarafsızlığını garanti etmektedir.

Her iki taraf da, diğer ülkenin toprak ve deniz güvenliğine yönelik hiç bir düşmanca girişimde bulunmayacak, siyasi ya da ekonomik bir ittifak ya da anlaşma imzalamamakla yükümlüdür. Anlaşma her iki tarafı da, anlaşma koşullarını ihlal etmemek kaydıyla, üçüncü ülkelerle ilişkilerini kurmada tümüyle serbest bırakıyor.

Anlaşma, alışlagelmiş diplomatik yollardan çözüme ulaşamayan olası anlaşmazlıklarda uygulanacak süreci belirlemek amacıyla görüşmeler başlatılmasını da öngörmektedir. Anlaşma tarafları üç yıl süreyle bağlamakta, ancak 6 ay önceden haber verilerek yürürlükten kaldırılabilmekte, üç yılın bitiminde ise her yıl için kendiliğinden uzamaktadır.

22. Fransa-Türkiye Dostluk Anlaşması: ¹⁵⁷

İNGİLTERE'DE ŞAŞKINLIK

Fransa-Türkiye anlaşmasının Ankara'da imzalanması tüm İngiliz kamuoyunu harekete geçirdi. Suriye'deki Fransa başkomiseri de Jounavenela'nın İngiltere'yi son ziyaretinden sonra, Fransa'nın İngiltere'nin şu andaki düşmanı bir ülkeyle, yani Türkiye ile anlaşma yapması düşünülmüyordu.

Anlaşma metni şimdiye kadar açıklanmadı. Umuma açıklanan haberlerde yalnızca Anadolu-Bağdat hattına ilişkin bazı ayrıntılar yer alıyor. Çünkü Fransa, Bağdat demiryolunun mandası altındaki Suriye sınırında yer alan bir bölümünü Türkiye'ye vermek ve bu hattı Suriye ile Türkiye arasında sınır kabul etmek niyetindedir.

Bunun dışında, Halep ve Şam bölgelerinde ikamet eden Türk azınlıklara

¹⁵⁶ *Rzeczpospolita*, nr 353, 24 XII 1925, s. 9.

¹⁵⁷ *Rzeczpospolita*, nr 57, 26 II 1926, s. 3.

özerklik tanıdı. Polonya bundan dolayı ne kazanır ne kaybeder? “Observer” bu anlaşmanın, Batı Avrupa’daki ilişkilerin oluşumunu belirgin bir biçimde etkileyeceğini yazıyor. Bu konunun, Almanya’nın, Polonya’nın Milletler Cemiyeti’ne girmesi ve burada kendisine sürekli bir yer tanınması çalışmalarında çıkarttığı güçlüklerle yakından ilişkisi var.

Fransa, Chamberlain’ın Polonya’yı desteklemekle yükümlü olduğu görüşündedir. Fransa ayrıca, Chamberlain ve Jouvenel arasında bir anlaşmaya varılacağını düşünerek İngiltere’yi Musul konusunda destekledi. Bazı Fransız çevreler, şimdi İngiltere’nin Polonya’ya saldırması durumunda, Fransa’nın da özellikle Orta Doğu’da sıkı bir işbirliğini gerektiren yükümlülüklerini yerine getirmeyeceği görüşünde.

Buna karşın “Daily Telegraph”, Fransa-Türkiye anlaşmasında yer alan tarafsızlık koşuluna, Fransa’nın yükümlülüklerinden kurtulması amacıyla yer verildiğini yazıyor. Bu yükümlülükler Fransa’ya, Milletler Cemiyeti’nin bir üyesi olarak, Milletler Cemiyeti Anlaşmasının 16. maddesi gereğince Türkiye’ye gerektiğinde yaptırım uygulanması zorunluluğunu getiriyor.

“Morning Post”, “Yalnız Kalan İngiltere” başlıklı yazısında, Fransa-Türkiye yakınlaşması konusunda Ankara’dan haberler veriyor. Türkiye’nin geçen yıl Paris’te Sovyetler ve Yugoslavya ile anlaşma imzaladığını unutmamak gerekir (Tevfik Rüştü Bey’in Belgrad ziyareti).

23. Moskova’nın Ankara Üzerindeki Manevraları: ¹⁵⁸

Odesa konferansına ilişkin görüşlerdeki farklılıkların ne denli büyük olduğunun kanıtı, örnek verecek olursak, İngiliz kamuoyuna göre görüşmenin yapılmasına Türkiye’nin ön ayak olduğu, buna karşın Fransız çevrelerine göre, Sovyetler tarafından başlangıçta çekinceli olarak kabul edilen girişimin Ankara’dan geldiği yolundaki görüşlerdi. Avrupa kamuoyu, Odesa görüşmelerinin kesin kapsamını bilmeden yüzeysel olarak değerlendirme yapıyor, ayrıntıları bir kenara bırakarak olguları değerlendiriyor ve oldukça huzursuz bir biçimde, Cenova görüşmelerini örnek alan Asya Devletleri Birliği oluşturulma olanağına karşıt kanıt toplamaya çalışıyor.

Burada temel bir sorun yatıyor. Bu Sovyet tehdidi, gerçekleşmesi durumunda, en azından bazı Avrupa ülkeleri açısından, Asya çıkarları için tarihsel bir darbe

¹⁵⁸ *Rzeczpospolita*, nr 316, 19 XI 1926, s. 3.

olurdu. Ancak Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesine ilişkin tutum ve bu devletin gelecekteki Asya Birliğine üye olacak ülkeler arasında sayılması, hala pembe hayaller kurmayı sürdüren Sovyetlerin Doğu siyasetini zedeliyor. Çiçerin'in Odessa manevrasının Avrupa'nın birçok yerinde huzursuzluk yaratması için henüz erkendir.

Odesa'daki görüşmelerin kesin sonuçlarını kavrayabilmek için biraz geriye gitmek ve Kemal Paşa'nın Meclisin açılışı münasebetiyle yaptığı konuşmayı anımsamak yerinde olacaktır. Devlet başkanının konuşmasında en büyük ağırlık, Rusya, İran ve Afganistan ile "sıkı anlaşmalar" yapılması gerekliliğine verilmiştir. Her ne kadar görüşmeler sır perdesi altında kaldıysa da, Avrupa, çok haklı olarak, görüşmenin yalnızca geleneksel Türk pilavı yenmek amacıyla yapılmadığını tahmin etmektedir.

Şimdi devam edelim. Tecrit edilmiş durumdaki Türkiye, Musul sorununu çözümünü onur kırıcı biçimde ortaya koyan, İran ve Afganistan'daki etkinlikleriyle onu arkadan kuşatan doymak bilmeyen İngiliz aç gözlülüğüne karşı kendisini yeterince güçlü hissetmiyor. Sovyetlerin kaderi Batı'da değil, Çin ve Hind topraklarındadır; burada ise Sovyet Rusya'nın siyasal ve ekonomik çıkarlarına temel konularda ters düşen düşmanı İngiltere, giderek varlığını hissettirmektedir. Öncelikle İran'ın İngiltere karşısında bağımsızlığını ve birliğini koruma gerekliliği Rıza Han'ı ülke yönetiminde doruklara çıkartmıştır. Yine hırslı bir insan olan Afganistan emiri, bağımsızlığın kazanılmasını isterken, kısa süre önce güneyden gelen İngiliz tehlikesine karşı Sovyetlerle garanti anlaşması imzalamıştır.

Çiçerin'in Büyük Britanya'ya yönelik bir tehdit olarak devletler bloğu oluşturulması konusundaki uzun süreli çabaları göz önüne alındığında, Odessa görüşmelerinin İngiliz karşıtı karakteri çok belirginleşmektedir. Çiçerin'in inadı ve tüm engeller karşısındaki sıradışı direnci, zaman zaman hayret uyandırmaktadır. Çiçerin neredeyse Almanları da avucunun içine almış, önce Rapallo, daha sonra ise Berlin anlaşması yapılmıştı. Ama sonra Locarno, Cenova ve Throi anlaşmaları yapıldı ve bunlar doğal olarak Sovyetler açısından Alman müttefiklerin değerini azalttı.

Çiçerin aniden Yakın Doğu'ya yöneldi ve son olarak da Avrupa'nın batısındaki siyasi alanlara ağırlık vermeye başlayarak Asya'daki can sıkıcı şaha da karşılık vermiş oldu. Eğer Odesa görüşmeleri, her türlü olasılık mevcut olmasına karşın, Asya devletlerinin bloklaşma olgusunun sonuçlanmasına yol açmadıysa, bunun nedeni, tarafların bu yöndeki iyi niyetlerinin yetersizliği değil, konunun henüz nihai biçimini almamış olmasıdır.

Bu ayın sonuna doğru Çiçerin Paris'e gelecek ve ancak Briand'la yapacağı toplantının sonucu, kesin bir biçimde, Yakın Doğu devletleri arasındaki ittifak konusunun geleceğini belirleyecek. Ayrıca Sovyet siyasetinin Fransız-İngiliz görüş ayrılığını istismar etmek istediğini unutmamak gerekir. Fransa'nın sempatisini kazanmaktaki amaç, Asya devletlerinin birliği düşüncesi uğruna Fransa'nın Asya'daki etkisinin azalmasını sağlamaktır. Karşı blokta ise, Bulgaristan ve Arnavutluk aracılığıyla Balkanlarda etkisini koruyabilen İngiltere'nin yanı sıra İtalya da yer alabilir.

Odesa görüşmelerinin hazırlık niteliğinde bir görüşme olduğunu söylersek, gerçekte yanılmış olmayız. Meselenin özü, ancak ileride yapılacak olan görüşmelerde netleşecek ve bu netleşme Sovyet temsilcisinin Ankara ziyareti sırasında sürecektir. İngiltere'nin Çiçerin'in taktiklerinden duyduğu rahatsızlık, bu ülkenin Yakın Doğu'da sürüp giden olayları görmezden gelmediğini ortaya koymaktadır.

24. Almanlar Türkiye'de Silahlanıyor: ¹⁵⁹

(Özel). -BERLİN.- “Militar und Wirtschaftspolitische Korrespondenz”, tanınmış köşe yazarları Hans Schawanna ve Carla Mertensa'nın kaleminden, Almanya'nın silahlanması konusunda çok ilginç bir bilgiye yer veriyor. Bu bilgilerden, “Junkers” ve “Rorbach” kuruluşlarının, bu yıl içinde, askeri donanım üretimi için, şu ana kadar Tiflis ve Moskova'da bulunan havacılık laboratuvarlarını Anadolu'da bulunan Eskişehir'e naklettiği sonucu çıkıyor.

Bu kuruluşların personelini, Reichswehra'nın özel izne sahip 75 subay ve astsubayı oluşturuyor. “Junkers” ve “Rochbach” laboratuvarlarının Anadolu'ya nakli, Sovyet-Türk askeri anlaşması uygulaması bahanesiyle gerçekleştirildi. Bu anlaşmaya göre, Sovyetler Birliği Türkiye'ye çeşitli modellerde 32 uçak filosu, kıyıların korunması için 9 top, 11 denizaltı, 20.000 tüfek ve 500 danışman subay sağlamak durumunda. Anlaşmada sözü geçen tüm silahlar, şimdiye kadar Tiflis ve Moskova'da faaliyet gösteren Dessau'daki “Junkers” ile Essen'deki “Krupp” firmalarının şubeleri tarafından gerçekleştirilecek.

Balkanlar'daki entrikalarıyla tanınan Albay Nicolai tarafından hazırlanan bu Türk-Rus-Alman anlaşması, son aşamada, Silahlandırma Bakanlığı Askeri Eğitim Bölümü'nden Albay Henn, Ordu Başkomutanlığı Seçme Bürosu'ndan Yarbay Wilberg ve Silahlandırma Bakanlığı Birinci Bölümü'nden Binbaşı von Rabenau

¹⁵⁹ *Rzeczpospolita*, nr 228, 21 VII 1927, s. 1.

tarafından gerçekleştirilmiştir.

25. Sovyet-Türk Anlaşması Konusunda Fransa'nın Yaklaşımı: ¹⁶⁰

PARİS- PAT.- Türk-Sovyet anlaşmasının gerçekleşmesi olayını ele alan "Petit Journal", Türkiye Rusya ile tarafsızlık anlaşması imzalayarak çok düşüncesizce davrandı. Çünkü bu anlaşma sonucunda Sovyetler Birliği tarafından ele geçirilme olasılığı çok yüksektir. Gazeteye göre, Türkiye kısa zamanda yalnızca asgari derecede bağımsızlığa sahip bir ülke haline gelebilir.

"Echo de Paris" de Petrinax, Sovyet-Türk yakınlaşmasına, ortak düşmana, yani Milletler Cemiyeti'ne duyulan nefretin neden olduğuna inandığını vurguluyor.

"L'Oeuvre", Rus-Türk anlaşmasının gizli maddeler içerdiği var sayımını ileri sürüyor.

"Homme Libre", Rus-Türk anlaşmasını inat anlaşması olarak tanımlıyor.

"Eclair", anlaşmanın öncelikle İngiltere'ye karşı olduğunu var sayıyor. Gazete, Almanya, Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin şimdi ortak çıkarlarla birbirlerine bağlandıklarını da ekliyor. Bu, aslında, Almanların Doğu'ya, Asya'ya, Slav ülkeleri üzerinden yayılma eğiliminin bir göstergesi.

26. Türk-İngiliz Savaşı Tehdidi: ¹⁶¹

(Özel). -PARİS.- "Chicago Tribune", İngiliz çevrelerinden aldığı haberlere göre, Musul için savaş tehlikesinin şimdilik geçtiğini, buna da öncelikle mali sıkıntıların ile Türk ordusunun harekâtını engelleyen büyük soğuk dalgası ve kar yağışının neden olduğunu belirtiyorlar.

İngiliz, Hollanda, İsviçre ve Güney Amerika birliklerinden koalisyon ordusu oluşturma planını Türk çevreler gülümseyerek karşılıyor. Buna karşın İtalya ve Yunanistan'dan gelecek bir saldırıdan korkuyor. Bunun da nedeni, İtalya'nın Anadolu kıyıları, Yunanistan'ın ise Trakya ve İzmir konusundaki talepleridir.

İngiliz muhabirin görüşüne göre, savaş tehlikesinin geçici olarak ortadan kalkmasına karşın, durum hala çok gergindir. Şu ana kadar seferber durumdaki Türk ordusu 400.000 kişi iken, bu sayının 3-4 ay içinde 1 milyona yükselme olasılığı vardır.

¹⁶⁰ *Rzeczpospolita*, nr 356, 22 XII 1927, s. 2.

¹⁶¹ *Rzeczpospolita*, nr 2, 2 I 1928, s. 2.

27. Moskova Basını Işığında Sovyet-Türk “Dostluğu”: ¹⁶²

MOSKOVA, 9.7. (PAT.) “İzvestiya” ve “Pravda”ya ek olarak, Halk Komitesi yayın organı “La Journal de Moscou”nun son sayısında yayımlanan başyazıda şöyle deniliyor. Türkiye’ye yönelik ton öncekilere göre çok kararlıydı. Türk hükümeti tarafından önerilen Çanakkale boğazı konusundaki yeni anlaşma projesi, yalnızca Karadeniz’e kıyı ülkelerin çıkarlarını göz ardı etmekle kalmıyor, bu çıkarlara karşı bir tavır da sergiliyor. Bu projenin Japonya ve Almanya’nın desteğiyle karşılaşması olgusu ise Türkiye’nin Sovyetler Birliği’nin çıkarlarını dikkate almayacağını bir kanıtıdır. Buna karşın, bu proje, düşünceleri Sovyetler Birliği’ne kıyasla daha iyi bilinen Japonya ve Almanya’nın çıkarlarına uygun düşmektedir. Türkiye’nin Boğazlar sorununu Sovyetler Birliği açısından dostça bir biçimde çözümleme niyetinde olmayışı bunun bir kanıtıdır.

Sovyetler Birliği’nin Türkiye konusunda dostça yaklaşımına ilişkin kanıtları saydıktan sonra “La Journal de Moscou” şöyle yazıyor: Sovyetler Birliği, Türkiye’nin, Sovyetlerin güvenlik ve çıkarlarını dikkate almasını, Sovyetlerin Türkiye’nin güvenliğini dikkate aldığı ölçüde talep etme hakkına sahiptir. Dergiye göre, son olaylar, Türkiye’nin çıkarlarının, güvenliğine ilişkin koşulların sürekli güçlenmesini gerektirdiğini, Sovyetlerin ise bunu inkar etmediği gibi, bu konuda Türkiye’nin tüm taleplerini desteklediğini göstermektedir.

“Journal de Moscoau”, Sovyet tezlerini ortaya koyarak, Boğazlar konusunun çözümünde genel barış çıkarlarının göz önüne alınmasının şart olduğunu, bunu yaparken diğer devletlerin değil, yalnızca Türkiye’nin ve Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerin özel çıkarlarına dikkat yöneltilmesi gerektiğini yazıyor.

28. Fransa-Türkiye Anlaşmaları: ¹⁶³

HATAY TÜRKİYE’YE BIRAKILDI AKDENİZ’DE KARŞILIKLI YARDIM DEKLARASYONU

İSTANBUL, 20. 6. Fransa ile Türkiye arasında -doğrulandığına göre- yakın zamanda iki anlaşma imzalanacak: 1) Hatay’ın Türkiye’ye katılması; 2) Akdeniz’in doğu kısmında karşılıklı yardımlaşma konusundaki ortak bildiri. Bu anlaşmalardan birincisi Paris’te, ikincisi ise Ankara’da imzalanacak

Antakya’dan bildirildiğine göre, Hatay’da şu anda bu eyaletin Türkiye’ye

¹⁶² Czas, nr 187, 10 VII 1936, s. 2.

¹⁶³ Czas, nr 169, 21 VI 1939, s. 3.

katılma hazırlıkları yapılıyor. Hatay, adını değiştirmeksizin, Türkiye'nin 63. vilayeti olacak. Şu anda eyaletin başkenti olan Antakya, vilayetin anakenti olacak. İskenderun limanı gecikmeksizin yeniden yapılacak. Türkiye'ye katıldıktan hemen sonra, Hatay'da, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'ne katılmak üzere milletvekili seçimleri yapılacak.

29. Türkiye ve Süper Devletlerin Çıkarları: ¹⁶⁴

Son aylarda Orta Avrupa'da meydana gelen önemli olaylarla ilgilenirken, uluslararası satranç tahtasındaki diğer bölgelere daha az dikkat yönelttik. Hâlbuki burada, sınırlarımızda olduğu gibi, yaşam, bize uzak olan ülkelerde de yeni durumlar, yeni güç anlaşmaları oluşturuluyor, ulusların dinamiği değiştiriyor.

Türkiye, Orta Doğu'da, dünyanın bu bölgesinde, en fazla dikkat yöneltilmesi gereken ülkedir. 772. 340 kilometrekare alana ve 14 milyondan fazla nüfusa sahip Türkiye, Orta Doğu'nun en büyük ülkesi ve coğrafi konumu nedeniyle birinci derecede öneme sahiptir. Karadeniz'e, tüm güney Rusya için kapı olan bu denize girişi elinde tutmakta, Akdeniz'in doğu suları üzerinde hâkimiyet kurmakta ve dünyanın bu bölümünde büyük devletlerin, özellikle de İngiltere'nin çıkarlarının zedelenmesi açısından çok tehlikeli bir merkez oluşturabilmektedir.

Türkiye'nin coğrafi konumu, geçen yüzyılda büyük devletlerce bu ülkeye ilgi duyulmasına ve söz konusu devletlerin bencil çıkarları açısından etkinlik alanı oluşturmalarına neden olmuştur. O zamanlar zayıf olan Türkiye, bu etkiye maruz kalmış, etkinlik göstermek yerine yalnızca pazarlık konusu olmuştur. Bu durum, dünya savaşından sonra köklü bir değişime uğramıştır. Bugünkü Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa'nın yönetime geçmesi ile ulusun ruhsal yapısı tümüyle yeni bir biçim kazanmış, o zamana kadar durağan yaşayan Türk halkı adeta uykudan uyanmıştır. Yeni yaşam coşkusu, yeni ulusal akım, yalnızca kendi başına siyaseti oluşturma isteği, Polonya halkına dost bu ulusu tümüyle değişime uğratmıştır.

Türkiye, uluslararası oyunların aleti iken, uluslararası yaşamın değerli bir parçası haline gelmiştir. Yalnızca kendi halkının çıkarlarını ve bağımsızlığını amaç edinen Türkiye, bugün büyük devletler arasındaki oyunlara olabildiğince az karışmak ve tarafsız kalmak istiyor. Bu yolu izleyerek, Türkiye Sovyet Rusya ile 1935 yılına kadar 10 yıl uzatılan dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalamıştır. Bu

¹⁶⁴ Czas, nr 271. 23 X 1938, s.5.

anlaşmanın ana amacı, her iki tarafın da iç siyasetlerine karşılıklı olarak karışmasını yasaklamasıdır.

1928 yılında yapılan dostluk anlaşmasından sonra, İtalya ile olan ilişkilerde, İtalya'nın Akdeniz'in doğu bölümünde aktif davranması nedeniyle güvensizlik hâkimdir. Ancak bu yılın Nisan ayında İtalya İmparatorluğu'nun Türkiye tarafından tanınması, İtalya'nın yine bu yılın Mayıs'ında Boğazlar konusunda imzalanan ve Türkiye'nin Çanakkale'deki haklarını düzenleyen 1936 Montreaux Anlaşması'na dâhil edilmesi, karşılıklı ilişkileri önemli ölçüde düzeltmiştir.

Fransa 1921 yılında Türkiye ile ayrı bir barış anlaşması imzaladı. Ancak Türkiye açısından stratejik açıdan büyük sorun yaratan İskenderun konusu, karşılıklı ilişkileri bir ölçüde sertleştirmiştir. Haziran ayında yapılan anlaşma ile bu bölge konusunda uzlaşmaya varıldı. Aynı ay içinde Fransa-Türkiye arasında yeni anlaşma imzalandı ve bu anlaşmaya uyarınca, iki ülke, içlerinden birisine karşı olan ekonomik ya da siyasi hiç bir anlaşmaya katılmama yükümlülüğünü kabul etti.

Üçüncü bir devletin bu devletlerden birine saldırması durumunda, diğer ülke, saldırgan devlete her türlü yardımdan imtina edecektir.

Dünya savaşı sonrasında İngiltere ile ilişkiler iyi değildi. İngiltere Kemalistlere yönelik Yunan harekâtını destekliyor ve bu durum Türk ulusunda hoşnutsuzluk yaratıyordu. Ancak 1932'de Büyük Britanya'nın Doğu'da yeni bir siyaset sürdürmeye başlayarak Irak üzerindeki mandasından vazgeçmesi ve 1936'da Mısır ile bu ülkenin bağımsızlığını güvence altına alan bir anlaşma imzalaması ile İngiltere-Türkiye ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. Büyük Britanya belirgin biçimde Türkiye yanlısı bir siyaset izlemeyi sürdürüyor. Sonuç olarak, İngiltere ve İtalya'nın Akdeniz'de üstünlük kurma rekabetleri başladığından beri, Türklerin sempatisi Büyük Britanya'ya yöneliktir.

Türk-Yunan ilişkileri, bilindiği gibi, son derece kötüydü. Ancak yavaş yavaş düzelmeye başladı. 1930'da dostluk anlaşması, bu yıl da Ankara'da her iki devleti ilgilendiren konularda görüş alış verişini öngören bir anlaşma imzalandı. Yukarıdaki anlaşma, provoke edilmemiş bir saldırı karşısında diğer tarafın tarafsızlığını öngörüyor.

Almanlar kısa süre öncesine kadar Türkiye ile çok güçlü siyasal ilişkiler kurma çabası içindeydiler. Bu çaba ekonomik yayılma konusunda da kendisini gösterdi. Türkiye'nin savaş sonrası dış siyasi ilişkilerinin belirttiğimiz oluşumuna, Türkiye, Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan'ın oluşturduğu ve bu ülkelerin sınırlarını karşılıklı olarak güvence altına alan, 1934 Ekim'inde imzalanan Balkan Antantı'nı da eklemek gerekir. Bir süre sonra 1937 Temmuz'unda Türkiye, Irak ve

Afganistan arasında imzalanan, çok uzun zamandır bu bölgelerde birbirleriyle sürtüşen İngiltere ve Rusya'nın aşırı etkisinden korunmayı amaçlayan Saad-Abad saldırmazlık ve danışma anlaşması da büyük öneme sahiptir. Bu tablodan da anlaşıldığı üzere, Türkiye büyük bir çaba göstererek bağımsızlığını korumakta, sınırlarını güvence altına almakta, her hangi bir süper devletin etkisi altına girmesini olanaksız kılacak aktif bir siyaset yürütmektedir. Ancak Türkiye'nin coğrafi konumu ve bu nedenle oynayacağı rol, ülke içinde de büyük ölçüde organize olabilen bu devleti, istenen bir ortak konumuna getirmektedir. Üstelik Türkiye'nin Ön Asya'daki ilişkileri de, belirtmiş olduğumuz üzere, çok önemlidir.

Türkiye ekonomik açıdan henüz savaş öncesi kötü durumunu düzeltemediği, ülkenin sanayileşmesi ve ekonomik açıdan gelişmesi ve ekonomik bağımsızlık kazanma olguları planlanma aşamasında olması nedeniyle, Türkiye'ye ilgi gösteren devletlerin, mali ve ekonomik yardım konusunda, Türk ortağın dostluğunu kazanma isteğini güçlendirmektedir. Özellikle İngiltere ve Almanya'nın, her biri kendi amaçları doğrultusunda, Türkiye'yi kendi ekonomilerine bağlamak istemelerini kanıtlayan bir dizi ekonomik girişimin tanığı durumundayız.

Bu girişimler nelerdir? Büyük Britanya'yı ele alacak olursak, 1936'da İngiliz mühendislerin Türkiye'deki metalürji fabrikalarının kuruluşunu gerçekleştirdiklerini görüyoruz. Yine İngilizler lokomotif fabrikalarının kuruluşuna yardım ediyorlar ve ayrıca İstanbul ve İzmir limanlarının modernizasyonu işi de İngiliz firmalarına verilmiş durumdadır. Tüm bu çalışmaları İngilizler çok uygun kredi koşullarıyla gerçekleştiriyor. Bu yılın 5 Mayıs'ında Türkiye ile yapılan anlaşma ile İngiltere-Türkiye işbirliği yasallaşmış oluyor. Bu anlaşmayla Türkiye 6 milyon sterlin tutarında bir kredi elde etmişmiş durumda; bunun "Export Credit Guaranty Department" tarafından garanti edilen 10 milyonu doğal kaynakların işlenmesine ve ülkenin sanayileşmesine, Britanya hükümeti tarafından garanti edilen 6 milyon doları ise Türkiye'nin silahlanmasına, özellikle de İngiltere'den savaş gemisi alımına ayrılacak. Dolayısıyla tüm bunlar, İngiltere'nin Türkiye'de diğer devletlerin siyasal etkiler bir yana, ekonomik etkiler bile oluşturmalarına izin vermek istemediğini gösteriyor.

Yakın ekonomik ilişkilerin kurulması için Almanya'nın da sistemli olarak girişimlerde bulunduğu konuşuluyor. Reich hükümeti bugün Türkiye ihracatının %30'unu ithalatının ise % 40'ını elinde bulundurarak Türkiye'nin dış ticaretinde ilk yeri almış durumdadır.

Bir süre önce Almanya'da Türkiye için 150 milyon mark tutarında bir kredinin açıldığını işittik. Şu anda Ankara'da Alman sanayiciler heyeti bulunuyor ve bunların amacı, yeni kurulmakta olan Türk ekonomisine uzun vadeli uygun

kredi sağlama olanaklarını görüşmek

Ekonomik işbirliği konusunun görüşülmesi için, son olarak Almanya Ulusal Ekonomi bakanı Funk Ankara'ya geldi. Bu yılın Temmuz ayında yapılan Alman-Türk ticaret anlaşması bazında karşılıklı ilişkiler kurulması olanaklarını tartışmak amacını taşıyor. Yukarıda anlatılanlardan anlaşılacağı üzere, yeniden doğan ve çok canlı olan Türkiye, Yakın Doğu'da gerek siyasal gerekse ekonomik özgürlüklere sahip süper devletler için bir rekabet objesi olmaktadır

Yakın Doğudaki pazarlar Polonya'ya kayıtsız kalmadığı için, bugün Türkiye'de neler olup bittiğini izlemek gerekir.K. J.

15.00 I

www.pubs.com
www.pubs.com

ISBN: 978-605-4510-07-8

9 786054 510078